

PAULI WINFRIDI
 DIACONI
OPERA HISTORICA,
 SIVE
OPERUM EJUS OMNIUM PARS PRIMA.

AD PAULI DIACONI
LANGOBARDICAM HISTORIAM
 PROLEGOMENA.

(Muratori, Rerum Italicarum Script.)

L. A. Muratorii præfatio.

Paulus, quem vulgo Diaconum eruditi appellant, natione Langobardus, patrem habuit Warnefridum; quæ causa est, ut etiam Warnefridi cognomen donetur. Ipso teste lib. iv, cap. 39, de Gest. Langob. Ejus abavus Leuphis ex Langobardorum genere cum eis in Italiam venit. Proavus Lupicis in Castro Forojuliensi in provincia Venetiæ, cum lares fixisset, inde in captivitatem ab Avaribus ductus, tandem Forum Julii reversus, res et familiam ibi reparavit. « Illic, ait idem Paulus, genuit avum meum Arichim, Arichis vero patrem meum Warnefrid, Warnefrid ex Theudelinda conjugæ suæ genuit me Paulum, meumque germanum Arichim, qui nostrum avum cognomine retulit. » Forojulii natum et ipsum Paulum, auctor est Herkempertus, uno tantum sæculo ab eo distans, in fusiore Historia Langobardorum apud Camillum Peregrinum, ubi Diaconum Paulum laudat, « qui fuit ortus ex Forojuliensi civitate. » At in ejus epitaphio Hildericus abbas, discipulus olim Pauli ipsius, ipsum genitum dicit, « nitidos ubi sæpe Timavi annis habet cursus; » quæ verba Aquileiam potius designare videntur patriam Pauli. Hinc autem factum ut apud plerosque Diaconus Aquileiensis appelletur, quo tamen nomine fortasse non illius patria, sed Ecclesia cujus clero se addixit, indicatur; Forum enim Julii æque, ac Aquileia uni episcopo, seu patriarchæ subest. Adolescens Ticinum profectus, et in regali aula educatus se litterarum studio totum dedit, charus propterea Ratchisio, Cuniberto, et Desiderio Langobardorum regibus. Si fides Leoni Marsicano, in Chronico Casinensi, lib. 1, cap. 15, capta a Carolo Magno Papa, et Langobardorum viribus omnino accisis, Paulus in Franciam ductus eidem regi Carolo familiaris admodum fuit. At cum ab æmulis excitata calumnia accusatus deinde fuisset conceptæ in Carolum conjurationis, et obduratæ fidei in Desiderium olim regem suæ gentis, Carolo mandante, in Diomedis insulam relegatus fuit. Post aliquot exsilii annos inde fugiens, apud Arichisium Beneventi ducem magno in honore vixit, atque eo tandem principe e vivis sublato, in sacra Casini montis solitudine monachus factus, ibi

(a) Hanc præfationem videsis infra, col. 000.

reliquum vitæ cursum piissime consummavit. Leonem Marsicanum, clausis oculis, in ejusmodi narratione descriperunt subsequenti scriptores. At celeberrimus Mabillonius, in Annal. Benedictin., ad ann., Ch. 777, inter veterum tabellas hocce Pauli exsilium referendum censet. Quod extra dubitationis aleam est, Casinatibus monachis se adjuvit Diaconus, atque in eo monasterio Idibus Aprilis circiter annum Christianæ æræ 799 diem clausit extremum.

Variis scriptis Paulus Diaconus suam apud posteros famam propagavit. Nempe reliquit *Appendicem ad Eutropii Historias*, a Valentiniano et Valente Augustis deductam usque ad Justinianum, de qua jam supra egimus in (a) Præfatione ad Historiam Miscellam. Libellum quoque, seu *Historiam episcoporum Metensium*, rogatus ab Angelramno ejus urbis episcopo, scripsit. Tum *Vitam sancti Gregorii Magni papæ*; et præter *Homiliam de sancto Benedicto*, seorsum editam, *Homiliarium* prolixum jussu Caroli Magni concinnavit, ad totius anni festa accommodatum, et decerptum ex homiliis sanctorum Ambrosii, Augustini, Hieronymi, Origenis, Leonis, Bedæ, etc. Quæ omnia publicis typis edita habentur, ut et quædam *epistolarum fragmenta*, a Baluzio evulgata. Eidem quoque tribuuntur *Vita, sive passio sancti Cypriani, Vita sanctorum Benedicti, Mauri, et Scholasticæ virginis, Carmen de eadem sancta Scholastica, et Hymni* quidam, quos inter celebris in honorem sancti Johannis Baptistæ nempe, *Ut queant laxis*, etc. Sed hæc incerta. *Vita sancti Arnulphi* apud Bedam eidem Paulo Diacono tributa, non alia est ac quæ legitur in *Historia episcoporum Metensium*. Dicitur etiam litteris consignasse *Commentarium in Regulam sancti Benedicti*, qui in quibusdam Codicibus mss. occurrit; verum vir cl. Mabillonius Hildemaro potius tribuendum hoc opus contendit. Si Galesinius credimus, *Historiam quoque episcoporum Papiensium* Paulus reliquit. Galesinium ego tanti non facio, u eundem in hac re judicem idoneum putem. Certe nemo alius hanc aut antea, aut postea vidit, et n ipsi quidem Ticinenses, quorum tamen intererat au servare, aut redimere opellam sibi gratissimam

Fragmenta alia operum Pauli Diaconi innotuit Joannes Baptista Marus, in notis ad opusculum Petri Diaconi de Viris illustr. Casin.

Quod est ad *Historiam*, seu libros sex, de *Gestis Langobardorum*, quam nunc recudimus, certissimum auctorem illa habet Paulum nostrum, eamque ille scripsit postquam monasticam vitam professus fuit. Egregium sane opus, quo sublato, jejuna et manca nimis foret apud Italos Langobardici regni et populi historia. Sunt qui putent eum nil nisi fabulosa enarrasse de origine ac transmigratione Langobardorum, et potissimum Cluverius Pauli Diaconi fidem hic prorsus elevare non dubitat. Et profecto nulla fere populorum, aut familiarum origo est quæ fabulis non scateat, et nec ipse Paulus ejusmodi mercibus caret. Attamen tam acri atque ampla sententia minime configenda, et ne in his quidem contemnenda videatur Pauli auctoritas, qui præterquam quod de gente sua, qua cum floruit, multa rescire potuit, se etiam alibi perquam accuratum, et eruditum exhibet, et præ oculis etiam habuit *Historiam Langobardicam*, a Secundo Tridentino eodem sæculo scriptam, quo in Italiam Langobardi eruperunt. Prodiit *Historia hæc Augustæ Vindelicæ* anno 1515, tum *Basileæ* anno 1532, ac deinde *Lugduni Batavorum* anno 1595. In hisce Editionibus opus in hæc verba desit: *Francorum, Ararumque pacem custodiens*. At *Fridericus Lindenbrogius* Editioni *Hamburgi* anno 1611 fragmentum addidit, quod et *Freherus* inter *Historicos Francicos Hanoviæ* anno 1613 editos ex Codice ms. *Palatino* exhibuit. *Laciniam* eandem ego quoque in hac Editione atexam, una cum aliis ad-

ditamentis ab anonymo antiquo factis, et ab eodem *Frehero* evulgatis. Nihilominus cum in aliis *Historiæ Langobardicæ* ms. desideretur fragmentum illud, equidem præstare nolim Paulo nostro sine dubitatione et hoc esse tribuendum. Certe *Gruterus* de hoc supplemento agens exstare ait ipsum in unico illo ms., « cui tantum quisque tribuat, quantum licet affirmationi testis unius. » Imo eruditissimus *Pagius*, in *Critic. Baron.*, ad ann. 774. num. 7, « Non dubito, inquit, quin additamentum illud sit alicujus junioris auctoris. » Id autem *Pagius* ex eo evincit, quod additamenti auctor statuat *Papiam* debellatam, *Desiderium* regem captum, finemque habuisse regnum Langobardorum « anno dominicæ Incarnationis 775, cum tamen ex communi calculo historicorum veterum ac monumentorum constet ea contigisse anno tantum subsequente, hoc est, 774. Illorum temporum æqualis fuit Paulus Diaconus, imo testis oculatus prostratæ gentis suæ, ac proinde falli non potuit in assignando anno tam memorabilis excidii. » Ad hæc Paulus de regibus suis copiose, amice, atque honorifice semper locutus est; fragmenti autem scriptor animo averso ac nimis jejune de postrenis regibus scribit; et « *Desiderium* quemdam ducem Langobardorum, » veluti hominem ignotum, appellat, qui tamen *Tuscicæ* dux erat, et novissimus regnum Langobardicum rexit. Tandem, ut hoc monentem, in *Bibliotheca sanctorum Patrum*, tom. X, impressa legitur *Langobardica hæc Historia*, uti ad calcem *Historiæ Gothorum* a *Grotio* editæ *Amstelodami* anno 1655, desiderato tamen fragmento *Freheriano*.

HORATII BLANCI ROMANI

AD LECTOREM MONITUM.

Cum nova Pauli Diaconi Editio collectioni huic, quæ doctissimum *Muratorium* auctorem habet, ex præposita ratione temporum accedere deberet, idque mihi oneris a *Palatinis* nostris impositum esset, ut meam in viros doctrina et sortis præstantia eximios, mihiq; multis nominibus beneficentissimos, observantiam et obsequium, atque in opere ipso diligentiam pro viribus ostenderem, cogitare cœpi quodnam celebrati auctoris exemplum inter vulgata seligerem; plura enim circumferuntur non leviter inter se discordantia, ut ea simul conferenti patebit. Erat animus castigatiorem quoad fieri posset Editionem præbere, quodque in recudendis aliis auctoribus curavimus, id maxime in *Paulo Warnefridi* præstare; homo quippe nationis Langobardicæ res amplissimi hujus olim regni ab adventu gentis in Italiam, unicus illitterati avi scriptor, non inelegans pro temporum infelicitate, servavit, ita ut eodem amisso, maxima in Italica historia lacuna fieret, et inelytæ huic Urbi jactura, quæ ad regniæ sedis majestatem elevata per universam ferme Italiam late dominabatur, et veteri labente Romano imperio, Gothorumque avulsa fortuna, Italicæ potentiae decorem in se accepit, atque firmavit. Et sane si Paulum nostrum auferas, quæ tenebræ in Langobardici regni rebus non inducentur, quantusque orbi decor non effluerit, tacentibus cæteris pene scriptoribus omnibus, et verbum unum aut alterum vix ad alia properando pronuntiantibus? Quæ demum juri nostro caligo induceretur, si feudorum leges a Langobardicis deductæ, atque in hanc diem servatæ *Pauliana* lectione minime juvarentur? His igitur de causis expetebat accuratiorem diligentiam Paulus, eamque ut pro viribus adhiberem, *Friderici Lindenbrogii* exemplum comparavi typis *Plantinianis* vulgatum, gratiasque iterum rependo viro doctissimo *D. Joanni Gaspari Berrettæ* *Cassinensi* monacho, qui libri hujus diu frustra quæsitum usum præbuit, cum *Ambrosianam* alterum parem loco movere religio sit;

atque *Lindenbrogianam* Editionem ob id potissimum cæteris prætuli, quod magni nominis vir, et antiquitatum peritia laudatissimus, manuscriptorum Codicum ope varias addidit lectiones, ac eruditissimis notis illustravit, nomine suo per initiales tantum litteras designato, quod *Angelum a Nuce* *Cassinensem* abbatem in suis notis ad *Leonem Ostiensem* in errorem traxerat, cum hanc a se probatam Editionem *Bonaventuræ Vulcanio* tribuat, quæ reddenda est auctori suo *Lindenbrogio*. Acceptiorem præterea futuram fore litteratis viris putavi, si ex nova mea collatione cum aliis veteribus Codicibus genuina lectio cognosceretur; quamobrem doctiss. *Josephi Antonii Saxii* *Ambrosianæ* bibliothecæ præfecti beneficio vetus ms. Exemplum optimæ notæ adhibui post *Historiam Miscellam* eodem uno tomo alligatum, ejusque specimen characteris in sequenti tabula incisum volui ad probandam antiqui Codicis fidem. Occurrit præterea Codex alter eum forte in *Modoetiensis* basilicæ archivo comes *Donatus Sylva* doctissimus, et ego, inter fragmenta chartarum, adnitente humanissimo canonico *Brenno* vetera monumenta investigarem ad Langobardos nostros pertinentia; sed refugit animus infelicem fortunam, perditamque operam, ac veterum vel calamitatem, vel negligentiam. Occurrit, inquam, inter plures mss. Codices ibidem servatos *Historia Pauli* nostri cæteris auctior in iis quæ ad eandem basilicam spectant, quæque in *Ascensiana* Editione paucis variantibus leguntur, ut suo loco notavi; hujus etiam specimen dedi sequenti tabula, sed certiores fortasse notam alteram ævi ejus, in quo scriptus est Codex ille, quis mecum arguet a sequenti clausula, quam idem librarius una characterum forma, et continenti serie, inter *Italiæ* descriptionem circa finem lib. II, loco satis incongruo, inseruit, fol. ms. 23. Hæc ibi leguntur.

« Regnante *Ottone Minore* imperatore mense Augusti totum apparuit stella cometis percurrente indi-

ctione III. In ipso anno hoc fuit XIII Kal. Februarii. Luna amisit lumen suum quasi hora una, et terremotus factus est magnus. juxta gallorum cantus, pro indictione III.

« Item regnante Ottone imperatore genitor super et scripti Ottonis Minoris pro indictione XIII. Hoc fuit pridie Kal. Novembris apparuit signum in cœlo. visa sunt veraciter ad partem septentrionis circa gallorum cantus cœlum claruit sicut aurora. In ipsa claritate columna candida nimis apparuit erecta a terra, caput ejus usque ad septentrionale stellam, ex utraque parte ejus cœlum flamineum erat sicut ignis et illic apparuerunt nebulae sulphureae tenebrosae plenae imbris. Visa sunt hec omnia quasi fere hora quarta. »

Cumque tertia indictio semel tantum in annos imperii Ottonis Minoris inciderit; is enim, etsi duplicem epochen habeat, longiorem non ultra protraxit quam ad annum imperii 16, quo post infelicem cum Græcis pugnam dum occupandæ Transyberinæ Italiæ inhæret, postliminio reversus Romæ occubuit anno Christi 983, ut accuratiores historici notant, hinc indictio tertia 975 anno est assignanda, quo stella cometes apparuit, et sequenti 976, quo lunaris eclipsis, et terræmotus factus est, indictio quarta; eosque duos continuos annos nostra numerandi ratione distinctos bene amanuensis iste, quisquis fuerit, unum tantum asserit; suis quippe temporibus non a Nativitate, sed ab Incarnatione annorum periodus deducebatur, eaque de causa Februarius mensis quartæ indictionis in eodem anno recensetur quo tertia effluerit indictio. Cæterum eclipsin hanc, terræmotum, atque alia phænomena eo libentius notavi, quod nulla in ejus ævi scriptoribus hæcenus mihi occurrerit mentio, atque inde asserere posse crediderim Codicem hunc Madoetiensem sub Ottone Minore scriptum fuisse; congruit enim ipsa characterum forma, ut periti cognoscent, frequensque apud veteres erat usus insigniores suorum temporum res per istas clausulas memoriæ tradere, ac aliorum libris inserere, quod Mabillonius, aliique plures animadverterunt. Sed ad Pauli editionem redeo.

Servato Lindenbrogiano textu, variantes ab ipso vulgatas lectiones, et meas utriusque laudati Codicis in calce adjeci, signatis initialibus litteris, nempe A. M., et L. quibus Ambrosianus, Madoetiensis, et Lindenbrogianus Codex suo quisque loco notatur cum vel minimum a præposito exemplo discordet; placet enim eruditus viris religiosa isthæc diligentia, qua sæpe vitiatæ auctorum loci, puritati suæ restituantur; nec piguit assiduæ tot aliorum scriptorum lectioni laborem hunc improbum addere, in quo adiutorem habui accuratissimum Philippum Argelatium nostrum, ut amplior tibi, lector humanissime, supellex foret, ac judicio tuo Pauli mentem in ipsa Exemplarium copia commodius investigare posses, Ambrosiani præsertim Codicis ope, qui altero antiquior ad illius tempora propius accedit, et multis in locis peculiarem habet lectionem, ut plurimum castigatiorem. Apposui præterea Lindenbrogii notas, quibus vir eruditissimus plura in auctore nostro ex Græca et Latina penitiori antiquitate illustravit ornavitque concinnitate maxima, et doctrina, cumque in iis perlegendis animadverterim laudatissimum virum ab iis quæ ad historiam pertinent non libenter abstinuisse, quod et in epistola sua manifestè profitetur, id mihi laboris tribui suscipiendum: temere quidem, si cum viro editorum operum fama clarissimo nullius ego nominis in scenam venire cogitarem occasione affectata, sed ipso propemodum alliciente, ac opportunitate congrua, illius Manibus morem potius gessisse mihi videor, quod unice optavi. Noverat enim

oculatissimus Lindenbrogius non uno in loco Paulum nostrum a veritate aberrare, in iis præcipue, quæ suam ætatem præcesserant, vel temporum ordinem non satis indicasse, imo aliquoties manifesto prævertisse. Præterea cum triplicem historiam unico filo Paulus duxerit, Græcam, Francicam, et Langobardicam, quod plurimæ potentissimas has inter nationes res intercesserint, singulas non semper cæteris respondententes ita contexit, quin erroris notetur; quæ causa fuit ut severiores critici in eum acerbius insurrexerint. Verum æquioribus ingeniis jamdiu persuasum historiam hanc plurimi faciendam, si quæ ab impuris fortasse fontibus hausta expurgentur. Id equidem optaverat Lindenbrogius, et observationibus suis celebratissimi viri data occasione præstiterunt, Baronius præsertim sacræ princeps historiæ, cum Langobardicorum temporum seriem ex instituto suo percurreret. Id ego iterum tanti viri facem secutus perpetuis notis absolvendum tentavi, ut lectoribus præsto essent in ipsa Pauli lectione argumenta, quibus narratarum ab eo rerum ordo vel corrigatur, vel explicetur.

Animum ad hanc operam dedit præstantissimorum virorum auctoritas, excellentiss. nempe comitis Caroli Archinti, et marchionis Theodori Alexandri Trivultii, qui ex doctrina peritiæque sua, non ex tenuitate mea rem æstimantes, ita me monitis et eruditionis copia frequenti apud eos de re litteraria sermone pene obstrinxerunt, ut jam erubescerem ab eorum sententia declinare, verius ne desidiæ tribueretur mea longior excusatio. Satius itaque duxi patronorum meorum arbitrio vinci, arreptoque calamo, id primum curæ fuit, ut Langobardicorum regum chronologiam ab ipso Alboini adventu in Italiam, anno scilicet 568 usque ad Liutprandi obitum, quo Paulus historiam absolvit ita disponerem, ut singulorum regum anni quos noster enumerat loco suo serie continua notarentur, in quo plurimum ab eruditus viris laboratum est. Ad eos ipse investigandos non alias volui conjecturas, quam quæ ab ejusdem ævi scriptoris testimoniis deducerentur, si forte occurrerent, vel ex datis regionum diplomatum, atque utinam uberior eorum copia in vulgus prodiret, ut certior chronologiæ rationem inire possemus cum ex hæcenus vulgatis nonnulla sint in numeralibus notis vel temporum injuriæ, vel negligentia librarium vitata. Hoc ipse conatu, quandoque a recentiorum historicorum chronologia discessi, potissimum Sigonii; sed argumenta subjunxi, quibus aliorum auctoritati minime deferendum putavi. Non absimili ratione per ducum Langobardicorum ætates excurri, Camilli Peregrinii, aliorumque hujus notæ virorum, sententias recensendo.

In iis vero locis quibus noster veterum aliorum testimoniis fuletur pari modo notavi, ut major homini fides accederet, et celebrem controversiam de origine gentis Langobardicæ in ipso Historiæ initio consulto repetii ex doctissimis viris Cluverio et Grotio: rem enim eruditione sua ita exegerunt, ut vix novi aliquid afferri possit, proderitque in ipso historiæ vestibulo altius fontem repetere. His ego, lector humanissime, tuam inire gratiam putavi, et si probes gaudium, si errorem notes, lucrum a castigatione tua obveniet. Id postremo te monitum volo in hac Editione nostra, ut in aliis Lindenbrogii et Grotii, summam capitum non bene suis locis appositam. Caput enim 48 in superiori 47 initium habet ab iis verbis *Apud Beneventum*, etc., quo summa ejusdem retrahenda esset; ne tamen variam ab Editis capitum divisionem daremus, atque ita majus incommodum oriretur, errorem dissimulavimus. Vale.

SPECIMEN CHARACTERUM HISTORIAE
LANGOBARD. PAULI DIACONI
ex Codice Ambrosiano pergameno Sig. lit. C. n. 72.

IN P R I M O : L I B R O : P R I M O :

De Re Romana ad Plures Viri et Populos idque ex multis gentes egreduntur.
Septemtrionalis plagae quam magis ab aestivo solis remota est et nivali frigore ^{gelida} ^{religata}
tanto salubrior corporibus hominum et propagandis gentibus coaptata sicut eorum omnis men-
diensis regio quae soli feruore vicinior eo semper morbis habundat. & educandis minime
apta mortalibus. Unde fit ut ante populos multitudine a toto sub occurrant. ut nimmerito
universa illa regio tam ^{occidentis} usque ad occidentem licet & propriis loca in ea singula nunc
cupere nominibus generalitatem uocabulo germania uocetur. quae uel de duabus re-
gionibus romanis cum ea loca occupassent. superiorem inferioremque germaniam
docerunt. Ab hac ^{populorum} germania sepe innumerabiles captiuorum turme adductae meridi-
em populi procestrabant;

Rex autem huiusmodi cum hoc cognouisset non equo animo tulit. Tam de-
firmis se conualescentem eum regnum suum contemere habuit. Cuiusmodi de hinc aliqui dicitur in modum
romae fugerat spoletem reuoluit. hildericus ex tunc rursus contra regem rebelliorum audacia supra;
EXPLICIT LIBER PRIMUS HISTORIAE LANGOBARDORUM

ex Codice Modoetensi

Septemtrionalis plaga quam magis ab aestivo solis remo-
tae et nivali frigore gelida tanto salubrior
corporibus hominum et propagandis gentibus co-
aptata. Sicut eorum omnis meridiana regio quo soli ea
feruore vicinior eo semper morbis abundat. et educandis
minime apta mortalibus unde fit.

Plus semper orationibus quam
armis fidens. maxima tempore francorum abbasque
pacem custodiens.

LANGOBARDORUM REGUM CATALOGUS.

I. AGELMUNDUS. Ex prosapia Gungincorum, mortuis Ibor et Ayone ducibus, Langobardorum rex salutatur. Paul., col. 452, a Bulgaris occisus relicta filia captiva, col. 454.

II. LAMISSIO. Agelmundi alumnus cum Amazone pugnat col. 453. Regnum accipit, et Agelmundi necem vindicat. Moritur, col. 454.

III. LETHU. Regnavit annis xl. Filio regnum reliquit, col. 456.

IV. HILDEHOC.

V. GUDEHOC. Langobardos in Rugorum regionem duxit, col. 456.

VI. CLAFFO. Filius Gudehoc, col. 458.

VII. TATO. Filius Claffonis. Herulorum regnum delevit, col. 458. A Wachone fratris sui Zuchilonis filio vita et regno privatus, col. 462.

WACHO. In regis fastis a Paulo minime numeratus, neque a Rothari rege in suo legum prologo, quod regnum vi occupaverit, col. 462.

VIII. WALTARI. Filius Wachonis genere Lithingus, ut antecedentes reges, regnavit annis septem, col. 464.

IX. AUDOINUS. Langobardos in Pannoniam duxit, Gepidos vicit, col. 464. Rodelindam uxorem habuit, et filium Alboinum, col. 465.

X. (I.^a) ALBOINUS. Cunimundum Gepidorum regem occidit, ejus filiam Rosemundam uxorem habuit mortua Clotsinda, col. 475. Langobardos in Italiam duxit, col. 485. Consilio Rosemundæ conjugis ab Helniche occisus, regnavit annis tribus, col. 498.

XI. (II.) CLEPHO. Massanam conjugem habuit, regn. an. unum menses sex, a familiare suo jugulatus, col. 501.

XII. (III.) AUTHARI. Clephonis filius primus Flavius appellatus Brexellum expugnat, col. 519. Theodolindam Garibaldi Bajoariorum regis filiam ducit, col. 532. Veneno sublatus regn. annos vi, col. 540.

XIII. (IV.) AGILULPHUS. Taurinatium dux Theodolindæ alter maritus a Langobardis in regnum levatus, col. 540. Filias habuit N. Godescalchi Parmensis uxorem, col. 552, et Gundibergam, col. 566, Aladoaldum filium, quem regni consortem facit, col. 566. Regnavit annos xxv, col. 578.

XIV. (V.) ALADOALDUS. In insaniam lapsus a regno ejicitur postquam cum matre x annos regnaverit, col. 579.

XV. (VI.) ARIOALDUS. Qui Aladoaldo suffectus regn. an. xii, col. 579, uxorem habuit Gundibergam, ut puto.

XVI. (VII.) ROTHARI. Genere Arodus. Leges edidit, *ibid.* Regn. annos xvi et menses iv, col. 585.

XVII. (VIII.) RODOALDUS. Rothari filius, huic Paulus uxorem dedit Gundibergam, quæ fortasse post Arioaldum Rothari nupsit, col. 586. Occisus a Langobardo cujus uxorem vitaverat. Regn. an. vii, dieb. v, col. 588.

XVIII. (IX.) ARIPERTUS. Fil. Gundualdi Theodolindæ fratris regn. annos ix, col. 590.

XIX. (X.) BERTARIDUS et GODEBERTUS. Ariperti filii. Regn. ann. i, mens. iii, col. 612. Ob mutuam discordiam a Grimoaldo Beneventano duce regnum occupatur occiso Godeberto, et Bertarido in fugam acto, col. 590.

XX. (XI.) GRIMOALDUS. Confirmato regno uxorem ducit Ariperti regis filiam, col. 591. Dum columbam sagitta ferire niteretur, nono post phlebotomiam die, rupta vena, moritur, col. 612. Regn. annos ix, relicto Garibaldo filio. *Ibid.*

XXI. (XII.) BERTARIDUS. Iterum in regnum non sine miraculo vocatus, col. 613. Cunibertum filium regni consortem facit, col. 614. Moritur postquam solus et cum filio regn. an. xviii, col. 615.

XXII. (XIII.) CUNIBERTUS solus. Hermelindam uxorem habuit ex Saxonum Anglorum genere ortam, col. 616. Cum Alachi rebelle pugnavit, et vicit, col. 617. Regn. solus an. xii, col. 636.

XXIII. (XIV.) LIUTBERTUS. Cuniberti filius puer admodum sub Ansprando tutore a Ragunberto Taurinatium duce Godeberti regis filio, e regno dejicitur, col. 637.

XXIV. (XV.) RAGUNBERTUS. Eodem anno mortuus. *Ibid.*

XXV. (XVI.) ARIPERTUS. Ragunberti filius. Liutpertum regem in bello captum occidit. *Ibid.* Ansprandum tutorem in fugam egit, in ejus uxorem et filiam sæviit, col. 639. Ticino flum. mersus, col. 646. Regu. cum patre et solus usque ad annum xii, col. 647.

XXVI. (XVII.) ANSPRANDUS. Bajoariis ad quos confugerat juvantibus Aripertum vincit, post victoriam regno potitus tres menses tantum vixit. *Ibid.*

XXVII. (XVIII.) LIUTPRANDUS. Ansprandi filius paulo ante patris mortem rex appellatus. *Ibid.* Præclara multa gessit. Morbo cessit. Regn. ann. xxxi, mens. vii, col. 670.

XXVIII. (XIX.) S. RACHISIUS.

XXIX. (XX.) AHISTULFUS.

XXX. (XXI.) DESIDERIUS. Sub quo regnum Langobardorum a Carolo Magno eversum.

^a Ex quo Italiam obtinuerunt Langobardi.

EPITAPHIUM PAULI DIACONI

AB HILDERICO ABBATE ILLIUS DISCIPULO SCRIPTUM.

Perspicua clarum nimjum cum fama per ævum
 Astra simul junctum pangant te cœtibus almîs;
 Aeridicos, levita, tuos quis, summe, triumphos
 Lucifluis, Paule, potuit depromere dictis?
 Ut sua, sed lector properans huc noscat, et hospes
 Sacrato tumulo requiescere membra sub isto;
 Laudis, amande, tuæ summam carmine digno
 Vlmificos actus dignum est reserare canendo.
 Maximo dudum Bardorum stemmate gentis,
 Viribus atque armis, quæ tunc opibusque per orbem
 Insignis fuerat, sumpsisti generis ortum.
 Tam digna est, postquam nitidos ubi sæpe Timavi
 Vmnis habet cursus, genitus tu prole fuisti.
 Divino instinctu regalis protinus aula
 Ob decus et lumen patriæ te sumpsit alendum;
 Cum tua post Tibridem populis et regibus altis
 Tunc placida cunctis vita, studiumque maneret,
 Omnia sophiæ cœpisti culmina sacræ,
 Rege monente pio Ratchis, penetrare decenter,
 Plurima captasses digne cum dogmata, cujus
 Resplendens cunctos, superis ut Phœbus ab astris,
 Vrectas rutilo decorasti lumine gentes.
 Et sic jam nimium, fluidi cum gloria sæcli
 Condigois ditaret ovans te sedule gazis,
 Lucis ob æternæ vitam sine fine beatam
 Audacter sprevisi hujus devotus honores:
 Regis et immensi fretus pietate polorum
 Vernanti huc Domino properasti pectore Christo
 Subdita colla dare Benedicti ad septa beati.
 Exemplis mox compta tuis ubi concio sacra,
 Tum jubar ut fulgens cœpit radiare coruscis.
 In te nam pietas jugiter, dilectio dulcis,
 Nectareus et pacis amor, patientia victrix,
 Simplicitas solers nimium, concordia summa,
 Omne simulque bonum, semper venerande, manebat;
 Nunc ideo cœli te gemmea regna retentant,
 Videream retinens pariter per sæcla coronam.
 Hoc tibi posco, sacer, gratum sit carmen honoris,
 Hilderic en cecini quod lacrymando tuus;
 Quem requiem captare tuis fac quæso perennem
 Sacratîs precibus, semper amande Pater.

NOBILISSIMIS AMPLISSIMISQUE VIRIS,

D. OTTONI A DURING,

ECCLESIAE BREMENSIS DECANO, PRÆPOSITOQUE VALLIS-LILIORUM,

D. VITO ORTELIO WINSEMIO, JC.

SERENISSIMI REGIS DANIAE CONSILIARIO ATQUE HAMBURGENSIS ECCL. DECANO.

D. D. F. L. B.

Amplissimi viri, vetustate nobiles, nobilitate felices, præclara semper mihi visa est veteris poetæ Lucillii sententia, monentis ante omnia nos debere commoda

..... patriam prima putare,

Deinde parentum, tertia jam postremaque nostra.

Meritissimo enim, optimoque jure primas sibi partes

postulat terra quæ genuit, quæ aluit, quæ educavit, quæ latentes in nobis divinæ mentis scintillulas eruit, conflagellavit, fovit; quod equidem mihi præstitum ingenue fateor: utque aliqua redhostirem, hanc Pauli Historiam denuo luci dare volui. In qua etsi præcipue de Langobardis agat, non raro tamen aliorum Germaniæ populorum mentionem facit. Nescio sare

quid Historia utilius dare possem : ex ea quomodo A
sæcularium sortium variaverit urna discere, et velut
ex arce

. . . hominum errores longe lateque per orbem

despicere licet ; quæ etiam virtute sua præponderat,
quantumvis impolito et barbaro stylo scripta. Id
quod huic accidisse æquo animo ferendum est. Ita
tunc tempora erant, raro aliquis Mercurialibus gra-
tiis litabat, adeo deserta erant studia, adeo unus
ubique ingenia marcor oppresserat, nec accendebatur
tiro æmulatione sectanda. Quanta admiratione (di
boni!) hæc essent, si istis temporibus contigissent,
cum quod rebus deerat, dos eloquentum supplebat,
nunc sub verborum vilitate jacent res maximæ. Quid
enim prohibet sic putare, res ab eis maximas gestas,
qui bellicosissimis viris, et contra quos Mars haud
ausit (ut Comicus loquitur) hiscere; terrori fuerunt.
Hi enim sunt quos Alexander vitandos pronuntiavit,
Pyrrhus pertimuit, Cæsar exterruit, hi denique sunt
in quibus Romanorum aliorumque pax desiit. Verum
ne Germanos meos nimium amando ipsemet odiosus
sim, ad vos mihi potius, viri amplissimi, flectatur
oratio, qui cum in nobili gente inter nobiles maxime
estis, vos selegi quibus præcipue hunc librum offer-
rem, morem in hoc imitans majorum, et ut illi pri-
mitias quasdam frugum, aliaque dona dis suis libare
solebant : sic ego vobis hæc libamenta studiorum.
Quæ vestra amplitudo, atque humanitas est, ea be-
nigne suscipite, ac me vobis commendatum habete.
Lugduni in Belgio, prid. Id. Julii, anno 1595.

F. LINDENBROGII PRÆFATIO.

Ut hanc de Langobardis Historiam ederem, movit
me unica, eaque honestissima causa, communis pa-
triæ, hoc est Germaniæ amor. Cum enim viderem
paucissimos esse qui majorum nostrorum egregia
facta litteris tradidissent, atque ex iis optimum
quemque in communem (id quod di voluerunt) lo-
cum abiisse, ne et hic similem fortunam pateretur,
ei malo subsistendum censui. Et quamvis hic noster

Paulus inter proletarios et imi subsellii scriptores
locandus sit, tamen si rectum serio amamus, faten-
dum erit, disci ex eo quædam posse quæ frustra quis
apud alios quærat. Ut jure hic Varronianum illud
dicatur : « Neque in bona segete nullum est spicum
nequam, neque in mala non aliquod bonum. » Ejusce
rei ergo novam hanc editionem paravi, nec me ab
incepto amovere potuit stylus ejus, qui non illa

. . . grandia indomiti Ciceronis verba manatur ;

imo in aliquibus locis barbarus est. Unde fit ut cum
summo tædio a multis, maxime iis qui nil, nisi quod
splendidum atque scholasticum est, pati possunt,
hujusmodi libri legantur. Ut vero tædulos istos ali-
quantulum reconciliarem, insidiæ mihi auribus fa-
ciendæ fuerunt, ideoque notas quasdam, velut epi-
citharisma post fabulam, addidi, in quibus quæ ad
mores antiquos pertinebant, aliaque loca quæ minus
a vulgo intelligi posse putabam, explanare volui :
quod an feliciter sub manus cesserit, probe doctorum
judicium esto. Nam fungos istos, et qui naso plus
quam ratione judicant, nullus moror. Dedita autem
opera observavi, ne ad rem, quam docere cupio, pro-
bandam, nimis multa exempla congererem, quamvis
id mihi difficile non fuisset; sed relinquere hunc
campum illis malui, in quo se exerceant, qui hinc
palmam expetunt. Sed nec quæ ad historiam faciunt,
mihi notare mens fuit, ne offensam eorum incurre-
rem quibus fortassis hæc res elaborata jam diu. Ut
nunc porro constet, ad quorum fidem hæc editio
adornata sit, sic habe. Usus sum ms. exemplari,
quod mihi suppeditavit V. C. et de litteris egregie
meritus Abrahamus Ortelius : tum duobus impressis,
altero ab Ascensio anno 1514, altero Augustæ Vin-
delicorum anno 1515, quorum conciliator mihi fuit
amicus meus Franciscus Raphelengius F. Ex his
potissimum ms. et Augustanam editionem secutus
sum, quia in omnibus fere conveniebant, immo ne-
scio quid γνήσιον magis habere videbantur. Ascen-
siana vero mille locis discrepabat, sed ego eas tan-
tum variantes lectiones excerpere volui quæ alicujus
momenti erant, nam omnes enotare cui bono? His
igitur, quisquis lector eris, et tu in primis felix statu
Germania fructu, studiisque meis fave.

JOANNES TRITEMIUS

ABBAS SPANHEIM.

In Catalogo de Scriptoribus ecclesiasticis.

Paulus monachus Cassiniensis cœnobii, ordinis A
S. Benedicti, natione Italus, vir in divinis Scripturis
eruditissimus, et in sæcularibus litteris nobiliter
doctus, ingenio subtilis, et clarus eloquio, propter
scientiam apud Carolum imperatorem in magno pre-
tium habitus fuit. Hic olim ante conversionem suam
diaconus fuit Aquileiensis Ecclesiæ, et a Desiderii
regis Langobardorum cancellarius, et cum
eodem captus a Carolo in Galliam ductus, demum
monachus factus est. Scripsit tam metro quam prosa
oratione non pauca volumina, de quibus ego tantum
reperi subjecta. Rogatu Adelburgæ filiæ Desiderii
regis addidit

^a Desiderii hujus Paulus non meminit, quemad-
modum nec Haistulphi, qui ante hunc regnavit,

Ad Chronicon Eutropii lib. II.
Gesta episcoporum Metensium, lib. I.
Vitam Gregorii papæ primi, lib. I.
Vitam S. Arnulphi, lib. I.
Vitam S. Benedicti metricè, lib. I.
Gesta Langobardorum, lib. VI.
Hymnos plures diverso metro, lib. I.
Epistolarum ad diversos, lib. I.
Jussu Caroli ordinavit historias, et lectiones per to-
tum annum, singulis festivitatis sanctorum con-
gruentes. Et alia multa digessit, et scripsit. Claruit
ejusdem Caroli Magni temporibus, anno 780.

anno 753, ut scribit Regino, apud quem plura lib. II
de his duobus regibus volenti legere licet.

PAULI WARNEFRIDI^a

DIACONI FOROJULIENSIS

DE GESTIS LANGOBARDORUM.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De Germania, quod plures nutriet populos, ideoque ex ea multæ gentes egrediantur.

Septentrionalis plaga, quanto magis ab æstu solis remota est, et nivali frigore gelida, tanto salubrior corporibus hominum, et propagandis est gentibus magis^b coaptata: sicut e contra omnis meridiana

^a Ita hujus auctoris verum nomen esse ipsemet scribit in hac historia, lib. iv, cap. 39. Diaconum eum plera pars vocat, alii etiam monachum, ut et ms. exemplar *Pauli Cassiniensis monachi*. Videtur autem primo fuisse Atriensem; nam in veteribus glossis, ubi sub ejus nomine citantur fragmenta Festi, quem hic noster nimis per magno reipublicæ litterariæ damno laceravit, *Paulus Atheniensis vocatur*, quod vir magnus corruptum putat, scribendumque *Paulus Atriensis*; qui, ut suspicari licet, tunc temporis Atriensis fuit, postea diaconus, ultimo monachus. Saxo Grammaticus eum solummodo Paulum vocat, nullo præterea addito nomine, quem, si lubet, vide libro viii *Lindenbrogii*. Codices nostri mss. ex quibus varias lectiones hic annotavimus ita inscribuntur: Ambrosianus: *Incipit Historiæ Langobardorum liber primus*; Mодоетиensis vero: *Pauli diaconi de Gestis Langobardorum*.

^b Al., deest *τὸ magis*. Lindenbrogii. Ita in Ambrosiano.

^c Al., *eo morbis est abundantior*. Lind.

^d Septentrionalis plagæ præstantiam a frigore potissimum, et nivibus, unde nobis fortasse horror, Paulus arguit, ut Langobardos suos, quos inde deducit, vel hoc naturæ beneficio conspicuos asseveret: nec immerito quidem; nam et veterum testimonio, ac recentiorum commerciis notissimæ hoc tempore regioni quis hanc laudem abriperit? Μακροβίους *Macrobios* antiquis celebratissimos sub cælo Septentrionali positos novimus; unde apud Plutarchum *Quæst. natural.* cap. 30: «Asclepiades ait Æthiopes celerius senescere, anno scilicet trigesimo: idque propterea quod eorum corpora nimio solis æstu exurantur. In Britannia contra senium anno cxx inchoari; quod corpora ob frigiditatem istarum regionum igneam in sese contineant naturam; et corpora Æthiopum rariora esse, quod relaxentur calore solis; in Septentrionalibus regionibus corpora densiora, ideoque etiam vivaciora, » iisque de causis Hippocrates, libro de Aere, locis, et aquis, Μακροβίους δέ, ait, τὸς ἀνθρώπους τουτέους μᾶλλον εἰκὸς εἶναι ἐτέρων, etc., τάτε ἤθεα ἀγριώτερα ἢ ἡμερώτερα. *Homines autem istos longioris esse vitæ, quam cæteros æquum est, moresque agrestes potius quam mansuetas.*

A regio, quo solis est fervori vicinior, eo semper^e morbis abundat, et educandis minus est apta mortalibus.^d Unde fit ut tantæ populorum multitudines, Arctoo sub axe orientur: ut non immerito universa illa regio Tanai tenus, usque ad occiduum, licet et propriis loca in ea singula nuncupentur nominibus, ^e generali tamen vocabulo^f Germania vocitetur; quamvis et duas ultra Rhenum provincias Romani,

^e Mодоетиensis habet: *universa illa regio usque ad occiduum littus, licet loca singula nuncupentur proprio nomine, generali tamen, etc.* Utraque lectio fortasse manca, quippe maximam Germaniæ divisionem, qua in Septentrionem porrigitur non satis designat: a vulgata vero minime recedendum crediderim, cum plures indicet fines, et sensus sit universam illam Europæ partem Asiæ conterminam, ab axe Arctoo ad Tanaim, et ad littus occiduum generali Germaniæ vocabulo vocitari, ita ut non exigua pars Moscovitici, ac Polonici regni, Suecia, Dania, et Norvegia Germaniæ ascriberentur, maxima tamen divisione, non ea qua Romani Germ. distinxerunt, ut idem Paulus monet. Tanais etenim fluvius, cujus origo, et cursus, etsi veteribus non satis exploratus, cum falso a Rhiphæis montibus in devium iter abduxerint, Europam ab Asia distinguebatur. Lucanus lib. iii:

Qua Cræso fatalis Halys, qua vertice lapsus
Rhiphæo Tanais diversi nomina mundi
Imposuit ripis, Asiæque et terminus idem
Europæ, mediæ dirimens cœntia terræ.

Tacitus lib. i de Moribus Rom. exactiori stylo Germaniam describit. «Germania omnis a Galliis, Rhetiisque, et Pannoniis Rheno, et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu, aut montibus separatur: cætera Oceanus ambit, latos sinus, et insularum immensa spatia complectens, nuper cogitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.» Facile tamen ad Taciti verba locum hunc Pauli accommodaveris, si Tanaim a Rhiphæis montibus (quos Tacitus innuere videtur) cum veteribus deduxeris: eos enim Paulus in Plinio suo Europæ fines optime noverat lib. iv, cap. 13: «Exeundum, inquit, deinde est ut extera Europæ dicantur, transgressisque Rhiphæos montes littus Oceani Septentrionalis in læva donec perveniatur Gadeis, etc.»

^f Quid sibi velint hæc verba: *ut non immerito, etc., Germania vocitetur*, minime asseveraverim, nisi forte ad notissimam Germaniæ etymologiam respererit, ut numerum exercituum vel ab ipso nomine indicare voluerit.

cum ea loca occupassent, superiorem, inferioremque Germaniam dixerint^a. Ab hac ergo populosa Germania, sæpe innumerabiles captivorum turmæ abductæ meridianis populis pretio distrahuntur; multæ quoque ex ea, pro^b eo quod tantos mortalium germinat, quantos alere vix sufficit, sæpe gentes egressæ sunt; quæ nihilominus, et partes Asiæ, sed

^a Frequens apud historicos et geographos hæc Germaniæ divisio in inferiorem et superiorem, ad tempora circiter Augusti referenda, ut ex Dione Cassio, Tacito, aliisque probat Cellarius in Geograph. antiq. lib. II, cap. 3, pag. 369.

^b *Eo quod tantas mortalium turmas germinat, quantas alere, etc.* Lindenbrog. et Madoet.

^c *Testantur hucusque urbes, etc.* Madoet.

^d *Per miseram Italiam* Lind., *Misera Italia* Madoet.

^e *Hunni, Heruli, Turingi.* Lind., *Gothi siquidem, Wandali, querulosi Heruli, atque Turcilingi, etc.*

^f Inexplicabilis ferme nodus in ipso vestibulo nobis occurret, si gentium earum, quas hic Paulus recenset origines enarrare velimus, antiquasque sedes in tanta rerum obscuritate certius investigare. Sedulo quidem viri doctissimi, et de antiquitate optime meriti, duras hasce provincias tentarunt, quorum fortasse diligentior Philippus Cluverius in sua Germ. antiq. Verum is non uno in loco Pauli nostri fidem radicitus evellere nisus est; Langobardos enim non e Scandinavia migrasse, at Semnibus conterminos auctoritate Strabonis, Taciti, ac Paterculi, cap. 26, lib. III, contendit, idemque de cæteris gentibus hoc loco memoratis dicto lib. III, cap. 46, unde ad plenioram illustrationem Pauli nostri, ejus hic verba subnectere non incongruum duxi. Vandalis igitur genuino restituto nomine, hæc habet: Videndum igitur nunc quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat solos Burgundiones, Varrinos, Carinos, Guttones: quorum hi ad Vistulam amnem, Varrini in Mechelburgensi ducatu, haud procul Albi flumine sedes habuerunt: intra quos fines multi etiam alii populi apud sinum Codanum siti fuerunt. Verum nil mirum. Plinius nullius generis populos omnes recenset, sed unos atque alteros tantum, quos visum fuit: proinde ex cæteris auctoribus sunt supplendi. Vandalis igitur adjicio Lemovios, sive Herulos, Rugios, Tidinos, Suardones, Eudoses, Anglos, Caviones, Theuringos, Nuitones, et Langobardos. Cum Burgundiones, Guttones, et Varrini, ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos sitis dubitari non potest. De illis tribus nationibus diserte testatur Plinius, de Langobardis, fabulosus equidem, idoneus tamen quantum ad hoc probandum attinet testis est Paulus Diaconus, qui in Gestis Longobard. ex mera nationum nominumque ignorantia Vandalos diversos facit a Winilis, bellaque inter hæc duo nomina, eeu alienissimas inter se nationes gesta narrat. Verba ejus lib. I, cap. 1, hæc sunt: Gothi siquidem, etc., et continuo cap. 2: Pari etiam modo, etc. Falsum hoc esse de Scandinavia satis superque mihi supra in Longobardis convictum est. Credo in eadem cum Diacono fuisse opinionem, et Jornandem, qui in Scanzia sua memorat gentem Viniviloth, quod vocabulum suspicor natum e genuina Vandalorum appellatione *Vindoli*. Sic quippe eidem Jornandi sunt Finnaithæ, ac Svethidi, qui nulli alii fuere quam Finni, et Svethi, sive Svedi, ut supra ostensum. Pergit Diaconus cap. 7 in hæc verba: — Igitur egressi de Scandinavia Winili cum Ibor et Ayone ducibus, in regionem quæ appellatur Scorin-gia venientes, per annos illic aliquot consederunt. Illo itaque tempore Ambii, et Assi Vandalorum duces, vicinas quasque provincias bello premebant. Ili jam multis elati victoriis nuntios ad Winilos

maxime sibi contiguam Europam, affligerunt. Testantur hoc ubique urbes erutæ, per totam Illyricum, Galliamque: sed maxime d miseræ Italiæ, quæ pene omnium illarum est gentium experta sævitiam^g Gothi siquidem, Wandalique, Rugi, Heruli, atque Turcilingi, nec non etiam aliæ feroces, et barbaræ nationes e Germania^h prodierunt.

mittunt, ut aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad belli certamina præpararent; — et cap. 9: — Certum est tamen Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine, cum primitus Winili dicti fuerint, ita postmodum appellatos; nam juxta illorum linguam *lang* longam, *bart* barbam significat. — Idem Sigebertus narrat, additque uterque prælium inter Winilos, et Wandalos commissum. De Bello Langobardorum cum finitimis verum fuerit, item de nomine Winilorum; at de origine e Scandinavia omnino falsum; nihilo enim magis quam cæteri isti Wandali, Gothi, Rugii, atque Turcilingi, et alii e Scandinavia profecti sunt: licet et Gothos, et Rugios, et Herulos e Scandinavia Jornandes deduxerit. Varius hic, et inexplicabilis pene error rudi illi atque imperito Jornandis Diaconique sæculo inde natus est, quod unius ejusdem Vandalorum gentis appellatio multis modis pro ratione dialectorum variata fuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo appellati *Vinili*, id est *Vindili*, seu *Vandali*, non proprio, ac peculiari, sed communi omnibus nationibus sinum Codanum inter Vistulam, Albimque, et Chalusum incolentibus. Bellum eos reliquis Wandalis inter Albim, et Viadrum movisse, inde maxime crediderim, quia et ipsi a communi eorum appellatione postmodum in exteris regionibus separati fuerunt, quemadmodum, et Gothones, Burgundiones, Heruli, ac Rugii, de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem *Vinili*, sive *Vinnuli*, *Winili*, ac *Winuli* propriam fuisse Vandalorum appellationem, quasi *Vindili*, ac *Vinduli* ex Helmodi maxime patet Historia Slavica; sic enim scribit lib. I, cap. 11: — Ubi ergo Poloniam finem facit, pervenitur ad amplissimam Sclavorum provinciam, eorum qui antiquitus *Vandali*, nunc autem *Vinithi*, sive *Vinuli* appellantur. Horum primi sunt Pomerani, quorum sedes protenduntur usque ad Odoram, et mox alter fluvius, id est *Odora* vergens in Boream, transit per medios Vinulorum populos, dividens Pomeranos a Vilzis. — Et deinde: — Post *Odora* igitur levem meatum, et varios Pomeranorum populos ad occidentalem plagam occurrit Vinulorum provincia, eorum qui *Tholenti*, sive *Redarii* dicuntur. — Nihil magis, mi Helmode, ita me musæ bene ament, *Vinithorum*, sive *Vinidorum*, id est Sclavorum, propria appellatio fuit *Vinuli*, quam *Vandali*. *Vindos* equidem, sive *Venedos* fuisse Sclavos, id est Sarmatas, supra satis validis certisque probatum est mihi argumentis. At *Vandalos*, sive *Vindelos*, fuisse Germanos citra Vistulam colentes, jam cccc circiter annis ante Venedorum, sive Sclavorum in Germaniam transmigrationem, testati sunt luculentissimi auctores Plinius, et Tacitus, quorum hic etiam tam vetustam eam indicat jam tum habitam fuisse appellationem, uti unum ex ipsius dei Tuitonis filiis eo nomine appellatum fuisse quidam crediderint. Revoco igitur illud vocabulum *Vinuli*, et idem *Vinili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit Diaconus ad *Vandilorum*, sive *Vandulorum*, et *Vindelorum*, nomen. *Venedi* autem, sive *Vinedi*, id est Sclavi, cur *Vindeli*, et *Vandali* appellati sint nulla alia fuit ratio, nisi quæ et Marcomannos Suevos, postque hos etiam Sclavos, sive *Venedos*, qui sibi ipsis, et cæteris Sclavis dicuntur *Czechi*, *Bojohemos* nominari fecit: quum *Bojohemi* proprie fuerint *Boji Galli* ante Marcomannos regionem *Hercinia* sylva incinctam habitantes, quæ inde nomen *Bojohemi* acce-

CAPUT II.

De Scandinavia insula, et quia ex ea Winilorum, hoc est, Langobardorum gens est egressa.

Pari etiam modo, et Winilorum, hoc est Lango-

pit : nempe ut Marcomanni, et postmodum Czechi, quia Bojohemum occuparunt dicti sunt Bojohemi : sic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obsederant agros, appellati sunt Vandali, cui appellationi haud parum causæ præbuit, quod Vinidorum, ac Vindilorum nomina, haud omnino sibi invicem absimilia, etc. »

Adversus hæc Hugo Grotius in suis prolegomenis ad Historiam Gothicam, Wandalicam, et Langobardicam, etsi Cluverii suppresso nomine, gentes eas, aliasque Paulo memoratas Scandinaviæ restitutus, acerbius fortasse, quam par erat, invehitur rerum Suedicarum amore accensus : immo lubidine quadam scriptoribus pene omnibus recentioris ævi hac in re communi, qua singuli nostras a suis ereptas opes, et eversum imperium acerrime contendunt, æternam profecto famam e nostris spoliis sibi mordicus vindicantes. Grotius itaque postquam Gothorum origines contra Cluverii sententiam ad Scandinaviam, immo ad Suedos revocavit, hæc de Wandalis, et Langobardis eruditissime disserit : « De Wandalis quid est quod quisdam hoc tempore afferre se putet posse exploratius, quam mille abhinc annis Procopius attulit, qui in Africa cum Wandalis sæpissime est collocutus, præterea Gilimerem Vandalorum regem, proceresque Wandalos Constantinopolim perductos quotidiana familiaritate cognovit? Credibile est hominem, adeo omnia antiqua percunctandi cupidum, id vel non præcipue quæsisse, unde essent illi Hispaniæ, Africaeque inessores Wandali, aut Gilimerem, et alios ejus gentis primores ex fama antiqua, carminibusque perpetua memoria proditis nihil habuisse certi quod responderent? Is autem Procopius Wandalicorum primo Wandalos non minus, quam Ostrogothos, quam Westrogothos, quam Gepidas, populos esse dicit Gothicos, nominibus distinctos, origine, ac moribus congruentes : linguam præterea ipsis esse Gothicam, neque se dubitare quin olim una gens fuerint, ac ne temere id dixisse putetur, Gothicorum quarto rursus Gothicis populis Wandalos accenset : eosque pariter cum Gothis e patria sede ad Meotidem paludem venisse memorat. Accedat Jornandes, qui ubi Scanziae recenset populos, ponit et Vinoviloth, quæ vox Winilorum possessionem significat. *Ol* enim possessio est etiam priscis Saxonibus, unde *feot*, sive feudum fiducia fructuum possessio. *li* autem qui Græcis Vandili, alijs Vandalli, Vandali, Wandali, Tabulæ veteri Vanduli, Paulo Warnefridi sunt Winili, Adamo Bremensi Vinuli, alijs Winuli, mutatis vocalibus, ac *D* littera, aut addita, aut extrita, quod crebrum Germanis, et ante monuimus. Procopio, et Jornandi testem de Vandalorum origine mox addam Paulum Warnefridi, ubi ad Langobardos pervenero. Non ignoravit pleraque hæc vir ille lectionis plurimæ, sed ingenio lisus, ut alibi sæpe, cedere his noluit. Quid igitur ipsum in hac re, ut ante de Gothis a vetustissima opinione depulit? Lubido quædam. Quid tamen obtendat videamus. Sub Vindeliciis Plinius in Germania comprehendit Burgundiones, Varrinos, Carriinos, Guttones, ubi est Vindelici in codicibus vult legi Vindeli. Facile largior unam eandemque esse vocem terminatione, quæ libera externis, diversam non invitæ agnosco. At quid id causæ meæ nocet, cum Wandalos jam olim, et ut credo inter primos, nam eo me inducit Jornandes in Germaniam pervenisse, ibique nonnullos reliquisse sui sanguinis, et nominis populos, ut et Gothi fecere non negem? Et hoc quidem ad discutiendum quod objicitur satis est. Ceterum, ut dicam quod sentio, rebusque per antiquitatem obscuris lucis, quantum poterò, adferam, non

A bardorum gens, quæ postea in Italia feliciter regnavit, a Germanorum populis, a originem ducens, licet et aliæ causæ egressionis eorum asseverentur, ab insula quæ Scandinavia dicitur adventavit, cujus etiam in-

credo aut Wandalos, aut Suedos gentis esse nomen, sed sicut Jazyges quidam dicti sunt Metanastæ, et Latinis Sarmatæ vagi, sic et Germanorum quosdam arbitror non a se ipsis, sed ab iis, qui primi eorum vim sensere, quomodo a Tungris orta Germanorum appellatio, dictos modo Suevos, modo Wandalos. Cur autem alii hoc, alii illo nomine, id censeo fortuitum, prout visum est populis, quos attigerant, nam voce et hac, et illa eos significari, qui non certis se tenent sedibus, sed nunc huc, nunc illuc ambulant, novere omnes qui Germanicum sermonem, etc. » Et infra : « Non ergo quærendum nobis est, quam late patuerit Vandalorum appellatio : patere enim tam late potuit, quam ipsa vagandi, alienaque occupandi mos : sed unde illi qui Hispaniam, ac post Africam tenuere Wandali, de his enim nunc agimus, ortos se et crediderint, et dixerint : qua in re deceptos eos fuisse non magis credibile est, quam si quis de Batavis velit idem suspicari, qui a Cattis se ortos Tacito, Romanisque aliis aliquot post sæculis prædicabant. (Quibus accedat Dexippi veteris historici testimonium. Scripsit enim is Galieni temporibus, ut ex Trebelio et Eunapio discimus. Is autem eos de quibus agimus Wandalos, non ab interna Germania, ubi Wandalos ponit Tacitus, sed ab Oceani littore venisse memorat : de Langobardis illis dico, quorum ingens tum alibi, tum postremo in Italia potentatus fuit. Cui potius credam quam Paulo

C
D
« Lindenbrogus legit : « Originem ducens e Scandinavia Baltei, seu Baltici maris insula, novarum sedium quærendarum gratia ob multitudinem profecta est, licet aliæ causæ egressionis eorum asseverentur. Cujus, etc. » Longum esset hic veterum repetere fabulas, et errores de insula Scandinavia, Plinii præsertim, unde non paucos hausit Paulus noster, quod eam Latini, et Græci, ut Zieglerus in suo peculiari libello scripsit, fere incognitam habuerunt : argumento est quod isthic terrarum zonam frigidam perpetuis damnatam nivibus, omnisque animantis impatientem dixerunt magno consensu, etc. Ita Plinio, et Solino appellatur, Jornandi Scanzia, veteribus Baltia, et Basilia, ut allatis testimoniis probant Cluverius, Grotius, Cellarius, aliique in illius descriptione, Zieglero Schondia, atque hæc de illius etymologia scribit : « Mansit illi Schondia nomen, quod amœnitatem, ut dixi, sive ut verbum verbo reddam, pulchritudinem significat, quoniam cœli beneficio, telluris obsequio, portuum, et emporiorum commoditate, maritimis opibus, lacuum, et fluminum piscatione, venatione nobilium ferarum, auri, argenti, æris, et plumbi inexhaustis venis, coloni industria agro exercendo, oppidorum frequentia, civilibus institutis nullæ cedit beatæ regioni. » Verum hæc eruditorum consensu nominis etymologia reprobata, eaque penes cæteros invaluit, quam Grotius ex Jornande colligit cit. prolegom. pag. 3 : « Quia omnes ejus terræ populi excisas rupes (ut legit ipse) pro castellis habebant, eaque ipsa munimenta Scantzen dixerunt. Hinc factum Scandia, et addito *au* vocabulo, quod terram significat, Scandinavia. » Illius descriptio summatim ex ipso Zieglero apud quem tabulæ : « Circumscribitur autem ab Occidente Oceano Hyperboreo, a Septentrione terra incognita, ab Oriente parte Russiæ albæ, et mari Baltico, a meridie Gothano sinu, et parte Daciæ. Complectitur vero imperia regia, tria Nordvegiam, Sveciam, Gothiam. Dynastias vero quæ regibus parent. 37. » Peninsula verius quam insula, tantæque magnitudinis, ut veteribus alterius orbis venerit appellatione, ut apud Plin. lib. iv. cap. 16.

sulæ ^a Plinius secundus in libris quos de Natura rerum composuit, mentionem facit. Hæc ergo insula, sicut retulerunt nobis qui eam lustraverunt, non tam

quam Paulo Warnefredi Langobardo? Quid enim in his a nostra memoria remotis adeo rebus haberi certius potest, quam quod gentis cujusque carmina, et a majoribus ad posteros manans perpetua fama servavit? Ejus hæc sunt in Langobard. *Pari modo*, etc. Langobardos recte Winulos, id est vagos vocat, quos tamen mox cum Wandalis ait pugnasse, quia ejusdem vocis mutata temporibus pronuntiatio effecerat, ut aliud id nomen putaretur: quod cum recte observaverit Germaniæ descriptor laudem ei promeritam lubens reddo. Secutus Paulum Bremensis et ipse eosdem dici ait Wandalos per Winulos. Sed addendus est Pauli illius notissimis locis alius minus cognitus ex miscella ejus historia, namque ubi ad Theodosii filiorum pervenit tempora sic ait ipse, ut dixi, Langobardus:—Eodem tempore erant Gothi, et aliæ gentes multæ, et maxime trans Danubium habitantes: ex quibus rationabiliores quatuor sunt, Gothi scilicet, Huisigothi (mendose editur Hypogothi, quod ex aliis ejusdem scriptoris locis evincitur; solebant autem HU. pro W. poni), Gepides, et Vandali, et nomen tantum, et nihil aliud mutantes, omnes autem fidei erant Arianæ malignitatis. Isti sub Arcadio, et Honorio Danubium transeuntes, locati sunt in terra Romanorum, et Gepides quidem, ex quibus postea divisi sunt Langobardi, et Avars, villas quæ sunt circa Singidonem, et Sirmium habitavere. — Et ex Græcorum non editis libris excerpit nobis eruditissimus Salmasius, — *Γήπαιδες οἱ λεγόμενοι Λογγοβάρδοι*, id est, *Gepidæ, qui dicuntur Langobardi*; — sic et Constantinus Porphyrogeneta CP. Imp. ex Theophanis Historia transcripsit, — *Γήπαιδες ἐξ ὧν ὕστερον διηρθήθησαν Λογγοβάρδοι: Gepidæ ex quibus dissidio facto orti Langobardi*. — Si ex Gepidis sunt Langobardi illi, quorum Paulus meminit, sane primitus ex Gothis: Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapia ducunt originem, quæ verba sunt Jornandis, atque idem unde proprium nomen acceperint nescire nos non patitur: nam quod cum primum Gothi e Scanzia tribus navibus exiissent, navi una tardius vecti qui fuerunt, dissociato a gentilibus cæteris consilio, suo insulam Vistulæ amnis inderint, unde post in longinquiora sunt profecti, originem Gepidarum nominis Jornandes a mora ipsorum deducit: apud quem male Gepanta pro Gepaita nunc legitur, est enim *Gepait* Germanis is qui moram fecit, isque sonus etiam clarior auditur in eodem nomine, ut a Græcis effertur *Γήπαιδες*; etiam Procopius, ubi gentes illas cognatas, moribusque, et sermone connexas memorat Gothis, id est Ostrogothis, Wisigothis, et Vandalis, addit Gepidas, et Gepidarum principi nomen ait fuisse Ostrogotho, neque vero primus hanc Langobardis suis dedit Paulus Warnefredus, sed ante eum idem scripserat Prosper Aquitanus, vir optimæ fidei, episcopus Rhegiensis, cujus, ubi ad Theodosii ventum est tempora hæc sunt verba:—Langobardi ab extremis Germaniæ finibus, Oceanique protinus littore, Scandiaque insula magna egressi, et novarum sedium avidi, Ibone et Ajone ducibus Wandalos primum vicerunt. — Hos secutus auctores Otto Frisingensis Langobardis non minus quam Gothis originem e Scanzia assignat. Quid vero his, qui se opponit homo minime elinguis, nihilne habet quod pro se dicat? habet sane; sed, si quid ego video, leve admodum. Langobardos, ait, multo ante hujus exitus tempora in interiore Germania ponunt Strabo, Tacitus, Ptolemæus, ponunt sane, nec uno loco: ad Viadrum Tacitus, cis Albim et Strabo, et post Tacitum Ptolemæus. Facilis solutus nodus, si quis consideret nomen hoc nihil aliud significare, quam promissæ barbæ homines, ut omnes Germani norunt, et Paulus ille agnoscit. Talia autem ex habitu nomina diversis locis, atque temporibus,

A in mari est posita, quam marinis fluctibus, ^b propter planitiem ^c marginum, terras ambientibus circumfusa. ^d Intra hanc ergo constituti populi, dum in tan-

nunc his, nunc illis hominibus ab iis ad quos accedunt dari solent. Erat quidem Germanis usitatum, memorante Tacito, — crinem barbamque submittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum; — et exemplum in civili Batavo habemus apud eundem scriptorem. Sed quoties ingens agmen uno eodemque oris habitu accesserat, non mirum si ea novitas, nunc hic, nunc illic novo nomini causam dedit. Quid commune Domitio Ahenobarbo, et Friderico Barbarossa, alique piratæ ejusdem nominis? nihil (immo *Μακροπαγώνοις*, et Langobardis), nisi quod eadem fuit oris species, unde appellatio eadem exorta est. Omnia quæ huc usque disputavimus in unum collecta firmat imperator CP. quem modo nominavi Constantinus Porphyrogeneta [Porphyrogeneta], auctorem laudans in Sanctorum album a Græcis relatum Theophanem; ait enim unius Gothicæ originis esse, et Gothos ita proprie dictos, et Gepidas, et Wandalos: ex Gepidis autem esse Langobardos. Credamus ergo veteribus, quando hic novi Scriptores nihil credi dignius attulere, Wandalos, Ostrogothos, Westrogothos, Gepidas, Langobardos, omnes Scanziae, et quidem ei parti, quam Sueones tenent, suam debere originem. Northmannorum autem posteriori vocabulo Sueonas, vel præcipue contineri. ³ Hæc fusius quam præpositus nobis notarum modus expe-tebat e Cluverio, et Grotio exscripsisse lectoribus fortasse non injucundum. Erunt enim integræ dissertationis loco ad Langobardorum originem cognoscendam postquam Cluverius a Paulo, aliisque mediæ ævi Scriptoribus abscessit, multosque recentiorum in suam sententiam adduxit, abrogata veterum fide. Reliqua vero quæ Bodinus in medium protulit, ut Langobardos e Gallia sua deduceret, a Langonibus nempe, ac Bardis, omnibus pene scriptoribus sunt reprobata.

Cæterum ad Grotii partes, immo Pauli nostri meus adhuc libenter calculus accedit, si tamen tanti est, ut numerum faciat, constantissimæ gentis illius traditioni plurimum tribuens, quæ unica rerum gestarum memoriam inter arma, et frequentes migrationes, et, quod magis est, inter feroces, ac illiteratos mores diu servavit, et cicuratis in Italia Langobardis, sero quidem in historiam concessit, Pauli nostri potissimum beneficio. Traditionem hanc unicum Langobardis monumentum antiquitatis aperte fatetur in suo legum præmio Autharis ipse Rex, qui cæterorum nomina regum ex memoria senum recenset; unde non mirum si vel anachronismus irrepserit, vel manca, et minus exacta rerum series habeatur. Accedit

^a Lindenbrogus notat lib. iv, cap. 13. Locus iste a D Cluverio excussus lib. iii Germaniæ antiq., cap. de Scandinavia.

^b Propter planitiem marginum terras ambientibus. Hæc in Ascensiana editione desunt: Lindenbr.

^c Marginum. Al., marium. Lind.

^d Audi Cluverium hoc loco. « Quid hoc, quæso, est dicere: Non est in mari sita, sed fluctibus marinis circumfusa? Video quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de Selandia insula, quæ littoribus est planis, quam ille intellexit Scandiarum esse maximam, audiverat item de immensa illa Scandinavia peninsula hanc potius esse quam insulam. Narrationes has duas per oblivionem, ut credo, postea confundens unam inde fecit insulam parvam, non tam in mari positam, quam marinis fluctibus circumfusam; quibus verbis peninsula indicare voluit. Hæc igitur Ptolemæi, Diaconique, et si quæ aliorum fuerint similes nugæ, repudiandæ sunt, ne dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

am multitudinem ^a pullulassent, ut jam simul habitare non valerent, in tres, ut fertur, omnem catervam partes dividentes, ^b quæ ex illis pars patriam relinquere, novasque deberet sedes exquirere, sorte perquirat.

CAPUT III.

Quod Ibor et Ayo, primi duces Winilorum, cum matre sua Gambarā fuerunt.

Igitur ea pars, cui sors dederat genitale solum excedere, exteraque ^c arva sectari, ordinatis super se duobus, Ibor scilicet et ^d Aione, qui et germani erant, et juvenili adhuc ætate floridi, et cæteris præstantiores, ad exquirendas quas possint incolere terras, sedesque statuere, valedicentes suis simul et patriæ, iter arripiunt. Horum erat ducum mater, nomine ^e Gambarā, mulier ^f quantum inter suos, et ingenio acris, et ^g consiliis provida; de cujus in rebus dubiis prudentia non minimum confidebant.

CAPUT IV.

De septem viris apud Germaniam dormientibus.

Haud ab re esse arbitror, paulisper narrandi or-

Accedit etiam ad firmandam Paulo fidem sanctissimi pontificis Gregorii cognomento Magni testimonium, mea quidem sententia plurimi faciendum; quippe tot ipse cum Langobardis pace, belloque in ipso gentis in Italiam adventu res gessit, ut illius originem, et novisse debuerit, et a Jornande fideliter enarratas (erat enim infelici sæculo divinarum, humanarumque rerum peritissimus) observavit. Hinc libro *Dia'og.* III, cap. 38, hæc habet: « Mox illa terribilia a cælo signa secuta sunt ut hastæ, atque acies igneæ ab Aquilone viderentur. Mox effera Langobardorum gens de vagina suæ habitationis educta in nostram cervicem grassata est, » eaque verba *de vagina suæ habitationis* a Jornande profecto exscripserat lib. I cap. 4 edit. nostræ, pag. 193.

Demum non incongrua huic loco quæ præfatur Albertus Krantius in sua Dania: « Operæ pretium, inquit, visum est uniuscujusque regni res seponere, ut suum cuique decus respondeat, divisimque recognoscatur quid rerum Dacia, quid Svecia (quæ et Gothia) quidque Norvagia peregerit. Nam regnum Langobardorum in Italia (quam Galliam veteres Itali dixerunt Cisalpinam) constitutum, Danorum gloria est Scania egressorum: Gothorum autem decus subegisse Italiam, vastasse urbem Romam, diu regnum in Italia, diu in Galliis et Hispaniis tenuisse. Norvagi vero proprium sibi vindicarunt maritima Franciæ de suo nomine dixisse Normanniam, inde in Mediterraneam Italiam usque penetrasse, ac in Apulia, Calabriaque primo ducatum, et in Sicilia comitatum, postea nobile regnum in utraque Sicilia, quod usque in hanc diem durat, fundasse. »

^a Pullulassent. Modoet. populassent.

^b Modoet., quædam ex illis pars patriam relinquens, ut novas deberet, etc. Lindenb., quænam ex illis patriam esset relictura, ut novas sedes exquirerent sorte disquirunt.

^c Arva sectari, et terras petere. Lind.

^d Aione, al., Agione, et sic infra quoque Lindenbr., ita M. Hic revocanda sunt, quæ de egressu Langobardorum his ducibus scripserat Prosper Aquitanus loco a Grotio citato.

^e Saxo Grammaticus, Hist. Daniæ, lib. viii, eam appellat *Gambaruc*.

^f Alias, quantum inter barbaros. Lind.

^g Alias, cum filiis provida. Lind.

^h Sic editio Augustana. Ms., circumversus. Alias

A dinem postponere, et quia adhuc stylus in Germania vertitur, miraculum quod illic apud omnes celebre habetur, sed et quædam alia breviter intimare. In extremis ^b Circium versus Germaniæ finibus, in ipso Oceani littore, antrum sub eminenti rupe conspicitur, ubi septem viri (incertum ex quo tempore) longo sopiti sopore quiescunt, ita illæsis non solum corporibus, sed etiam vestimentis, ut ex hoc ipso, quod sine ulla per tot annorum curricula corruptione perdurant, apud indociles easdem et barbaras nationes, venerationi habeantur. Hi denique quantum ad habitum spectat, Romani esse cernuntur. E quibus dum unum quidam, cupiditate stimulatus, vellet exuere, mox ejus, ut dicitur, brachia aruerunt, pœnaque sua cæteros proterruit, ne quis eos ulterius contingere auderet. ⁱ Videris ad quem eos profectum, per tot tempora, Providentia divina conservet. Fortasse horum quandoque, quia non aliter nisi Christiani esse putantur, gentes illæ prædicatione salvandæ sunt

CAPUT V.

De gente Scrito-Winorum.

Huic loco ⁱ Scritobini, sic enim gens illa nomina-

circumversis (ut M.), alias *in extremis autem Germaniæ finibus*. Lind. Retinendum omnino *Circium*.

ⁱ Septem sanctorum martyrum Dormientium historiam sub Decio Ephesi coronatorum ex Metaphraste, Cedreno, aliisque Græcis auctoribus refert Baronius in an. ad an. Ch. ccliv, et in Martyrol. Rom. 27 Julii. De aliis septem ex Gregorio Turonensi, et Sigeberto, quos eisdem esse putat ac eos quorum hic meminuit Paulus, ea fortasse conjectura, quod auctor noster ab eodem sancto Gregorio Acta sancti Hospitii pene ad verbum historiæ suæ, nec non alia pleraque inseruerit, ut infra notabimus. Verum sanctus Gregorius in Majori Monasterio vulgo *Marmoutiers* prope Turonum, et Paulus in extremis Germaniæ finibus Circium versus, hoc est ad ipsum Oceani littus locum dedere Dormientibus; unde alios esse facilius mihi persuadeam; etsi non me lateat, citatam a doctissimo Baronio epist. S. Gregorii Tur. a recentioribus inter supposititias amandari. Cæterum an Paulo sit habenda fides integrum cuique quod libuerit.

ⁱ Alias, *Scritofinni*. Lind., *Scritobini*. Ambros., *Scriptobini*. Modoet. hos a *saltando* vocatos scribit. Durat hodie illa vox apud Germanos; nam *Scriten* est *divaricare*, et *diducere pedes*, vel, ut Paulo placet, saltare; in quo ille cum Græcis convenit, qui id *σκιρτῶν* dicunt. In nomine dissentit a Procopio, in cujus de bello Gotthico lib. II *Σκριτιφίνοι* vocantur; ab aliis *Scritofini*. Lind. De iis Cluverius lib. III Germ. antiq. cap. 38: « In cujus (Scandinaviæ insulæ) extremis, versus Circium, in ipso Oceani littore Scritofinos collocat Paul. Diacon., lib. I, cap. 4 et 5, qui, hodieque in extremo Finnomarchiæ versus Septentriones littore, ad Rubeas promontorium dicuntur *the Scricfinder*, » et infra pag. 173: « Nomen illorum a Procopio, lib. II de rebus Gotthicis, citatur *Σκριτιφίνοι*, vocabulo depravato pro *Σκριτιφίνοι*-Schritifinni, nam etiam nunc totum hoc genus appellatur Finnem, et Fennem. Neque enim eorum placet intempestiva *χρισίς*, qui nuper in Diacono juxta atque Jornande legendum docuerunt *Scritobini*, tanquam a voce *bein*, quæ pedem sive crus significat, eorum deductum sit nomen, quia Diaconus tradit a saliendo Germanica lingua id formatum. Ex Fennorum, sive Finorum eos fuisse nomine pariter, ac genere, si non tot auctorum *F* vel *φ* scribentium unanimis persuadere potuit consensus; id saltem movisset, quod hodieque

tur, vicini sunt, qui etiam æstatis tempore nivibus non carent, ^a nec aliis, ^b utpote feris ipsis ratione non dispares, ^c quam crudis agrestium animantium carnibus vescuntur; de quorum etiam ^d hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Ili a saliendo, juxta linguam barbaram etymologiam ducunt. Salibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. ^e Apud hos est animal, ^f non satis assimile cervo, de cujus ego corio, ut fuerat pillis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenuis aptatam conspexi, sicut jam fati, ^g ut relatum est, Scritobini utuntur. Quibus in locis circa æstivale solstitium, ^h per aliquot dies, etiam noctu clarissimâ lux cernitur, diesque ibi multo majores quam alibi habentur, sicut e contrario, circa ⁱ brumale solstitium, quamvis diei lux adsit, sol tamen ibi non videtur, diesque minimi quam usquam alibi, noctes quoque longiores existunt. Quia scilicet, quanto magis a ^j sole longius disceditur, tanto sol ipse terræ vicinior apparet, et umbræ longiores excrescunt. Denique in Italia, sicut et antiqui scripserunt, circa diem natalis Domini, novem pedes in umbra staturæ humanæ, hora sexta metiuntur. Ego autem in Gallia Belgica, in loco qui ^k Totonis villa dicitur, constitutus, status mei umbram metiens, decem et novem, et semis pedes inveni. Sic quoque contrario

Danis, Norvagiis, ac Sveonibus; sibi que ipsis appellantur Skrikfinner, vel, ut illorum fert orthographia, Skrikfinder. ^l A Cluverio minime in his dissentit Grotius in proleg., qui et alias hujus gentis appellationes e veterum testimoniis adfert. Ceterum de situ eorum hæc Adamus Bremensis de situ Daniæ: « In confinio Sveonum, vel Nordmannorum contra Boream habitant Scritofinni, quos aiunt cursu feras præire; civitas eorum maxima Halsingaland, et Halsingaland regio est, etc. »

^a Alias, nec aliter fieri potest, quam ut crudis agrestium animantium carnibus, etc. Lind.

^b Ambros. et Modoet., nec aliud.

^c Modoet., quin.

^d Modoet., hirsutis.

^e Scritofinnorum mores paulo aliter describit Procopius de bello Gothico, etsi eos, errore maximo, ad ultimam Thulen ableget; lib. II, cap. 15, edit. nostræ pag. 287.

^f Aliis deest τὸ non. Lindenb.

Legendum fortasse non satis absimile cervo; namque de fera illa quam hic Paulus describit hæc sæpe laudatus Cluverius lib. I Germ. antiq., pag. 135: « Est hodieque animal in illis terris magnitudine, et cornibus cervo haud absimile, vocabulum ei vulgare een rhene, e quo nomen traxisse, modo dictum tegumenti genus (nempe rhenonem Cæsare, et Sallustio memoratum, quod describit Isidorus lib. XIX, cap. 23) quod Paulus vidit in Italia, aut Gallia, haud dubium est; nam quod quidam Grammatici hodie docent dictum fuisse rhenonem ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, id est ab agnitis pellibus, id falsum esse testatur Varro lib. IV de Lingua latina, qui Græcæ linguæ haud ignarus, peregrinam id, atque Gallicum affirmat esse vocabulum, et item Isidorus, qui Germanicum. »

Non satis pro non multum, habet infra Paulus cap. VI, Anastasius Bibliothecarius alii que hujus notæ scriptores; quanta dicendi elegantia ipsi viderint.

^g Modoet., qua, ut relatum est Scritobini, etc. Lindenb., qua, ut ferebatur Scritofinni, etc.

^h Hæc verba usque ad illa quamvis diei, in Ascensiana editione desunt. Lindenb.

ⁱ Modoet., pro brumale, legit pruinale.

A modo, quanto propinquius meridiem versus ad solem acceditur, tantum semper umbræ breviores videntur, ^l in tantum, ut solstitio æstivali respiciente sole de medio cæli, in Ægypto, et Hierosolymis, et in eorum vicinitate constitutis locis, nullæ videantur umbræ. In Arabia vero hoc ipso tempore sol supra medium cæli, ad partem Aquilonis cernitur, umbræque versa vice contra meridiem videntur ^m.

CAPUT VI.

De duobus umbilicis Oceani maris, qui sunt ex utraque parte Britannicæ.

Nec satis ⁿ procul ab hoc de quo præmisimus litore, contra occidentalem partem, qua sine fine Oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicem vocamus, quæ bis in die fluctus absorbere, et rursus evomere dicitur, sicut per universa illa littora, accedentibus, et recedentibus fluctibus, celeritate nimia fieri comprobatur. Hujusmodi vorago, ^o sive vertigo, a poeta Virgilio Charybdis appellatur ^p, quam ille in freto Siculo esse suis in carminibus loquitur, hoc modo dicens:

Dextrum Scylla latus, lævum ^q implacata Charybdis
Obsidet, atque imo haratri ter gurgite ^r vastos
Sorbet in abruptum fructus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.

^j Tò longius aliis deest. Lind.

^k Al., Turonis villa. Lind.

Servandum omnino Totonis nomen contractum. Theotonis villa notissima in historiis Francorum; ibi enim sub Merovingis, et Carolingis regibus distetit celeberrimum palatium, in quo Carolus Magnus habito conventu procerum, advocatisque filiis Pipino et Ludovico, regnum partitus est, ac testamentum condidit nova servandæ pacis constitutione, aliisque solemnibus roboratum. An. rer. gest. a Carolo Magno anno DCCV, et VI. Michael Germanus apud Mabil. de Re diplom. lib. IV, cap. 141. Exstat adhuc illius constitutio sub nomine Capitularis Caroli Magni dati ad villam Theotonem anno ejus imp. V. Hodie Gallis Thionville ad Mosam fluvium, haud longe ab urbe Mettensi, de qua Paulus noster Historia episcoporum illius optime meritus.

^l Al., in tantum ut circa solstitium æstivale respicienti solem de medio cæli in Ægypto, et Syene, et eorum vicinia nullæ, etc. Lindenb.

^m Hæc Paulus forte a Plinio, Hist. natur. lib. II, cap. 75. Notissimi ex sphaera populi ἄσκιος, ἀμφίσκιος, ἑτερόσκιος, περισκίος, hoc est qui nullas, aut utrinque habent umbras, alterumbres, ac circumbres, de Arabibus vero-vulgatissimum illud:

Ignotum vobis, Arabes, venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.

ⁿ Nec satis, alias nec multum. Lind.

^o Sive vertigo, aliis desunt. Lind. ita et in Modoet.

^p Æneid. lib. III, aut tamen etiam Thule attribunt, ut et Stat. lib. V, Sil. I.

... E refluxo circumsona gurgite Thule.

Quod vero additur, naves ibi absorberi, ac rursus evomi, idem tangit et Ovidius Metamorph. lib. XIII, fab. 8.

Scylla latus dextrum, lævum inquietata Charybdis
Infestat, vorat hæc raptas, revomitque carinas.

Lindenbrogius.

^q Implucata, alias implicata. Lind.

^r Vastos, alias vasto. Lind.

Ab hac sane de qua diximus ^a vertigine, sæpe naves raptim, eursimque attrahi affirmantur, tanta celeritate, ut sagittarum per aera lapsus imitari videantur, et nonnunquam in illo baratro horrendo nimis ^b exitu pereunt. Sæpe cum jam jamque mergendæ sint, subitis undarum molibus retroactæ, tanta rursus agilitate exinde elongantur, quanta prius ^c attractæ sunt. Affirmant esse et aliam hujusmodi voraginem, inter Britanniam insulam ^d, Galliamque provinciam; cui etiam rei astipulantur ^e Sequanicæ, Aquitanicæque littora, quæ bis in die tam subitis inundationibus opplentur, ut qui fortasse aliquantulum introrsus ^f littore repertus fuerit, evadere vix possit. Videas earum regionum flumina ^g, fontem versus cursu velocissimo relabi, ac per multorum millium spatia, dulces fluminum lymphas, in amaritudinem verti. Triginta ferme a Sequanico littore ^h Evodia insula millibus distat, in qua, sicut ab illius incolis asseveratur, vergentium in eandem Charybdim aquarum garrulitas ⁱ auditur. Audivi quemdam nobilissimum Gallorum referentem, quod aliquantæ naves, prius tempestate convulsæ, postmodum ab hac eadem Charybdi voratæ sunt. Unus autem ex omnibus viris solummodo, qui in navibus illis fuerant, morientibus cæteris, dum adhuc fluctibus spirans superuaret, vi aquarum ^j fluentium abductus ^k ad oram usque immanissimi illius baratri pervenit. Qui cum jam profundissimum, et sine fine patens chaos aspiceret, ipsoque pavore præmortuus, se illuc ruiturum expectaret, subito quod sperare non poterat, saxo quodam superjectus insedit. Decursis siquidem jam omnibus, quæ sorbendæ erant, aquis, ^l oræ illius fuerant margines denudati. Dumque ibi inter tot angustias anxius, vix ob ^m metum palpitans resideret, dilatamque ad modicum mortem nihilominus oppe-

^a Vertigine, alias voragine. Lind.

^b Exitu. Modoet., exitio.

^c De hac voragine Cluverius: « Nunc ad confinia Norvagiæ, Finnomarchiæque esse vulgari vocabulo Maelstroom, vel, ut alii vocant, Muskestroom inter insulas Laffot et Uveroe nemo harum regionum peritus ignorat. » Zieglerus in tab. Nordvegiæ, hæc addit: « Mare inter insulas, et Nordvegiam dicitur Tyalleslund, Euripus, vel angustiae Stafwen insula, etc. Lofoth, etc. Langanas, etc. Vastral, etc. Inter tres has insulas mare appellatur Muskostrom, id est æstus. Hic mare sorbetur intra cavernas accedente fluxu, et reflatur refluxu, quanto maximo impetu deferuntur torrentes. Navigatur hoc mare donec inferius est faucibus scopulorum: et qui iniquo tempore inciderint feruntur præcipites in voraginem. Naufragiorum reliquæ perraro redduntur, et si quando redduntur, reperiuntur robore attrita collisione scopulorum, ut lanugine quasi obducta videantur. Hæc est potentia naturæ fabulosas Symplegadas, et formidatam Maleam, et Siculam Charybdim, et omnia miracula superans: quæ naturam efficere reliquo mari compertum mortalibus est. »

^d Ambros., Gallitiamque.

^e Al., Sequanica, Aquitanicæque littora Lind. Ita Modoet.

^f Al., ad-littora deprehensus. Lindenb. Modoet., ad littora repertus.

^g Fontem. Modoet., fontes.

^h Frequentius Ebodia vulgo Ornay, et Aldernay. Gulielmus Camdenus in sua Britannia: « Primumque

A riret, conspicit ecce subito, quasi magnos aquarum montes de profundo resilire, navesque, quæ absorptæ fuerant, primas emergere. Cumque una ex illis ei contigua fieret, ad eam se nisu ⁿ quo potuit apprehendit. Nec mora, celeri volatu prope littus advectus, metuendæ necis casus evasit, proprii postmodum periculi relator existens. Nostrum quoque, id est, Adriaticum mare, ^o quod licet minus, similiter tamen Venetiarum, Ilystriæque littora pervadit, credibile est parvos hujusmodi, occultosque habere meatus, quibus et recedentes aquæ sorbeantur, et rursus ^p invasuræ littora revomantur. His itaque prælibatis ad cœptam narrandi seriem redeamus.

CAPUT VII.

B Quod Winili in Scoringam venerunt; et quia Ambri, et Assi Wandalorum duces eis tributa persolvere mandaverunt.

Igitur egressi ^q de Scandinavia Winili, cum Ibor, et Ayone ^r ducibus, in regionem quæ appellatur Scoringa venientes, per annos illic aliquot conserunt. Illo itaque tempore, Ambri et Assi, Wandalorum duces, vicinas quasque provincias bello premebant. Ili jam multis elati victoriis, nuntios ad Winilos mittunt, ut, aut tributa Wandalis persolverent, aut se ad belli certamina præpararent. Tunc Ibor, et Ayo, annitente matre Gambaræ, deliberant melius esse armis libertatem tueri, ^s quam tributorum eandem solutione sædare; mandant per legatos Wandalis, pugnuros se potius quam servituros. Erant siquidem tunc Winili universi, ætate juvenili florentes, sed numero exigui, quippe qui unius non nimis amplitudinis ^t insulæ, tertia solummodo particula fuerint.

Normanniæ, sive Lexobiorum littori Alderney adjacet, quæ in regis Archiviis Aureney, et Aurigney dicta, ut Aurica illa videatur, quæ apud Antoninum inter Britannici maris insulas habetur. Hæc vix septem a promontorio Normanniæ *le Hague* abest mil., etc. Hinc in occasum scopulosa cautium eminentia procurrit nautis metuenda, quibus *Casquettes* appellantur.

ⁱ Al. deest *τὸ auditur*. Lindenb.

^j Al. deest *τὸ fluentium*. Lindenb.

^k Modoet., *ora usque immanissima illius, etc.*

^l Al., *ora illius voraginis denudata relicta erant*.

D Lind. Ita Modoet.

^m Al., *propenso metu, palpitansque resideret*. Lind.

ⁿ Lind. et Modoet., *quo potuit accedens apprehendit*.

^o Quod licet Oceano dissimile, tamen Venetiæ, Istriæque littora pervadat. Lind.

^p Al., *invaso littore revomantur*, Lind., *invaso littore revertantur*. Modoet.

^q Alii addunt, *seu Scandinavia insula*. Lind.

^r Sanctus Prosper Aquitanus in chronico.

^s Al., *quam tributorum pensione sædare*. Lindembrog.

Modoet., *quam tributi eos pro solutione sædari*.

^t Hinc evince aut Paulo Scandinaviæ notitiam, quam in ipso Plinio legerat « immensæ magnitudinis, portionem tantum ejus, quod sit notum, Hillevionum gente D. incolente pagis, alterumque orbem terrarum » appellari memoria excidisse, aut sibi forte fuisse compertum Winilos ab una ex adjacen-

CAPUT VIII

De Wodan, et Frea, ridicula fabula.

Refert hoc loco antiquitas ridiculam fabulam, quod accedentes Wandali ad ^a Wodan, victoriam de Winilis postulaverint, illeque responderit, se illis victoriam daturum ^b quos primum oriente sole ^c conspexisset; ^d tunc accessisse Gambaram ad Fream, uxorem Wodan, et Winilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse, ut Winilorum mulieres, solutos crines erga faciem, ad barbæ similitudinem ^e componerent, maneque primo cum viris adessent, seseque a Wodan videndas pariter ^f e regione, qua ille per fenestram, Orientem versus, erat solitus aspicere, collocarent; atque ita factum fuisse. Quas cum Wodan conspiceret Oriente sole dixisse: Qui sunt isti ^g Langobardi? Tunc Fream ^h subjunxisse, ut quibus nomen tribuerat, victoriam

tibus Scandinaviæ insulis non nimis amplitudinis, ob angustiam loci novas ferro sedes occupaturos emigrasse, notiorisque regionis tantum expresso nomine, rem nobis undequaque tenebris obvolutam tradidisse.

^a Al., ad Goddanum, et sic infra quoque Lind. Amb. et Modoet. habent Godan.

^b Quos primum, al., priores. Lind.

^c Cumque ita factum fuisset, eosque Godan oriente sole intente conspiceret, dixit. Modoet.

^d Tunc accessisse dicitur et Gambara. Amb.

^e Componerent, al., dimitterent. Lind.

^f E regione. Amb., in regione.

^g Langobardi? Amb., Longobardi?

^h Vetustiore hujus fabulæ scriptorem Paulo exstare non puto: nam et Saxo Grammaticus libro VIII ^C ejus ex Paulo meminit, ubi tamen pro Frea, Frig, scriptum est. Verba hæc sunt: «Primum itaque Blekingam advecti, ac deinde Moringam præternavigantes ad Gutlandiam se appulerunt, ubi et Paulo teste, auctore Frig dea, Langobardorum vocabulum, quorum postea gentem condiderunt, traduntur accepisse.» Lindenb. Quæ Paulo Frea, et Saxoni Grammatico Frig ridiculi alterius Wodan uxor, Adamo Bremensi Fricco turpissimus ille de quo infra mutato genere socius.

¹ Inde vocatos Langobardos etiam Otto Frisingensis scribit lib. II, cap. 13 de Gestis Friderici imperatoris, et Gunterus lib. II.

Dicitur a longis ea Langobardia barbis.

A quibus alii dissentiunt, qui eos a Bardis Saxonis populis dictos affirmant. Lind. Inter eos qui a Paulo dissentiunt præcipue numerandus Bodinus, in Methodo historiæ, nam eos a Langonibus et Bardis, ut supra notavi, ortos esse voluit, et dici; verum hæc adversus illum habet Erycius Puteanus, Hist. Insubr. lib., cap. II, n. 7: «Ingenii hæc nugæ sunt, nulli enim gente, plures ingenio Bardi, maleque Festo hallucinanti Bodinus credidit in voce Bardus; licet vates Gallorum, et cantores Bardi dicti sint. Langones vero in Gallia Lingones fuerunt: ut sic quidem Lingobardi prisco vocabulo dicendi essent, quos nemo non Longobardos, non nemo Germanica voce Langobardos appellavit, etc.»

¹ Godan, Modoet., Gwodan.

Ambros., adjecta lit. D. Goddan dixerunt.

^k Adoratur. Amb. adorabatur. Alius erat Wodan deus Sveonum, de quo bene M. Adamus in Septentrionalium populorum Historia, nuper ex generosissimi D. Henrici Ranzovii bibliotheca edita: «In hoc templo (Ubsola patrio sermone vocato) quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in

A condonaret; sicque Winilis Wodan victoriam concessisse. Hæc risu digna sunt, et pro nihilo habenda. Victoria enim non potestati est attributa hominum, sed e cælo potius ministratur.

CAPUT IX.

Quare Winili Langobardi appellati sint, et quod Wota ipse sit, qui apud Romanos Mercurius dicitur.

Certum est Langobardos, ab intactæ ferro barbæ longitudine, cum primitus Winili dicti fuerint, ita postmodum appellatos. ¹ Nam juxta illorum linguam, lang longam, Baert barbam significat. ¹ Wodan sane, quem adjecta littera Gwodan dixerunt, ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur, et ab universis Germaniæ gentibus ut Deus ^k adoratur; ¹ qui non ^B circa hæc tempora, sed longe antea, nec in Germania, sed in Græcia fuisse perhibetur.

medio solum habeat triclinium, hinc et inde locum possident Wodan et Fricco. Quorum significationes ejusmodi sunt. Thor, inquiunt, præsidet in aere, qui tonitrus, et fulmina, ventos, imbresque serenat, et fruges gubernat. Alter Wodan, id est, fortior bella regit, hominumque ministrat virtutem contra inimicos. Tertius est Fricco pacem, voluptatemque largiens mortalibus, cujus etiam simulacrum fingunt ingenti Priapo, Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem sculpere solent. Thor autem cum sceptro Jovem exprimere videtur. Hactenus ille. A nostro Wodan, quem eundem cum Romanorum Mercurio facit, etiamnum hodie Belgæ diem Mercurii Woensdag dicunt corrupte pro Wodensdag. Sic etiam ab uxore Wodani Frea, Freidag (Danis Freidag) id est Veneris diem deductum puto: quanquam id non certo affirmare auserim. Erravit autem, et male patriam linguam intellexit P. Nannius, qui putat Woensdag a lucro dictum, quia Romanorum Mercurius lucri præses cluebat, quemadmodum nec illud mihi verisimile sit Freidag dici quasi liberationis diem, quia Venus libertatis dea. Pro Wodan autem clariss. J. Lipsius in Comment. ad Tacitum legendum censet Wonstam, vel Wondam, a lucro nomine deducto, quod si cui magis placuerit, legat ita. Lindenb. Cluverio hæc Lipsii etymologia non probatur. Ejus hæc sunt verba lib. I Germ. ant., pag. 226: «Nequaquam ita sim felix, mi Lipsi, a lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quasi a patrio vocabulo Wonnen, quod est lucrifactum, sive partum, quod ipsum est a verbo Winnen, id est, lucrari, sive parere; sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo Godan, unde etiamnum Vestophalis idem dies dicitur Godensdach, et nonnullis tuis popularibus contracte (ut in plerisque vocibus apud vos in medio duarum vocalium eliditur) Goensdach, reliquis Woensdach, contracte itidem a Wodensdach, quod a Wodan, etc.» Et infra: «Porro ex jam dictis satis etiam patet in Diaconi Gothefridique exemplaribus pro Godan, Wodan, et Gotan, Wotan, male atque imperite supponi Godam, Wodam, et Gotam, Wotam, tamquam accusativi casus a nominativis Goda, Woda, Gota, Wota, etc.» At nec ipse Cluverius absque castigatione a Grotio in citatis prolegomenis ad suam hist., ubi reprobat is iis quæ con-gesserat ille ut demonstraret eandem esse vocem Theut, et Dan, explicata earum genuina significatione scribit: «Wodan a Woden, quod est ferocire, creditus Germanis veteribus præsidere paci, ac bellis deus, quem ob duplicem potestatem, Latinorum alii Mercurium, alii Martem dicere maluerunt. Idem est qui, ommissa littera duriore Othynus aliis scribitur, etc.»

¹ Al., quod non tantum circa, etc. Lind.

CAPUT X.

Quomodo Langobardi Wandulos vicerunt, et de fame Langobardorum.

Winili igitur, qui et Langobardi, commisso cum Wandalis prælio, acriter utpote pro libertatis gloria decertantes, victoriam capiunt; qui magnam postmodum famis penuriam ^a in eadem Scoringa provincia perpassi, valde animo consternati sunt.

CAPUT XI.

Quia Langobardi in Muringam transire volentes, ab Assispittis sunt impediti.

De qua egredientes, dum in ^b Muringam transire disponent, Assipitti eorum iter impediunt, denegantes eis ^c omnimodis per suos terminos transitum. Porro Langobardi, cum magnas hostium copias cernerent, neque cum eis, ob paucitatem exercitus, congredi audent, dumque quid agere deberent, decernerent, tandem necessitas consilium reperit. Simulant se in castris suis habere ^e cynocephalos, id est, canini capitis homines. Divulgant apud hostes hos pertinaciter bella gerere, humanum sanguinem bibere, et si hostem assequi non possint, proprium potare cruorem. Utque huic assertioni fidem facerent, ampliant tentoria, plurimosque in castris ignes accendunt. ^f His hostes auditis, visisque ^g creduli effecti, bellum, quod minabantur, jam tentare non audent.

^a Al., famem, commensusque penuriam. Lind. Muringiæ pariter ac supra memoratæ Scoringiæ certos fines designare in tanta Scriptorum varietate vix longa dissertatione possibile cuiquam fuerit, ne dum brevibus hisce nostris excursionibus, clarissimus Leibnitius e recentioribus in suo libello de Origine Francorum hæc habet: « Maurungiam, vel potius Muringiam, sive Muringiam fuisse sitam ad mare Balthicum constat ex Paulo Warnefridi, vulgo Diacono, iter Langobardorum (etsi fictitium describente) præterquam quod ipso vocabulo indicatur. Est enim Muringia regio maritima, ut Morini, ut Aremorica; et hodieque eadem fere regio Pomerania appellatur, sunt enim Pomerani Slavico sermone siti ad mare, ut Polabi, siti ad Albim, tunc enim Albi est Slavis. » Ad hæc illustranda Joannes Georgius Eccardus et suam nominis etymologiam addit, ejusque argumento certiores fines designat, vel ab ipso Leibnitio pro quo pugnat hac parte varius: « Paulus Diaconus, inquit, eandem regionem Muringiam vocat, et Scoringiæ, sive regioni Chersonensi Cimbricæ littorali, quæ insulas Danicas respicit vicinam fuisse indicat. Post Muringiam idem hic auctor Gollandam, sive Gothorum regionem ponit, non quod ipsa Gothorum regio Muringiæ proxime adsita fuerit: sed quod intermediæ gentes tunc a Gothis dominantur. Poterit autem optimo jure Wagria, et vicinæ provinciæ, una cum Lavenburgicis, et Meclenburgicis terris Muringia vocari a suis Moris, sive paludibus, et lacubus. Nullibi enim tam frequentes paludes, quam hic locorum invenies. Et videntur Slavi irruentes inde adsitam regionem Pomeraniam, sive, ut ipsi loquuntur, Pomorze nominasse, non tam quod mari (ita enim integro littori nomen Pomeraniæ conveniret) quam quod veteri Muringiæ vicina esset, etc. Ea vero quæ Galli potissimum Scriptores contra Leibnitium congesserunt non est hujus loci referre, satisque fuerit aliquantum lucis Paulo nostro ex clariss. viro attulisse; cui etsi fides illius, hoc

A

CAPUT XII.

De monomachia duorum virorum fortium, quorum unus e Langobardis, alter e Assispittis fuit.

Habebant tamen apud se virum fortissimum, de cujus fidebant viribus, posse se procul dubio obtinere quod vellent, hunc solum præ omnibus pugnatum obijciunt. Mandantque Langobardis ut unum, quem vellent suorum mitterent, qui cum eo ad singulare certamen exiret, ea videlicet conditione, ut si suus bellator victoriam caperet, Langobardi itinere ^h quo venerant abirent: sin vero superaretur ab altero, tunc se Langobardis transitum per fines proprios non vetituros. Cumque Langobardi quem e suis potius adversus virum bellicosissimum mitterent, ambigerent, quidam ex servili conditione sponte se obtulit, promittit se provocanti hosti congressurum, ea ratione ut, si de hoste victoriam caperet, a se suaque progenie servitutis ⁱ nævum auferrent. Quid plura? Gratanter quæ postulaverat ^j esse facturos pollicentur. Aggressus hostem expugnavit, et vicit; ^k Langobardis transeundi facultatem, sibi suisque, ut optaverat jura libertatis ^l indeptas est.

CAPUT XIII.

Quod Langobardi in Muringam transierunt, ac deinde ad ulteriora loca progressi sunt.

Igitur Langobardi tandem in Muringam pervenientes, ut bellatorum possint ampliare numerum, plures a servili ^m jugo ereptos, ad libertatis statum perducunt, utque rata eorum haberi posset ⁿ liber-

C

loco præsertim, suspecta, jam præmisimus ex Grotio, quæ minime adhuc abrogandam fortasse sua-deant.

^b De his ita laudatus Eccardus ad Leibnitium de de Orig. Francorum: « Assipitti, quos supra Muringiam commemorat Paulus, toto cælo ab Usipetibus inferioris Rheni accolis differunt, et significant Assos residuos, qui scilicet non iverant in Septentrionem cum Odino. »

^c Omnimodis. Amb., omnimodo.

^d Modoet., dumque quærent, quid agere deberent, tandem, etc. Lind. pro decernerent, al., quærent.

^e κυνοκεφάλους, καρκινόχειρας, aliaque id genus monstra timuit etiam in immanissimæ illius belluæ ventre absorptus olim cum navi Lucianus Veræ Historiæ lib. 1.

^f Simile strategema Belisarii apud Agathiam lib. v: Νυκτὸς δὲ ἐπιγεγνομένης, φρυκτωρὶς ἀνήπτε πολλὰς ἐπὶ μέγα τοῦ πεδίου σκεδαννύμενας, ἵνα δὴ οἱ πολέμοι ὀρῶντες, οἰηθεῖεν μέγιστον εἶναι τὸ στρατεύμα ταῖς πυρραῖς ἀναμετροῦντες. Nec vanum hoc strategema, nam ex igne in castris incenso de hostium copiis judicari solitum, etiam Cæsar indicat, lib. II de Bello Gallico. Quæ castra, ut fumo atque ignibus significabatur, amplius mille iix in latit. patebant. Lind.

^g Aliis deest. Lind. Ita in MODOET.

^h MODOET., per quod venerant.

ⁱ Al., nexum. Lind.

^j Amb. et MODOET., sese facturos, etc.

^k MODOET., Langobardis aditum transeundi exhibuit; sibi, et suis quæ optaverat jura, etc.

^l Amb., adeptus.

^m Amb., conditione.

ⁿ Amb. et Mod. habent ingenuitas. Notandus ritus manumissionis. Nam qui in legibus Langobardorum titulo de manumissionibus habentur, alterius generis sunt. Lind. Forte veteribus Langobardis mos erat manumittendi servos per traditionem, aut jactum

tas, sanciunt more solito per sagittam, immurmurantes nihilominus, ob rei firmitatem, quaedam patria verba. Egressi itaque Langobardi de Mauringa, ^a applicuerunt in Golanda, ubi aliquanto tempore commorati dicuntur. Post hæc ^b Anthabet, Bathaib, pari modo et Vurgundaib, per annos aliquot possedisse, quæ nos arbitrari possumus esse vocabula pagorum, seu quorumcunque locorum ^c.

sagittæ, isque recentioribus exsolevit. Plura quidem manumissionum genera recensentur a Rege Rothari, lib. II Legum, tit. 35, ut animadvertit Lendenbrogius. Solemnior vero ea, per quam quis *fulfreal* fecisse dicebatur, cuius hæc formula: « Qui *fulfreal* (*liberum* interpretatur Lindenbrogius in suo Glossario ad easdem leges, a germanico *fulfrey*) et a se extraneum, id est, *amund* (sive extra potestatem, ut Grotius explicat in suo Nomenclatore, edit. nostræ pag. 370 B) sic debet facere: tradat eum prius in manus alterius hominis liberi, et per *garanthinx* (sive cessionem, idem Grotius) ipsum confirmet, et ille secundus tradat eum in manus tertii eodem modo, et tertius tradat eum in quarti, et ipse quartus ducat eum in quadrivio, et thingat in wadia (emancipet ab obligatione) et *gisiles* (testes) ibi sint, et dicant sic: *De quatuor viis ubi volueris ambulare liberam habeas potestatem, etc.* » ita ut per quadrivium ad quatuor orbis plagas plena vagandi libertas non incongrue significetur. Erat etiam manumissio, qua servus per *impans*, id est in votum regis dimittebatur, et in sacrosanctis ecclesiis per manuductionem sacerdotis circa altare; ac demum alia, per quam, ut ab ipsa lege arguo minorem servus acquirebat libertatem, eaque *aldium* quis fecisse dicebatur. *Aldio* latinum nostrum libertum respondere notavit Grotius, loco citato. Invaluit etiam quandoque apud nos alius manumittendi modus a lege Salica per excussionem denarii de manu servi, ut videre est in pacto ejusdem legis, tit. 30.

^a Al., *applicuere sese in Regulandiam*. Lind. Modoet., *Rogulandam* librarii vitio pro *Rugulandiam*, quæ Rugiorum terra, idque huic cum Golanda, commune, quod Rugii natio et ipsa Gothica, ut Procopius asserit Hist. Gothicæ lib. III edit. nostræ pag. 305. D.

^b Al., *Antaibos, et Bantaibos pari modo, et Burgundaibos dicuntur per annos, etc.* Lind. Modoet., *Antabos, et Purgandaibos* in reliq. cum Lindenbrogio. Ambros. pro *Vurgundaib*, legit *Vurconthaib*.

^c Immo vero regionum. Ad illustrationem Pauli nostri hoc loco eruditissimus Eccardus ad Leibnitium de Orig. Francorum pag. 255: « Mauringia transmigrata dicit venisse Langobardos in Golandam, hoc est Gothorum terram. Hos enim præsertim sub Hermanico in omni littore maris Balthici etiam cis Vistulam imperasse Jornandes non obscure prodit. Ex Gothorum patria eos in Anthaib, hoc est Antarum regionem, sive Poloniam, deinde in Bathaib descendisse refert. *Bathaib* hoc sine dubio est Gepidarum terra, vetus nempe Dacia. *Gepidæ* enim dicti sunt quasi Gothorum residui a *beiten, biden*, manere, residuum esse. Et *pide, beite, bathe* pro residuo regulariter dici potest, præsertim si a more veteri ut *e* enunciatur. *Bathaib* ergo est Bathorum, sive residuorum, scilicet Gothorum regio, qui iidem ac *Gepidæ*. *Burgundaib* est Burgundionum terra, quam scilicet *Gepidæ* proximam tenuerunt antequam Galliam intrarent, etc.

^d Al., *Ibore, al., Ebore, et Agione*. Lind.

^e Al., *a Scatinavia, seu (ut dixi) Scandavia adduxerunt*. Lindeng.

^f Hæc verba non leguntur in Amb.

^g Modoet., *Algemundus*. Langobardorum regum series, quam hic Paulus ab Agelmundo exorditur,

CAPUT XIV.

Quia, mortuus Ibor et Ayone ducibus, Langobardi primum regem Agilmundum habuerunt.

Mortuis interea Ibor, et ^d Ayone ducibus, qui Langobardos ^e a Scandinavia eduxerant, ^f et usque ad hæc tempora rexerant, nolentes jam ultra Langobardi esse sub ducibus, regem sibi ad cæterarum instar gentium statuerunt. Regnavit igitur super eos primus ^g Agelmundus, filius Ayonis, ex prosapia

post septimum regem Tatonem non bene convenit cum præmio legum a Rege Rothari editarum. Hujus præmii partem Carolus Sigonius Historiæ suæ ad annum Christi DCXLIII attexuit. Integrum vero ex ipsius Mss. schedis hic adnotandum censui ad auctoris nostri supplementum. Ne tamen probatæ hominis fidei fraudem facere videar, lectores monitos volo recentiori manu, et non sine mendis ab uno, vel altero illius amanuensium esse transcriptum, nullo addito testimonio codicis, in quo ista legebatur. Nec dissimulavero beneficium viri cl. Josephi Antonii Saxii Ambrosianæ Bibliothecæ præfecti, cujus humanitate præsto sunt codices omnes, quodque mihi præ cæteris jucundissimum penitioris eruditionis suæ largissimus apparatus.

IN NOMINE DOMINI.

« Incipit edictum, quod renovavi cum primatibus meis iudicibus ego in Dei nomine Rothar rex vir excellentissimus, septimus decimus rex generis Langobardorum anno regni mei, Deo propitio, octavo, ætatisque meæ trigesimo octavo, indictione secunda, et post adventum in provincia Italia Langobardorum, ex quo Alboin tunc temporis rex, procedente divina potentia adjunctus anno septuagesimo sexto feliciter. Datum Ticino in Palatio. Quanta pro subjectis nostris, quanta nostra fuerit sollicitudinis cura, vel sit subter adnexata norma declarat, tam propter assiduas præcipue fatigationes pauperum, quam etiam propter superfluas exactiones ab his qui majorem virtutem habent, quos vim pati cognovimus. Ob hoc considerantes Dei omnipotentis gratiam, necessarium esse prospeximus præsentem corrigere, et componere legem, quæ priores omnes renovata, et emendata, et quod deest adjiciat, et quod superfluum est abscindat, in uno providimus volumine complectenda, quatenus liceat unicuique salva lege et justitia quiete vivere, et propter operationem etiam inimicos laborare, suosque fines defendere. Tamen quanquam hæc ita se habent, utile prospeximus propter futuri temporis memoriam, et ante nomina regum antecessorum nostrorum, ex quo genti Langobardorum reges cœperunt esse memorati, in quantum per antiquos homines didicimus, in hoc membrano adnotari jussimus. In hoc fuit: — Primus Agelmundus; II, Lamsio; III, Lethe; IV, Gildech; V, Gudeoch, filius Gildehoc. Leg., *Hugo de hoc*; VI, Caffo, filius Gudehoc. Leg., *Daffo fil. de hoc*; VII, Tato, filius Caffonis, et VIII, Unichis, filius Tatonis; IX, Unabo, filius Unichis, nepos Tatonis; X, Valamir; XI, Alboin, qui exercitum ut supra in Italiam adduxit; XII, Clepes ex genere Belleos; XIII, Aginulfus Turingus; XIV, Autari filius Depex ex genere Aravad; XV, Audofal filius Aginulfi; XVI, Aruand ex genere Caupus; XVII, Ego in Dei nomine, qui dicor Rothar rex, filius Nandigi ex genere Arodus; Nandigus filius Noctonis; Nocto filius Alamano, filius Chiltzonis, Chiltzonis Weo, filius Fronconis; Fronco filius Faconis; Facio filius Mamonis; Mamio filius Obthora.

Rothar jura dedit, quæ lector prima videbit.»

De Unichi, et Unabo regibus VIII et IX loco præsentis catalogi, quem emendatis in Sigonii scheda numeris ita distinximus, altum apud auctorem nostrum silentium, ut si genuina hæc prologi lectio,

^a ducens originem Gungincorum, quæ apud eos generosior habebatur. Hic, sicut a majoribus traditur, tribus et triginta annis Langobardorum tenuit regnum.

CAPUT XV.

De meretrice quæ septem infantulos peperit, ex quibus Lamissio unus fuit, et de monomachia ejus cum Amazone.

His temporibus quædam meretrix, uno partu septem puerulos enixa, belluis omnibus mater crudelior, in piscinam projecit necandos. Hoc si cui impossibile videtur, relegat historias veterum, et inveniet non solum septem infantulos, sed etiam novem unam mulierem ^b simul peperisse. Et hoc certum est maxime apud ^c Ægyptios fieri. Contigit itaque ut rex Agelmundus, dum iter carperet, ad eandem piscinam deveniret. Qui cum equo retento miserandos infantulos miraretur, hastaque, quam manu gerebat, huc illucque eos inverteret, unus ex illis manu injecta hastam regiam comprehendit. Rex misericordia motus, factumque altius admiratus, eum magnum futurum pronuntiat. Moxque eum e piscina levare præcipit, atque nutrici traditum, omni cum ^d studio mandat alendum. Et quia eum de piscina, quæ eorum lingua ^e lama dicitur, abstulit, ^f Lamissio eidem nomen imposuit. Qui cum adolevisset, adeo strenuus juvenis effectus est, ut et bellicosissimus exstiterit, et post Agelmundi funus, regni gubernacula ^g rexit. Ferunt hunc, dum Langobardi cum rege suo iter agentes ad quemdam fluvium pervenissent, et ab Amazonibus essent prohibiti ultra permeare, cum earum fortissima in fluvio natatu pugnasse, eamque peremisse, sibi que laudis gloriam, Langobardis quoque transitum ^h paravisse : hoc siquidem inter utraque acies prius constitisse, quatenus si ⁱ Amazona eadem Lamissionem superaret, Langobardi a flumine recederent ; sin vero a Lamissione, ut et factum est, ipsa vinceretur, Langobardis eadem permeandi flu-

manca sit Pauli series : contra vero Andoinus Atboini prædecessor memoria excidit Rothari, ita ut si regis fastis eundem addideris, Rotharis ipse xviii rex habeatur. Expunctisque Unichi, et Unabo, ut Paulus habet, jam Rotharis non xvii, sed xvi loco regnaverit. Quod miror, haud observasse oculatissimum virum Sigonium nostrum ; quippe si Langobardis, ut ait lib. i de regno Italiæ edit. Wecheliane pag. 4, præerat Alboinus Andoini filius Rex jam decimus numeratus, cum ad Rotharim veneris uterque manifesti erroris evincitur. Recedit etiam a Paulo nostro hæc prologi lectio in epoche adventus Langobard. etsi nos cap. 21 ad eundem firma fronte remittat. Sed hæc infra. Interim juvat ex aliis etiam monumentis primos Langobardorum reges cum Paulo novisse.

^a Al., ducens et prosapiam, et originem Gungingorum. Lind. et Modoet. Gungingos, sive Guniugos, Grotius interpretatur Benevolos, eoque nomine familia regis Agelmundi appellabatur, ut alia Adelingorum, de qua infra.

^b Amb. et Modoet., semel.

^c Hæc Paulus a Plinio suo excerpit, lib. vii, cap. 5, de prodigiosis partibus : c Tergeminos, ille, nasci certum est Horationum, Curatiorumque exemplo. Supra intra ostenta adducitur, præterquam in Ægypto, ubi foetifer vœtu Nilus, etc. »

enta copia præberetur. Constat sane, quia hujus assertionis series, minus veritate subnixæ est. i Omnibus etenim, quibus veteres historiæ notæ sunt, patet, gentem Amazonum, longe antea, quam hæc fieri potuerunt, ^k esse deletam, nisi forte quia loca eadem ubi hæc gesta feruntur, non satis historiographis nota fuerunt, et vix ab aliquo eorum vulgata sunt, fieri potuerit, ut usque ad id tempus, hujuscemodi inibi mulierum genus haberetur. Nam et ego referri a quibusdam audiui, usque hodie in ^l intimis Germaniæ sinibus gentem harum existere feminarum.

CAPUT XVI.

Quomodo Bulgares noctu super castra Langobardorum irruentes, Agelmundum regem interfecerunt, et filiam ejus captivam duxerunt.

B Igitur transmeato Langobardi, de quo dixeramus, flumine, cum ad posteriores terras pervenissent, illic per tempus aliquod commorabantur. Interea cum nihil adversi suspicarentur, ^m et essent quieti, longa nimis securitas, quæ semper detrimentorum mater est, eis non modicam perniciem peperit. Nocte denique cum negligentia resoluti quiescerent cuncti, subito super eos ⁿ Bulgares irruentes, plures ex iis sauciant, multos prosternunt, ^o et in tantum per eorum castra debacchati sunt, ut ipsum Agelmundum regem interficerent, ejusque unicam filiam sorte captivitatis auferrent.

CAPUT XVII.

Quomodo Lamissio rex effectus est, et qualiter Bulgares superavit.

C Resumptis tamen post hæc incommoda Langobardi viribus, Lamissionem, de quo superius dixeramus, sibi regem constituerunt. Qui ut erat juvenili ætate fervidus, et ad belli certamina satis promptus, ^p non aliud nisi Agelmundi necem ulcisci cupiens, in Bulgares arma convertit. Primoque prælio mox commisso, Langobardi hostibus terga dantes ad castra refugiunt. Tunc rex Lamissio ista conspiciens, elevata altius voce omni exercitui clamare cœpit, ^q ut

^d Al., custodia. Lind. et Mod.

^e Vocem etiam apud Festum reperies. Lacuna, aquæ collectio, a lacu derivatur, quam alii lamam, alii lustrum dicunt. Beatus Rhenanus legendum putat Qualamam, a scaturigine. Nam *quellen* Teutonice lingua scaturire sonat. Lind.

^f Lamissio, quasi *Lamis-sohn*, filius piscinæ, Grotio.

^g Modoet., suscepit.

^h Paravisse, et inter utrasque, etc. Modoet.

ⁱ Al., Amazon eundem. Lind. et Modoet.

^j Al., constat autem hujus assertionis seriem minus esse veritati suffultam. Lind.

^k Vide Jornandem de rebus Geticis, cap. 8, et quæ in peculiarem libellum congestit P. Petitus.

^l Al., ultimis. Lind.

^m Al., essent longa sub quiete minime solliciti, securitas, etc. Lind., et essent longa in quiete nimis solliciti, etc. Modoet.

ⁿ Al., Bulgari, et sic semper. Lind.

^o Al., tandiu, tamque atrociter per eorum castra grassantes, etc. Lind. Modoet., debacchati sunt diu vagantes, ut ipsum, etc.

^p Al., conservatoris sui Agelmundi. Al., alumni sui Agelmundi, ut in Modoet. Lind.

^q Modoet., ut opprobrium, quod pertulerunt meminissent.

opprobriorum, quæ pertuerant, reminiscerentur, A revocarentque ante a oculos dedecus, quomodo eorum regem hostes jugulaverint, quam miserabiliter ejus natam, quam sibi reginam optaverant, captivam abduxerint. Postremo hortatur, ut se suosque armis defenderent, melius esse dicens in bello animam ponere, quam ut vilia mancipia, hostium ludibriis subjacere. Hæc et hujuscemodi vociferans cum diceret, et nunc minis, nunc promissionibus, ad toleranda eorum animos belli certamina roboraret: si quem etiam servilis conditionis pugnantem vidisset, libertate eum simul cum præmiis donaret. Tandem hortatu, exemploque principis, qui primus ad bellum prosilierat, accensi, super hostes irruunt, pugnant atrociter, et magna adversarios clade prosternunt. Tandemque de victoribus victoriam capientes, tam regis funus quam proprias injurias ulciscuntur. Tunc magna de hostium exuviis præda potiti, et ex illo jam tempore, ad b expetendos belli labores, c audaces effecti sunt.

CAPUT XVIII

Quod, mortuo Lamissione, regnum Lechu suscepit, et post hunc, filius ejus Hildeoc, post quem quoque Bodeac regnavit.

Defuncto post hæc Lamissione, qui secundus re-

^a Al., mentis oculos dedecus acceptum, ut eorum, etc. Lindenbrogius.

^b Al., expetendos, obeundosque. Lind.

^c Amb. et Modoet., audaciores.

^d Al., Leth. Lind. et Modoet.

^e Al., Gildeochum filium suum. Lind. Modoet., Gildehoc.

^f Al., in regnum numero fuit, regni successorem reliquit. Lind.

^g Al., Gedeochis. Lind. Gudeoc. Ambr.

^h Erravimus hucusque velut in labyrintho per varias Langobardorum sortes et regiones ab eisdem occupatas, chronologico filo destituti, nullum præbentem Paulo, vel alio quopiam scriptore, ni debili conjecturæ conatu temporum ordinem divinare potius, quam investigare velimus. Liceat hinc securiori gressu Historici nostri vestigiis adhærere. Certam epochen eversionis regni Rugorum, quam hic noster innuit a Cassiodoro habemus. Verba ejus hæc sunt e Chronico excerpta: Boetius V. C. Cos. Hoc Cos. Odovacer, Phæba rege Rugorum victo, captoque potitus est. Anonymus vero Cuspinianus a Pagio relatus, hæc addit: « Sub consulatu ejusdem (nempe Boetii) pugna facta est inter Odoacrem regem, et Febanum regem Rugorum, et vicit Odoacer, et adduxit captivum Febanum regem sub xvii Kal. Decembris. » Consulatus Boetii communiori calculo incidit in annum Domini nostri Jesu Christi cccclxxxvii et xii regni Odoacris in Italia.

ⁱ Al., Odoacrem. Lind.

^j Al., regnarat. Lind.

^k Amb., Fleba. Cassiod., Phæba. Anonym. Cuspiniani, Febanus; aliis, Faba, Favia, Favianus, Feuba, Fethia. Eugippio in Vita sancti Severini, Feletheus, et Felecteus, aliis Filetus, Feletrus, Seva, et Selettus, ut notarunt doctissimi Patres Bollandio success. ad Acta sancti Severini.

^l Causam belli inter Odoacrem et Feletheum excitati narrat Eugippius cap. 12: Fridericus (erat is Feletheo frater) B. Severini morte comperta pauper, et impius barbara cupiditate semper immanior, vestes pauperibus deputatas, et alia nonnulla credidit auferenda. Cui sceleri sacrilegium copulans, calicem argenteum, cæteraque altaris ministeria præcepit auferenda, etc. Abrasis omnibus monasterii rebus,

gnaverat, tertius ad regni gubernacula^d Lethu ascendit. Qui cum quadraginta ferme annos regnasset ^e Hildehoc filium, qui quartus fuit ^f in numero regni successorem reliquit. Hoc quoque defuncto, quintus ^g Gedehoc regnum suscepit.

CAPUT XIX.

Bellum inter Edoagar regem Torcilingorum, et Feletheum regem Rugorum, et quomodo Langobardi, superatis ab Odoacre Rugis, eorum provinciam possederunt.

His ^h temporibus inter ⁱ Odoachar, qui in Italia per aliquot jam annos ^j regnabat, et ^k Feletheum, qui et Feva dictus est, Rugorum regem, magnarum inimiciliarum fomes ^l exarsit. Qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, ^m quam a Norici finibus idem Danubius separat. In his ⁿ Noricorum finibus, beati tunc erat Severini ^o cœnobium, qui ^p omni abstinentiæ sanctitate præditus multis jam erat virtutibus clarus. Qui cum hisdem in locis, ad vitæ usque metas habitasset, nunc tamen ejus ^q corpus Neapolis retinet. Hic sæpius hunc de quo diximus Feletheum, ejusque conjugem, cujus vocabulum ^r Gisa fuit, ut ab iniquitate quiescerent,

parietes tantum quos Danubio non potuit transferre dimisit; sed mox in eum ultio denunciata pervenit; nam intra mensis spatium a Friderico fratris filio interfectus prædam pariter amisit et vitam. Quapropter rex Othacar Rugis intulit bellum, quibus etiam devictis, et Friderico fugato, patre quoque Fava capto, eum ad Italiam cum noxia conjuge supra memorata, videlicet Gisa, transmigravit.

^m Al., quam Onerici finis, id est, Danubii separat. Lind.

ⁿ Al., Onericorum. Lind.

^o Eugippius ubi supra: « Tunc itaque sanctissimus Dei famulus Severinus de partibus Orientis adveniens in vicinis Norici Ripensis, et Pannoniorum partibus, quod Asturis dicitur oppido morabatur, » a barbaris excisum, ut prædixerat. Frequens postmodum, ut ait Aventinus in Annal. Bojor. servata hoc loco Eugippio fide, « et Bathaviæ, et Quintianæ (Quintanorum colonia est) in Vindelicia, atque Viennæ in Norico habitavit. Bathaviæ in ripa eidem extat dedicatum templum, estque, ut appellatur, parochia; a Vienna vero ad tertium lapidem pagus est Severinus, cognomen adhuc retinens. In notis ad Eugip. Cellæ rudera in pago Siferinga exstare testatur Lazius, et pago nomen esse a S. Severino. Cuspinianus isthic villam, ubi cellæ Severini vestigia ob ejus memoriam emisse se testatur. Distat magno milliari a Vienna. At monasterium majus fuisse ait Lazius in loco qui Heyligstat dicitur, id est Locus sanctus, a sanctorum isthic habitatione. Inde saxa abstulit sanctus Leopoldus ad Neoburgi claustralis ædificationem, etc. »

^p Al., omni scientia, et prærogativa sanctitatis præditus. Lind., omni scientia, et sanctitate. Modoet.

^q Al., corpusculum Neapolim. Lind. Ita Modoet. S. Severini Noricorum Apostoli corpus anno sexto depositionis ejus, ut ait Eugip., migrantibus in Italiam Romanis a Rugorum servitute liberatis, primum in Montem Feretrum, inde vero auctoritate Gelasii Pontificis, petente illustri scœmina Barbaria, in castrum Lucullanum, et postremo infestantibus Campaniæ littora Saracenis anno Chr. dccccx, Neapolim translatum, et in celebri monasterio sancti Severini per Joannem abbatem solemnè pompa conditum, ubi et adhuc religiose asservatur. Acta Sanctorum Bolland.

^r Al., Gisa, ut supra.

verbis cœlestibus monuit. Quibus pia verba spernentibus, hoc quod eis postmodum contigit, longe antea futurum prædixit. Adunatis ^a ergo Odoachar gentibus, quæ ejus ditioni parebant, id est, Turcilingis, et Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum ^b possederat, nec non etiam Italiæ populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis, ultimaque eos clade conficiens, ^c Feletheum insuper eorum regem extinxit. Vastataque omni provincia, ^d Italiam repetens, copiosam secum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de suis regionibus egressi, venerunt in ^e Rugiland, quæ Latino eloquio Rugorum ^f patria dicitur, atque in ea, quia erat solo fertilis, aliquantis commorati sunt ^g annis.

^a Al., Igitur Odoacer gentibus suæ ditionis congregatis, utpote Turgilingis, seu Turingis, Erulis, Rugorumque parte, quam jam dudum possidebat, necnon, et Italiæ populis, venit in Rugilandam, pugnansque cum Rugis, etc. Lind.

^b Amb. et Madoet., possidebat.

^c Cæteri omnes Feletheum cum uxore Gisa captum, et in Italiam abductum asserunt, quos inter anonym. Cuspinianus supra relatus diem addit acti ab Odoacre in urbe Roma triumphî, post quem forte Feletheus occisus.

^d Al., vi itaque Italiam repetens. Lind.

^e Al., Rugilandam. Lind.

^f Al., regio. Lind.

^g Quot annis Langobardi Rugorum regionem incoluerint ex Procopio deducere licet lib. II, cap. 14: Ἡνίκα μέντοι Ἀναστάσιος Ῥωμαίων τὴν βασιλείαν παρέλαβεν, οὐκ ἔχοντες Ἐρούλοι ἐφ' οὓς τινὰς ἀνθρώπων τὸ λοιπὸν ἔλθοιεν, καταθέμενοι τὰ ὄπλα, ἡσυχῇ ἔμενον, χρόνος τε αὐτοῖς ἐνιαυτῶν τριῶν ἐν ταύτῃ δὴ τῇ εἰρήνῃ ἐτίθει· καὶ αὐτοί, ἐς ὅταν ἀχθόμενοι, Ῥοδούλφον ἀνέστην, σφῶν τὸν ἡγεμόνα, ἐκάκιζον, φοιτῶντές τε αἰεὶ παρ' αὐτὸν μαλθακὸν τε καὶ γυναικῶδη ἐκάλον· ἄλλοις τε τισιν αὐτὸν ἐρεσχελοῦντες ἰνόμασι, κόσμῳ οὐδενὶ ἐλοιδοροῦντο. Ῥοδούλφος τε τὴν ὕβριν ὡς ἡκιστα φέρων, ἐπὶ Λογγοβάρδας οὐδὲν ἀδικοῦντας ἐστράτευσεν· οὐδὲ τινὰ σφίσι ἀμαρτὰδα ἐπενεγγῶν, οὐδὲ λύσειν τινὰ τῶν ξυγγειμένων σκεψάμενος, ἀλλὰ πόλεμον ἐπιφέρων αἰτίαν οὐκ ἔχοντα. c Susceptis ab Anastasio (ut in edit. nostra pag. 280. E) Romani habentis imperii, non habentes Heruli quos deinceps invaderent, armis depositis quievere, ac triennio pax illa stetit, quam graviter pertæsi, Rodulfo regi suo maledicebant, ipsumque aditantes, mollem et effeminatum vocabant, aliisque id genus conviciis per summum dedecus os ejus verberabant. Permotus contumelia Rodulfus in Langobardos plane insontes expeditionem suscipit, nullius delicti postulans, nec violatas pactiones prætexens, sed bellum inferens ex animi mera libidine. d Tertio igitur anno imperii Anastasii a Rodulfo in Langobardos arma sunt illata, isque Christi Domini ccccxxiii. Atqui de Rugorum regione in campos feld tribus ante annis venerant, ut Paulus ait ca. seq. Consequens erit ab anno Christi cccclxxxvii Udoacris victoria insigni, vel paulo post ad ccccxcî Anastasii primum Rugorum regionem habitasse. Cui temporum rationi nihil in Paulo nostro repugnans observo. Cæterum ex hoc Procopii loco notandum Langobardos jam tum fuisse Christianos, sed Arianæ perfidiæ infectos.

^a Al., Gedeochus. Lind.

^b Al., ejus. Lind.

^c Al., Tado, et sic infra quoque. Lind.

^d Al., fiden., Lind. Felden legunt Germani pene omnes plurali numero a feld, servata grammatices ratione, et sensus est non eos tantum campos de quibus hic loquitur Paulus, sed quemlibet alium Germanica lingua feld appellari. Eos vero designat Wolfgangus Lazius lib. XII de Migrationibus gentium, ubi

CAPUT XX.

Mortuo Gedeoco, regnavit Claffo, et post hunc Tato, qui delevit regnum Herulorum.

Inter hæc moritur ^b Gudehoc, cui successit Claffo filius ⁱ suus. Defuncto quoque Claffone, ^j Tato ejusdem filius, septimus ascendit ad regnum. Egressi quoque Langobardi de Rugiland, habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico ^k feld appellantur. Quo in loco dum per trium annorum spatia morarentur, bellum exortum est inter Tatonem, atque Rodulfum, Herulorum Regem. Qui cum primitus fœdera necterent, causa inter eos ^l discordiæ ista fuit. Germanus Rodulphi Regis, ad Tatonem ferendæ pacis gratia venerat, qui cum

de septima Langobardorum habitatione verba facit: c Postremo mediterranea petentes Istrum versus campestria sub Herulorum regis tributo ea acceperunt, quæ in Moravia hodie extenta late cernuntur, etc. d

^l Alteram belli causam, immo nullam, inter Rodolphum Herulorum regem, et Langobardos narrat Procopius, cui si potior habenda fides, miror Langobardum hominem talia in suos commentum fuisse. Sequitur ille dicto cap. 14: Ὅπερ ἐπειδὴ Λογγοβάρδαι ἀκοῇ ἔλαβον, πέμψαντες παρὰ τὸν Ῥοδούλφον, ἀνεπυθάνοντο, καὶ τὴν αἰτίαν ἠξίουσαν εἰπεῖν, ἧς δὴ ἐνεκα Ἐρούλοι ἐν ὄπλοις ἐπ' αὐτοὺς ἰέναι κοινολογοῦνται· εἰ μὲν τι ἀπεστερήκασι τῆς εἰσφορᾶς, ἀλλ' αὐτίκα μάλα ξὺν μεγάλῳ αὐτὸ ἀποτίσειν· εἰ δὲ μέμφονται μέτριον σφίσι τετάχθαι τὸν φόρον, ἀλλὰ μείζω ποιήσειν αὐτὸν οὐ μήποτε Λογγοβάρδαι ὀκνηροὶ ἔσονται. Ταῦτα μὲν τοὺς πρέσβεις προτεινομένους ξὺν ἀπειλῇ ὁ Ῥοδούλφος ἀποπεμψάμενος πρόσω ἤλαυνεν. Οἱ δὲ καὶ αὐθις πρέσβεις ἐτέρους παρ' αὐτὸν στείλαντες, περὶ αὐτῶν πολλὰ λοιπαροῦντες ἰκέτερον. Οὕτω δὲ καὶ τῶν δευτέρων ἀπαλλαγέντων, τρίτοι πρέσβεις παρ' αὐτὸν ἤκοντες, εἰπέπον, Ἐρούλους πόλεμον ἀπροφάσιστον μηδαμῶς σφίσι ἐπενεγγεῖν· ἦν γὰρ ἐκεῖνοι γνώμη τοιαύτη ἐπ' αὐτοὺς ἴωσι, καὶ αὐτοὶ οὐχ' ἐκούσιοι, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἠναγκασμένοι ἀντιτάξονται τοῖς ἐπιούσι, μαρτυράμενοι τὸν θεῖον, οὐ ὑπὲρ τῆς βροτῆς καὶ βραχεῖα τις τὸ παράπαν ἰκμάς πάση τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντίξουσι· αὐτὸν τε εἰκὸς τῆς τοῦ πολέμου αἰτίας ἡγμένον, ἀμφοτέροις πρυτανεῦσαι τῆς μάχης τὸ πέρας. e Οἱ μὲν ταῦτα εἶπον, δεδίσσεσθαι ταύτη τοὺς ἐπιόντας οἰόμενοι. Ἐρούλοι δὲ ὑποστειλάμενοι τῶν πάντων οὐδὲν, Λογγοβάρδαις ἔγνωσαν ἐς χεῖρας ἰέναι. Ἡνίκα δὲ ἀμφοτέροι ἀγχιστά πη ἀλλήλων ἐγένοντο, τὸν μὲν ὑπερθεν Λογγοβαρδῶν ἀέρα, ξυμβάινε μελαίνῃ τινὶ νεφέλῃ καὶ ἐς ἄγαν παχυσία καλύπτεσθαι· ὑπὲρ δὲ τοὺς Ἐρούλους αἰθρίαν ὑπερφύως εἶναι. Οἷς δὴ τεκμηριούμενος ἔκασεν ἂν τις ἐπὶ τῶ σφῶν πανήρῳ ἐς τὴν ξυμβολὴν Ἐρούλους ἰέναι. Οὐ γὰρ τι τούτου πικρότερον βραβαροῖς τέρας εἰς μάχην καθισταμένοις οἷν τε εἶναι. Οὐ μὲν τοι οὐδὲ τούτῳ Ἐρούλοι προσεῖχον τὸν νοῦν. Ἀλλὰ παντάπασιν ἀφροντιστήσαντες, πολλῷ τῷ καταφρονήματι ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐχώρου, πλήθει ὁμίλου τὸ τοῦ πολέμου σταθμώμενοι πέρας. Ἐπεὶ δὲ ἡ μάχη ἐν χερσὶ γέγονε, θνήσκουσι μὲν τῶν Ἐρούλων πολλοὶ, θνήσκει δὲ καὶ Ῥοδούλφος αὐτός. Οἷ τε ἄλλοι πάντες φεύγουσιν ἀνακράτες, οὐδεμίᾳς ἀλκῆς μεμνημένοι. Καὶ τῶν πολεμίων σφίσι ἐπισπομένων, οἱ μὲν πλείστοι αὐτοῦ ἔπεσον, ὀλίγοι δὲ τινες δεσώθησαν. e Quo Langobardi audito mittunt, qui ex ipso Rodulfo scitentur supplices causam moveendi contra se belli, de quo Heruli consilia ac sermones conferrent. Si qua sint fraudati vectigalium parte: spondent se illico repensuros cum magno fenore: si levius esse tributum querantur, haud grave Langobardis fore majus pacisci. Proponentes hæc legatos Rodulfus remittit minitabundus, ac porro pergit. Ab eadem gente mittitur altera cum iisdem precibus enixis legatio: qua similiter repulsa, gerentes ad ipsum tertiam, denuntiant, committendum non esse Heru-

expleta legatione patriam repeteret, contigit ut ante regis filiae domum, quae Rumetruda dicebatur, transitum haberet. Illa multitudinem virorum et nobilem conitatum aspiciens, interrogabat quis iste esse possit, qui tam sublime obsequium haberet. Dictumque est illi: Rodulphi regis germanum legatione ^a perfunctam patriam regredi. Mittit ^b puella, qui eum invitaret, ut ^c vini poculum dignaretur accipere. Ille corde simplici, ut invitatus fuerat, venit. Et quia erat statura pusillus, eum fastu superbiae puella despexit, verbaque adversus eum irrisoria protulit. At ille verecundia pariter et indignatione persusus, talia rursus verba respondit, quae amplioem puellae confusionem afferrent. Tunc illa furore femineo succensa, dolorem cordis cohibere non valens, ^d scelus, quod mente conceperat explere contendit. Simulat patientiam, vultum exhilarat, eumque verbis jucundioribus demulcens, ad sedendum invitat. Talique eum in loco sedere constituit, quo parietis fenestram ad scapulas haberet. Quam fenestram quasi ob hospitis honorem, re autem vera, ne enim aliqua pulsaret suspicio, velamine texerat pretioso, ^e praecipiens atrocissimam belluam propriis pueris, ut cum ipsa quasi ad pincernam loquens, Miace dixisset, illi eum a tergo lanceis perforarent, ^f factumque est. Mox crudelis femina signum dedit, ^g iniqua mandata perficiuntur. Ipseque vulneribus transfixus in terram corruens expiravit. Ea cum Rodulfo regi nuntiata fuissent, tam erudelis germani funus ingemuit, dolorique impatiens, ad ulciscendum fratris mortem exarsit, foedusque, quod cum Tatonem pepigerat irrumpeus, eidem bellum indixit. ^h Quid plura? Convenerunt utrorumque in campis patentibus acies. Rodulfus suos in pugnam dirigit, ipse in castris re-

lis, ut arma de nihilo in se intendant: se enim tali invadentibus animo opposituros aciem, non sua voluntate, sed summa necessitate adductos, ac testatos Deum, cujus ad nullum vel modicum vapor omnibus humanis viribus retundendis par omnino futurus sit. Convenientissimum autem esse ipsum belli causis permotum, utriusque genti pugnae exitum pro imperio constituere. Haec illi, quibus aggressores territi iri existimabant. At nihil prorsus veriti Heruli, consilium urgent confiligiendi cum Langobardis. Ut in propinquo steteret acies, caeli partem, quae Langobardis imminerebat, nubes atra densissimaeque obduxit: supra Herulos maxime sudum erat. Unde quis conjectisset Herulos in praedium sibi exitiale vadere; nec tristius eo portentum offerri posse barbaris certamini se offerentibus. Sed neque huc mentem advertentes Heruli, cum summa securitate ac superbiissimo contemptu hostem petunt, de eventu belli augurantes ex armatorum multitudine. Ubi ad manus ventum est, magna sit Herulorum caedes, eaque Rodulfus ipse involvitur; caeteri omnes consternuntur in fugam, virtutis immemores; insequentibus hostibus, plerique ibidem oppellunt, pauci admodum elabuntur.

^a Al., perfunctam. Lind. et Madoet.

^b Al., puellam istam. Lind.

^c Al., deest vini. Lind. et Madoet.

^d Madoet., malum.

^e Praecipiens pueris suis rem atrocissimam. Lind.

^f Factumque ita est; nam mox crudelis, etc. Lind.

^g Al., illique mandata peragunt, etc. Lind.

sidens, de spe victoriae nihil ambigens, ad tabulam ludit. ⁱ Erant siquidem tunc Heruli bellorum usibus exercitati, multorumque jam strage notissimi. Qui sive ut expeditius bella gererent, sive ut illatum ab hoste vulnus contemnerent, ^k nudi pugnabant, operientes solummodo corporis verecunda. Horum itaque viribus rex indubitanter fidens, dum ipse securus ad tabulam luderet, unum e suis in arborem, quae sorte aderat, ascendere jubet, quatenus ^l ei suorum victoriam celerius referret, comminatus ejus se caput abscissurum, si Herulorum aciem fugere nuntiaret. ^m His cum Herulorum flecti acies, et a Langobardis eos opprimi conspiceret, interrogatus a rege saepius quid Heruli gererent, eos optima pugnare respondit. ⁿ Nec prius malum quod cernebat loqui audens **B** aperuit, quam universae acies hostibus terga praebere. ^o Qui licet sero tandem in vocem erumpens: Vae tibi, inquit, misera ^p Herulia, quae coelestis Domini ^q flecteris ira. Ad haec verba commotus rex ait: Numquid fugiunt Heruli mei? At ille: Non, inquit, hoc ego, sed tu rex ipse dixisti. Tunc ut in talibus fieri assolet, rex ipse et omnes perturbati, dum quid agerent haesitarent, supervenientibus Langobardis, graviter caduntur. Rex quoque ipse nequidquam fortiter faciens, extinctus est. Herulorum vero exercitus dum hac illaque diffugeret, ^r tanta super eos caelitus ira respexit, ut viridantia camporum lina cernentes, natatiles aquas esse putarent. ^s Dumque quasi nataturi brachia extenderent, crudeliter hostium feriebantur a gladiis. Tunc Langobardi, patrata victoria, ^t ingentem, quam in castris repererant, inter se praedam dividunt. Tato vero Rodulli vexillum, quod ^u bandum appellant, ejusque galeam, quam in bello gestare consueverat, abstulit, atque jam ex

^h Haec verba alii desunt. Lind.

ⁱ Al.: Erant tunc Heruli bellandi peritia, multorumque strage notissimi. Lind., bellorum, sive exercituum usibus, multorumque strage, etc. Madoet.

^j Alias se contemnere indicarent. Lind.

^k Morem hunc nonnullis Germaniae populis, imo et Gallis fuisse pluribus veterum testimoniis probat laud. Cluverius, Germaniae antiquae lib. 1, cap. 44, quibus addendus Procopius de Aetis eadem referens cit. hist. lib. III, c. 14, edit. nost. pag. 513, col. 1.

^l Alias sibi suorum. Lind.

^m Al., aut Herulorum flecti acies, et Langobardos eos opprimere se videre diceret. Lind.

ⁿ Aurb. et Madoet., non quidem.

^o Tunc enim licet sero in vocem prorumpens. Lind.

^p Al., Herulia. Lind.

^q Al., plecteris ira. Lind.

^r Al., tanta amentia caelitus immissa perciti sunt. Lind.

^s Proxima vero fabula si actos Herulos in lini campos ita praepeditos consideres, ut ad aperiendam fugae viam extensis brachiis linos deflecterent, et nudi speciem natantium insequentibus praeharent.

^t Al., ingentem praedam, quam in castris Rodulfi repererant inter se dividunt. Lind.

^u Suidas: Βάνδον καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὸ σιμπεῖον τὸ ἐν πελάγῳ. Glossarium Latino-Græcum: Bandum lignum; λεγόμενον σίγνον. Constantinus Magnus, ad silvestrum papam: Ὁμοίως καὶ τὰ βασιλικὰ σιμπετρα, καὶ πάντα τὰ σίγνα, καὶ τὰ βάνδα, καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήματα τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος. Hinc Βανδοφόρος ἐστὶν ὁ τὰ

illo tempore ita omnis ^a Herulorum virtus concidit, ^A ut ultra super se regem omnino non haberent. Jam hinc Langobardi ditiores effecti, ^b aucto de diversis gentibus, quas superaverant, exercitu, ultro coeperunt bella expetere, et virtutis gloriam circumquaque ^c protelare.

CAPUT XXI.

De morte Tatonis, et regno Wachonis, et quomodo

σημείον τοῦ Βάνδου βασιτάζων. ^a *na* jam olim ab optimo Gesnero editum et emendatum; nec opus fuerat ea denuo ab aliis repeti. O senium! o mores! Lind.

^a Excisum Langobardorum victoria Herulorum regnum Procopius etiam tradit dicto cap. 14. Inde prosequitur gentis illius historiam, asseritque, post infelicem pugnam, partem eorum in Rugorum regione stetisse, atque illinc urgente fame ad Gepædum fines confugisse; postremo transito Istro flumine cum Romanis in Illyrico, imperante Anastasio, consedissee; at brevi nostris molestos a Justiniano vi coereitos, illiusque benignitate agris donatos, Christiana religione institutos. Partem alteram in Thulen insulam, pro qua reponenda est Scandinavia, ut alibi notatum, migrasse, atque illinc a reliquis Herulis in Illyrico degentibus Aordum regii sanguinis virum, qui suis imperaret, ascitum fuisse narrat contra hæc Pauli verba, isque cum longo itinerè tardior diu expectaretur; impatientes Heruli alterum a Justiniano regem petiverunt, qui Suartum dedit; sed Aordo adveniente, a Suartua, et mox ab imperatore defecerunt.

^b Aucto a tot diversis gentibus, quas superaverant. Lind. et Modoet.

^c Al., *protelare*. Lind.

^d Al., *post hunc belli triumphum*: Lind.

^e In Modoet., *Wachon*. Minime recensendus in regis fastis ex Pauli sententia; quam non est assecutus ipsius epitomator in argumento præposito præsentis capiti 21, quippe post Tatonem, quem septimum dixerat Langobardorum regem, octavum numerat Waltarim, exptose, ut in prologo legum a rege Rothari editarum, Wachone, qui non legibus patriis, sed vi regnum abriperat, occiso patruo suo Tatone, atque Hidelchi Tatonis filio, seu verius nepote, in fugam ad Gepædes acto. Eaque de causa in Hlius locum Rotharis Hidelchim, vel Unichim, ut nostra habet lectio fortasse in Langobardicis nemibus vitata, numero 8 reposuerat; eique successorem dederat filium Unabo, de quo ne verbum quidem in Paulo nostro.

^f Amb., *Luchilonis*. Modoet., *Zachilonis*, ut eum ab hac luce privaret, et ita Lind.

^g Amb., *Hilchis*.

^h Modoet., *Tadonis*.

ⁱ Al., *Gepidas*, et sic infra quoque variat. Lind.

^j Juvat hic etiam Wachonis fortunam ex Procopio ^D repetere, lib. III Belli Goth., 35: 'Ἐνείκα Λαγγοβαρδῶν Οὐάκης ἦρχεν, ἦν τις αἱ ἀνεψιὸς 'Ρισιούλφου ὄνομα' ἐν δὴ ὁ νόμος, ἐπειδὴν Οὐάκης τελευτήσῃεν, ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν ἐκάλετ. Προνοήσας οὖν Οὐάκης ὅπως εἰς τὸν παῖδα τὸν αὐτοῦ ἢ ἀρχὴν ἄγοιτο, ἔγκλημα 'Ρισιούλφου ἐπενεγκῶν, αἰτίαν οὐκ ἔχων, φυγῇ τὸν ἄνθρωπον ἐζημίωσεν. Ὅς δὲ ἐξ ἠθῶν ἀναστὰς τῶν πατριῶν, ἕξιν ὀλίγοις τισὶν ἐς τοὺς Οὐάρνους αὐτίκα φεύγει, παίδων οἱ ἀπολελειμμένων ἐν ταύτῃ θυθῖν. Χρήμασι δὲ Οὐάκης τοὺς βαρβάρους τούτους ἀνέπεισε τὸν 'Ρισιούλφον κτεῖναι. Τῶν δὲ 'Ρισιούλφου παίδων ὁ μὲν εἰς ἐτελεύτησε νόσῳ, ὁ δὲ ἕτερος ('Ἰλδίσγος ὄνομα) ἐς Σκλαβηνοὺς φεύγει. Οὐ πολλῶ μὲν οὖν ὕστερον, ὁ μὲν Οὐάκης νοσήσας ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο. Ἐς δὲ τὸς Οὐάλδαλον, τὸν Οὐάκου υἱόν, ἢ Λαγγοβαρδῶν ἦλθεν ἀρχὴ. Ὡ δὲ, παιδὶ κομιδῇ ὄντι, ἐπίτροπος καταστὰς Αὐδούνη, τὴν ἀρχὴν διωκῆτο. Δυνάμει τε πολλῇ ἀπ' αὐτοῦ χρώμενος, αὐτὸς τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐς μακρὰν ἔσχε, τοῦ παιδὸς τούτου νόσῳ αὐτίκα ἐξ ἀνθρώπων ἠφανισθέντος.

Wacho Suavos superavit; et de uxoribus ejus, et filiabus; et de regno Waltari filii ejus.

At vero Tato ^d post hæc de belli triumpho non diu lætatus est. Irruit namque super eum ^e Wacho filius germani sui ^f Zuchilonis, et eum ab hæc luce privavit. Confixit quoque adversus Wachonem, ^g Hildechis filius ^h Tatonis, sed superante Wachone devictus, ad ⁱ Gepidos confugit, ibique ^k profugus ad vitæ finem usque permansit: Quam ob causam ^k Ge-

^e Quo tempore Langobardis Vaces imperabat, nepotem habebat (fratris filium dixerim servata propria significatione τοῦ ἀνεψιῶ) nomine Risiulfum, quem lex ad regnum vocabat, postquam ex vita Vaces migrasset. Vaces autem id provide curans, ut filio suo principatum relinqueret, Risiulfum criminatus, absque causa, exilio multavit. Statim ille ex patria ad Varnos cum paucis profugit, relictis ibi duobus ^B filiis. Hos barbaros pecunia Vaces ad Risiulfi eadem perpellit. Filiorum Risiulfi alter morbo extinguitur; alter cui nomen Hdisgus ad Sclavenos evadit. Haud multo post morbo Vaces obiit, ac Langobardorum principatus Valdalo obvenit Vaci filio, cui admodum puero tutor adhibitus Auduinus regnum administrabat. Hinc multa auctus potentia, brevi ipse regnum obtinuit, cum puerum repente morbus oppressisset. ^C Supplendam ex his Warnefridi historiam, probandamque prologi lectionem ceuseo, etsi Procopius Wachoni, vel, ut ipse Græca dialecto pronuntiat, Vaci regnum asserat, fratris filio post ipsius mortem unice tribuendam, quod ex minus exacta Langobardicarum rerum notitia fortasse exciderat. Novisse tamen oportet ejusdem ævi scriptorem, Tatonis filium, et nepotem, quorum primum Risiulphum appellat, Hdisgum alterum. Utrumque item recensuit Rotharis rex, etsi diversis nominibus, a quo juxta patrias leges non tam qui regnaverant, quam qui regnasse debuerant numerati, expunctis iis, qui per vim regnum occupaverant. Hinc si legeris in Paulo nostro *Hidelchis nepos Tatonis, non filius*, ut ipse habet, qui certe Procopio Hdisgus, concordēs omnes habebimus, nisi mea me fallit opinio melioribus argumentis illico cessura. Interim Procopio nostrum cedere velim. Ab eodem Græco auctore dicto cap. 35 certam habemus temporis notam, quo Hidelchis ad Gepædes confugit; nempe Justiniano imperante, ac Vigilio summo pontifice Constantinopoli degente, anno belli Gothici 14 qui eruditorum calculo 548 æræ Christianæ numeratur.

^k Belli hujus Langobardos inter et Gepædes exitum narrat idem Proc., cit. cap. Quæ de Hidelchi scribit hic refero ad uberiores Langobardicæ historiæ copiam: 'Ἐνείκα τοίνυν Γήπαισί τε καὶ Λαγγοβαρδαῖς ὁ πόλεμος κατέστη, ὡσπέρ μοι εἴρηται, Ἰλδίσγος εὐθύς Λαγγοβαρδῶν τοὺς οἱ ἐπισπομένους καὶ Σκλαβηνῶν πολλοὺς ἐπαγόμενος, ἐς Γήπαιδας ἦλθε. καὶ αὐτὸν Γήπαιδες κατὰξεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐλπὶδα ἔχων. Γενομένων δὲ τῶν ἐν τῷ παράντι πρὸς Λαγγοβαρδας σπονδῶν, ὁ μὲν Αὐδούνη τὸν Ἰλδίσγον εὐθύς ἄτε πρὸς φίλων ἐζητεῖτο Γηπαίδων. Οἱ δὲ τὸν μὲν ἄνθρωπον ἐκδαῦναι οὐδαμῇ ἔγνωσαν. Ἐκέλευον δὲ αὐτὸν ἐνθένδε ἀπαλλαγέντα, ὅποι βούλοιτο, διασώζεσθαι. καὶ ὅς μελλήσει μηδεμιᾷ ἕξιν τε τοῖς ἐπομένοις καὶ Γηπαίδων τισὶν ἐθειλουσίσις, ἐς Σκλαβηνοὺς αὐθὺς ἀφίκετο. Ἐνθεν τε ἀναστὰς παρὰ Τωτίλαν τε καὶ Γότθους ἴει, στρατεύμα οὐχ ἦσσαν ἢ ἐς ἑξακισχιλίους ἕξιν αὐτῷ ἔχων. Ἐς τε Βενετίας ἀφικόμενος, Ῥωμαίοις τισὶν ὑπαντήσασιν, ὧν Δάξαρως ἠγεῖτο, ἐς χεῖρας ἦλθε, τρεψάμενός τε αὐτοὺς, πολλοὺς ἔκτεινεν. Οὐ μόντοι Γότθοις ἑυνέμειξεν, ἀλλ' Ἰστρον ποταμὸν διαβάς αὐθὺς ἐς Σκλαβηνοὺς ἀπεχώρησεν.

^e Nato demum, ut dixi, bello Gepædes inter ac Langobardos, protinus Hdisgus cum Langobardis, qui se ipsi adjuverant, ac numerosa Sclavenorum manu ad Gepædes se contulit. Ac sperabant Gepædes fore ut illum in regnum inducerent. Jam vero facta cum

pidi cum Langobardis ex tunc inimicitias contraxere. A Eodemque tempore Wacho super Suevos irruit, eosque dominio suo subjugavit. Hoc si quis mendacium, et ^a non rei existimat veritatem, relegat prologum edicti, quem rex ^b Rotharii de Langobardorum legibus composuit, et pene in omnibus hoc Codicibus, sicut nos in hac historiola ^c inseruimus, scriptum reperiet. Habuit autem Wacho uxores tres, hoc est, primam ^d Ranicundam filiam regis Turingorum. Deinde duxit ^e Austrigosam filiam regis Gepidorum, de qua habuit filias duas. Nomen uni Wisegarda, quam tradidit in matrimonium ^f Theodeberto regi Francorum. Secunda autem dicta est Walderada, quæ sociata est ^g Cuswald alio regi Francorum, quam ipse odio habens, ^h uni ex suis, qui dicebatur

Langobardis pace, extemplo Auduinus a Gepædibus, tanquam amicis Ildisgum repetiit: Hi tradere nolentes hominem, hortati sunt, ut inde quocunque vellet evaderet. Nulla is interposita mora cum suis ac nonnullis Gepædibus voluntariis, sese ad Sclavenos retulit. Hinc profectus Totilam, Gothosque adire instituit; armatorum non minus sex millia secum habens. Agrum ingressus Venetum, cum obvia Romanorum manu, quam Lazarus ducebat conflixit, eaque in fugam acta multos occidit. Nec tamen se admiscuit Gothis; sed iterum transito flumine ad Sclavenos concessit. Post hæc ad Græcos etiam Constantinopolim confugit, et a Justiniano humanissime acceptus, scholæ militum præpositus. Verum Goar homine Gotho suadente fugitivus iterum ad Gepædes concessit, ubi noxius imperatori, arte Auduini brevi et vitam amisit. Procop., l. iv, c. 27.

^a Modoet., non esse existimat. Lind., et non esse verum existimat.

^b Al., Rotharis. Lind.

^c Al. deest τὸ inseruimus. Lind. Si genuina in Sigonii schedis recitata prologi lectio, mirum profecto Paulum nostrum ad eundem provocare, cum adeo ab ipso discordet, ut supra observavimus. Cæterum perquirenti mihi diligenti cura, vel editas Langobardorum leges, quas habere potui, vel manuscriptas, quæ in Codice optimæ notæ servantur in hac Ambrosiana bibliotheca, l. O, n. 53, 4, nusquam prologus iste occurrit; unde suspicor etiam Warnefridi ævo non omnibus legum Codicibus fuisse præpositum. Illius vero pars apud Sigonium et quamplures alios frequentissima.

^d Al., Ravicundam nomine filiam, etc. Lind.

^e Amb., Aurigosam. Modoet., Austrigosam. Lind., Hostricosam.

^f Al., Theudeberto, et sic semper in hoc nomine variat. Lind.

^g Modoet., Chusupald. Lind., Supaldo.

^h Al., hæc verba usque ad illa Tertiã vero desunt. Lind.

ⁱ Meminit utriusque Francorum reginæ D. Gregorius Turonensis in sua Historia, sed earum alteram appellans *cujusdam regis filiam*, generis Langobardici nullum præbuit testimonium, quod a nostro expetendum. At hic duo errores corrigendi, ut scribit Pagi in sua Critica histor. chronol. ad ann. 556, num. 16, alter librarii, alter ipsiusmet Pauli, qui de rebus regum Francorum sæpe non bene edoctus fuit. Loco enim Cuswald, legendum Teuwald, id est Theodobaldo. Editio Gruteri magis depravata, habet enim *Cusupald* juxta ms. Palatinum. Ex Turonensi emendandus Paulus, qui vult *Theodovaldum uni ex suis, qui dicebatur Garipald*, Waldradam in conjugium tradidisse. Id enim a Chlotario, non vero a Theodovaldo factum, et Garivaldus, non regis domesticus, sed dux tributarius Bajoariæ præfectus. Vide cætera apud eundem.

Garipald, in conjugium tradidit. ⁱ Tertiã vero Wacho uxorem habuit, Herulorum regis filiam nomine *i* Salingam. Ex ipsa natus est filius quem ^k Waltari appellavit, quique Wachone mortuo super Langobardos jam ^l octavus regnavit. Ili omnes ^m Lithingi fuerunt, sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.

CAPUT XXII.

Mortuo Waltari regnavit Audoin, qui Langobardos in Pannoniam adduxit.

ⁿ Waltari ergo cum per ^o septem annos regnum tenuisset, ab hac luce subtractus est. Post quem ^p nonus Audoin regnum adeptus est, qui non multo post tempore ^q Langobardos in Pannoniam adduxit.

B

ⁱ Al., Saligam. Lind.

^k Amb. et Modoet., Walteri. Lind., Waltaritus.

^l Amb., nonus. Librarii fortasse licentiã, qui et ipse Pauli mentem non est assecutus. Servandam censeo editorum lectionem ex supra notatis. Quippe noster infelices filium et nepotem Tatonis præterierat, quos si cum Procopio, et Rothari reposueris, Waltari jam decimus rex numerabitur.

^m Amb. et Modoet., Adalingi. Lind., Adelingi. De hujus nominis significatione Cluverius German. Antiq. lib. 1, pag. 12, « Nobiles homines, uti nunc etiam vulgo in Germania patrio sermone appellantur *die Aedeleute*, et *die Adelen*, aliaque dialecto *Edde-lüde*, et *Eddelen*; et ipsa nobilitas *der Adel*: sic olim nobiles dicebantur pro dialectorum varietate *thi Adalinge*, *Athalinge*, *Aethelinge*, *Eddelinge*, haud dubie ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, sive *Athal*, *Athe*, et *Adel*. *Adalingi* sunt in veteri carmine ad Ludovicum regem, et apud Paul. Diac., etc., ubi Langobardorum regibus octo enumeratis hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt; sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur*. Non quædam mehercules apud Langobardos, sed quævis apud omnes Germanicæ nationes, etc. » At pace tanti viri genericum nobilitatis nomen poterat etiam uni Gudehocci prosapiæ, quæ in Waltari puero finem habuit ob eximiam veterum nobilitatem tributum fuisse, ut Gungingorum alterum ejusdem naturæ generi Agelmundi. Superfluum esset a cæteris etiam nationibus exempla repetere.

C

ⁿ Waltari locus datur in regis fastis a Paulo, itemque a rege Rothari, exploso patre Wachone, non alia, ut opinor, ex causa, nisi quod puerulus iste regis Claffonis prosapiæ princeps, etsi adnente patre regnum per vim obtinuerit, vivo adhuc Hidelchi, ut Procopius refert citato cap. 35, jure patriisque legibus confirmatum sub Audoini tutela, brevi licet spatio, administraverit.

^o Amb., quatuor.

^p Amb., decimus, continuato librarii errore, ut supra notavi.

^q Quo tempore Auduinus Langobardos in Pannoniam duxerit explicat idem Paulus infra lib. II, cap. 7; unde Langobardorum in Pannoniam migrationi annus Christi 526 est assignandus, quod et Sigebertus in Chronico testatur. Procopius, cap. 32, lib. III, belli Gothici, ubi altius repetit res barbarorum Occidentis imperium lacerantium, de hac migratione verba facit, asseritque Langobardos Justiniano donante in Pannoniam venisse. *Λαγγοβάρδας δὲ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς ἐδωρήσατο Νορικῶν τε πόλει, καὶ τοῖς ἐπὶ Παννονίας ὀχυρώμασι τε καὶ ἄλλοις χωρίοις πολλοῖς, καὶ χρήμασι μεγάλοις ἄγαν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἠθῶν τῶν πατρῶν Λαγγοβάρδαι ἐξαναστάντες, ἐνθὲνδε ποταμοῦ Ἰστρου ἰδρύσαντο, Γηπαίδων οὐ πολλῶν ἄποθεν.* « Cum autem urbem Noricum, et Pannoniæ munitiones, aliaque loca, ac pecuniam insuper maximam Justi-

D

CAPUT XXIII.

Bellum Gepidorum cum Langobardis, in quo Alboin filium regis Gepidorum extinxit.

Gepidi ergo ac Langobardi ^a conceptam jamdudum rixam tandem parturiunt, bellumque ab utrisque partibus præparatur. Commisso itaque prælio, dum ambæ acies fortiter dimicarent, et neutra alteri cederet, contigit ut in ipso certamine, ^b Alboin filius Audoini, et Turismodus ^c Turisindi filius, sibi obvii fierent, quem Alboin spata percutiens, de equo præcipitatum extinxit. Cernentes Gepidi Regis filium, per quem ^d magna ex parte bellum constiterat, interisse, mox dissolutis animis fugam ineunt. Quos ^e Langobardi insequentes acriter sternunt, cæsisque quamplurimis ad detrahenda occisorum spolia revertuntur. Cumque peracta Langobardi victoria, ad sedes proprias remeassent, regi suo Audoino suggerunt, ut ^f ejus Alboin conviva fieret, cujus virtute in prælio ^g victoriam cœpissent, ^h utque patri in periculo, ita et in convivio ⁱ comes esset. Quibus Audoin respondit se hoc facere minime posse, ne ritum gentis infringeret. Scitis enim, inquit, non esse apud nos consuetudinem, ut regis cum patre filius prandeat, nisi prius a rege gentis exteræ arma suscipiat ^j.

CAPUT XXIV.

Quomodo Alboin cum quadraginta viris ad Turisendum regem, cujus filium interemerat, profectus est, arma ab eo petens, ut cum suo patre possit in convivio residere, et quomodo a Turisendo arma accepit.

His Alboin a patre auditis, quadraginta solummodo juvenes secum tollens, ad ^k Turisendum, ^l cum quo dudum bellum gesserat, regem Gepidorum profectus est, causamque qua venerat intimavit. Qui

nianus Augustus Langobardis donasset, eam illi ob causam, patriis sedibus relictis, in adversa fluminis ripa considerant, haud procul a Gepædibus. Narrat inde seq. cap. 34 ortum inter Gepædes et Langobardos bellum, legationemque ad imperatorem ab utroque gentium illarum rege expeditam, ut auxilia impetrarent, additque: Ἦρχε δὲ τότε Γηπαίδων μὲν Θοροσίν ὄνομα, τῶν δὲ ἑτέρων Αὐδοίν. « Tunc temporis Thorosinus imperabat Gepædibus; Auduinus Langobardis. »

^a Al., concepta jamdudum rixa, tandem in apertum exarserunt bellum, quod ab utrisque partibus pro facultatibus adparabatur. Lind. Imo pluries Gepædes inter et Langobardos instructum fuisse bellum auctor est citatus Procopius lib. III, cap. 34, et lib. IV, cap. 18, apud quem res gestæ utriusque gentis ante hanc Langobardorum victoriam hic in supplementum Pauli nostri recensendæ: eaque fortasse non alia fuit quam quæ ab ipso Procopio narratur lib. IV, cap. 25, cujus ab Auduino lætus nuntius Constantinopolim missus, anno belli Gothici XVII, qui æræ Christianæ 551.

^b Al., Alboini filius Audoinus. Lind. Vitiata quidem lectio; nam ex Procopio cæterisque scriptoribus liquido constat Auduinum præcessisse Alboinum.

^c Turisindum, sive Thorisinum Gepædibus regem eo tempore, quo Auduinus Langobardis imperabat asserit et Procopius, ac parem Wachoni hujus fortunam refert, exturbato e Gepædam regno Ustrigotho Elemundi regis filio, qui ad Auduinum fugiens, ut Ildisgius ad Gepædes, per impium scelus ab Audoino occisus, pretium fuit occisi pariter a Thorisino Ildisgi,

A eum benigne suscipiens, ad suum convivium invitavit, atque ad suam dexteram, ubi Turismodus ejus quondam filius sedere consueverat, collocavit. Inter hæc dum ^m apparatus varii epulas caperent, Turisendus jamdudum sessionem filii mente revolvens, nati- que funus ⁿ ad animum reducens, præsentemque peremptorem ejus loco residere conspiciens, alta trahens suspiria, sese continere non potuit: sed tandem dolor in vocem prorupit. Amabilis, inquit, mihi locus iste est, sed persona quæ in eo residet, satis ad videndum gravis. Tunc regis alter qui aderat filius, patris sermone stimulatus, Langobardos injuriis lacessere cœpit, asserens eos, quia ^o suris inferius candidis utebantur fasciis, equabus, quibus ^p crurum tenuis pedes albi sunt, ^q similes esse, dicens:

B ^r Fetulæ sunt equæ quas similitis. Tunc unus e Langobardis ad hæc ita respondit: Perge, ait, in campum ^s Asfeld, ibique proculdubio poteris experiri quam valide istæ, quas equas nominas, prævaleant calcitrare, ubi sic tui dispersa sunt ossa germani, quemadmodum ^t vilis jumenti in mediis pratis. His auditis Gepidi, confusionem ^u ferre non valentes, vehementer in ira commoti sunt, manifestasque injurias vindicare nituntur. Langobardi e contra parati ad bellum, omnes ad gladiatorum capulos manus ^v injiciunt. Tunc rex a mensa prosiliens, sese in medium objecit, suosque ab ira belloque compescuit, interminans primitus eum puniri, qui primus pugnam commisisset, non esse victoriam Deo placitam dicens, cum quis in domo propria ^x hostem perimit. C Sic denique jurgio compresso, jam deinceps lætis animis ^y convivium peragunt. Sumensque Turisendus arma Turismodi filii sui, ea Alboin tradidit, ^z eumque cum pace incolumem ad patris regnum remisit.

vel Hideichis, anno belli Gottbici XVIII. Vide Procop. lib. IV, cap. 27.

^d Magna suæ partis bella constiterant. Modoet. et Lind.

^e Al., τὸ Langobardi deest. Lind.

^f Modoet. et Amb., ut ei.

^g Al., virtutem. Lind.

^h Ut sicut in patris periculo. Mod.

ⁱ Al., communis. Lind. et Mod.

^j Vide quæ notavit Petrus Pithœus J. C. Adversar. lib. I, cap. 1. Lindenbrogius.

^k Al., Turisindum. Lind.

^l Al., Cum quo paulo ante gesserat. Lind.

D ^m Al., Apparatus epulas sumerent. Lind.

ⁿ Amb., ad memoriam.

^o In suris. Mod. et Lind.

^p Amb. et Mod., crure.

^q Al., esse persimiles, addiditque dicens, faciles sunt equæ, quas refertis, seu simulatis. Lind.

^r Amb. et Mod., fetidæ sunt inquit, equæ quas simulatis. Lind., fetiles.

^s Amb., Feld. Idem sonat Germanica lingua quod Latinis campus, at hic accipitur a Paulo pro loco pugnae designato.

^t Pili. Mod. et Lind.

^u Amb., quam a Langobardis perpassi fuerant, vehementer, etc.

^v Al., adjiciunt. Ms., mittunt. Lind.

^x Mod. et Lind., hospitem.

^y Al., consilium. Lind.

^z Al., eumque ad patris regnum incolumem redire permisit. Lind.

Reversus ad patrem ^a Alboin, ejusdem conviva hinc effectus est. Qui dum cum patre latus regias delicias caperet, ordine cuncta retulit, ^b quæ sibi apud Gepidos in Turisendi regia contigissent. Mirantur qui aderant, et laudant audaciam Alboin, nec minus attollunt laudibus Turisendi maximam fidem.

CAPUT XXV.

De regno Justiniani et victoriis ejus.

Hac tempestate ^c Justinianus Augustus Romanum Imperium felici sorte regebat, qui et bella prospere gessit, et in causis civilibus mirificus exstitit. Nam per ^d Belisarium Patricium Persas fortiter divicit, perque ipsum Belisarium Wandalorum gentem, capto eorum rege Gelismero, usque ad internecionem delavit, Africamque totam, post annos ^e nonaginta et sex, Romano Imperio restituit. Rursumque Belisarii ^f viribus, Gothorum in Italia gentem, capto ^g Witthicis eorum rege superavit. Mauros quoque post hæc Africam infestantes, eorumque regem ^h Attilam, per Joannem ⁱ exconsulem mirabili virtute protrivit, pari etiam modo, et alias gentes belli jure compressit. Quam ob causam propter horum omnium victorias, ut Alamannicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, ^j Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanusque diceretur, ^k habere agnomina meruit. Leges quoque Romanorum, quarum prolixitas nimia erat, et inutilis dissonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes constitutiones principum, quæ utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coarctavit, idemque volumen Codicem Justinianum appellari præcepit. Rursumque singulorum ^l magistratum, sive ^m judicum leges, ⁿ quæ usque ad duo millia pene libros erant extensæ, intra quinquaginta

librorum numerum redegit, eumque Codicem Digestorum, sive Pandectarum, vocabulo nuncupavit. Quatuor etiam Institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus comprehenditur, noviter composuit. Novas quoque leges, quas ipse statuerat, in unum volumen redactas, eundem Codicem ^o Novellarum nuncupari sancivit. Extruxit quoque idem princeps intra urbem Constantinopolim, Christo Domino, qui est sapientia Dei Patris, templum, quod Græco vocabulo, ^p ΑΓΙΑΝ ΣΟΦΙΑΝ, id est, sanctam Sapientiam, nominavit. Cujus opus adeo cuncta ædificia excellit, ut in totis terrarum spatiis huic simile non possit inveniri. ^q Erat enim hic princeps fide catholicus, in operibus rectus, in judiciis justus, ideoque ei omnia concurrebant in bonum. ^r Hujus temporibus Cassiodorus, apud urbem Romam tam sæculari quam divina scientia claruit, qui inter cætera, quæ nobiliter scripsit, ^s psalmorum præcipue occulta potentissime reseravit. Hic primitus consul, deinde ^t Senator, ad postremum vero monachus exstitit. ^u Hoc etiam tempore ^v Dionysius abbas in urbe Roma constitutus, Paschalem calculum miranda argumentatione composuit. Tunc quoque apud Constantinopolim Priscianus Cæsariensis, grammaticæ artis, ut ita dixerim, ^w profunda rimatus est. Tunc quoque nihilominus Arator Romanæ Ecclesiæ subdiaconus, poeta mirabilis, Actus apostolorum versibus hexametris ^x exaravit.

CAPUT XXVI.

De beato Benedicto, et miraculis, et laudibus ejus.

His quoque diebus beatissimus Benedictus ^y Pater, et pius, in loco qui ^z Sublacus dicitur, qui ab urbe Roma quadraginta millibus abest, et postea in castro

^a Al., Alboinus tam claris armis insignitus, mox ejusdem conviva effectus est. Lind.

^b Al., quæ illi regie contigissent. Al., quæ illi regia, mensaque contigissent. Lind.

^c Justinianum in imperium a Justino avunculo ascitum anno Christi 527 Kal. Aprilis, nempe illius natali die jam liquido constat. Ego vero Langobardicas res ipso imperante gestas quantum potui ad illius annos imperii revocavi.

^d MS., Bellisarium; al., Bilisarium.

^e Mod., nonaginta et septem. Alii ita legunt: annos, et jure, et vi Romano. Tamen Regino etiam nonaginta et sex annos ponit, alii nonaginta septem. Lind.

^f Al., Witichiso. Lind.

^g Ms., Antalam: alii, Attalam, Axitalan. Lind.

^h Mod., proconsulem, et ita Lind.

ⁱ Mod., Atticus, Albaricus.

^j Sic restitui ex corrupta Ascensiana editione. Nam in Ms. et August. tantum erat, Alamannicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus. Rectum autem esse, quemadmodum scripsi, confirmat Agathias lib. 1. et ipse Justinianus loco non uno.

^k Al., judicum, jurisconsultorumque leges. Lind.

^l Al., quæ pene ad duo millia librorum erant extensæ. Lind.

^m Al., Novellam. Lind.

ⁿ Vide Procopium, de ædificiis Justiniani Cæsaris, lib. 1. Lind.

^o Et si plures inter historicos et jurisconsultos nostros in laudes sacratissimi principis Justiniani sint profusi, non desuerunt qui et hæresim Apthardocitarum, hoc est, Incorruptibilium, eidem exprobrave-

rint, aliaque memoria quidem indigna. Sed ab illa respicuisse probant veterum testimoniis eminentissimus Baronius, alique. Laudavit cum Paulo nostro Justinianum sum. pont. Agatho, et Odilbertus Mediolanensis archiepiscopus.

^p Anno Christi 514.

^q Librum hunc in psalmos eodem anno scripsit, quo se monasticæ vitæ dicavit in suo celebri vivario ad Scyllacium urbem, ubi ortum habuerat. Nonagenario majorem occubuisse constat. Incertum quo anno.

^r Imo vero præfectus prætorio ex Athalarici beneficentia, cui charissimus fuit; nam Senatoris Cassiodoro cognomen a suis libris plerique arguunt.

^s Anno DXXV æræ Christ.

^t Exiguus cognomento, natione Scythæ, Græcæ Latinæque linguæ peritissimus, cycli paschalis auctor, Sac. Canonum collector celebratissimus, qui Paulo nostro, et Bedæ, lib. de temp. Ratione, dicitur Abbas Romanæ urbis; Cassiodoro amicus, et socius, ab eoque monachus tantum appellatus, ut notat Pagius in sua Critica, ad an. 527, n. 10.

^u Al., profunda scrutinia. Lind.

De Prisciano idem Cassiodorus, de Orthographia, cap. 12.

^v Eosque Vigilio sum. pontifici dicavit viii Idus Aprilis tertio anno post cons. Basilii viri cl., indict. 7, qui communi calculo incidit in 544. Ingentique plausu ante confessionem beati Petri clero et populo recitavit.

^x Al., pater primum. Lind.

^y Al., Sublaco. Lind.

^a Cassini, quod & Harum appellatur, et magnæ vitæ A
meritis, et apostolicis virtutibus effulsit. Cujus Vi-
tam, sicut notum est, beatus papa Gregorius in suis
Dialogis suavi sermone composuit. Ego quoque pro
parvitate ingenti mei ad honorem tanti Patris, sin-
gula ejus miracula; per singula disticha elegiaco
metro hoc modo contexui:

^c Ordiam unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,
Virtutem cumulos ordiam unde tuos?
Euge, beate Pater, meritum qui nomine prodis,
Fulgida lux sæcli, euge, beate Pater.
Nursia plande satis tantò sublimis alumno,
Astra ferens mundo, Nursia plande satis.
O puerile decus transcendens moribus annos
Exsuperansque senes, o puerile decus,
Flos, paradise, tuus despexit florida mundi,
Sprevit opes Rómæ, flos, paradise, tuus.
Vas ^d pædagogæ tulit diremptum pectore tristi;
Læta reformatum vas pædagogæ tulit.
Urbe ^e vocamen habens sironem cautibus abdit,
Fert pietatis opem urbe vocamen habens.
Laudibus antra sonant mortalibus abdita cunctis,
Cognita, Christe, tibi laudibus antra sonant.
Frigora, flabra, nives, f. fers tu tribus impiger annis.
Tennis amore Dei frigora, flabra, nives.
Fraus veneranda placet, pietatis surta probantur,
Quæ sacer altus erat, fraus veneranda placet.
Signat adesse dapes ^f Agapes, sed lividus obstat,
Nil minus alma fides, signat adesse dapes,
^h Orgia rite colit, quia Christo commodat aurem,
Absteminum pascens orgia rite colit.
ⁱ Pabula grata ferunt avidi ad spelæa subulei,

^a Al., in Cassino. Lind.

^b Amb., Arum. Lind. Al., Aurum, Clarum, vel
Bacrum. Modoet., Art, quæ lectio cæteris omnibus
præstantior, et veterum Cassini montis descriptioni
congruentior, ut in Marco poeta aliisque.

^c Omnes hi versus, usque ad 27 caput, Ascensianæ
Editioni desunt. Lind. In Mss. nostris leguntur.

^d Pædagogam dixit nutricem divi Benedicti, quæ
fugientem ab Urbe secuta de fracto capisterio læ-
mentabatur, ut scribit divus Gregorius, nempe vase
ad purgandum triticum, quam vocem adhuc apud Sa-
binos audivisse memini.

^e Sanctus Romanus monachus ab Urbe nomen ha-
bens, qui cum desiderium sancti Benedicti cognov-
isset, et secretum tenuit, et adjutorium impendit,
eique sanctæ conversationis habitum tradidit et, in D
quantum licuit, ministravit. D. Greg.

^f Al., persers. Lind. Et ita in Amb.

^g Sic indigitabant prisca Christiani convivia ad quæ
pauperes vocabantur. De his bene Tertullianus, ut
alia ejus loca omitiam, Apologet. cap. 39: «Cena
nostra de nomine rationem sui ostendit, vocatur
enim *ἀγάπη*, id quod *dilectio* penes Græcos. Quan-
tisquæ sumptibus constet, factum est pietatis no-
mine facere sumptum, siquidem inopes quoque refri-
gerio isto juvamus.» Vide Cyprianum, Testim. lib.
III; Cassianum, collat. 24, cap. 12. De agapè Chri-
stianorum multa passim præter ea; quæ notavit Lin-
denbrogius. At hic Paulo nostro agapæ appellatione
sancti Romani dilectio explicatur, qua panem quoti-
diæ sancto Benedicto fure demittebat; alligato eidem
tintinnabulo, quod, immittente diabolo saxum, attri-
tum fuit.

^h Græcorum more pro sacris, at parum felici Mi-

Pectoribus lactis pabula grata ferunt.

Ignis ab igne perit, lacerant dum viscera sentes
Carneus æthereo ignis ab igne perit.

ⁱ Pestis iniqua latens procul est depresso sagaci,
Non tulit arma crucis pestis iniqua latens.

^k Lenia flagra vagam sistunt moderamine mentem,
Excludunt pestem lenia flagra vagam.

Unda perennis aquæ nativo e marmore manat,
Arida corda rigat unda perennis aquæ.

^l Gurgitis ima calybs capulo divulsa petisti,
Deseris alta petens gurgitis ima calybs.

Jussa paternæ gerens ^m dilapsus currit in æquor,
Currit vectus aquis jussa paternæ gerens.

Præbuit unda viam prompto ad præcepta magistri,
Cursori ignaro præbuit unda viam.

^B Tu quoque, parve puer, raperis nec occidis undis,
Testis ades verax, tu quoque parve puer.

Perfidæ corda gemunt ⁿ stimulis agitata malignis,
Tartareis flammis perfidæ corda gemunt.

Fert alimenta corax digitis oblata benignis,
Dira procul jussus fert alimenta corax.

^o Pectora sacra dolent inimicum labe peremptum,
Discipuli excessum pectora sacra dolent.

^p Lyris amœna petens ducibus comitaris opimis,
Cœlitus attraheris Lyris amœna petens.

Anguis inique furis loco spoliatus, et aris,
Amisissis populis anguis inique furis.

Improbe sessor abi, sine dentur marmora muris,
^q Cogere imperio, improbe sessor abi.

^C Cernitur ignis edax falsis insurgere flammis,
Nec tibi gemma micans cernitur ignis edax.

Dum struitur paries lacerantur viscera fratris,

nerva; orgia quippe ab ira dicebantur sacra Baccho,
nec bene paschalibus Christianorum solemnibus con-
veniant; in quibus olim a Christo monitus sacerdos
divo Benedicto cibum apposuit.

ⁱ «Pastores cum et cibum afferrent corporis, ab
ejus ore in suo pectore alimenta referant vitæ.»
Divus Greg.

^l Cacodæmon sub nigra merulae imagine divo
Benedicto molestus, signo crucis in fugam verti-
tur.

^k Monachus virga leniter cæsus in oratione perse-
verat.

^m Falcastrum, ut scribit divus Gregor., quod de
manu Gothi, qui ad conversionem venerat, in lacum
exciderat. Retentum manubrium divus Benedictus
tulit de manu ejus, et misit in lacum; et inox
ferum a profundo rediit, atque in manubrium in-
travit.

ⁿ Sanctus Maurus, jussu divi Benedicti super la-
cum sicco pede currens siccum Placidum eripit.

^o Florentius presbyter invidia percutus divo Bene-
dicto infectum veneno panem misit, quem corvus
abstulit.

^p Immissis in hortum puellis Florentius, quem ve-
neno de medio tollere non potuerat, tentationis pe-
riculo in fugam vertit. Mox vero de solaris præcipi-
tem, exanimatumque presbyterum dum Benedicto
discipuli læti nuntiant, ipse lacrymatur.

^q In Cassinum montem venit, qua Lyris amnis ad
radices labitur.

^r De lapide grayato per insidentem diabolum signo
crucis hostem eiecit, eumque facile monachi tollunt
ad extruendas cellas.

Sospes adest frater dum struitur paries.

Abdita facta patent, patulo ^a produntur ^b edaces,

^c Muneris accepti abdita facta patent.

Sæve tyranne tuæ frustrantur retia fraudis,

Frena capis vitæ, sæve tyranne, tuæ.

Mœnia celsa Numæ nullo ^d vertentur ab hoste,

^e Turba gravis vertet mœnia celsa Numæ.

Plecteris ^f hoste gravi, ne lites munus ad aram,

Munera fers aris plecteris hoste gravi.

^g Omnia septa gregis, præscitum est tradita genti,

Gens eadem reparat omnia septa gregis.

Fraudis amice puer, suado captaris ab Hydro

Hydro non caperis fraudis amice ^h puer.

Mens tumefacta sile. ⁱ tace, et ne carpe videntem,

Cuncta patent vati, mens tumefacta sile.

^j Pellitur atra fames delatis cœlitus escis,

Nihilominus mentis pellitur atra fames.

Pectora cuncta stupent, quod eras sine corpore præ-

[sens.

Quod ^k pervisa mones pectora cuncta stupent.

^l Vocis ad imperium sacris non esse sinuntur,

Intersunt sacris vocis ad imperium

Tellus hiulca sinu ^m corpus propellit humatum,

Jussa tenet corpus tellus hiulca sinu.

Perfidus ille draco mulcet properare fugacem,

Sistit iter vetitum perfidus ille draco.

Exitiale malum capitis decussit honorem,

It procul imperiis exitiale malum.

Fulva metalla pius, nec habet, promittit egenti ;

Cœlitus excepit fulva metalla pius.

ⁿ Tu miserande cutem variant cui pelle colubræ,

Incolumem recipis tu miserande cutem.

Aspera saxa vitrum rapiunt, nec frangere possunt ;

Illæsum servant aspera saxa vitrum.

Cur prome conde times stillam præbere lecyti ?

Dolia ^o certe fluunt, cur prome conde times ?

Unde medela tibi spes est cur nulla salutis,

Qui semper ^p metuis unde medela tibi ?

Ah ^q miserande senex ! hostili concidis ictu,

^a Amb., *probantur*.

^b Monachis extra cellam paratam cœnam absens noverat, narratisque cibis, et numero potatorum calicum objurgat.

^c Totilæ regis notissima fraus, et de illius vita divi Benedicti vaticinium.

^d Amb., *subruentur*.

^e Turbo ait *vertet*, etc. Amb.

^f Clericus energumenus, cui prædixerat, si ad sacros ordines accederet, futurum fore ut iterum a diabolo vexaretur.

^g Cassinensis monasterii eversionem Theoprobo monacho prædicit, quæ irrumpentibus Langobardis facta est ; cumque ad historiam gentis illius pertineat, vide que notavit doctiss. Mabillon. in divi Gregorii dialog. de tempore istius irruptionis. At Paulus noster Langobardus, et ipse amore suorum fortassis, hæc addit :

Gens eadem reparat omnia septa gregis,

quod utique verum est ; nam subsequentes Langobardi principes de Cassinensi monasterio, atque universa Benedictinorum familia sunt optime meriti.

^h Exhilaratus nomine, qui serpentem in abscondito vini vasculo monitus reperit.

ⁱ Amb., *lacita*, monachus Defensoris filius super-

A Ictu sed resipis ab miserande senex !

Barbara lora manus ignaras criminis arcent,

Sponte sua fugiunt, Barbara lora manus.

Ille superbus equo reboans clamore minaci,

Stratus humi recubat ille superbus equo.

Colla paterna ferunt extincti viscera nati,

^r Viventem natum colla paterna ferunt.

Omnia vincit amor, ^s vinxit soror imbre beatum

Somnus abest oculis, omnia vincit amor.

Simplicitate placens instar, petit alta, columbæ

Regna poli penetrat simplicitate placens.

O nimis apte Deo mundus cui panditur omnis

Abdita qui lustras, o nimis apte Deo.

Flammeus orbis habet justum super æthera nantem,

Quem pius ussit amor flammeus orbis habet.

B Ter vocitatus adest testis novitatis habendus,

Charus amore patris ter vocitatus adest.

Dux bone bella monens exemplis pectora firmas,

Primum in arma ruis, dux bone bella monens.

Congrua signa dedit vitæ consortia linquens,

Ad vitam properans congrua signa dedit.

Psalmicen assiduus nunquam dabat otia plectro,

Sacra canens obiit psalmicen assiduus.

Mens quibus una fuit tumulto retinentur eodem,

Gloria par retinet mens quibus una fuit.

Splendida visa via est facibus stipata coruscis,

Qua sacer ascendit splendida visa via est.

Rupea septa petens nacta est errore salutem,

Errorem evasit rupea septa petens :

C Pœmata parva dedit famulus pro muliere supplex,

Exsul, inops, tenuis, pœmata parva dedit.

Sint precor apta tibi cœlestis tramitis index,

O Benedicte pater, sint precor apta tibi. ^t

Hymnum quoque singula ejusdem Patris miracula continentem metro Iambico Archilochico ita texuimus.

Fratres alacri pectore,

Venite concentu pari,

Fruamur hujus inclytæ,

Festivitatis gaudiis.

bia elatus dum sancto Benedicto ministraret.

^j Aliis hi duo versus desunt. Lind.

^k Amb., *prævisa*.

^l Amb. :

Vocis ad imperium temunt dare frena loquelis,

Amb. et Lind. :

D E bustis fugiunt vocis ad imperium.

Sanctimoniales, quæ post mortem a sacris discedere ac iterum, benedicente sanctissimo Patre, interresse visæ sunt.

^m Pueri monachi corpus, qui e monasterio ad patrem absque benedictione discesserat.

ⁿ Al. :

Tu miserande cutem varia cum pelle colubræ.

Ms., *variant cui fella colubri*. Lind. Et hanc postremam lectionem habet. Amb.

^o Al., *cerne fluunt*. Lind. et Amb.

^p Amb. et Lind., *perimis*.

^q Amb., *lacrymande*.

^r Al., *videndi*. Lind.

^s Amb., *vicit*.

^t Laudavit etiam Paulus simili carmine ac metro sanctam Scholasticam et Maurum abbatem.

Hac Benedictus aurea
 Ostensor arcti tramitis,
 Ad regna conscendit Pater,
 Captans laborum præmia,
 Effulsit ut sidus novum,
 Mundana pellens nubila.
 Ætatis ipso limine,
 Despexit ævi florida.
 Miraculorum præpotens,
 Afflatus alti flamine,
 Resplenduit prodigiis
 Venturo sæclo præcinens.
 Laturus esum pluribus,
 Panis reformat vasculum,
 Arctum petens ergastulum,
 Exstinxit ignes ignibus.
 Fregit veneni bajulam
 Crucis per arma cymbiam,
 Coercuit mentem vagam,
 Leni flagello corporis.
 Funduntur amnes rupibus.
 Redit calybs e gurgite,
 Currit per undas obsequens,
 Peplo puer vitat necem.
 Virus patescit abditum,
 Mandata præpes efficit,
 Hostem ruina conterit.
 Cedit fremens leo grave.
 n^a imo sit moles levis:
 Rogus migrat fantasticus,
 Fractum revisit sospitas,
 Excessus absentum patet.
 Rector vaser deprenderis,
 Inique possessor fugis;
 Futura prænoscemini.
 Arcana cor non contigit.
 Fundantur ædes somniis,
 Tellus vomit cadavera,
 Dracone frenatur fugax,
 Æther pluit numismata.
 Vitrum resistit cautibus,
 Manant olivo dolia,
 Vincitum resolvit visio,
 Vitam receptant funera.
 Tanti potestas luminis,
 Voto sororis vincitur,
 Quo plus amat quis plus valet.
 Enare quem cernit polum

^a Amb., *immota*.

^b Amb. et Madoet., *bivium*, usque dum huc veniret, quæ probata lectio etiam in sermone Petri Dam. Ostiensis episcopi, qui Paulum a verbo *libet* usque ad illa in ejus laudem composuit lectioni suæ inseruit.

^c Marci poetæ versus; cæteros lege apud cit. Martinengium.

^d Amb., *factum est*.

^e Al.: « Langobardorum rex nonus, qui ex Rodelinda conjugè Alboinum, de quo jam pluscula scripsimus, post multa præclare gesta fato concessit. Post cujus funus, justaque peracta, Alboinus sæpenominatus rex decimus ad regendam Langobardorum, cunctorum, etc. » L.

A Non ante seclis cognitum
 Noctu jubar effulgorat,
 Quo totus orbis cernitur,
 Flammiisque subvehi pius.
 Hæc inter instar nectaris
 Miranda plectro claruit.
 Nam pinxit apte lineas
 Vitæ sacræ sequacibus,
 Jam dux alumni sat potens,
 Adsis gregis suspiriis,
 Gliscat bonis hydrum cavens,
 Sit callis ut sequax tui.

Libet me breviter referre quod beatus Gregorius papa minime in hujus sanctissimi Patris Vita descripsit. Denique cum divina admonitione a Sublacu in **B** hunc, ubi requiescit, locum, per quinquaginta ferme millia, adventaret, tres eum corvi, quos alere solitus erat, sunt circumvolantes secuti, cui ad omne ^b convivium, usque dum hic veniret, duo angeli in figura juvenum apparentes, ostenderunt ei quam viam arripere deberet. In loco autem isto, quidam Dei servus tunc habitaculum habebat, ad quem divinitus ita dictum est:

^a Hiis tu parce locis, alter amicus adest;

Huc autem, hoc est in Cassini arcem perveniens, in magna se semper abstinentia coarctavit; sed præcipue quadragesimæ tempore inclusus, et remotus a mundi strepitu mansit. Hæc omnia ex Marci poetæ carmine sumpsi, qui ad eundem Patrem huc veniens aliquot versus in ejus laudem composuit, quos in **C** his libellis, cavens nimiam longitudinem, minime descripsi. Certum tamen est hunc egregium Patrem vocatum cœlitus ob hoc ad hunc fertilem locum et cui opima vallis subjacet, advenisse, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc Deo præsule ^d facta est, congregatio fieret. His cursim, quæ omittenda non erant, narratis, ad nostræ seriem revertamur historiæ.

CAPUT XXVII.

De morte Audoin, et regno Alboin, et quomodo Alboin Cunimundum, regem Gepidorum, superavit, et filiam ejus Rosemundam in matrimonium duxit.

D Igitur Audoin, de quo præmiseramus, ^a Langobardorum rex, ^f Rodelindam in matrimonio habuit, quæ ei Alboin virum bellis aptum, et per omnia strenuum peperit. Mortuus itaque est Audoin, ac deinde regum jam decimus Alboin, ad regendam patriam cunctorum votis accessit. Qui cum famosiss-

^f Quænam fuerit Rodelinda ex Procopio discimus, lib. iv, cap. 25: καὶ Ἀμαλαφρίδος Γότθος ἀνὴρ, Ἀμαλαφρίδης μὲν θυγατρὶδος τῆς Θεοδερύχου τοῦ Γότθων βασιλέως ἀδελφῆς, Ἑρμενεφρίδου δὲ υἱὸς τοῦ Θεορίγγων ἡγεσάμενου ὄνπερ Βελισάριος μὲν ἔξιν Οὐιττίγιδι ἐς Βυζάντιον ἤγαγε, Βασίλειος δὲ Ῥωμαίων ἄρχοντα κατέστησατο, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν, Αὐδοῖν τῷ Λαγγοβαρδῶν ἄρχοντι κατηγγύησε. ^e Et Amalafrius (e numero ducum erat) vir Gothus, ex filia nepos Amalafriidæ sororis Theoderici Gothorum regis, et filius Hermenefridi regis Thuringorum. Hunc Amalafriidum cum Vittige Byzantium deportatum a Belisario Romanorum ducem imperator creavit, et sororem ejus Audoino Langobardorum regi collocavit. †

simum, et viribus a clarum ubique nomen haberet, Clotarius rex Francorum, b Clotsuindam ei suam filiam in matrimonium sociavit, de qua unam tantum filiam Alpsiundam nomine genuit. Obiit interea Turisendus rex Gepidorum, cui successit Cunimundus in regno. Qui vindicare veteres Gepidorum injurias cupiens, rupto cum c Langobardis foedere, bellum potius, quam pacem elegit. Alboin vero cum Avaribus, qui primum Huni, postea a regis proprii nomine d Avaras appellati sunt e, foedus perpetuum iniit, dehinc ad praeparatum a Gepidis bellum profectus est. Qui cum adversus eum e diverso f properarent, Avaras, ut cum Alboin statuerant, eorum patriam invaserunt. Tristis ad Cunimundum nuntius veniens, invasisse Avaras ejus terminos edicit. Qui prostratus animo, et g utrisque in angustiis positus, hortatur tamen suos primum cum Langobardis confingere. Quos si superare valerent, demum Hunnorum exercitum e patria pellerent. Committitur ergo praelium, pugnatumque est totis viribus. Langobardi victores effecti sunt, tanta in Gepidos ira saevientes, ut eos ad internecionem usque delerent, atque ex

A copiosa multitudine, vix nuntius superesset. In eo praelio Alboin Cunimundum occidit, caputque illius sublatum, ad bibendum ex eo h poculum fecit, quod genus poculi apud eos i scala dicitur, lingua vero Latina patera vocitatur. Cujus filiam nomine Rosimundam, cum magna simul multitudine diversi sexus, et aetatis, duxit captivam. Quam, quia Clotsuinda obierat, in suam, ut post patuit, perniciem duxit uxorem. Tunc Langobardi tantam adepti sunt praedam, ut jam ad amplissimas pervenirent divitias. Gepidorum vero genus ita est diminutum, ut ex illo jam tempore ultra non habuerint regem, sed universi, qui superesse l bello poterant, aut Langobardis subjecti sunt, aut usque hodie Hunis eorum patriam possidentibus, duro imperio subjecti gemant.

B k Alboin vero ita praclarum longe lateque nomen percerebuit, ut hactenus etiam tam apud l Bajoariorum gentem, quam et Saxonum, sed et alios ejusdem linguae homines, ejus liberalitas, et gloria, bellorumque felicitas, et virtus, in eorum m carminibus celebretur. Arma quoque praecipua sub eo fabricata fuisse a multis huc usque narratur.

Alboini regis nomen pluribus celebrat Nicetius Trevirensis episcopus a doctiss. Sirmondo editus tom. I Conc. Gall. : « Stupentes sumus, ait ille, cum gentes illum trahunt, cum reges venerationem impendunt, cum potestates sine cessatione laudant, cum et ipse imperator suis ipsum proponit, quod animae remedium non festinus requirit. » Et infra : « Talis ornatus, talis vir, qualls Alboinus rex esse dicitur, talis fama quem mundus sic praeponeat, quare non convertitur, aut quare tardus ad requirendam viam salutis appareat? » Scribebat enim Nicetius anno Dom. circ. 563 ad Clodosuindam reginam, ut maritulum ab Arianâ perfidia tollis viribus revocare curaret.

b Amb., Clotsuindam; Clodsuinda. Lind. Quo conjugio potentissimi regis gener et quatuor Francorum regum Alboinus cognatus. Vide Gregor. Tur., Hist. Franc., lib. iv, cap. 35.

Al., Langobardis a patre isto foedere. Lind.

d Modoet., Abbates.

e Theophylactus, lib. vii, cap. 8.

f Al., praepararentur. Lind.

g Amb., utrinque. MODOET., trisusque, et ita Lind.

h Barbaris hoc receptum, nam de Scythia ita scribit Strabon, lib. vii : « καὶ μάλιστα τῶν Σκυθῶν ξινοθύτωντων, καὶ σαρκοφαγούντων, καὶ τοῖς κρᾶνίοις ἐκπώμασι χρωμένων. » Plinius, lib. vii, cap. 41 : « Priores anthropophagos, quos ad Septentrionem esse diximus, decem dierum itinere supra Borystenem amnem ossibus humanorum capitum bibere, cutibusque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti. » Ammian. Marcell., lib. xxvii : « Scordisci, longe nunc ab hisdem provinciis disparati, saevi quondam et truces, ut antiquitas docet, hostiis captivorum Bellonae litantes, et Marti, humanumque sanguinem in ossibus capitum humanorum bibentes avidius. » Lind.

i Nonnulli exolevit haec vox usitata non Germanis solum, sed et aliis populis. Isidorus, Etymolog. lib. xx, cap. 5 : « Calices, et calathi, et scale poculorum genera, alicia ex ligno facta, unde et vocata. Graeci omne lignum cald dicebant. » Lind.

l Al., bello superstitibus esse poterant. Lind.

k Haec aliis desunt. Lind. Latius ad hunc Pauli locum, haec scribit : « Hactenus Diaconus : quae si

quido ostendunt nobilissimae gentis interitum, ut de aliis sedibus Gepidarum nobis deinceps opus haud sit inquirere. Quippe qui cladi superfuere supra Jazyges in montium anfractibus occultati Avarum atque Hunnorum servitio subjiciuntur, et hodie adhuc Hungaris posteritati Avarum ac Hunnorum subesse his, de quibus locuti supra sumus locis, ac finibus dignoscuntur. » Eversum Gepidorum regni epochen, haud consentientibus scriptoribus, temere non assignaverim. Sigebertus, in Chronico, anno 547 tribuit, abbas Bictariensis anno 7 Justini, qui Christi 571, eruditorum calculo. Doctissimus Pagius, in sua Critica, certiore a Procopio deducere tentat, relatisque iis quae supra exscripsimus de libri iv c. 25, contendit haec accidisse anno Christi 551. Ego vero maximae auctoritatis viro non subscripserim, eo quod narratum a Procopio bellum alterum fuisse putem ab hoc extremo Gepidis exitiali, primumque revera Auduinum inter ac Thorisindum, postremum inter eorum filios Alboinum et Cunimundum, eo ductus argumento, quod idem Procopius anno sequenti referat Ildisgum ad Gepidos, Ustrigothum ad Langobardos confugisse, ibique utrumque ex pacto necatos, quod utique regno everso evenire non poterat. Quamobrem ad Bictariensem accedo, et Justino imperante haec aeta fuisse crediderim, tamen prioribus imperii annis, quippe septimo Alboinus jam in Italiam venerat.

D l Al., Bavivariorum. Lind.

m Tacitus, de Moribus Germanorum : « Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, » ad quem locum lege notata doctissimo Lipsio. Non absimilia his fuisse puto carmina quae Bardi decantabant, de quibus Ammian. Marcellin., lib. xv : « Bardi fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus Lyræ modulibus canuntur. » Athenæus, lib. vi, ex Posidonio : « κέλτοι, φησὶ, περιάγονται μεθ' ἐκείτων πολεμοῦντες συμβιωτάς, οὓς καλοῦσι Παρασίτους. Οὗτοι δὲ ἐγκώμια αὐτῶν καὶ πρὸς ἀλλήλους λέγουσιν ἀνθρώπων συνστάτας, καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν κατὰ μέρος ἐκείνων ἀκροωμένων τὰ δὲ ἀκούσασα αὐτῶν εἶσιν (sic) οἱ καλούμενοι Βάρδοι ποιηταὶ δὲ οὗτοι τυχάνουσι μετ' ὧδης ἐπαινοῦς λέγοντες. »

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

Quomodo Langobardi conducti a Narsete chartulario, eidem contra Gothos auxilium præstiterunt.

Igitur cum circumquaque frequentes Langobardorum victoriæ personarent, Narsis^a chartularius imperialis, qui tunc præerat Italiae, bellum adversus Totilam Gothorum regem præparans, cum jam pridem Langobardos^b foederatos haberet, legatos ad^c Alboin^d dirigit, quatenus ei pugnaturo cum Gothis, auxilium ministraret. Tunc Alboin^d electam^e suis manum direxit, qui Romani adversum^f Gothos suffragium ferrent, qui per maris Adriatici sinum in Italiam transiret, sociatique Romanis, pugnam inierunt cum Gothis. Quibus usque ad internecionem deletis, pariter cum Totila suo rege, honorati multis

^a Glossarium χαρτοφύλαξ, chartularius; sed hoc aliis non probatur, qui discrimen inter χαρτοφύλακα et chartularium faciunt. Suidas eundem esse cum seriniario dicit: Σκρινιάριος, ὁ χαρτοφύλαξ τοῦ ἐπιβ-χου, ὁ ἄρων τὸ σκρινίον, ἥτοι τὸ κιβώτιον. Jam vero χαρτοφύλακα auctor Etymologici etiam σκρικιάριον vocat, ut hinc aliquo modo ueri posset interpretatio Glossarii. Officium ejus pene ex Leqnis et Anthemii verbis colligitur l. iii. c. de canon. larg. tit., ubi sic scribitur: Chartularios, qui de cohortationibus officiis uniuscujusque provinciae largitionales titulos retractare constituuntur. Emittuntur etiam σύμβολα, id est com-
monitoria, ut D. Cujacius docuit. Erant sub dispositione præpositi sacri cubiculi, ideoque a vetere scholiaste Juliani Patricij const. xv. tit. 60, cubicularii interpretantur chartularii. Sic Narsetem, quem alii chartularium vocant, cubicularium nominat Cedrenus Georgius τῷ κδ. ἐπεὶ ἐπέμψθη Ναρσῆς ὁ κυβικουλάριος εἰς Ῥώμην, πολεμήσαι τοῖς Γόθοις. Fit etiam magni chartularii mentio apud Cuiropalatam, quemadmodum et chartularii magistrum equitum et peditem. C. Theod. l. v de divers. offic. et apparit. quo pertinet Zonaras lib. iii. καὶ Παῦλον τὸν τῶν βασιλικῶν ἱπποκόμων ἐπι-στατοῦντα, χαρτοφύλαξ ἢ Ῥωμαίων οἶδε τούτον λέγειν φωνῇ; cui simile Niceia, Θεόδωρος ὁ Χαῦμος χαρτοφύλαξ ὢν τῶν ἱπποσταθμῶν.

^b Al., sibi foederatos. Lind.

^c Al., Alboinum. Lind.

^d Al., electam ei bellatorum manum. Lind.

^e Procopius lib. iv, cap. 26, Narsetis copias adversus Totilam, et belli apparatus referens, hæc scribit: καὶ Ἀνθόνιν ὁ Λαγγόβαρδων ἀγούμενος, χρήμασι πολλοῖς ἀναπεισθεὶς Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ, καὶ τῇ τῆς ὀμαιχμίας συνθήκῃ, πεντακροσίους τε καὶ δισχιλίους τῶν οἱ ἐπομέ-γων ἀπολεσάμενος ἄνδρας, ἀγκυροῦς τὰ πολέμια, εἰς ἑυμα-
μαχίαν αὐτῷ ἐπέμψεν· οἷς καὶ θεραπείαν μαχίμων ἀνδρῶν ἔδωκε πλέον ἢ τριαχιλίων. Et Auduinus Langobardorum rex a Justiniano Augusto multa pecunia, et foederis sanctione inductus, delectu suorum habito, his mille ducentos bellatores egregios auxilio miserat, hisque in famulatum addiderat amplius tria pug-
natorum millia.

^f Al., Getas. Lind.

^g Dissimulat noster Langobardorum sævitiam, et impia suorum gesta primo in Italiam adventu sibi sociali foedere obstrictam; sed ea rursus a Procopio repetenda lib. iv, cap. 55; Ναρσῆς δὲ περιχαρῆς τοῖς συμπεπτωκόσι γενόμενος, ἐπαναρέρων οὐκ ἀνίσκει τὸν Θεὸν ἅπαντα (ὅπερ καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος ἐγένετο) τὰ τε ἐν ποσὶ διωκεῖτο. Καὶ πρῶτα μὲν τῶν οἱ ἐπέσπομένων Λαγγόβαρδων ἀλλαξίων τῆς ἀτοπίας (οἱ γὰρ πρὸς τῇ ἄλλῃ ἐς

A muneribus, victores ad propria remearunt & Omni- que tempore, qua Langobardi Pannoniam possede- runt, Romanæ reipublicæ adversum æmulos adjuto- res fuerunt,

CAPUT II

Quomodo Narsis Buccellinum et Amingum Francorum duces superavit, et de morte Leutharii tertii ducis.

His temporibus Narsis etiam^b Buccellino duci bel- lum intulit^c, quem Theudebertus rex Francorum cum in Italiam introisset, reversus ad Gallias cum Hamingo alio duce, ad subjiciendam Italiam derelique- rat. Qui Buccellinus cum pene totam Italiam dire- ptionibus vastaret, et Theudeberto suo regi de præda Italiae munera copiosa conferret, cum i in Campania hiemare disponderet, tandem in loco, cui^k Tannetum

^R τὴν διαίταν παρανομιὰ τὰς τε οἰκοδομίας, αἷς ὃν ἐντύ-
χοιεν, ἐνεπίπρασαν, καὶ γυναιξὶ ταῖς εἰς τὰ ἱερὰ κατὰ-
φευγούσαις βιαζόμενοι ἐπλησίαζον) χρήμασι μεγάλοις
αὐτοὺς δεξιωσαμένους, εἰς τὰ πατρία κτλ ἀφῆκεν ἵναί, Βαλεριανὸν τε καὶ Δάμιανόν, τὸν αὐτοῦ ἀδελφιδόν, ἐξ
τοῖς ἐπομένοις ἐξηγεῖσθαι τῆς ὁδοῦ ἄχρι εἰς τὰ Ῥωμαίων
ὄρια σφίσι κελεύσας, ὅπως μηδενὶ ἐν τῇ ἀποπορείᾳ λυ-
μῆνωται. Narses successu lætus (nempe insigni
Victoria adversus Totilam, qui eo bello ceciderat) ad
Deum omnia, verum utique auctorem perpetuo resa-
rebat, atque instantia digerebat. Ac primum redimere
prelio voluit indignam licentiam Langobardorum,
quos secum duxerat; cum præter alia inquinatissimæ
vitæ scelera, obvias domos delerent igni, et seminis,
quæ sacris ædibus se commiserant, turpem vim affer-
rent. Quare magna pecunia donatos remisit in pa-
triam, Valeriano, ac Damiano nepoti suo, eorumque
copiis demandata cura, eos ad Romani imp. limitem
deducendi, ut in via ab injuria et maleficio tempe-
rarent. Et hæc gesta sunt anno imper. Justiniani
xxvi, belli Gothici xviii, qui Christi 552.

^c Al., Buccellino, et sic semper. Lind.

ⁱ Anno Christi 554 Buccellinum a Narsete interem-
ptum ex Procopio atque illius continuatore Agathia
Valesius alique Francicarum rerum scriptores opti-
me arguunt, veterum plerisque chronographis inter
se de tempore dissentientibus. Ab utroque Græco
scriptore Francorum in Italiam expeditionem sub
Theudeberto rege, ab Agathia infelicem illius fortu-
nam cognoscimus, et Buccellini atque Leutharii cla-
dem, qui patrum in Italia scelerum pœnas ultori
Deo dederunt. De Buccellino D. Gregor. lib. i Dia-
log.

^j In Campania castrametatum Buccellinum refert
Agathias, properante in Franciam reditu Leuthario,
vana Gothici regni spe inflammatum.

^k Al., Tanneta. Lind. et Madoet. Ad ripas Casilini
Romani, qui et Vulturhus dicitur, bellatum fuisse
constat ex citato Agathia lib. ii, locusque inscriptis
carminibus celebratus, ut Constantinus Porphyrogen.
in Them. imperij Orient. lib. ii, them. xi, τὸν δὲ
Βαυκελίονα κατεπολέμησαν ὁ Ναρσῆς παρὰ τῶν ποταμῶν
Κασουλίων: « Buccellinum vero Narses prælio vicit ad
flumen Casilinum; » D. Gregor. Turou. alique plu-
rimis. Locum autem Tanneti a Paulo memoratum
assignare me non posse ingenue fateor, nisi divinare
velim eundem fuisse qui a Porphyrogeno. memoratur
lib. de Administ. imp. cap. 27: Ἡ δὲ κάπυα ἦν πόλις
ὑπερμεγέθης καὶ ἑάλω ὑπὸ τῶν Οὐανδίων, ἥτοι τῶν
Ἀφρικῶν καὶ κατέλυσαν αὐτὴν ἑρημοκαστρου δὲ οὐσῆς
ἄκρον ἐν αὐτῇ Λαγγόβαρδοι. Καὶ πάλιν τῶν Ἀφρικῶν

nomen est, gravi bello a Narsete superatus, extinctus est. ^a Hamingus vero dum ^b Widin Gothorum comiti, contra Narsetem rebellanti, auxilium ferre conatus fuisset, utrique a Narsete superati sunt. Widin captus Constantinopolim ^c exsiliatur. Hamingus vero, qui ei auxilium præbuerat, Narsetis gladio perimitur. Tertius quoque Francorum dux nomine ^d Leutharius, Buccellini germanus ^e, dum multa præda onustus ad patriam cuperet reverti, inter Veronam et Tridentum, juxta lacum Benacum ^f propria morte ^g defunctus est.

CAPUT III.

Quomodo Narsis Sinduald Herulorum regulum sibi rebellantem extinxit.

Habuit nihilominus Narses certamen adversus ^h Sinduald ⁱ Brebtorum regem, qui adhuc de Herulorum stirpe remanserat, quem secum in Italiam veniens, simul Odoacar adduxerat ^j. Huic Narses fideliter sibi primum adhærenti, ^k multa beneficia contulit, sed novissime superbe rebellantem, et regnare cupientem, bello superatum et captivum celsa de trabe suspendit ^l. Eo tempore quoque Narses patricius, per Dagisteum magistrum militum, virum bellicosum et fortem, ^m universos Italiæ fines obtinuit. Hic Narses prius quidem chartularius fuit, deinde propter virtutum merita ⁿ patriciatus honorem promeruit. Erat autem vir piissimus, in religione

ἐπερχομένων κατ' αὐτὴν ἀκοδόμησεν ἐπίσκοπος Λανδοῦλφος κάστρον εἰς τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἐπώνομασεν αὐτὸ Καπάντην: « Capua erat urbs ingens: capta vero a Vandilis sive Africis destructa est, atque ita cum deserta jaceret, inhabitavit eam Langobardi. Mox Africis rursus ingruentibus, Landulfus episcopus ad pontem fluminis castrum erexit, quod Capanten appellavit, » ignotumque sibi Cluverius asserit, cui Tanneti oppidum prope Parmam exploratis.

^a Hamingum, Francici exercitus in Italia ducem, altero post Bucellinum et Leutharium anno victum necatumque contendunt scriptores Gallici qui supra. Ejus in Narsetem ac Romanos odium Menander Protector lib. 1.

^b Al., Widino. Lind.

^c Al., in exsilium abiit. Lind.

^d Al., Leuthardus. Lind.

^e Natione Alemanni.

^f Ad urbem Cenedam, vel, ut scribit Agathias, Cenesam.

^g Fœda nempe rabie, ita ut suas ipse dentibus carnes lacerans ejulansque occubuerit, deleto vi morbi universo illius exercitu.

^h Al., Sindualdum. Al., Ilduald. Lind.

ⁱ Amb., Bretonorum. Modoet. Bretonorum. Lind. alias legit Bretonorum, Brionum, Bentorum, Britonorum.

^j Hoc aliis deest. Lind.

^k Narsetis in Sindualdem beneficia enarrat idem Agathias lib. 1, pag. 387. Prætulerat enim Aruthi, ac ducem Herulorum constituerat. Laudatur etiam ab eodem auctore Sinduald probatæ in Romanos fidei ac bellicæ virtutis, qua contra Bucellinum strenue pugnavit. Vide pag. 391, col. 2.

^l Siebert. an. 549.

^m Dagisthæi potissimum virtute Roma Gothis erepta, suisque restituta anno xxvi imp. Justiniani, ut Procop. refert lib. iv, cap. 33, pag. 367, in causa fuit ut universa etiam Italia recuperaretur, eoque sensu intelligendum esse Paulum nostrum hoc loco putaverim.

A catholicus, in pauperes munificus, in ^o reparandis basilicis satis studiosus, vigiliis et orationibus in tantum studens, ut plus supplicationibus ad Deum profusis quam armis bellicis victoriam obtineret ^p.

CAPUT IV.

De signis pestilentie et mortalitate, quæ tempore Narsetis Italiam vastavit.

Hujus temporibus, in provincia præcipue Liguriæ, maxima pestilentia exorta est ^q. Subito enim apparebant quædam signacula per domos, ostia, vasa, vel vestimenta, quæ si quis voluisset abluere, magis magisque apparebant. Post annum vero expletum, cœperunt nasci in inguinibus hominum, vel in aliis delicatioribus locis, glandulæ in modum nucis seu ^r dactyli, quas mox sequebatur febrium intolerabilis ^B æstus, ita ut in triduo homo exstingueretur. Sin vero aliquis triduum transegisset, habebat spem vivendi. Erant autem ubique luctus, ubique lacrymæ. Nam, ut vulgi rumor habebat, fugientes cladem vitare, relinquebantur domus desertæ habitatoribus, solis catulis eas servantibus, ^s peculia sola remanebant in pascuis, nullo astante pastore. Cerneretis pridem villas seu castra repleta agminibus hominum, postera vero die universis fugientibus cuncta esse ^t in summo silentio. Fugiebant filii, cadavera insepulta parentum relinquentes. Parentes oblitæ pietatis viscera, natos relinquebant æstuantes. Si quem forte antiqua pietas

ⁿ Hunc honorem summam dignitatem Justinianus vocat Inst. lib. 1, tit. 12, et quæ sola morte solvatur.

^o Nam, ut Cassiodorus scribit lib. vi, form. ii, mox ut datus fuerit (hic honor) in vitæ tempus reliquum homini sit cœvus, ornatus individui cingulum fidele, quod nescit ante deserere quam de mundo contingat exire, etc. Vide, sodes, totum locum, nam egregie hoc facit. Lind.

^p Al., recuperandis. Lind. et Amb.

^q Eximios habet Narses laudatores Nicephorum, Procopium atque Agathiam, aliosque Græcos historicos: at iis omnibus præstantiorem Evagrium l. iv, cap. 23, a Baronio relatum. « De Narsete, qui familiariter cum eo vixere illud perhibent, ita ipsum ex divino numine pependisse, atque id omnis generis pietate coluisse, et Virginem eandemque Dei Genitricem ita veneratum esse, ut illa manifesto ei apparet quando prælium committendum esset præciperet, neque illum facile prius in aciem descendisse quam tempus opportunum ab ea cognovisset. »

^r Extremo Justiniani imp. anno, qui æræ Christianæ 565, inguinariam luem in Italia grassatam esse recte notavit ex hoc Pauli nostri capite sacræ principis historiae Baronius: scribit enim noster paulo inferius « inter hæc Justiniano principe vita decedente. » Astipulatur etiam D. Gregorii Magui testimonium Dialog. lib. iv, cap. 26.

^s Suidas, δάκτυλοι παρά πολλοὺς οἱ βαλανοὶ τῆς φοινίκης. Aliter etiam Nicolai dicebantur. Glossæ Isidori: Nicolaus dactylus, quod nomen eis indidit Augustus Cæsar, cui creberrime e Syria a Nicolao Damasceno ejusmodi dactyli mittebantur: quos tamen non dactylos fuisse, sed placentas scribunt Hesyechius Illustrius in Vitis philosophorum, et ex eo Suidas in Nicolao Damasc. Pro placentis etiam Serenus Sammonicus usurpat.

Grana peregrini piperis diffindito quinque Nicolao molli, quæ mane inserta capesses. Lind.

^t Al., pecuaria. Al., pecora. Lind.

^u Al., in summa vastitate et silentio. Lind.

perstringebat, ut vellet sepelire proximum, restabat ipse insepultus, et dum obsequebatur, perimebatur; ^a dum funeri obsequium præbebat, ipsius funus sine obsequio manebat. Videres sæculum in antiquum redactum silentium. ^b Nulla vox in rure, nullus pastorum sibilus, nullæ insidiæ bestiarum in pecudibus, nulla damna in domesticis volucris. Sata transgressa metendi tempus, intacta expectabant messidrem, vinea amissis foliis radiantibus uvis illæsa manebat, hyeme propinquante, nocturnis vel diurnis horis personabat tuba bellantium, audiebatur a pluribus quasi murmur exercitus. Nulla erant vestigia commeantium, nullus cernebatur percussor, et tamen visum oculorum superabant cadavera mortuorum. Pastoralia loca versa fuerant in sepulturam hominum, et habitacula humana facta fuerant confugia bestiarum. Et hæc quidem mala intra Italiam tantum, usque ad fines gentium Alamannorum et Bajoariorum, ^c solis Romanis acciderunt. Inter hæc Justiniano principe vita decedente, ^d Justinus minor rempublicam apud Constantinopolim regendam suscepit. His quoque temporibus Narses patricius, cujus ad omnia studium vigilabat, Vitalem episcopum ^e Altinæ civitatis, qui ante annos plurimos, ad Francorum regnum confugerat, hoc est, ad ^f Agonthisensem civitatem, tandem comprehensum, apud Siciliam ^g exsilio damnavit.

CAPUT V.

De invidia Romanorum adversus Narsem.

Igitur deleta, ut dictum est, vel superata, Narses omni Gothorum gente, ^h Hunnis quoque, de quibus

^a Modoet., dum inferre obsequium meditabatur ipse funus, etc. Lind., dum conferre obsequium defunctis præmeditabatur; ipse sine obsequio futurum cadaver remanebat.

^b Al., nulla vox audiebatur, nisi gementium in morte, nullus pastorum, etc. Lind.

^c Assertioni huic Pauli nostri difficile congruunt ea quæ refert divus Gregorius Turon., de Rhemensi populo a lue servato, intercedente sancto Remigio, Arvernensi ope sancti Galli, ac Treverensi sancti Nicetii, nisi ad subsequentes annos diram hanc in iis regionibus calamitatem revocaveris.

^d Justinus junior Dulcissimi ex Vigilantia Justiniani sorore mense Novembri ejusdem anni 565 a Joanne Exscholastico patriarcha coronatus suscepit imperium.

^e Quæ barbarorum incursione diruta, ejusque sedes episcopalis post victoriam Rotharis ad Scultenam Torcellum translata fuit per Paulum episcopum. Vitalis hujus fuga ob schisma, de quo infra, et fortasse unus episcoporum, qui Narsem diris devoverant, neque alius hic Narses, etsi dubitet Baronius, quam Eunuchus ille patriciusque.

^f Modoet., Magothiensem. Magontiensem. Lind.

^g Baronius ad hæc verba scribit: « Porro non tanta sibi arrogasse Narsem virum pium, ut in Episcopos manus injiceret, quisque sciat, nisi cum id jussum ipsi fuit pluribus litteris a Pelagio papa Joannis hujus prædecessore, prout quæ recitatae sunt superius ipsius Pelagii litteræ facile demonstrant, etc. » nempe quas recitaverat anno 556, num. 4 et seqq.

^h Al., his quoque. Lind. et Amb.

ⁱ Al., contraxit. Lind.

^j Al., Justinus Augustus. Lind.

^k Ms., gyneceto. Lind.

^l Al., deponere ac detexere. Lind.

A diximus, pari modo devictis, dum multum auri, sive argenti, seu cæterarum specierum divitias acquisisset, magnam a Romanis, pro quibus multa contra eorum hostes laboraverat, invidiam ⁱ pertulit, qui contra eum Justino Augusto et ejus conjugi, Sophiæ, in hæc verba suggesserunt dicentes: Quia expedierat Romanis, Gothis potius servire quam Græcis, ubi Narses imperat eunuchus, et nos servitio premit, et hæc noster piissimus princeps ignorat. Aut libera nos de manu ejus, aut certe et urbem Romam, et nosmetipsos gentibus trademus. Cumque hoc Narses audisset, hæc breviter retulit verba: Si male feci cum Romanis, male inveniam. Tunc ^j Augustus in tantum adversus Narsem commotus est, ut statim in Italiam Longinum mitteret præfectum, qui Narsis locum obtineret. Narses vero his cognitis valde pertimuit; et in tantum, maxime ab eadem Sophia Augusta territus est, ut regredi ultra Constantinopolim non auderet. Cui illa inter cætera, quia eunuchus erat, hæc fertur mandasse, ut eum puellis in ^k gynæceo lanarum faceret pensa dividere. Ad quæ verba Narses dicitur hæc responsa dedisse: Talem se eidem telam orditurum, qualem ipsa dum viveret, ^l deponere non posset. Itaque odio, metuque exagitatus, in ^m Neapolitanam civitatem secedens, legatos mox ad Langobardorum gentem dirigit, mandans, ut ⁿ paupertina Pannoniæ rura desererent, et ad Italiam, cunctis refertam divitiis, possidendam venirent. Simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, C quatinus eorum ^o ad veniendum animos posset illi-

^m Amb., Neapolim Campaniæ civitatem. Lind., Neapolim Campaniæ civitatem secedit, unde legatos. Modoet., Neapolim Campaniæ civitatem secedit, legatos mox.

ⁿ Modoet., pauperrima.

^o Adversus hæc pluribus argumentis, quæ hic recensere longum esset eminentiss. Baronius carmine potissimum Corippi probare contendit Narsem in indignationem Romanorum venire non potuisse, quod jam ante Constantinopolim revocatus a Justiniano, Justiniani imp. inaugurationi interfuisset neque inde reversum. At eruditis viris exploratissimum est Narses tres uno eodemque tempore fama illustres fuisse. Spado noster patricius, atque Italiæ præfectus, Aratii frater alter, de quibus Procopius lib. II de Bello Gothico, cap. 13. Tertius ille, de quo Theophanes ad ann. 6 Justiniani, Theophylactus in Historia Mauriciana. Secundus ille Aratii frater ceciderat in bello Persico, Justiniano imp., ut Procop. scribit lib. II, cap. 25. Postremus fortasse ille idem est de quo Miscel., lib. XVII, a Phoca igne crematus, ad quem divi Gregorii Magni datæ litteræ, lib. I, atque de ipso Corippi carmina; nam optime conveniunt iis quæ refert Theophanes loco cit. Erat ergo in Italia Justino imperante Narses, atque inde per injuriam revocatus potuit Langobardos accersivisse, quod utcumque Græci scriptores reticuerint, Latini plures cum Paulo nostro asserunt, Anastasius Bibl. in Vita Joannis III, Hist. Miscel., lib. XVII; Mellitus; Isidorus Ispalensis; Marius Aventicensis; Sigebertus, alique plures. Cedendum itaque contra Baronii sententiam Latinorum testimonio, quibus in re præsentis notior esse potuit Narsis rebellio, ejusque cum barbaris amicitia notissima passim a Græcis, et Procopio potissimum narrata. Ivo viderant nostri Langobardos ipsos ingentibus rebus paulo ante a Narsem donatos, of-

cere. Langobardi ^a læta nuntia, et quæ ipsi præoptabant, grātanter suscipiunt, deque futuris commodis animos addunt. Continuo apud Italiam terribilia nocturna signa visa sunt; hoc est, igneæ acies in cœlo apparuerunt, eum scilicet, qui postea effusus est sanguinem ^b coruscantes.

CAPUT VI.

Qualiter Alboin ad suum auxilium Saxones ascribit.

Alboin vero ad Italiam cum Langobardis profecturus, ab ^c amicis suis vetulis Saxonibus auxilium petit, quatenus ^d spatiosam Italiam cum pluribus possessoribus intraret. Ad quem Saxones plusquam viginti millia virorum cum uxoribus simul et parvulis, ut cum eo ad Italiam pergerent, juxta ejus voluntatem venerunt. ^e Hoc audientes Clotarius et Sigisbertus, reges Francorum, ^f Suavos aliasque gentes in locis de quibus iidem Saxones exierant ^g posuerunt.

CAPUT VII.

Quomodo Alboin cum Langobardis, relicta Pannonia, ad Italiam venit.

Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam,

ficiique specie extra Italiam ab illius nepote ductos, ut supra notavi. Atque hinc fortasse iterum irruptentibus Langobardis frequens Italiam rumor de Narsetis rebellionem, quæ ipso jam mortuo Constantino-poli forsitan dissimulata, minime obstitit quin illius cadaver in urbem regiam reciperetur, inane victoriarum, ac bellicæ virtutis præmium. Neque hominis laudata pietas evincit Narsetem justo dolori minime indulgisse: quippe Bonifacius etiam Comes, qui laudatorem habuit divum Augustinum, Vandalos ad occupandam Africam excitavit. Id unum Paulo nostro minimè probaverim Langobardis poma, et varias rerum species, quarum Italia ferax est misisse: quippe socii Romanis in bello Gothico gustaverant pridem, et famem atque libidinem in Italia expleverant.

^a Amb., læti nuntio.

^b Al., tali coruscatione protendentes. Lind.

Signa hæc præcessisse Langobardorum irruptionem testatur divus Gregor. M., Dial. l. III, cap. 38: « Mox enim illa terribilia in cœlo signa secuta sunt, ut hastæ, atque acies igneæ ab Aquilonis parte viderentur. Mox effera Langobardorum gens de vagi: a suæ habitationis educta in nostram cervicem grassata est. » Item Homil. pr. in Evang. « Prius quam Italia gentili gladio feriendâ traderetur; igneas in cœlo acies vidimus, ipsumque qui postea humani generis fusus est sanguinem coruscantes. »

^c Ms., inimicis. Lind.

^d Al., spatiosam regionem. Lind.

^e Fallitur hic Paulus, ut forte librarius pro Guntramno, vel altero quopiam Sigeberti fratre posuerit Clotarium patrem; qui parantibus expeditionem Langobardis minime superbit; excesserat enim e vivis anno 561, ut Marius in Chronico testatur. Clotarii regis filiam Clodesindam Alboino uxorem supra notavi.

^f Al., Suevos, et sic semper. Lind. ita Mod.

^g Amb., introduxerunt.

^h Al., reciperent. Lind.

Doctiss. Pagijs, in sua Critica, anno 569, ad hæc Pauli verba: « Hunnis Marcianus imper. Daciam, quam nunc Transilvaniam vocamus assignarat, ut anno 454 vidimus, sed post Langobardorum discessum sedes extenderant usque ad Anisum fluvium, indeque Bajoariam submopere affixere, etc. »

ⁱ Ereditorum plures. Marii Aventicensis auctoritate, qui Langobardorum in Italiam irruptionem cum

amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, ut si quò tempore Langobardis necesse esset reverti, sua rursus arva ^k repeterent. Igitur Langobardi, relicta Pannonia, cum uxoribus, et natis, omnique suppellectis, Italiam properant possessuri. Habitaverunt autem in Pannonia annis quadraginta duobus; de qua egressi sunt mense Aprili, per indictionem primam, alio die post sanctum pascha, cujus festività eo anno, juxta calculi rationem, ipsis Kalendis Aprilibus fuit, cum jam a Domini Incarnatione, anni quingentesi sexaginta octo essent ^l evoluti.

CAPUT VIII.

Quomodo Alboin ad Italiae fines veniens montem regis ascendit, et de bisonibus feris

Igitur cum rex Alboin cum omni exercitu suo, vulgique ^j promiscui multitudine, ad extremos Italiae fines pervenisset, montem qui in eisdem locis prominet ascendit; indeque, prout conspiceret potuit, ^k partem Italiae contemplatus est. Qui mons propter hanc, ut fertur, causam ex eo tempore Mons regis appellatus est. ^l Ferunt in hoc monte bisontes

anno 3 Cons. Justinii alligayji, in aq. 569 contra Pauli testimonium insignem hanc epocham rejiciunt. Ego vero iis adhæserim, qui nostro fidem asseverant, cum pluribus liqueat argumentis, ex divi Gregorii Magni litteris, proœmio legum Rotharis, et Sigeberti testimonio, haud reluctante Procopio. Scripserat divus Gregorius, indict. 13, lib. v, Edit. noviss. doctiss. Bened. sancti Mauri, ad Constantiam Augustam: « Viginti autem et septem annos ducimus, quod in hac Urbe inter Langobardorum gladios vivimus, » et ad Phocam imp., lib. XIII, indict. 6: « Qualiter enim quotidianis gladiis, et quantis Langobardorum incursionibus ecce jam per triginta quinque annorum longitudinem premiquæ nullis explere suggestionis vocibus valeamus. » Cumque prima data sit anno æræ Christi. 595, detractis xxvii, ad 568 revolvimur, eademque ratione secunda, quæ data est 603. Minus verosimile videtur sanctissimum pontificem ab ipsa potius gentis incursione quam a firmata illius dominatione calamitatum periodum deduxisse; contra Theophanis chronologia; ait ille: « in ipsis kalendis Aprilis egressi sunt Langobardi de Pannonia, et secunda indictione coepere prædari in Italia; tertia vero indictione dominari coeperunt in Italia. » Quis enim sibi persuaserit e Pannonia in Italiam venientes Langobardos tantum temporis impendisse? Vel si prima indictione venerant, manus in alterum annum cohibuisse? Firmatur etiam Pauli chronologi ex citato Rotharis proœmio; datum quippe indictione secunda (quæ indicit in anno 645) post adventum in provinciam Italiae Langobardorum, ex quo Alboinus tunc temporis rex advenit anno septuagesimo sexto, » apertissime notat annum 568. Repugnante vero Paulo nostro huic lectioni, lib. IV, cap. 44, ubi legitur *septuagesimus septimus*, emendand. potius in dicto capite lectionis, quam evertend. chronologiæ placeat argumentum. Procopius tandem contra nostrum minime pugnat, quippe ut supra notavi, etsi anno belli Gothici 14 migrationis Langobardorum in Pannoniam meminert, res tamen aliiu repetenda, et ad primos Justiniani annos revocanda ita ut XII annis in ea regione habitaverint.

^j Amb., promiscui sexus multitudine, etc.

^k De Pannonia in Italiam descendens Alboinus per conterminas Julias Alpes fortasse iter habuit, quo Gothorum rex Alaricus venerat. De iis plura Cluverius, Italiae antiq. lib. pr.

^l De iis vide Cluver., Germ. antiq. lib. III, c. 47.

feras enutriri; nec mirum. ^a cum usque ad Pannoniam pertingat, quæ horum animantium ferax est. Denique retulit mihi quidam veracissimus senex, tale se corium in hoc monte occisi biontis vidisse, in quo quindecim, ut aiebat, homines, unus juxta alium, potuisset cubare.

CAPUT IX.

Quomodo Alboin Venetiarum fines ingressus in Foro Julii Gisulfum suum nepotem ducem constituit.

Indeque Alboin cum Venetiæ fines, quæ prima est Italiæ provincia, sine aliquo obstaculo, hoc est civitatis, vel potius castri Foro-Juliani terminos introisset, perpendere cœpit cui potissimum primam provinciarum quam cœperat committere deberet. Siquidem omnis Italia, quæ versus meridiem, vel potius ^b in Eurum extenditur, Tyrrheni, ^c sive ^d Adriatici maris fluctibus ambitur, ab Occiduo vero et Aquilone, jugis Alpium ita circumcluditur, ut nisi per angustos meatus, et per summa juga montium, non possit habere introitum. Ab Orientali vero parte, qua Pannoniæ conjungitur, et ^e largius patentem et ^f planissimum habet ingressum. Igitur, ut diximus, dum Alboin animum intenderet, quem in his locis ducem constituere deberet, Gisulfum, ut fertur, ^g suum nepotem, virum per omnia idoneum, qui eidem ^h strator erat, quem lingua propria ⁱ Marpahis appel-

^a Mod., cum usque huc Pannonia pertingat.

^b Ms. Lind., in Corum. Amb., Ætruriam.

^c Pro et barbari sæculi scriptoribus passim in usu.

^d Adriani maris. Lind.

^e Modoet., locum.

^f Al., plenissimum. Lind.

^g Hæc verba non leg. in Amb.

^h Suidas, Στράτωρ εἶδος ἀξιωματος, officium autem tale, ut dominum in equum sustolleret, equumque duceret. Spartianus: Cum illum in equum strator suus levaret, pugione latus confodit. Constantinus Magnus: καὶ κρατοῦντες τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου αὐτοῦ στρατορος ὀφείκων ἐποιήσαμεν. Unde etiam equistratores, et protostratores dicuntur. Auctor Vitæ Cypriani: Venerunt ad eum principes duo, unus strator officii Galerii Maximi proconsulis, qui Aspasio Paterno successerat, et alius equistrator a custodiis ejusdem officii, etc. De protostratoribus videndus Cæsaropala. Sed et stratores hi dicebantur, ut ante citatum exemplum indicat, et hæc inscriptio vetus:

D. M.

M. ANTONIUS
HEUTUCAS AN
TONIO. FOR-
TUNATO. STA
TORI. AUGUSTO
RUM ALUMNO
BENE MERENTI
FEGIT.

Quid autem illud Marpahis sit, plane subodorare nequeo: verioremi puto lectionem ms. Codicis, in quo Marbais legitur, qui sic dictus est, quod jussionem, et imperium habeat in equos; sicut sculthais, quod in legum transgressores. Mar equum feminam esse pauci non sciunt, unde etiam Marsculk equarum servus. Nam scalk servum significat, non Germanis modo, sed et Getis, quos certum est Germanico idiomate usos; in eorum libris sic legitur, in Cantico Simeonis, quod vidi apud Illustr. Josephum Scaligerum: Fra leitais scalk theinana. Nunc dignittis servum tuum. Apud hunc nostrum autem Paulum stratorem eum-

lant, Foro-Julianæ civitati et toti regioni illius præficere statuit. Qui i Gisulfus non prius se regimen ejusdem civitatis, et populi suscepturum edixit, nisi ei quas ipse eligere voluisset Langobardorum ^k Faras, hoc est generationes, vel lineas tribueret. Factumque est, et annuente sibi rege, quas optaverat Langobardorum præcipuas prosapias, ut cum eo habitarent, accepit: et ita demum ductoris honorem adeptus est. ^l Poposcit quoque a rege generosarum equarum greges, et in hoc quoque liberalitate principis exauditus est.

CAPUT X.

Qui reges eo tempore Francis imperabant, et de Benedicto papa.

B His diebus quibus Langobardi Italiam invaserunt, Francorum regnum, mortuo jam rege Chlotario, ejus filii quadrifarie regebant divisum, primusque ex his ^m Aripertus sedem habebat apud Parisios, secundus vero Guntramnus, civitati præsidebat Aurelianensi: tertius quoque ⁿ Hilpericus cathedram habebat apud ^o Suessionas, in loco Chlotarii patris sui: quartus nihilominus ^p Sigisbertus, apud urbem regnabat Mettensem ^q. Hoc etiam tempore, Romanam Ecclesiam vir sanctissimus Benedictus papa regebat ^r. Aquileiensi quoque civitati, ejusque populis

dem esse, quem Galli grand écuyer dicunt, vir magnus putabat, cujus opinionem hic apponere visum est. Lind. In pacto leg. Salicæ *Marscalcus* distinguitur a *Stratore* ita ut primo equorum cura commissa fuerit, alter sternendis tantum equis et domino adducendis operam daret.

ⁱ Amb., Machedonas.

^j Al., Sigulfus. Lind.

^k *Fara* vox etiam in leg. Langob. legitur, tit. 64, § 1: De eo quod cum fara migrare permissum, etc. Lind. Al., pharas hoc est generationes tribueret ad habitandum. Itaque annuente rege, quas optavit Lang., etc. Lind. et Mod.

^l Hinc plerique deducunt eximie dignitatis in Italia institutionem, primumque Gisulfum ducem asserrunt, ea notione, qua vulgo utimur.

^m Al., Heribertus. Lind.

ⁿ Al., Chilpericus. Lind.

^o Al., Senones, et ita Mod.

^p Al., Sigibertus. Lind. Sichipertus. Mod.

^q Annam emortualem Chlotarii cap. 6 hujus libri notavi. De ipsius filii, hæc habet Gregor. Turon. lib. iv, cap. 22, quæ Paulus excerpit: Sic inter se hi quatuor, id est Charibertus, Guntchramnus, Chilpericus, atque Sigibertus divisionem legitimam faciunt. Deditque sors Chariberto regnum Childeberti, sedemque habere Parisiis, Guntchramno vero regnum Chlodomeris, ac tenere sedem Aurelianensem, Chilperico vero Regnum Chlotacharii patris ejus, cathedramque Suessionas habere; Sigiberto quoque regnum Theodorici, sedemque habere Rhemensem. In editione Forbeniana hæc notata leguntur. De divisione autem regni aliter disserit Gregorius Turon. lib. iv, cap. 24, ubi dicit non Senonas, sed Suessionas: nec Mettenses, sed Remen., nec Aripertum, sed Charibertum primum filiorum Chlotarii. Sabellicus autem Ennead. 8, lib. v, dicit quod Parrisiis Aripertus maximus natus regnavit, in Aurelianensi Guntramnus, Chilpericus in Suessionibus, in Mettensibus Sigibertus.

^r Anno DLXVIII quo Langobardi in Italiam venerant Joannes hujus nominis III, pontificatum gerebat, illiusque successor Benedictus I cognomento Bonosus,

deatus a Paulus patriarcha præerat. Qui Langobardorum barbariem metuens, ex b Aquileia ad Grados insulam confugit, secumque omnem suæ thesaurum Ecclesiæ deportavit c. Hoc anno d superiori hyeme, tanta nix in planitie cecidit, quanta in summis Alpibus cadere solet. Sequenti vero æstate, tanta fertilitas exstitit, quanta nulla ætas asseveratur meminisse. Eo quoque tempore, comperta Huni, qui et Avars, morte Chlotarii regis, super Sigisbertum ejus filium irruunt, Quibus ille in Turingia occur-

creatus est anno DLXXIII. In errorem traxerat Paulum Anastasius, qui hæc habet: « Benedictus, natione Romanus, ex patre Bonifacio, sedit annos quatuor, menses duos, dies quindecim. Ejusdem tempore gens Langobardorum invasit totam Italiam, simulque et fames nimia, ut etiam multitudo castrorum se traderet Langobardis, ut temperare posset inopiam famis. » Quæ non de tempore adventus, ut Paulus habet, sed de latiori dominatione, ut indicant verba illa totam Italiam sunt accipienda.

a In M. non leg., in editione Forbeniana non legit., merito quidem; non convenit enim schismaticorum principi Paulino, de quo plura apud eminentiss. Norisium. Hunc falso ferunt a sancto Honorato Mediolanensi episcopo fuisse consecratum, de quo accuratissima dissertatio inter mss. Codices Biblioth. Ambrosianæ, qua factum est, ut ex antiquo Breviario Ambrosiano error hic, qui diu invaluerat, expungeretur.

b Mod. et Lind., Aquilegia semper.

c Paulinum Aquileiensem archiepiscopum, non Paulum metu Langobardorum de Aquileia in Gradum insulam, exportato ecclesiæ thesauro, migrasse, accuratissime probat eminentiss. Norisius in sua dissertat. de quinta Synodo, eundem illum, de quo Pelagii papæ I, ad Narsetem epistolæ, ejusque successorem post Probinum, Heliam, auctoritate Pelagii II sedem etiam in insulam transtulisse, quod et Gradensi synodo confirmatum. Utini sedet hodie amplissimus Patriarcha, cujus olim latissima jurisdictio; integram quippe regionem a Pannonia ad Abduam flumen, Rhetiamque n, continebat. De Aquileiensi patriarchatu multa Baronius, Norisius, aliique rerum sacram scriptores.

d Hæc verba usque ad illa *Sequenti vero*, aliis desunt. Ita erat in Modoet., sed recentiori caractere sunt addita.

e Alpen. Al., Alben. Lind., Albem. Mod.

Bellum Hunnicum Sigeberti Regis refert D. Gregor. Turonensis lib. iv, cap. 26.

f Athanagildi filia, vide Turonens. lib. iv, cap. 28; de illius nuptiis exstat carmen Fortunati. Sed turbat Paulus chronologiam, quæ Gallicis scriptoribus restituta.

g Ms. de Samnio. Lind., Cannia, Amb. mendose quidem, constat enim ex Anastasio de Campania rediisse Narsetem. Scribit ille: « Ut cognovit Joannes papa, quia suggestionem suam ad imperatorem contra Narsetem senatorem misissent Romani, festinus venit Neapolim: cœpit eum Joannes papa rogare, ut reverteretur Romam. Tunc Narses dixit ei: Dic, sanctiss. Papa, quid mali teci Romanis? Vadam ad pedes ejus qui me misit, ut cognoscat Italia quomodo totis viribus laboravi pro ea. Respondit Joannes papa dicens: Citius ego vadam, quam tu de hac terra egressus fueris. Reversus est ergo Narses cum Joanne sanctissimo papa. Hinc sanctiss. Papa retinuit se in cœmeterio sanctorum Tiburtii, et Valeriani, et habitavit ibi multum temporis, ut etiam episcopos ibi consecraret. Narses vero ingressus Romam non post multum temporis mortuus est. » Anno labente DLXVIII vel LXIX insequente communi inter eruditos conjectura, cum in gestis Alboini regis altum sit de Narsete silentium. Hactenus de Narsete

rens, eos juxta a Albim fluvium potentissime superavit, eisdemque petentibus pacem dedit f. Huic Sigisberto de Hispaniis adveniens, g Brunichildis matrimonio juncta est, de qua ille filium Childebertum nomine suscepit. Rursumque Avars cum Sigisberto in locis, ubi et prius, pugnantes, Francorum protegentes exercitum, victoriam sunt adepti.

CAPUT XI.

De morte Narsetis.

Narses vero de h Campania Romam regressus,

iis veterum testimoniis, quæ jamdiu in vulgus prodierant, nunc etiam addenda quæ viri clar. Benedicti Bacchini beneficio paulo ante legimus in Agnello, sive Pontificale Ravennate, magni quidem faciendæ, et quæ alibi frustra quæsieris. Pontificale in Vita sancti Agnelli xxvii Ravennatis episcopi: « In diebus istius expulsi sunt Franci de Italia per Narsetem patricium. Et post hæc apparuit stella comis mense Augusto usque in Kal. Octobris. Et mortuus est Justinianus Augustus Constantinopoli quadragesimo anno imperii sui, et luctus ingens ubique fuit, et mœror nimis de tali orthodoxo viro. Et apparuerunt signa rubra in cœlo, et civitas Fano igne concremata est, et multitudo hominum flamma consumpta est; castrumque Cesenatum incendio devoratum est. Tertio vero anno Justiniani minoris imperatoris Narsis patricius de Ravenna evocatus, egressus est cum divitiis omnibus Italiæ, et fuit Rector xvi annis, et vicit duos reges Gothorum, et duces Francorum jugulavit gladio. » Sequitur in Vita Petri Senioris xxviii: « Eo anno (nempe ii indictione, qua Petrus fuerat Romæ consecratus) occupata Venetia a Langobardis est, et invasa, absque bello expulsi sunt. Anno quinto Justiniani II imperatoris pestilentia boum, et interitus ubique fuit; post vero deprædata a Langobardis Tuscia, obsederunt Ticinum, quæ civitas Papiæ dicitur. » Et mox: « Tunc illis temporibus in Cæsarea juxta Ravennam a Longino præfecto palocopiam, (sive ut legit clar. Muratorius) palorum copia in modum muri propter metum gentis exstructa est; deinde paulatim Romanus defecit Senatus, et post Romanorum libertas cum triumpho sublata est. A Basilii namque tempore consulatum agentis, usque ad Narsetem patricium provinciales Romani usque ad nihilum redacti sunt. Post hæc vero exierunt Langobardi, et transierunt Tusciam usque ad Romam, et ponentes ignem, Petram-Pertusam incendio concremaverunt. Et construxerunt prædicti Langobardi Forum Cornelii, et consummata est civitas ab eis. In diebus illis excitata est gens Avarorum, in Pannonia deventi sunt. Narsisque patricius obiit Romæ, postquam gessit multas victorias in Italia cum denudatione omnium Romanorum, Italiæ in Palatio quievit; nonagesimo quinto vitæ suæ anno mortuus est. » En ergo alterum præstantissimum de Narsete, ejusque cum Romanis inimicitia, et obitu testimonium a scriptore, qui, ut in accuratissima sua præfatione, quæ nostræ huic editioni accedet, Muratorius noster probat, anno 839 vixerat, quique non hanc Historiam Pauli, ut credit Bacchinius, sed communia utrique monumenta Langobardicarum rerum viderat, ut ex varietate narrationis mihi persuadeo, et infra notabitur. Annum igitur emortualem Narsetis obsidionem Ticini præcessisse constat; dum Langobardi Tusciam deprædabantur, Agnellus enim iis verbis a Basilii namque tempore, altius repetit res Narsetis, Romanorumque fortunas, quæ sub eodem Patricio penitus exciderant, justasque inimicitia causas præbebant. Optime igitur convenit inter Anastasium et Agnellum, cum potuerit Narses e Ravenna, unde revocatus fuerat, in Campaniam se recipere, moxque Romam, ubi e vivis excessit ferme centenarius, eaque gravis ætate, quam doctiss. Ba-

ibidem non ^a post multum tempus, ex hac luce sub-tractus est. Cujus corpus positum in locello plumbeo, cum omnibus ejus divitiis Constantinopolim est perlatum.

CAPUT XII.

De Felice episcopo Tarvisiano.

Igitur Alboin cum ad fluvium ^b Alpem venisset, ibi ei Felix episcopus ^c Tarvisianæ ecclesiæ occurrit. Cui rex, ut erat largissimus, omnes suæ ecclesiæ facultates postulanti concessit, et per suum ^d pragmaticum postulata firmavit.

CAPUT XIII.

De hoc eodem Felice, et Fortunato sapientissimo viro.

Sane quia hujus Felicis fecimus mentionem, libet quoque pauca nos de venerabili et sapientissimo viro Fortunato retexere, qui hunc Felicem suum ^e asseverat socium fuisse. Denique hic de quo loquimur Fortunatus, natus quidem in loco qui ^e Duplavis dicitur fuit, qui locus haud longe a Cenitense Castro, vel Tarvisiana distat civitate; sed tamen Ravennæ nutritus, et doctus, in arte grammatica, sive rhetorica, seu etiam ^f metrica, clarissimus existit. Hic cum oculorum dolorem vehementissimum pateretur, et nihilominus Felix iste ipsius socius pari modo oculos ^g doleret, uterque ad basilicam beatorum Pauli atque Joannis, quæ intra eandem urbem sita est, perrexerunt, in qua etiam altarium

ronius calculo facto designabat. Hoc unum in Agnello mihi non bene notum: Italiæ in palatio quievit, quæ de sepulcro illius intelligenda, nisi pro Constantino poli irrepserit Italiæ.

^a Al., paulo post. Lind.

^b Al., Blavem, Plavem. Lind. Plabem., Amb. Plavem, Modoet. Quæ lectio cæteris præstat. Cluver.: *Ultra Silim amnem, Altinumque, et Tarvisium oppida, Plavis est amnis in primis Italiæ magnus, vulgo nunc accolis Italis la Piave, Germanis di Pleif, dictus.*

^c Modoet., *Tharusianæ*. De hoc Felice sibi charissimo Fortunatus in suo carmine:

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras
Illustrem socium Felicem, quæso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim.

^d Hoc est rescriptum; vide Mabillon. de Re diplomat. pag. 49; Glos. Du Chesne hoc verbo. Cæterum notanda regis humanitas, qua forsitan animos Itolorum in ipso adventu ad se trahere conabatur.

^e Qui et Duplavelis vicus ad Plavim amnem inter Tarvisium et Cenetam Reginoni memoratus Chron. lib. 1, et ipsi Fortunato poetæ cujus et patria Cluverius fuisse autumat in edito colle ad lævam amnis ripam, ubi nunc vulgari appellatione vicus *San Salvatore*.

^f Al., *Geometrica*. Lind. et Mod.

^g Al., *eorumdem dolore laboraret*. Lind.

^h Al., *postquam fratres isti*. Lind. et Mod.

ⁱ Al., *Italiam invaderent, ipsius sanctissimas reliquias in Gallia sitas visitare decreverit: quod iter suum per flumina, montes, vales, oppida, pagos, ipse in carminibus suis dilucide describit. Qui postquam, etc.* Lind.

^j Al., *fluenta Tiliamenta, et Reunam*. Al., *Reuniam*. Lind. Mod., *per fruenta alia Menti, et Reunam per Osopum*. Amb., *properanti Reunam*, cæt. non leg.

^k Al., *Agantum*. Lind.

^l Al., *Lecha*. Lind.

^m Hæc omnia restituenda ex lectione Cluverii Ital. antiq., pag. 199: *Properandi per fluenta Tiliamenti*

in honorem beati Martini confessoris constructum propinquam habet fenestram, in qua lucerna ad exhibendum lumen est constituta, de cujus oleo, mox sibi ^b isti, Fortunatus scilicet et Felix, dolentia lumina tetigerunt: Illico dolore fugato, sanitatem quam optabant adepti sunt. Qua de causa Fortunatus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut relicta patria, paulo ante quam Langobardi ^l Italiam invaderent, Turonis ad ejusdem beati viri sepulcrum properaret. Qui sibi, ut in suis ipse carminibus refert, illuc properandi per ^j fluenta Menti, et Rounam, perque Osopum et Alpem Juliam, perque ^k Agantum castrum, Dravumque et Byrrum fluvios, ac Briones et Augustam civitatem, quam Virdo et ^l Lech fluentant, iter fuisse describit ^m. Qui postquam ⁿ Turonum juxta votum proprium advenit, Pictavis ^o pertransiens illic habitavit, multorum ibidem sanctorum gesta, partim prosa, partim metrali oratione conscripsit. Novissimeque in eadem civitate primum presbyter, deinde ^p episcopus ordinatus est, atque in eodem loco digno tumulatus honore quiescit. Hic beati Martini Vitam quatuor in libris heroico versu contexit, et multa alia, maximeque hymnos singularum festivitatum, et præcipue ad singulos amicos versiculos, nulli poetarum secundus, suavi et diserto sermone composuit. Ad cujus ego tumulum, cum illuc orationis gratia adventassem,

et Reuniam, per Osopum, et Alpem Juliam, perque Agantum castrum, Dravumque et Byrrum fluvios, ac Briones, et Augustam civitatem, quam Virdo et Lech fluentant, ex ipsa restituta lectione Fortunati lib. iv de Vita sancti Martini:

Pergis ad Augustam, quam Virdo Lycusque fluentant,
Illic ossa sacræ venerabere martyris Afræ.
Si vacat ire viam, neque te Bajoarius obstat,
Qua vicina sedent Breonum loca perge per Alpem
Ingrediens rapido qua gurgite volvitur Oenus.
Inde Valentini benedicti templa require:
Norica rura petens, ubi Byrrus vertitur undis.
Per Dravum itur iter, qua se castella supinant:
Hic montana sedens in colle superbit Aguntus.
Hinc pete rapte vias, ubi Julia tenditur Alpis
Altius assurgens, et mons in nubila pergit.
Inde Foro Julii de nomine principis exi,
Per rupes, Osope, tuas, qua labitur unda,
Et superinstat aquis Reunia Tiliamenti.

^c Augustam hic intelligi Vindelicorum Augustpurg, apud quam duo flumina Lycus, et Virdo, vulgo nunc sunt Lech, et Wertach, hinc Vipitenum oppidum nunc est Stertzigen: Byrrus amnis nunc Aicha, in Aisacum apud vicum Pyrbak confluens Littamum, et Loncium, atque Agantum sunt hodie Lutach, Lientz, et Innichen. Tiliamentum, sive Tilavemptus amnis, vulgo nunc *Tagliamento*. Reunia castellum nunc *Ragonia* in Tilavempti sinistri ripa. Osopum, sive Osopum ad idem flumen in eminenti saxo castellum aliud, quod nomen retinet Osopo. Alpem Juliam hic falso Paulum vocasse Noricas Alpes pluribus contendit cit. Cluverius.

ⁿ Al., *Turonos*. Lind.

^o Amb., *adveniens*. Lind.

^p Negarunt nonnulli Venantium Fortunatum fuisse Pictaviensem episcopum contra Pauli testimonium; at liquido constat ex relatis per Pagium anno 568, num. 4, in sua critica ad Baronium, imo invocatum fuisse in litanis monasterii sancti Cypriani extra muros Pictavienses. Illius in Gallia peregrinationem doctiss. vir anno 565 notat.

noc epitaphium rogatus ab ^a Apro, ejusdem loci ab-
bate, scribendum contextui :

^b Ingenio clarus, sensu celer, ore suavis,
Cujus dulce melos pagina multa canit;
Fortunatus apex vatum, venerabilis actu,
Ausonia genitus hac tumulatur humo.
Cujus ab ore sacro sanctorum gesta priorum
Discimus : hæc monstrant carpere lucis iter.
Felix quæ tantis decoraris, Gallia, gemmis :
Lumine de quarum nox tibi tetra fugit.
Hos modicos prompsi plebeio carmine versus,
Ne tuus in populis, sancte, lateret honor.
Redde vicem misero, ne iudicæ spernar ab æquo
Eximius meritis posce, beate, precor.

Hæc paucis de tanto viro, ne ejus vitam sui cives
funditus ignorarent, delibavimus; nunc ad historię
seriem revertamur.

CAPUT XIV.

Quomodo Alboin Venetiarum provinciam cepit.

Igitur Alboin Vincentiam, Veronamque, et reliquas
Venetiæ civitates, ^c exceptis Patavio, et Montesilicis,
et Mantua, cepit. Venetia enim non solum in paucis
insulis, quas nunc Venetias dicimus, constat; sed
ejus terminus a Pannoniæ finibus usque ^d Adduam
fluvium protelatur. Probat hoc Annalibus libris, in
quibus Pergamus civitas esse legitur Venetiarum.
Nam et de lacu Benaco in historiis ita legimus: ^e Be-
nacus lacus Venetiarum, de quo Mintius fluvius egre-
ditur. ^f Eneti enim, licet apud Latinos una littera
addatur, Græce laudabiles dicuntur. Venetiæ etiam
Histria connectitur, et utraque pro una provincia
habentur. Histria autem ab Histro flumine cognomi-
natur, quæ secundum Romanam historiam, amplior
quam nunc est, fuisse perhibetur. Hujus Venetiæ
Aquileja civitas exstitit caput, pro qua nunc Forum
Julii, ita dictum, quod Julius Cæsar negotiationis
forum ibi statuerat, habetur.

^a Ita ms.; al., a presbytero. Lind. In Mod., rogatus
ab ejusdem loci Ab.

^b Hi versus in Ascensiana editione desunt. Lind.
In Mod. recentiori manu sunt addita.

^c Ms. et Augustana editio: *Exceptis Patavium, et
Montesilicis, et Mantuam.* Lind. Vitiata lectione, ut
infra patebit.

^d Al., ad Duam. Lind.

^e Sunt verba Servii, et Isidori Orig. lib. xii, cap.
19. Benacus hodie Lago di Garda.

^f Al., *Henetum enim, licet apud Latinos aspiratio in
u vertatur, Græci laudabilem dicunt.* Lind. *Enetum
enim, licet apud Lat., una lit. ad., Græci laudabilem di-
cunt.* Mod.

Cluverius lib. i Ital. antiq., pag. 129, relatis Servii
verbis: « Inde venit quidam Ænetus rex, qui Vene-
tiã tenuit, a cujus nomine Ænetiam dictam posteri
Venetiam nominaverunt. Hæc addit: Servius dicto
loco an scripserit Ænetus rex, et Ænetiam equidem
adhuc dubito, et facile suspicer, uti Gallorum trans
Alpes populus promiscue apud auctores legit, Modo
Ædui, modo Hedui, etc. Sic apud Servium quoque
vocabula ista Henetus, et Henetiam, postea ab ex-
scriptoribus facta Ænetus atque Ænetiam: nisi apud
Paul. Diac. malum grammaticum potius quam histo-
ricum bonum ita scriptum foret: *Eneti licet apud La-
tinos una littera addatur Græce laudabiles dicuntur,* etc.
Unam ille litteram intelligit u, quia Latinis diceban-
tur Veneti, qui Græcis Ένέτοι. At laudabilis, sive

CAPUT XV.

De Liguria secunda Italiæ provincia.

Non ab re esse arbitror, si etiam cæteras Italiæ
provincias breviter attingamus. Secunda provincia
^h Liguria, a legendis, id est, colligendis leguminibus,
quorum satis ferax est, ⁱ nominatur, in qua Medio-
lanum est, et ^j Ticinus, quæ alio nomine Pavia ap-
pellatur. Hæc usque ad Gallorum fines extenditur.
Inter hanc et ^k Suaviam, hoc est, Alemannorum
^l patriam, quæ versus septentrionem est posita, duæ
provinciæ, id est Rhetia prima, et Rhetia secunda,
inter Alpes consistunt, in quibus proprie Rheti habi-
tare noscuntur.

CAPUT XVI.

*De quinta Italiæ provincia, quæ Alpes Cotticæ appel-
lantur, et de sexta, quæ Thuscia dicitur.*

Quinta vero provincia Alpes ^m Cotticæ dicuntur,
quæ sic a Cottio rege, qui Neronis tempore fuit, ap-
pellatæ sunt, hæc a Liguria in ⁿ Eurum versus, usque
ad mare Tyrrhenum extenditur, ab occidento vero Gal-
lorum finibus copulatur. In hac ^o Aquis, ubi aquæ ca-
lidæ sunt, Dertona, et monasterium Bobium, ^p Genua
quoque et ^q Saona civitates habentur. Sexta provin-
cia ^r Thuscia est, quæ a thure, quod populus illius su-
perstitiose in sacrificiis deorum suorum incendere
solebat, sic appellata est. Hæc habet intra se Cir-
cium versus, Aureliam, ab Orientis vero parte Um-
briam. In hac provincia Roma, quæ olim totius mun-
di caput exstitit, est constituta. In Umbria vero quæ
istius in parte ponitur Perusium, et lacus Clitorius,
^s Spoletumque consistunt. Umbria autem dicta est,
quod imbribus superfuerit, num aquosa clades olim
populos devastaret.

CAPUT XVII.

*De Campania Italiæ septima provincia, et de Lucania,
sive Britia, quæ est octava.*

Septima quoque provincia Campania, ab urbe Ro-
mæ prædicabilis, Græce non dicebatur ένέτος, sed αίνέτος,
a voce primitiva αίνος, quæ laudem et encomium si-
gnificat. Vera quidem hæc, at aspera Grammatico-
rum more; nec pro Paulo pugnantibus deerunt exem-
pla in aliis vocibus dyphthongo contra rationem sola
pronuntiationis affinitate variata. Sed quorsum ista?
^t Probat hæc laudat. Cluverius, qui veteres Hi-
striæ fines plurimis pro more veterum testimoniis de-
signat.

^h Al., *secunda igitur post Venetiam est Liguria.*

^l Lind.

ⁱ Iterum insultat Cluver. his verbis: « De cætero
nomen id unde genti iudicatum, parum comportum ha-
beo, fabulæ quippe sunt, et nugamenta putida, quæ
barbari jam sæculi grammatici de eo adnotarunt, in
quibus Paul. Diac. Reliqua vide lib. i, cap. 7.

^j Al., Ticinum. Lind. et Mod.

^k Mod., Suviam.

^l Al., provinciam. Lind. et Mod.

^m Al., Caccia, Corcio, et sic semper. Lind.

ⁿ Ms. in Corum. Lind. In quorum. Amb.

^o Al., copulatur in aquis. Lind.

^p Jenua. Mod.

^q Al., Savona. Lind.

^r Quasi από τού θυεῖν, a sacrificando.

^s Ms., Spoletium. Al., Spoletinum. Lind. Id Pli-
nius lib. iii cap. 14, Solinus cap. 8, Servius ad xii
Virg., et Isidor. Orig. ix cap. 2.

ma usque ad^a Siler Lueanæ fluxum perducitur, in A qua opulentissimæ urbes, Capua, ^b Neapolis, et ^c Salernus, constitutæ sunt. Quæ ideo Campania appellata est, propter uberrimam Capuæ planitiem; cæterum ex maxima parte montuosa est. Porro octava Lucania, quæ nomen a quodam loco accepit, a Silere fluvio inchoat cum^d Brutia, quæ ita a reginæ quondam suæ nomine appellata est, usque ad fretum Siculum per ora maris Tyrreni, sicut et duæ superiores, dextrum Italiæ cornu tenens, pertingit, in qua ^e Pestus, et Lanus, Cassianum, et Consentia, Rhegiumque sunt positæ civitates.

CAPUT XVIII.

De Appenninis Alpibus, quæ nona est Italiæ provincia, et de Æmilia, quæ est decima.

Nona denique provincia in Appenninis Alpibus nuncupatur, quæ inde originem capiunt, ubi Cottiarum Alpes finiuntur. Hæ Appenninæ Alpes per mediam Italiam^f pergentes, Tusciam ab Æmilia, Umbriamque a Flaminia dividunt. In qua sunt civitates, ^g Ferromanianus, et^h Montepellium, Bobium, et Urbinum, necnon et oppidum quod Verona appellatur. Alpes autem ⁱ Appenninæ dictæ sunt a ^j Punicis, hoc est, Hannibale, et ejus exercitu, qui per eandem Romanam tendentes transitum habuerunt^k. Sunt qui Alpes Cottias et Appenninas, unam dicunt esse provinciam: ^l sed hos Victorini revincit Historia, quæ Alpes Cottias, per se provinciam appellat. Decima porro Æmilia, a Liguria incipiens inter Appenninas Alpes et Padl fluente, versus Ravennam pergit. Hæc locupletibus urbibus decoratur, Placentia scilicet Parmaque, Regio et Bononia, Corneliique foro, cujus castrum^m Imolas appellatur. Exstiterunt quoque qui Æmiliam et Valeriam, Nursiamque unam provinciam dicerent; ⁿ sed horum sententia stare non potest, quia inter Æmiliam et Valeriam, Nursiamque Tuscia et Umbria sunt constitutæ.

^a Al., Silerum. Lind. Silerem. Mod.

^b Mod., Neapolim.

^c Al., Salernum. Lind.

^d Amb., Bricia, quæ ita a regione. Nominis etymologiam a Jornande fortasse accepit Paulus: at meliorem vide in geographis.

^e Al., Pestum, et Lamum. Lind.

^f Al., extensæ. Lind.

^g Al., Ferromanum. Lind.

^h Ms., Monsbellium; al. Monsbellus. Lind. Montebellum. Mod.

ⁱ Al., Apenninæ. Lind.

^j Al., a Pænis. Lind.

^k Adductis Isidori et Servii locis, unde forsitan hæc Paulus exscripsit, merito Cluverius exclamat: « Ecquid hos homines ullam Italiæ cognitionem habuisse dixeris? ecquid Romanas historias de bello Hanniblico unquam legisse credideris? Vix arbitror, quippe qui tam rudis, imperitusque rerum Rom. esse potest, qui ignoret, quo tractu sint Penninæ, sive ut alii scripsere Penninæ Alpes, quas Hannibal cum Punico suo exercitu ferro, igni acetoque rupisse traditur? nempe, qui nunc vocatur Mons Jovis, sive alio nomine Mons D. Bernhardi.

^l Ms. Lind., Victoris, et ita in Amb.; al., Sed tales

CAPUT XIX.

De Flaminia undecima Italiæ provincia, et de Piceno, quæ duodecima computatur.

Dehinc undecima provinciarum est Flaminia, quæ inter Appenninas alpes et mare est Adriaticum posita; in qua nobilissimæ urbium Ravenna, et quinque aliæ civitates consistunt, ^o Græco vocabulo Pentapolis dictæ. Constat autem Aureliam, Æmilianque, et Flaminiam, a constratis viis, quæ ^p ab urbe Roma veniunt, et ab eorum vocabulis, a quibus sunt constratæ, talibus nominibus appellari. Post Flaminiam duodecima ^q Picenus occurrit, habens ab Austro Appenninos montes, ex altera vero parte Adriaticum mare. Hæc usque ad fluvium ^r Piscariam pertendit, in qua sunt civitates, ^s Firmus, Asculus, et Pinnis, et vetustate consumpta ^t Adria, quæ Adriatico pelago nomen dedit. Hujus habitatores cum a Sabinis illuc properarent, in eorum vexillo picus consedit, ^u atque hac de causa Picenus nomen accepit.

CAPUT XX.

De Valeria, et Nursia, quæ pro tertia decima ponitur, et Samnio, quæ est decima quarta.

Porro tertia decima provincia Valeria, cui est Nursia annexa, inter Umbriam et Campaniam, Picenumque consistit, quæ ab Oriente Samnitum regionem attingit. ^v Hujus pars occidua, quæ ab urbe Roma initium capit, olim ab Etruscorum populo Etruria dicta est. Hæc habet urbes Tyburim, ^x Carsilis, Reate, ^y Furconam, et Amiternum, regionemque Marsorum, et eorum lacum qui Fucinus appellatur. Marsorum quoque regionem, ideo intra Valerianam provinciam æstimo computari, quia in catalogo provinciarum Italiæ minime ab antiquis descripta est. Si quis autem hanc per se provinciam esse vera ratione comprobaverit, hujus rationabilis sententiæ modis erit omnibus tenenda. Quarta decima Samnium, intra Campaniam, et mare Adriaticum, Apuliamque a Piscaria incipiens habetur. In hac sunt

dictores revincunt historiæ, et ita Mod. Ita impressi libri. Sed in Mss. Victoris legitur. Est autem Sextus Aurelius Victor, cujus hæc verba in excerptis inpp. Rom. in Nerone: « Pontum in jus provinciæ Polemonis Reguli permissa redegit, a quo Polemoniacus Pontus appellatus est, itemque Cottias Alpes, Cottio rege mortuo. » Lind.

^m Alias, Imola. Lind.

ⁿ Al., sed eorum sententia, quia mendax sit in multis probatur, Lind. et Mod.

^o Ms. et alii, Quæ Græco vocabula Pentapotim appellantur, Lind.

^p Al., ad urbem Romam ducunt. Lind.

^q Al., Picenum. Lind.

^r Al., Piscariam. Lind. et Mod.

^s Al., Firmum, Asculam, Pinnæ, quæ jam vetustate consumpta est, et Adria. Lind. et Mod.

^t Non ab hac Hadria Piceni, sed ab altera ad Padi ostia contendit Cluver. nomen accepisse Adriaticum mare.

^u Ita Festus, et Strabo. Alii a Pico Saturni filio.

^v Aliis hæc verba desunt. Lind.

^x Al., Carsulos, vel Carsiolis. Lind. Carsiolis. Mod.

^y Al., Furcanum, vel Furconium. Lind.

urbes, ^a Theate, Aufidena, ^b Hisernia, et antiquitate consumpta Samnium, a qua tota provincia nominatur, et ipsa harum provinciarum caput ditissima ^c Beneventus. Porro Samnites nomen ^d accepere olim ab hastis, quas ferre solebant, ^e quasque Græci samnia appellant.

CAPUT XXI.

De Calabria, et Apulia, et Salento, quæ decima quinta provincia appellatur.

Quinta decima provinciarum est Apulia, cum sociata sibi Calabria, intra quam est regio Salentina. Hæc ab Occidente vel Africo habet Samnium, et Lucaniam, a solis vero Ortu Adriatico pelago finitur. Hæc habet urbes satis opulentas, Luceriam, ^f Sepontum, Canusium, Agerentiam, Brundisium, et Tarentum, et in sinistro Italiæ cornu, quod quinquaginta millibus extenditur, aptam mercimoniis Hydruntum. Apulia autem a perditione nominatur, citius enim ibi solis fervoribus terræ virentia perduntur.

CAPUT XXII.

Sexta decima provincia Italiæ Sicilia est. Septima decima Corsica, octava decima Sardinia.

Sexta decima provincia Sicilia insula computatur, quæ Tyrreno mari, seu Ionio ^g alluitur, ^h de Siculi ducis proprio nomine nuncupatur. Septima decima Corsica. Octava decima Sardinia ponitur, quæ utraque Tyrrenis fluctibus ambiuntur. Porro Corsica, a duce suo Corso, Sardinia a ⁱ Sarde Herculis filio nominatur.

CAPUT XXIII.

Ob quam causam aliqua pars Italiæ, Cisalpina vocatur Gallia.

Certum est tamen Liguriam, et partem Venetiæ, Æmiliam quoque, Flaminiamque, veteres historiographos Galliam Cisalpinam appellasse. Inde est quod Donatus grammaticus, in expositione Virgilio, Mantuam in Gallia esse dixit. Indeque est quod in Romana Historia legitur Ariminum in Gallia constitutum. Siquidem antiquissimo tempore, Brennus rex Gallorum, qui apud Senones urbem regnabat, cum trecentis millibus Gallorum Senonum ad Italiam venit, eamque usque ad Seno-Galliam, quæ a Gallis

^a Al., Theata. Lind.

^b Al., Esernia, quæ est antiquitate consumpta. Lind.

^c Al., Beneventum. Lind.

^d Al., accepere olim a Samnio colle, quem primum insederant. Lind.

^e Ita Ms. et Augustana Editio. Puto tamen legendum quas Græci σαβνια appellant. Hesychius: Σαβνιον, ἀζόντιον βαρβαρικόν, quam lectionem Plinius confirmat lib. III, cap. 12: « Samnitium, quos Sabellos et Græci Saunitas dixere, coloniam Bovianum vetus, etc. » Lind. Ex his Plinii verbis, aliisque veterum historicorum arguit Cluverius, Samnites non ab hastis, sed a Sabinis dictos, vide lib. III Ital. antiq., pag. 648.

^f Al., Sipontum. Carvisium. Lind.

^g Amb., abluatur.

^h Nominis etymologiam insulæ celebratissimæ melioribus veterum testimoniis aliunde recentiores deducunt, eamque vulgatissimam quisque novit.

ⁱ Al., Sardo.

^j Al., Galactiam. Lind. Galitiam. Amb.

Senonibus vocitata est, occupavit. Causa autem cur Galli in Italiam venerint, hæc fuisse describitur. Dum enim vinum degustassent ab Italia delatum, aviditate vini illecti, ad Italiam transierunt. Horum centum millia non longe a Delphos insula properantes, Græcorum gladiis extincta sunt. Alia vero centum millia in ^l Galatiam ingressa, primum Gallo-Græci, postea vero Galatæ appellati sunt. Et hi sunt quibus Doctor gentium scripsit Epistolam Paulus. Centum millia quoque Gallorum, quæ in Italia remanserunt, Ticinum, Mediolanumque, Bergamum, Brexiamque construentes, Cisalpinæ Galliæ regioni nomen dederunt. Istique sunt Galli Senones, qui olim urbem Romuleam invaserunt. Sicut enim dicimus Galliam Transalpinam, quæ ultra Alpes habetur, sic Galliam hac parte quæ infra Alpes est vocitamus Cisalpinam.

CAPUT XXIV.

Quare Italia sic vocitatur, ut quid etiam Ausonia, vel Latium, dicitur.

Italia quoque quæ has provincias continet, ab Italo, Siculorum duce, qui eam antiquitus invasit, nomen accepit. Sive ob hoc Italia dicitur, ^k quia magni in ea boves, hoc est, itali habentur. Ab eo namque quod est italus, per diminutionem licet una littera addita, altera immutata, vitulus appellatur. Italia etiam Ausonia dicitur, ab Ausono Ulyssis filio. Primitus tamen Beneventana regio hoc nomine appellata est, postea vero tota sic cœpit Italia vocitari. Dicitur quoque etiam Latium Italia, pro eo quod Saturnus Jovem filium suum fugiens, intra eam invenisset latebram. ^l Igitur postquam de Italiæ provinciis, vel ipsius nomine, intra quam res gestas describimus, sufficienter est dictum, nunc ad historiæ ordinem redeamus.

CAPUT XXV.

Quomodo Alboin Mediolanum ingressus est.

Alboin igitur Liguriam introiens, indictione ingrediente tertia, ^m tertio Nonas Septembris, sub temporibus Honorati archiepiscopi, Mediolanum ingressus est. Dehinc universas Liguriæ civitates, præter has quæ in littore maris sunt positæ, cepit. Honoratus vero archiepiscopus Mediolanum deserens, ⁿ ad

^k Ex Festo sumptum. Lind.

^l Universæ Italiæ partitionem antecedentibus capitibus a Paulo designatam scio pluribus esse improbatam, ut pote veteribus provinciarum divisionibus non omnibus locis respondentem. Atqui varias variis temporibus fuisse Italiæ provincias peritus quisque antiquitatis minime negaverit, lacunamque pene immensam in historia, labente Romano imperio. Hinc argumentum pro nostro sumpserim ejusdem regionis homine, qui viciniorem sibi rerum statum novisse debuerat. Cautumque velim iis tantum argumentis oppugnari, quæ veterum testimoniis fulciantur. Doctissimi viri jam diu plures disputarunt, eisque notata referre operosissimum quidem fuisset, et quod tædium lectoribus ad historiæ properantibus ferret eaque de causa consulto prætermisi.

^m Al., ad Nonas Septembris. Lind. et Mod.

ⁿ Annales Mediolanenses sanctum Honoratum ad Januenses fugisse ferunt dolore actum, quod auctor fuisset tradendæ Alboino civitatis, quam contra patetum ferocissimus rex diripuerat.

Genuensem urbem confugit. Paulus quoque patriarcha, annis duodecim sacerdotium gerens, ab hac luce subtractus est, regendamque Ecclesiam Probino reliquit.

CAPUT XXVI.

Quomodo Ticinensis civitas tribus annis obsessa est, et quia Langobardi Tusciam invaserunt.

Ticinensis eo tempore civitas ultra tres annos obsidionem perferens, se fortiter continuit, Langobardorum exercitu non procul juxta eam ab occidentali parte residente. ^a Interim Alboin, ejectis militibus, invasit omnia, usque ad Tusciam, præter Romam, et Ravennam, vel aliqua castella, quæ erant in littore maris constituta. Nec erat tunc virtus Romanis, ut resistere possent, quia et ^b pestilentia, quæ sub Narsete facta est, plurimos in Liguria et Venetiis extinxerat, et post annum quem diximus fuisse ubertatis fames nimia ingruens universam Italiam devastabat. Certum est autem tunc Alboin multos secum ex diversis quas vel alii reges, vel ipse ceperat, gentibus ad Italiam adduxisse, unde usque hodie eorum in quibus habitant vicis, Gepidos, Bulgares, Sarmatas, Pannonios, Suavos, Noricos, sive aliis hujusmodi nominibus appellamus.

CAPUT XXVII.

Quomodo Alboin Ticinum ingressus est.

At vero Ticinensis civitas post tres annos, et aliquot menses obsidionem perferens, tandem se Alboin et Langobardis obsidentibus tradidit. In quam cum Alboin per portam, quæ dicitur sancti Joannis, ab Orientali urbis parte introiret, equus ejus in portæ medio incidens, ^c quamvis calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde ^d a stratore verberibus cæsus,

^a Optime quidem hoc loco Pauli mentem est assecutus Bernardus Saccus in sua Historia Ticinensi. ^e Triennem (scribit ille) fuisse Papiæ obsidionem apud omnes scriptores constat, Platina etiam hoc attestante in Vita Joannis III. Alboino rege cum exercitus parte urbem acerrime premente, ac diu, noctuque infestantem, et ne de civitate liberanda cogitare Longinus aut imperator posset, alteram exercitus partem Alboinus Padum trajicere, et in Æmilienses, et Tuscos populos arma vertere jussit; uno itaque tempore, unaque gente exagitata tribus in regionibus Italia fuit, nullo duce, aut exercitu Longobardico furori castra opponente. »

^b Al., *pestis inguinaria*. Lind.

^c Amb., *quamvis hinc inde hastarum verberibus cæsus*.

^d Mod., *a tractorio*.

^e Paulo aliter a scriptoribus rerum Ticinensium urbis deditio refertur, ac Dalmatium presbyterum pietate sua, et miraculo iratum Alboini animum compescuisse.

^f De palatio Theuderici fusius Agnellus, in Vita sancti Petri Senioris, 28.

^g Ascensiana Editio: *post tantam miseriam de spe jam fidens cœpit animum ad meliora levare*. Augustana *ἀντι τοῦ relevare* habet *revelare*. Lind.

^h Hæc verba postquam tres annos, et sex menses regnavit, negotium dederunt Baronio, Camillo Peregrinio, aliisque pluribus in constituendo anno emortuali regis Alboini. Laudatissimus Peregrinius, in sua Historia princip. Langobard., dissert. de annis ducatus Zotonis, in Carolum Sigonium insurgit ob distinctam duplicem epochen adventus Langobardorum in Italiam, eorumque regni constituti; nihilo minus adhuc

non poterat elevari. ^e Tunc unus ex eisdem Longobardis, taliter regem allocutus est, dicens: Memento, domine rex, quale votum vovisti. Frange tam durum votum, et ingredieris urbem. Vere etenim Christianus est populus in hac civitate. Siquidem Alboin voverat quod universum populum, quia se tradere nolisset, gladio exstingueret. Qui postquam tale votum dirumpens, civibus indulgentiam promisit, mox equus ejus consurgens, ipse civitatem ingressus, nulli læsionem inferens, in sua promissione permansit. Tunc ad eum omnis populus ^f in palatium quod quondam rex Theudericus construxerat concurrens, ^g post tantas animum miserias, de spe jam fiducia futura, cœpit relevare.

CAPUT XXVIII.

Quomodo Alboin, postquam tribus regnavit annis, consilio suæ conjugis, ab Helmechis interfectus est.

Qui rex ^h postquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, insidiis suæ conjugis interemptus est. Causa autem interfectionis ejus, hæc fuit. Cum in convivio, ultra quam oportuerat apud Veronam lætus resideret, cum poculo, quod de capite Cuni mundi regis sui soceri fecerat, reginæ ad bibendum vinum dari præcepit, atque eam ut cum patre suo lætanter biberet, invitavit. Hoc ne cui videatur impossibile, veritatem in Christo loquor, ego hoc poculum vidi in quodam die festo, ⁱ Ratchis principem ut illud convivis suis ostentaret, manu tenentem. Igitur Rosemunda ubi rem animadvertit, altum concipiens in corde dolorem, quem compescere non valens, mox in mariti necem, patris funus vindicatura exarsit. Consiliumque mox cum ^j Helmichis, qui regis ^k schilpor, hoc est armiger et collectaneus erat,

Sigonio adhærendum, quem vir clar. Bacchinius, in dissert. hist. chronolog. ad Vitam Petri Senioris Ravenn. episc., vindicavit, ut sensus sit post captam ab Alboino Papiam regni Langobardici annos a Paulo numeratos, quod et aliorum testimonio probatur, Sigeberto potissimum, et Hermanno contracto, qui, ut Pagius notavit, in fusiori Chronico, scribit Alboinum, occupata Papiam, ibi sedem regni statuentem, ^l III annos, et sex menses in Italia regnasse, ^m qua mente accipiendus etiam Turonensis, lib. IV, cap. 35, minime cum Baronio corrigendus.

ⁱ Al., *Ratichis*. Lind.

^j Al., *Helmiges*. Lind. *Helmigis*. Mod.

^k Magnorum virorum hoc munus erat. Nam de Narsete scribit Corippus, eum armigerum fuisse Justiniani, lib. II:

Armiger interea domini vestigia lustrans,
Eminet excelsus super agmina vertice Narses.

Curopolata eos *σκουτερίους* vocat; Procopius, ut puto, *δορυφόρους*. Ita enim de Odoacre, lib. I belli Getici ex ms. illust. Josephi Scaligeri: *Ἦν δὲ τις ἐν αὐτοῖς Ὀδοάκρος ὄνομα, ἐς τοὺς βασιλεῖς δορυφόρους τελῶν, nisi potius ibi δορυφόρους domesticos velis interpretari, nam ita hi dicebantur*. Socrates, lib. I, cap. 13: *τῶν δορυφόρων τις, οὗς οἰκίους καλεῖ ὁ βασιλεὺς*. De his lib. XII Cod., tit. 17, et ibi Jac. Cujacius J. C. Fit etiam in notitia imper. Romani armigerorum mentio: *« Armigeri propugnatores seniores, armigeri propugnatores juniores. »* Sed illi diversi ab his fuere, quemadmodum et apud Gunterum, lib. VII. Armigeros vulgares tantum milites esse puto, vel satellites, nam eos veteres grammatici armigeros interpretantur. Sed et apud Paulum nostrum *ἀντι τοῦ schilpor*, schilphor legere mallet, quæ vox Germanis usitata. Lind.

ut regem interficeret iniit. Qui reginæ persuasit ut ipsa ^a Peredeo, qui erat vir fortissimus, in hoc consilium acciret. ^b Peredeo eum reginæ suadenti tanti nefas consensum adhibere nollet, illa se noctu in lectulo suæ vestiariæ, cum qua Peredeo stupri consuetudinem habebat, supposuit, ubi Peredeo rem noscitur veniens cum regina concubuit. Cumque illa, patrato iam scelere, ab eo quærenet quam se esse existimaret, et ipse nomen suæ amicæ quam esse putabat, nominasset, regina subjuxit: Nequaquam ut putas, sed ego Rosemunda sum, inquit. Certe nunc talem rem Peredeo perpetratam habes, ut aut tu Alboin interficias, aut ipse te suo gladio extinguat. ^c Tunc ille intellexit malum quod fecit, et qui sponte voluerat, tali modo in regis necem coactus assensit. Tunc Rosemunda, dum se Alboin meridie sopori dedisset, magnum in palatio silentium fieri præcipiens, omnia alia arma subtrahens, spatham illius ad lectuli caput, ne tolli, aut evaginari posset, fortiter colligavit, et ^d juxta consilium Helmichis Peredeo interfectorem, omni bestia crudelior, introduxit. Alboin subito de sopore expergefactus, malum quod imminerebat intelligens, manum citius ad spatham porrexit, quam strictius religatam extrahere non valens, apprehenso tamen scabello suppedaneo, se cum eo per aliquod spatium defendit. Sed heu, proh dolor! vir bellicosissimus, et summæ audaciæ, nihil contra hostem prævalens, quasi unus ^e de Inermibus interfectus est, uniusque mulierculæ consilio periit, qui per tot hostium strages bello ^f famosissimus exsistit. ^g Cujus corpus cum maximo Langobardorum fletu, et lamenta, sub cujusdam scalæ ascensu, quam palatio erat contigua, sepultum est. Fuit autem statura procerus, et ad bella peragenda toto corpore coaptatus. Hujus tumulum nostris in diebus ^h Gisbertus, qui dux Veronensium fuerat, aperiens, spatham ejus, et si quid in ornata ipsius inventum fuerat, abstulit. Qui

^a Al., Peredeum. Lind. Peredeum, qui erat vir fortiss., in hoc consilium affectaret, Peredeus, etc. Mod.

^b Mod., Peredeus, semper.

^c Madoet., Tunc ille intellexit, quod fecit, et quod sponte, etc.

^d Al., juxta consilium inquit Peredeum, et Helmigem interfectores. Lind. Peredei, et Helmichis. Mod.

^e Ms., de incestis. Al., de inertibus. Lind., ut in Mod.

^f Al., fortunatissimus. Lind.

^g Agnellus, in Pontif. Ravennate et Vita Petri senioris, paulo aliter occisi Alboini historiam refert. Peredeum socium criminis, ut Paulus habet, minime novit, occisumque, vel ab ipso reluctantante Helmige narrat, metu patrati adulterii a Rosmunda regina in tantum scelus adacto. In cæteris convenit cum Paulo nostro, additque: « Superatusque rex interfectus est. Voluerunt Langobardi hunc interimere homicidam, et reginam cum eo, sed notum consilium, venit Veronam donec furor populi conquiesceret. Sed jurgantes fortiter Langobardi contra eam, depopulato palatio eum multitudine Gepidorum et Langobardorum mense Augusto Ravennam venit, et honorifice a Longino præfecto suscepta est cum omni ope regia. » Ex iis apparet de loco actæ tragœdiæ minime cum Paulo convenire Agnellum, nisi forte Alboinus in villa prope Veronam occisus sit; neque de fuga, quæ Longini favore in nostro, ut cap. seq. in Agnello Gepidorum

ob hanc causam vanitate solita apud indoctos homines Alboin se vidisse jactabat.

CAPUT XXIX.

Quia Helmichis regnare valuit, sed non potuit.

Igitur Helmichis, extincto Alboin, regnum ejus invadere conatus est; sed minime potuit, quia Langobardi nimium de morte illius dolentes, eum moliebantur extinguere. Statimque Rosemunda Longino præfecto Ravennæ mandavit ut citius navem dirigeret, quæ i eos suscipere posset. Longinus tali nuntio lætus effectus, festinanter navem direxit, in quam Helmichis cum Rosemunda jam sua conjugæ, noctu fugientes ingressi sunt, auferentesque secum ^k Albsuindam regis filiam, et omnem Langobardorum thesaurum, velocius Ravennam pervenerunt. Tunc Longinus præfectus suadere cœpit Rosemundæ ut Helmichis interficeret, et ejus se nuptiis copularet. Illa, ut erat ad omnem nequitiam facilis, dum optat Ravennatium domina fieri, ad tantum perpetrandum facinus assensum dedit, atque dum Helmichis se in balneo ablueret, ^l egredienti ei de lavacro, veneni poculum, quod salutis esse asseverabat, propinavit. Ille ubi sensit se mortis poculum bibisse, Rosemundam, evaginato super eam gladio, quod reliquum erat bibere coegit. Sicque Dei omnipotentis judicio interfectores iniquissimi uno momento perierunt.

CAPUT XXX.

Quomodo Longinus post eorum mortem Albsuindam cum Langobardorum thesauro imperatori direxit; et de Peredeo, quomodo in Constantinopolim leonem occidit.

His ita peremptis, Longinus præfectus Albsuindam cum Langobardorum thesauris Constantinopolim ^m ad Tiberium imperatorem direxit. Affirmant aliqui etiam Peredeum pariter cum Helmichis et Rosemunda Ravennam venisse, atque exinde cum Albsuinda Constantinopolim directum esse, ibique in ⁿ spectaculo populi coram imperatore leonem miræ magni-

suorum et Langobardorum factione Rosmundæ facilis fuit. Marius: « Anno 4 consulatus Justini Junioris Augusti, indictione 5, Albuenus rex Langobardorum a suis, id est Helmegis cum reliquis, consentiente uxore sua Verona, interfectus est, et superscriptus Helmegis cum antedicta uxore ipsius, quam sibi in matrimonium sociaverat, et omni thesauro, tam quod de Pannonia exhibuerat, quam quod de Italia congregaverat, cum parte exercitus Ravennæ se republicæ tradidit. »

^h Ms., Gislepert. Lind.

ⁱ Al., indoctos homines purganda Alboinum id jussisse jactabat. Lind.

^j Al., se et Helmigem. Lind.

^k Al., Albsuindam, et sic infra. Lind. et Mod.

^l Al., egredienti mortis poculum, quod salutare asseruit, propinavit. Lind.

^m Amb., ad imperatorem direxit. Agnellus loco cit.: « Tunc Longinus præfectus abstulit omnes Langobardorum thesauros, et cunctas opes regias, quas Rosmunda de Langobardorum regno attulerat, una cum Rosmundæ et Alboini regis filia ad Justinum imp. Constantinopolim transmisit; et gavisus est imp., et auxit præfecto plurima. » Justino imp., non Tiberio illius successore, sublatum e vivis Alboinum cæteri omnes asserunt, expetitque superius notata chronologia. Hinc emendanda Pauli lectio.

ⁿ Amb., conspectu.

tudinis occidisse. Cui, ut ferunt, ne aliquid malignum in regia urbe, quia ^a vir fortis erat, moliretur, jussu imperatoris oculi evulsi sunt. Qui sibi post aliquod tempus duos cultellos aptavit, quibus in utrisque suis manicis absconsis, palatium petiit, atque se quædam ad Augusti utilitatem, si ad eum intromitteretur, locuturum promisit. Ad quem Augustus duos sibi familiares, qui ejus verba suscipere, patricos misit. Qui cum ad Peredeum venissent, ille ad eos, quasi aliquid eis secretius dicturus propius accessit, atque ^b ambobus utraque manu gladiis, quos absconso habebat, fortiter vulneravit, ita ut statim in terram corruerent, et expirarent. Sic Samsonis illius fortissimi ex aliqua parte non absimilis, suas injurias ultus est, et pro amissione duorum luminum, duos imperatori viros utilissimos interemit.

CAPUT XXXI.

De regno Cleph, qui secundus regnavit.

Langobardi vero apud Italiam, omnes communi consilio ^c Cleph nobilissimum de suis virum, in urbe Ticinensium ^d sibi regem statuerunt. ^e Hic multos Romanorum viros potentes, alios gladio exstinxit, alios ex Italia exturbavit. Iste cum annum unum et

^a Mod., magnæ virtutis.

^b Ambos cultris illis e manica tractis graviter ita sauciavit, ut statim in terram corruentes expirarent. L. Fortiter ita sauciavit, etc., ut supra. Mod.

^c Mod., Cleh. Lind., Clohem, seu Clephem.

^d Exstincto Alboino, et cum ipso regia ipsius pro sapia, Clephorem sibi regem statuerunt Langobardi in ordine XIII; supplendus enim catalogus Rotharis, qui Andoinum, sive Andoinum, prætermiserat, vel, ut ipse mihi persuadeo, amanuensis vitio in citatis detiss. Sigonii schedis minime legitur.

^e Mala quæ sub Alboino, Clephone regibus, ac xxx ducibus Italis illata sunt, videre est in libris Dialog. et epist. divi Gregorii Magni, Gregorii Turonensis, aliorumque illius ævi scriptorum, eaque sævitiae monumenta collegit Baronius ad an. 575.

^f Asane. Mod. Messona, vel Ansare. Lind.

^g Sævitia nempe sua odium in se atque arma traxerat, actæ tragœdiæ modus intercidit.

sex menses, cum ^f Massana sua conjuge, regnum obtinuisset, ^g a puero de suo obsequio gladio jugulatus est.

CAPUT XXXII.

Quomodo duces Langobardorum per decem annos sine rege fuerunt, per quos Italia subjugata est.

Post cujus mortem Langobardi per annos decem regem non habentes sub ducibus fuerunt. Unusquisque enim ducum suam civitatem obtinebat. ^h Zaban Ticinum, Uvaillari Bergamum, Alachis Brixiam, Evin Tridentum, Gisulfus Forum-Julii. Sed et ⁱ alii extra hos in suis urbibus triginta duces fuerunt. His diebus multi nobilium Romanorum ^j ob cupiditatem interfecti sunt, reliqui vero per ^k hostes divisi, ut tertiam partem suarum frugum Langobardis persolverent, tributarii efficiuntur. ^l Per hos Langobardorum duces septimo anno ab adventu Albuin, et totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, civitatibus subrutis, populisque, qui more segetum excreverant, extinctis, exceptis his regionibus quas Albuin cepit, ^m Italia ex maxima parte capta et a Langobardis subjugata est.

^h Zaban Ticinum, Alboin Mediolanum, Wallari Pergamum, Alachis Brixiam, Evin Trentum. Mod. Zabanus Ticinum, Alboinus Mediolanum. Lind. Vallarus Bergamum, Comus Trentum, seu Tridentum. Lind. Evin Trid. Amb.

ⁱ Gummarith alter Langobardorum dux a divo Gregorio M. memoratur ad Populonium Etruriæ, lib. Dialog. II, cap. 2.

^j Al., ob cupiditatem ducum. Lind.

^k Al., hospites. Lind. partes. Mod.

^l In ms. totum hoc caput ita legebatur: *Itaque mortuo Cleph, per decem annos absque rege fuere Langobardi: tantummodo duces præerant.* Lind.

^m Non septem annis ab adventu Albuini, sed longo plus tempore in Italia grassati sunt Langobardi, ut ex allatis testimoniis constat, idque Paulus ex Gregorio Turonensi in Historiam suam transtulit illius verba male interpretatus.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Quia duces Langobardorum ad prædandum in Gallia directi sunt.

Igitur aliquanti ex ducibus Langobardorum, ^a cum

^a Varias Langobardorum irruptiones in Gallias ante Sigeberti regis mortem accuratissime pro more suo distinguit Pagius in critica Baron., ad an. 575. Primam asserit Mummulo patriciatum provinciæ gerente, qui Amato ejusdem dignitatis viro a Langobardis victo necatoque successerat, ut refert divus Greg. Turonens., lib. IV, cap. 36 et 37. In ea victi Langobardi ad civitatem Ebredunensem, et Saxones postmodum Langobardorum socii in territorio Regiensis civitatis ad Stablonem vicum, Alboino regnante. Alteram a Fredegario in Epit. cap. 68, et Mario, in Chronico, relatum, Talaordo et Nuccione ducibus Langob., qui a Wiolico et Theudofredo Guntramni ducibus victi fuerunt; annus a Mario notatur his verbis: « Clebus rex Langob. a puero suo interfectus est, et eo anno iterum Langobardi in valle

valido exercitu Gallias ingrediuntur. Horum adventum vir Dei Hospitius, qui apud ^b Niceam erat inclusus, sancto sibi revelante Spiritu, longe ante prævidit, ejusdemque urbis civibus quæ mala immine-

gressi sunt, et Clusas obtinuerunt, et in monasterio sanctorum Acaunensium diebus multis habitaverunt, et postea in Bacci pugnam contra exercitum Francorum commiserunt, ubi pene ad integrum interfecti sunt, pauci fuga liberati. Quæ licet a Mario in an. 8 Cons. Justinii, et ind. 7 referantur, optime vir clar. emendata chronologia ad annum 576 revocavit. De hac irruptione Paulus noster minime verba facit. Postremam, quæ Amo, Zaban et Rhodane ducibus superiorem excepit: eoque tempore gesta sunt quæ divus Gregorius Turonensis et Paulus noster de sancto Hospitio narrant, qui Langobardorum irruptionem prædixerat. Hoc igitur ordine restitui debent omnia quæ de Langobardis in Galliam irrumpentibus ex divo Greg. Paulus noster exscripsit.

^b Divus Gregor., Niciam.

rent prædixit. Erat enim vir iste magnæ abstinentiæ, et probabilis vitæ, qui ^a constrictus carnem catenis ferreis, induto desuper cilicio, solo pane in cibo cum paucis dactylis utebatur. In diebus autem Quadragesimæ, radicibus herbarum Ægyptiarum, quibus ^b eremitæ utuntur, ^c exhibentibus sibi negotiatoribus, alebatur. Per hunc Dominus magnas virtutes operari dignatus est, quæ scriptæ habentur ^d in libris venerabilis viri Gregorii Turonensis episcopi. Igitur vir iste sanctus adventum Langobardorum in Gallias hoc modo prædixit. Venient, inquit, Langobardi in Gallias, et devastabunt civitates septem, eo quod increverit malitiâ eorum in conspectu Domini. Est enim omnis populus perjuriis deditus, furtis obnoxius, rapinis intentus, homicidiis promptus, in quibus non est justitiæ fructus. Non decimæ dantur, non pauper alitur, non tegitur nudus, non suscipitur hospitio peregrinus. Ideo hæc plaga ventura est super populum istum. Monachis quoque suis præcipiens dixit: Abscedite vos a loco isto, auferentes vobiscum quæ habetis. Ecce enim gens ^e appropriat quam prædixi. Dicentibus illis: Non relinquemus te, sanctissime Pater, ait: Nolite timere pro me. Futurum est enim ut injurias inferant mihi, sed non nocebunt usque ad mortem.

CAPUT II

De Langobardo qui beatum Hospitium extinguere voluit.

Discedentibus autem monachis, advenit exercitus Langobardorum. Qui dum ^f cuncta quæ repererat, vastaret, ad locum ubi vir sanctus inclusus erat, pervenit. At ille per fenestram turris se eis ostendit. Illi vero circumeuntes turrim, dum aditum quærent, per quem ad eum ingredi possent, et minime invenirent, duo ex eis ascendentes tectum discooperuerunt illud. Et videntes eum ^g cinctum catenis, indutumque cilicio, dicunt: Hic malefactor est, et homicidium fecit, ideo in his ligaminibus vinctus tenetur. ^h Vocatoque interprete, sciscitantur ab eo quid mali fecerit, ut tali supplicio arctaretur. At ille fatetur se homicidam esse, omniumque criminum reum. Tunc unus, extracto gladio, ut ejus caput ⁱ amputaret, mox ejus dextra ^j in ipso ictu dirigit, nec eam ad se potuit revocare. Qui relictum gladium terræ dejecit. Hæc videntes socii ejus, clamorem in

^k cœlo dederunt, flagitantes a sancto, ut quid eis agendum esset clementer insinuaret. Ipse vero, imposito salutis signo, arens brachium sanitati restituit. Langobardus autem qui ^l sanatus fuerat, et ad fidem Christi conversus, statim clericus, deinde monachus effectus est, atque in eodem loco, usque ad finem vitæ suæ, in Dei servitio permansit. Beatus vero Hospitius dum Langobardis Dei verbum loqueretur, duo duces, qui eum venerabiliter audierunt, incolumes patriæ ^m redditi sunt; quidam vero, qui ejus verba despexerant, in ipsa provincia miserabiliter perierunt.

CAPUT III:

Quomodo Langobardorum exercitui Amatus patricius bellum intulit, et quomodo ab eisdem vinctus est et occisus.

Igitur devastantibus Langobardis Gallias, ⁿ Amatus, ^o patricius provinciæ qui Guntramno regi Francorum parebat, contra eos exercitum duxit, commissoque bello terga vertit, ibique extinctus est. Tantamque stragem tunc Langobardi de Burgundionibus fecerunt, ut non possit colligi numerus occisorum. Ditatque inæstimabili præda, ad Italiam revertuntur.

CAPUT IV.

Quomodo Langobardi Galliam ingressi a Mummulo patricio sunt devicti.

Quibus discedentibus ^p Ennius, qui et Mummulus, accersitus a rege, patriciatus honorem emeruit, Irrentibus iterum Langobardis in Gallias, et usque ^q Mustiascalmes accedentibus, qui locus Ebredunensi adjacet civitati, Mummulus exercitum movit, et cum ^r Burgundionibus illic proficiscitur. Circumdatisque Langobardis cum exercitu, ^s factis etiam concisis per devia silvarum, irruit super eos, multosque ex eis interfecit. Nonnullos vero cepit, et regi suo Guntramno direxit. Langobardi quoque his patrat, ad Italiam sunt regressi.

CAPUT V.

Quomodo Saxones cum Langobardis in Italiam venerunt.

Post hæc Saxones, qui cum Langobardis in Italiam venerant, ^t in Gallias perrumpunt, et intra territorium Rhegense, id est, apud Stablonem ^u villam, castra constituunt, discurrentes per villas urbium vicinarum, diripientes prædas, abducentes ca-

^a Amb., constrictis ad carnem catenis. Modoet, constrictus a carne.

^b Amb., Ægyptii. Mod., eremitæ utebantur.

^c Ex his divi Greg. verbis Ruinartus et Mabillon. frequentissima eo tempore Gallos inter et Ægyptios commercia deducunt.

^d Hist. Franc. lib. vi, cap. 6. Lind.

^e Amb., appropriat.

^f Modoet., cuncta quæ repererat devastabant, ad locum ubi vir sanctus inclusus erat pervenerunt.

^g Amb., vinctum.

^h Al., vocatumque in partem interrogant. Lind. Vocatumque interpretem sciscitantur. Mod.

ⁱ Al., amputaret dextram erigit, sed ejus dextra mox, etc. Lind.

^j Mod., in ipso ictu suspensa dirigit.

^k Mod., cœlum.

^l Ms., renatus. Lind.

^m Mod., reducti.

ⁿ Qui nuper Celsi successor extiterat, inquit divus Gregor., lib. iv, cap. 42.

^o Al., patricius provinciæ Alemannicæ. Lind.

^p Amb., Emius. Mod., Eunius, ut leg. in divo Greg.

^q Al., Mustiam Scalmes, vel Musciam Scalmes. Lind. Muscias Scalmes. Amb. Ad divi Gregor. varias lectiones notavit Ruinartus in Cod. Corb. Mustiascalmes. Bec., Musciascalmes.

^r Al., Francis. Lind. Servanda prima lectio, ut habet divus Gregor.

^s Gregor. Turon., lib. iv, cap. 22, actisque Codicibus per divortia viarum. Lind.

^t In Gallias perrumpunt, non leg. hæc in Amb.

^u Al., Stablonem. Lind.

ptivos, vel etiam cuncta vastantes. Quod cum Mummulus comperisset, super eos cum exercitu irruit, multosque ex eis interfecit, ac donec nox finem faceret, cedere non cessavit. Ignaros enim repererat homines, et nihil de iis quæ acciderant autumantes. Mane autem facto statuunt Saxones exercitum, præparantes se fortiter ad bellum, sed intercurrentibus nuntiis pacem fecerunt. Datisque muneribus Mummulo, relictis captivis, et universa præda, ad Italiam revertuntur.

CAPUT VI.

Quomodo Saxones cum uxoribus, et parvulis suis, iterum Galliam ingressi sunt.

Igitur regressi Saxones in Italiam, assumptis secum uxoribus, atque parvulis suis, cum omni suppellectili, rursus ad Gallias deliberant^a venire, scilicet ut a Sigisberto rege suscepti, ejus possint adiutorio ad patriam remeare. Certum est autem hos Saxones ideo ad Italiam cum uxoribus et parvulis advenisse, ut in ea habitare deberent. Sed quantum datur intelligi, noluerunt Langobardorum imperiis subjacere. Sed neque eis a Langobardis permissum est in proprio jure subsistere, ideoque æstimantur ad suam patriam repedasse. Hi Gallias ingressuri, duos ex se cuneos faciunt, et unus quidem cuneus per Niceam urbem, alter vero per Ebredunum ingressus est, illa revertens via, quam anno superiore tenuerat. Hi quia^b tempus messium erat, colligentes, ac triturantes frumenta comedebant, ac suis animantibus ad esum præbebant. Deprædabantur pecora, sed nec ab incendiis abstinebant. Qui cum ad^c Rhodanum amnem pervenissent, ut transmeato eo regno se Sigisberto, conferrent, occurrit eis Mummulus cum valida multitudine. Tunc illi viso eo valde timentes, datis pro redemptione sua multis auri numismatibus, Rhodanum transire permissi sunt. Qui dum ad Sigisbertum regem pergunt, multos in itinere negotiatione sua deceperunt, venundantes^d regulas æris, quæ ita nescio quomodo erant coloratæ, ut auri probati atque examinati speciem simularent. Unde nonnulli hoc dolo seducti, dantes aurum et æs accipientes, pauperes sunt effecti. Pervenientes tandem ad regem Sigisbertum, ad locum unde prius egressi fuerant, redire permissi sunt.

^a Mod., redire.

^b Al., tempus messium erat colligendarum, metentes, ac triturantes frumenta comedebant. Lind.; et ita Mod.

^c Al. deest. Lind.

^d Al., bracteas, et laminas æris pro aureis; erant enim ita nescio quo fuco coloratæ. Lind.

^e Al., Suevis. Lind. et Mod.

^f Mod., extradere.

^g Al., nolentibus Saxonibus. Lind.

^h Amb., hoc.

ⁱ Non prætermisit hoc Tacitus de moribus Germanorum. Ejus hæc verba: « Aliis Germanorum usurpatum, rara, et privata ejusque audentia, apud Catos in consensum vertit, crinem, barbamque submittere, nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. » Exstat quoque simile votum in narratione de Apollonio Tyrio, quam si quis tantum fecerit legat ibi. Lind.

CAPUT VII.

Quomodo Saxones de patria sua Suavos, et alias gentes, quæ ibi residebant, expulere.

Qui dum ad suam patriam venissent, invenerunt eam a^e Suavis, et aliis gentibus, sicut supra commemoravimus, retineri. Contra quos insurgentes, conati sunt eos^f destruere, ac delere. At illi obtulerunt eis tertiam partem regionis, dicentes: Simul possumus vivere, et sine collisione communiter habitare. Cumque illi nullo modo acquiescerent, dehinc obtulerunt eis medietatem; post hæc duas partes, sibi tantum tertiam reservantes. ^g Nolentibus autem illis, obtulerunt cum terra etiam omnia pecora, tantum ut a bello cessarent. Sed nec^h iis Saxones acquiescentes, certamen expetunt, atque inter se ante certamen qualiter uxores Suavorum dividerent statuunt. Sed non eis ut putabant evenit. Nam commisso prælio, viginti millia ex eis interempta sunt. Suavorum vero quadringenti octoginta ceciderunt, reliqui vero victoriam capiunt. Sex millia quoque Saxonum, qui bello superfuerant, devoverunt se, ⁱ neque barbam, neque capillos incisuros, nisi se de hostibus Suavis ulciscerentur. Qui iterum pugnam aggredientes, vehementer adtriti sunt, et sic a bello quieverunt.

CAPUT VIII.

Quomodo tres duces Langobardorum, hoc est, Amo, Zaban, et Rhodanus, a Mummulo devicti sunt.

Post hæc tres Langobardorum duces, id est, Amo, ^j Zaban, ac Rhodanus, Gallias irruperunt. Et Amo quidem Ebredunensem carpens viam, usque^k Machovillam, quam Mummulus munere regis meruerat, accessit, ibique tentoria fixit. Zaban vero per^l Diensem descendens urbem, usque Valentiam venit. Rhodanus autem Gratianopolim aggressus est. Et Amo quidem Arelatensem debellavit provinciam, cum urbibus quæ circumsitæ sunt, et usque ad ipsam Lapideum campum, qui adjacet urbi Massiliensi, accedens, universa quæ reperire poterat depopulatus est. ^m Aquinensibus autem obsidionem parans, viginti duabus libris acceptis argenti, ab eodem loco discessit. Rhodanus quoque et Zaban, pari modo incendiis et rapinis loca ad quæ accesserant demoliti

^D ^j Al., Laban; et sic semper Gregorius Turon. eum Raban vocat. Lind.

^k Al., Machonem villam. Lind. Machaovillam. Mod. Quæ lectio vet. Cod. Corb. et Bellov., Hist. Franc. divi Greg., ut observat Ruinartus hoc loco.

^l Hæc lectio Ruinarto probatur in notis ad divum Greg., qui hæc addit: « Alii Deensem, quod perinde est. Namque Dia, seu Dea, Vocontiorum civitas episcopalis etiam nunc celebris. Tamen Bellov. habet Verdunensem, et Corb. Verdunensem, quanquam prima manu scriptum fuisset Vinsunensem; sed correctio ejusdem est ævi ac Codex Ms. Et quidem Freherus in marg. monet in Ms. scilicet Palatino haberi Verdunensem. Unde Valesius existimat duo hanc urbem nomina habuisse, Latinum unum, Deam scilicet, alterum Gallicum, quod est Verdunum, etc. »

^m Al., Aquensibus. Lind.

sunt. Quæ cum Mummulo patricio perlata fuissent, cum valida manu veniens primum cum Rhodano, qui Gratianopolim debellabat, confligit, et multos de ejus exercitu peremit, ipsumque Rhodanum lancea vulneratum ad montium excelsa fugere compulit. Qui exinde cum quingentis viris, qui ei remanserant, per devia silvarum prorumpens, ad Zaban, qui tunc Valentiam urbem obsidebat, pervenit, eique omnia quæ acta fuerant nuntiavit. Qui pariter dum ad Ebre-dunensem urbem omnia deprædantes venissent, ibi eis ^a Mummulus cum innumero exercitu occurrit, commissoque prælio eosdem vicit. Tunc Zaban et Rhodanus Italiam repetentes, ^b Secusium devenere. Quam urbem Sisinnius magister tunc militum, a parte retinebat imperatoris. ^c Ad quem puer Mummuli adveniens, litteras ei directas a Mummulo porrexit, eumque citius adventare dixit. Quo comperto, Zaban et Rhodanus exinde mox ad propria discesserunt. His auditis, Amø, collecta omni præda, Italiam rediturus proficiscitur, sed resistentibus nivibus, prædam ex magna parte relinquens, vix cum suis Alpium tramitem erumpere potuit, et sic ad patriam pervenit.

CAPUT IX.

Quomodo Franci Anagnis castrum Langobardorum ceperunt, et quomodo Ragilo comes a Francorum duce Chramniche occisus est.

His diebus advenientibus Francis, Anagnis castrum, quod super Tridentum, in confinio Italiæ positum est, se eisdem tradidit. Quod ob causam comes Langobardorum, de ^d Lagare Ragilo nomine, ^e Ana-

^a Al., Mummulum cum exercitu occurrentem habuerunt, commissoque prælio ab eodem victi sunt. Lind.

^b Al., Segusium. Lind. Vulgo Suze ad Duriam amnem.

^c Ad quem puer a Mummulo missus litteras pertulit Mummulum adventare significantes. Lind. Pueri vox sic posita posteriorum temporum scriptoribus nil aliud quam famulum denotat. Ea notione Sidonius usus est lib. 1, epist. 11: « Si venatione nuntiata procedit, arcum lateri innectere citra gravitatem regiam judicat. Quem tamen, si cominus avem feramque venanti monstres, aut vianti Deus obtulerit (sic lego ex Ms., qua aliquando usus, scæda; vulgo, venanti monstres, aut vianti) manui post tergum reflexæ puer inserit, nervo lorove fluctuantibus.» Lind.

^d Al., Lagare Ragilo. Sed et ita in Ms. legitur: quam ob causam comes Langobardorum id... volens Ragilo nomine Anagnis veniens deprædatus est eam. Lind.

^e Al., ad Magnus, et sic infra quoque Lind.

^f Al., Eoinus, et sic infra. Lind.

^g Francorum in Italiam contra Langobardos excursus iste a Sigonio in an. 577 merito recensetur; de locis hæc capite memoratis, vide Cluverium in sua Italia.

^h Brunichilde. Lind. et Mod.

ⁱ Hæc item a Gregorio Turon. acceperat Paulus, bellamque inter Sigebertum, Guntramnum, et Chilpericum, vide lib. 1v. Sigebertum a duobus sicariis cultro veneno infectis e vita sublaturum constat arte Fredegundis Chilperici regis uxoris, quod et sanctus Germanus ante prædixerat Sigeberto, monens ne Chilperico fratri mortem parando in loveam caderet quam fecisset. Communi litteratorum calculo annus emortalis Sigeberti 575 numeratur.

^j Fusius narrat Joannes Aventinus in Ann. Bojor.:

agnis veniens, deprædatus est. Qui cum de præda reverteretur, in campo Rotiliano ab obvio sibi duce Francorum Chramnicis, cum pluribus e suis, peremptus est. Qui Chramnicis non multum post tempus Tridentum veniens devastavit. Quem subsequens ^f Evin, Tridentinus dux, in loco qui Salurnis dicitur suis cum sociis interfecit, prædamque omnem quam ceperat excussit. ^g Expulsisque Francis Tridentinum territorium recepit.

CAPUT X.

De morte Sigisberti Francorum regis; et de nuptiis Evin ducis.

Hoc tempore Sigisbertus rex Francorum occisus est, fraude Hylperici germani sui, cum quo bellum inierat. Regnumque ejus Childebertus ejusdem filius adhuc puerulus, cum ^h Brunichilde matre ⁱ regendum suscepit. Evin quoque dux Tridentinorum, de quo præmisimus, accepit uxorem filiam Garibaldi ^j Bajoariorum regis.

CAPUT XI.

De morte Justinii minoris.

Per hæc tempora apud Constantinopolim, ut supra præmissum est, ^k Justinus minor regnabat, vir omni avaritiæ deditus, contemptor pauperum, senatorum spoliator. ^l Cui tanta fuit cupiditatis rabies, ut arcas juberet ferreas fieri, in quibus ea quæ rapiebat auri talenta congereret. ^m Quem etiam ferunt in hæresim Pelagianam dilapsum. Hic cum a divinis mandatis aurem cordis averteret, justo Dei judicio, ⁿ amisso rationis intellectu, amens effectus est.

^c Fraude Fredegundæ uxoris Hylperici a duobus perfugis Sigebertus nihil minus metuens, quippe ab eisdem fratris consilia exploratus, confoditur. Exercitus sine duce, quo quemque timor tulit, fuga dilapsus est. Brunhylda capta, Hyldebertus impubis immoenti periculo ereptus a Gundovalda duce in Germaniam abducitur: in Mediomatricum urbe rex salutatur. ^d Et infra: « Porro Theodoperti filius Gariovalda Sigeberti mortem divulgat, Thessalonam simul periisse dictitans. Deinde ducatum Bajoariæ intercipit, Bojos in sua verba jurare cogit, et quo angustior foret (contempta Hyldeberti pueritia, Hylperici et Guntramni regum Franciæ ignavia, quod stupris, luxuque perditis, mutuis insuper seipsos vulneribus conficerent), regem se appellat. Deinde ut opes firmaret suas, Langobardorum proceres affinitate sibi jungit; dat in matrimonium Evino duci Tridentino filiam, alteram Theodolindam nomine, etc., Uthario regi Langobardorum despondet. »

^k Justinum Junioem anno 565 imp. suscepisse notavi lib. 11, cap. 4, eminentiss. Norisii conjecturam secutus in aurea dissert. de v synodo.

^l Hæc eisdem fere verbis Hist. Miscel. lib. xvi, quæ fortasse ab eodem Paulo fuerunt inserta.

^m Legerat hoc Paulus in divo Gregor. Turonensi, qui solus hæresim Justino exprobravit.

ⁿ Justinum ob plures acceptas clades in phrenesim incidisse Græcis Latinisque illius ævi scriptoribus narratur. Evagrius, lib. v, cap. 12, addit Sophiæ Augustæ legationem ad Chosroem regem Persarum de viri sui calamitate conquerentis, indaciasque a victore petentis. Morbo elatus Justinus in Biduarium fratrem suum irruit, injuriisque laceravit; sed lucido post mentis usu resipiscens iterum honestavit. Abbas Bielariensis, qui tunc temporis Constantino poli degebat, in suo Chronico, hæc scribit: « Justi-

^a Hic Tiberium Cæsarem ascivit, qui ejus palatium vel singulas provincias gubernaret; hominem justum, utilem, strenuum, sapientem, eleemosynarium, in judiciis æquum, in victoriis clarum, et, quod his omnibus supereminet, verissimum Christianum. Hic eum multa de thesauris quos Justinus aggregaverat pauperibus erogaret, Sophia Augusta frequentius eum increpabat, quod rempublicam redegisset in paupertatem, dicens: Quod ego multis annis congregavi, tu infra paucum tempus prodige dispergis. Aiebat autem ille: Confido in Domino, quia non deerit pecunia fisco nostro, tantum ut pauperes eleemosynam accipiant, ut captivi redimantur. Hoc est enim magnum thesaurum facere, dicente Domino: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque linea corrumpit, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Ergo de his quæ tribuit Dominus, congregemus in cælo thesauros, et Dominus nobis augere dignabitur ^b in sæculo. Igitur Justinus cum ^c undecim annis regnasset, ^d amentiam quam incurrerat tandem cum vita finivit. Bella sane quæ per Narsem patriciam Gothicis, vel Francis, illata ^e superius per anticipationem diximus, hujus temporibus gesta sunt. Denique et cum Roma temporibus Benedicti papæ, vastantibus omnia per circuitum Langobardis, famis ^f penuria laboraret, multa millia frumenti navibus ab Ægypto ^g dirigens eam suæ studio misericordiæ relevavit.

CAPUT XII.

De principatu Tib. Constantini, et de bonis actibus ejus.

Mortuo ergo Justino, Tiberius Constantinus, Romanorum regum quinquagesimus, sumpsit imperium. Hic cum, ut superius diximus, sub Justino adhuc

nus imp. gravi infirmitate concutitur, quæ infirmitas ab aliis quidem cerebri motio, ab aliis dæmonum vexatio putabatur. ^h Iisque Baronii sententiam firmaverim ad Justinum hunc illa referentis quæ divus Gregor. Turonens. in lib. de Glor. martyr., cap. 6, narrat, per virtutem sancti Freni, quod maximum nunc felicissimæ hujus metropoleos decus, et præsidium, ab illusionibus dæmonum imperatorem Justinum liberatum.

^a De anno quo Tiberius Cæsar adoptatus fuit a Justino, et ad imp. vocatus, pluribus post Barenium disputarunt Eruditi, argumento potissimum ducto e lapide Romano, quem Boetianum appellant, ac tandem universorum ferme consensu 574 assignatus est, dies adhuc in incerto. Rei actæ largissimum testimonium in Evagrio, lib. v, cap. 13, Cedreno, Greg. Turon., Miscel., aliisque passim. Hoc unum differunt inter se, quod alii Joanne patriarcha, ceteri Eutychio astante, atque universo senatu, Tiberius adoptatus fuerit; at in omnibus reponendus est Joannes, quippe constat sanctum Eutygium tunc temporis exulem ab ipso Tiberio fuisse postea revocatum.

^b Al., in cælo. Lind. Hæc item in Greg. Turon. et Miscel. fere ad verbum.

^c Al., XII. Lind., et ita Mod. Quæ lectio vero propius accedit, quippe non undecim tantum annos regnavit Justinus, sed communi eruditorum calculo duodecim, menses decem, depositusque fuit die 5 Octobris anni 578, ut ex Norisio recentiores.

^d Al., amentia quam incurrerat, tandem vitam finivit. Lind. et Mod.

^e Noster his verbis ea quæ superius narravit ma-

^h Cæsare palatium regeret, et multas quotidie eleemosynas faceret, magnam ei Dominus auri copiam ⁱ subministravit. Nam deambulans per palatium, vidit in pavimento domus tabulam marmoream, in qua erat crux Dominica sculpta, et ait: *Crucem Domini, qua frontem nostram et pectora munire debemus, ecce eam sub pedibus conculcamus. Et citius dicto jussit eandem tabulam auferri. Defossaque tabula, atque erecta, inveniunt subter et aliam hoc signum habentem, qui et ipsam jussit auferri. Qua amota, reperiunt et tertiam, jussuque ejus cum hæc fuisset ablata, inveniunt magnum thesaurum, habentem supra mille auri centenaria. Sublatumque aurum, pauperibus adhuc abundantius quam consueverat ^l largitur. Narses quoque patricius Italiæ, cum ^m in quadam civitate, intra Italiam, domum magnam haberet, cum multis thesauris ad supra memoratam urbem advenit. Ibi in domo sua occulte cisternam magnam fodit, in qua multa millia centenariorum auri argentique reposuit. Interfectisque omnibus consociis, uni tantummodo ⁿ seni hæc, per juramentum ab eo exigens, commendavit. Defuncto vero Narsete, ^o supradictus senex ad Cæsarem Tiberium veniens, dixit: Si, inquit, mihi aliquid prodest, magnam rem tibi, Cæsar, dicam. Cui ille: Dic, ait, quod vis, proderit enim tibi, si quid nobis profuturum esse narraveris. The-
saurum, inquit, Narselis habeo reconditum, quod in extremo vitæ positus celare non possum. Tunc Cæsar Tiberius gavisus mittit usque ad locam pueros suos, præcedentem vero senem hi sequuntur astoniti ^p. Pervenientesque ad cisternam, deopertam ingrediuntur. In qua tantum auri vel argenti repertum*

nifesto revocat; at nos chronologiæ ordinem sensu locis notavimus.

ⁱ Al., violentia. Lind.

^l Al., dirigens Tiberius. Lind.

^h Inde Curæpalatii vocati lib. 1 C., de Comit. et Trib. scholar. De his bene Corippus, de Laudibus Justinii, lib. 1:

Cum magis regeres divina paratia patria,
Par exstans curis, solo diademate dispar,
Ordine pro rerum vocitatus Curopalatii.

Agathias eos solummodo curatores dictos scribit lib. v: *Ἀνδρὰ τῆ τε τῶν ὑπάτων ἄξια τετραμηρέων, καὶ πρός τὸ φροντίδα τίθεσθαι, καὶ ἐπεμελεῖσθαι τῶν βασιλέως ὄκνοντε καὶ κτημάτων ἀρχὴν εἰληχότα. Κουράτορας δὲ τούτους καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Formasam eorum vide apud Cassiodorum, lib. vii. Lind.*

^l Al., suppeditavit mihi quodam judicio. Lind.

ⁱ Ruinartus ad divum Gregor. Turon. optime notavit leg. C. Theodes. qua imp. prohibuerant ne crux Domini in solo signaretur.

^k Tertullianus, de Corona Militis, cap. 4: *Ad omnem progressum, atque promotum ad omnem aditum, ad exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcunque nos excusatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* Lind.

^l Hæc omnia Greg. Turon. et Miscel.

^m Amb., in quadam Italiæ civitate.

ⁿ Al., puerulo, qui juramentum ab eo obstrictus erat commendavit. Lind. et Mod.

^o Al., supradictus puer jam senex effectus. Lind.

^p Post v. pueros suos, hæc aliis desunt. Lind.

est, ut per multos dies vix a deportantibus potuisset evaeuari. Quæ ille pene omnia secundum suum morem erogatione largiflua^a dispensavit egenis. Hic cum Augustalem^b coronam accepturus esset, eumque juxta consuetudinem ad spectaculum Circi populus exspectaret, insidias ei præparans, ut^c Justinianum, Justini nepotem, ad dignitatem imperatoriam sublimaret, ille per loca sancta prius procedens, dehinc vocato ad se^e pontifice urbis, cum consulibus ac præfectis palatium ingressus, indutus purpura, diademate coronatus, throno imperiali inpositus, cum immensis laudibus in regni gloria confirmatur. Quod ejus adversarii audientes, nihilque ei, qui in Deo spem suam posuerat, officere valentes, magno sunt confusionis pudore cooperti. Transactis autem paucis diebus, adveniens Justinianus, pedibus se projecit imperatoris, ob meritum gratiæ, quindecim ei auri centenaria deferens. Quem ille secun-

dum patientiæ suæ ritum colligens, sibi in palatio assistere jussit. Sophia vero Augusta, immemor promissionis quam quondam in^h Tiberium habuerat, insidias ei tentavit ingerere. Procedente autem eo ad villam, ut juxta ritum imperialemⁱ triginta diebus ad vindemiam jucundaretur, vocato clam Justiniano, voluit eum sublimare in regno. Quo comperito Tiberius cursu^j veloci Constantinopolim regreditur, apprehensamque Augustam omnibus thesauris spoliavit, solum ei^k victus quotidiani alimentum relinquens. Segregatisque pueris ejus ab ea, alios de fidelibus suis posuit, qui ei parerent, mandans ut nullus prorsus de anterioribus, ad eam haberet accessum. Justinianum vero verbis solummodo increpatum, tanto in posterum amore dilexit, ut filio ejus filiam suam promitteret, rursumque filio suo filiam ejus expeteret.^m Sed hæc res quam ob causam nescio, minime ad effectum pervenit. Hujus

^a Integram hanc de Narsetis thesauro narrationem a divo Gregorio Turonensi Paulus noster accepit, et ipse fortasse auctor Hist. Miscel. atque Anastasius Bibliothecarius. Græcis historicis ne verbum quidem, eaque de causa communiter inter fabulas numeratur. At meo quidem judicio, quidquid de thesauro quisque sibi persuadeat, malo usus est argumento Pagius, ut Paulum nostrum erroris evinceret, hæc scribens: «Secundo fabulosum, quod idem Paulus, lib. II, cap. 11, de Narsete tradit, eum scilicet Romæ ex hac luce subtractum esse, ejusque corpus positum in locello plumbeo cum omnibus ejus divitiis Constantinopolim esse perlatum. Si enim Narses, ut postea refert Paul., lib. III, cap. 12, cum multis thesauris Constantinopolim advenit, ibique occulte cisternam magnam fodit, in qua thesaurum suum reposuit, ac in ea urbe defunctus sit, ut idem habet, quomodo Romæ mori potuit, omnesque ejus divitiæ Constantinopolim Roma perferri?» At, pace tanti viri, Paulus noster minime sibi contradicit; quippe si bene sensum narrationis ejus teneo, non Constantinopoli thesaurum absconditum scribit, sed «in quadam civitate intra Italiam,» atque, ut in Ambr. legitur, «Italiæ,» unde postmodum, «mortuo Narsete,» Constantinopolim est allatus, eoque sensu accipiendus Gregorius Turon., cujus eadem fere sunt verba. Cæterum laudatæ Narsetis pietati servorum cædem non consentire dicendum est, etsi Latinis scriptoribus tanto viro avaritiæ nota inuratur.

^b Anno scilicet 578 quo Justinus e vivis excesserat.

^c Justinianus Germani filius Romano exercitui dux a Tiberio præpositus.

^d Optime de hoc ritu Curopalata: Μετὰ δὲ τοῦτο, ὁ νέος βασιλεὺς ἐπὶ σκουταρίου καθεσθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος, καὶ φαίνεται πᾶσι τοῖς κάτωθεν ἰσταμένοις πλήθει. Κατέχουσι δὲ τὰ μὲν ἔμπροσθεν τῆς ἀσπίδος αὐτοῦ τε ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ ἀναγορευομένου, εἴαν ζῶν ἦν, καὶ ὁ πατριάρχης. Τὰ δὲ ἐκ πλαγίων καὶ ὀπισθεν, οἱ ἐν ἀξιώματιν ὑπερέχοντες. Ἦγουν δεσπόται, σεβαστοκράτορες, εἴαν ὦσιν. Εἰ δὲ μὴ, οἱ κρείττονες καὶ εὐγενέστεροι τῶν ἀρχόντων· εἰ δ' οὐκ ἐστὶ πατὴρ, τὰ μὲν τῆς ἀσπίδος ἔμπροσθεν ὁ ἐντιμώτερος τῶν ἀξιωματιῶν ἢ τῶν ἀρχόντων μετὰ τοῦ πατριάρχου. Τὰ δὲ γὰρ ὀπισθεν, οὓς ἔπομεν. Corippus, lib. II:

Quatuor ingentem clypeis sublimius orbem
Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus
Ipse ministrorum supra stetit.

Plura lege apud Petrum Pythæum J. C., Advers. lib. II, cap. 6. Post levationem vero a patriarcha ungebatur. Curopalata: Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαίρει μὲν ὁ νέος βασιλεὺς, ὃ, τι ἂν φορῆ ἐπὶ κεφαλῆς. Εὐθύς δὲ πάν-

τες ὅσοι εὐρίσκονται ἐν τῷ ναῶ ἀποκαλύπτουσι τὰς κεφαλὰς ἴστανται. Ὁ δὲ πατριάρχης χρεῖε σταυροειδῶς τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τῷ θεῷ μύρω, ἐπιλέγων μεγάλη τῇ φωνῇ τὸ, ἅγιος. Luitprandus, lib. VI: «Miro ornato, miroque apparatu susceptus ab eodem summ. Pontific., etc., unctionem suscepit imperii.» Ideoque sæpissime hæc ita juncta videbis, in regem sublimatus, unctusque. Lind.

^e Sancto nempe Eutychio patriarcha Const., qui non diu post Joannis Scholastici mortem, anno 577, expetente universo populo, clarusque miraculis in suam sedem ab ipso Justino ac Tiberio fuerat restitutus.

^f Hæc iterum Paulus cum cæteris omnibus in præsentem capite narratis a divo Gregor. Turon. pene ad verbum in suam transtulit Historiam.

^g Mod., mendax.

^h Al., Tiberio fecerat. Lind.

ⁱ Non novum hoc apud historicos, maxime illos qui imperatorum Vitas scripserunt. Non solum autem vindemiarum tempore feriæ erant, sed et messium; de his agitur Cod. Theod., de feriis, lib. II: «Omnes dies jubemus esse juridicos, illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit, æstivis fervoribus mitigandis, et autumnii fetibus decerpendis.» Nam tunc temporis causam agere, aut dicam alicui scribere, legibus non licebat, quod et Statius tangit lib. IV Silvarum:

Certe jam latæ non miscent jurgia leges,
Et pacem piger annus habet, messesque reversæ
Dimisere forum, nec jam tibi turba reorum
Vestibulo, querulique rogant exire clientes.

Minutius Felix, in Octavio: «Ad vindemiam feriæ judiciariam curam laxaverant.» Post electionem quoque imperatoris feriari moris erat. Curopalata: Δέκα δὲ ἐφεξῆς ἡμέρας, ἢ πλείους, ἢ ἐγγὺς ἐλάττους τούτων (οὐδὲ γὰρ ἐστὶ νενομισμένος ἀριθμὸς ἡμέρων, ἀλλ' ὅπως ἂν βούλοιο ὁ βασιλεὺς) εορτάζουσι παντελῶς.

^j Amb., velocissimo; et mox spoliatam pro spoliavit.

^k Victum quotidianum, et amictum relinquens. L. et M.

^l Causam cur Sophia Augusta post mariti obitum sit aversata Tiberium paulo aliter narrat Hist. Miscel., lib. XVII, ex Zonara fortasse: «Nempe cum acclamatum esset Anastasia Augusta: Tu vincas; salva, Domine, quos imperare jussisti,» iratam esse rei novitate, qua spe deciderat se Augustam, uxoremque Tiberio futuram, ipsius namque matrimonium ignorabat, quod vix credibile in imperatore.

^m De maximo clementiæ Tiberii exemplo dubitæ

exercitus ab eo ^a directus Persas potentissime debellavit, ^b victorque regrediens, tantam molem prædæ, cum viginti pariter elephantis detulit, ut humanæ crederetur posse sufficere cupiditati.

CAPUT XIII.

De aureis quos Hilperico imperator direxit, et de beato Gregorio.

Ad hunc ^c Hilpericus Francorum rex suos legatos

tionem injiciunt, quæ a Græcis auctoribus narrantur de Justiniano; constat enim Tiberium, abrogata illius potestate, quod in Persas non eadem qua prius fortuna uteretur, Mauricium suffecisse; cumque de tempore vix liquido constet, Simocata enim, lib. III, cap. 15, vivo adhuc Justino, Evagrius, lib. V, cap. 49, et Biclariensis, inter Latinos, habeant: » Tiberius post mortem Justini cum jam imperialem coronam gestaret, Justiniano potestatem abrogavit, » facilius mihi persuaserim utraque de causa, conjurationis nempe ac desidiæ, Mauricium Justiniano fuisse subrogatum.

^a Al., in Persidem missus, Persas potentissime debellavit. Lind.

^b Hæc Justiniani de Chosroe rege Persisque victoria narratur a Theophylacto, lib. III, cap. 12 et seq., Theophane, aliisque Græcis scriptoribus. Ad superiores tamen annos est revocanda, nempe ad 575. Ex nostratibus Biclariensis, ad an. 9 Justini: « Cosdroes Persarum imp. cum nimia multitudine exercitus ad vastandos Romanorum terminos promovet: cui Justinianus, dux Romanæ militiæ, et magister militum Orientis a Tiberio destinatus bellum parat; et in campos qui inter Daras et Nezinios ponuntur forti pugna congressus, habens secum gentes fortissimas, quæ barbaro sermone Hermam nuncupantur, memoratum imperatorem bello superat. Quo cum suo exercitu in fugam verso, castra ejus pervadit, et provinciæ Persidæ fines victor Justinianus vastat, exsuviasque eorum pro triumpho Constantinopolim dirigit, xxiv elephantos inter cætera, qui magnum spectaculum Romanis in urbe Regia exhibuerunt.

^c Al. Chilpericus. Lind.

^d Al., nummos. Lind.

^e Amb., habentes quadrigam, etc.

^f Al., equum. Lind. et Mod.

^g Ad hæc tempora revocanda sunt quæ scribit Menander Protector Edit. Regiæ Paris., pag. 124: κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος Τιβερίου Κωνσταντίνου Καίσαρος βασιλείας, ἐν τῇ Θράκη ξυνιέχθη τὸ Σκλαβηνῶν ἔθνος μέχρι πουχιλιάδων ἑκατόν, etc. Ὅτι ὁ Καίσαρ ἔστειλε κατὰ τὴν Ἰταλίαν χρυσίον συχρὸν, ἄχρι κεντηναρίων τριάκοντα, ἅτινά γε δὴ πού Παμφρόνιος ὄνομα, ἀξίωμα βασιλέως πατὴρ ἐκομίσατο ἐκ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. κατὰ δὲ τὴν βασιλίδα τνηκαῦτα ἀφειγμένος ἐπὶ τούτῳ, ἐφ' ᾧ δεήσει τῷ Καίσαρι προσαγαγεῖν, τῇ Ἰταλίᾳ ἐκτετραχωμένη ταῖς τῶν Λογγιβάρδων ἐπιδρομαῖς ἐπαμῆναι. Ὁ δὲ Καίσαρ, ἐπεὶ αὐτῷ ὁ πόλεμος ὁ Γερσικὸς ἅπαντα ἦν, καὶ ἐνέκεντό γε ὅλος. Ἐκεῖσε στρατιάν οὐχ οἷός τε ἦν ἐκπέμπειν. Οὐδὲ μὴν ἅμα τῇ ἔω καὶ κατὰ τὴν ἑσπέραν πολίμητέα γε αὐτῷ εἶναι ἐδόκει. Χράματα δὲ ἄλλως ἐπέδωκε Παμφρόνιῳ, ἐφ' ᾧ τινὰς τῶν ἡγεμόνων τοῦ Λογγιβάρδων ἔθνοῦς (εἴπως γε ἔσται αὐτῷ δυνατὰ) πείσοι τοῦ κέρδους ἰμείραν τοῦ μεταβαλέσθαι ὡς Ῥωμαίους ξὴν τῇ κατ' αὐτοὺς δυνάμει. Καὶ τοῦτο τῇ Ἰταλίᾳ μὴ ἐνοχλεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὴν ἔω πολημησειόντας, καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐπικρατεῖα ἐπικουρῆσαι ἀπειθούντων δὲ τῶν Λογγιβάρδων, οἷα εἰκός. Τὴν ἑτέραν ἰέναι, καὶ τινὰς τῶν φραγγικῶν ἡγεμόνων διὰ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιδώσεως ἐταιρίσασθαι. καὶ ταύτη σελεῖσθαι τε καὶ ἐκτρίψαι τῶν Λογγιβάρδων τὴν δύναμιν. « Circa quartum imper. Tiberii Constantini annum centum fere millia Sclavorum in Thraciam irrupe-

dirigens, multa ab eo ornamenta, ^d aureos etiam singularum librarum suscepit, ^e habentes ex una parte effigiem imperatoris, et perscriptum in circulo: TIBERII. CONSTANTINI. PERPETUI. AUGUSTI., et ab alia parte habentes ^f quadrigam et ascensorem, continentes scriptum: GLORIA ROMANORUM &. Hujus in diebus beatus ^h Gregorius diaconus, qui post papa exstitit, cum esset apocrisarius, apud eandem re-

runt, etc. Cæsar misit in Italiam magnam auri quantitatem usque ad centum triginta pondo, quæ Pamphronius nomine, dignitate patricius, a seniori Roma ad imperatorem attulerat. Is tunc ad regiam venerat, ut precibus a Cæsare impetraret ut Italiam a Langobardorum excursionibus oppressam in libertatem vindicaret. Cæsar vero, cui omnia præ bello Persico nullius momenti erant, quippe qui totus in illud incumberet, exercitum mittere non potuit, neque bellum in Oriente, et in Occidente simul sibi gerendum statuit, sed pecunias dedit Pamphronio, quibus, si qua posset, aliquos Langobardorum persuaderet ad Romanos transire, una cum eorum exercitu, et Italiam minime turbare. Si Langobardi renuerent, ut verisimile erat, bellatum foris ire, Francorum ducum aliquos mercede sibi socios adjungere, et hac ratione Langobardorum potentiam labefactaret, atque infringeret.»

^h Varie discussum est inter eruditos quo pontifice sanctus Gregorius M. apocrisarii sedis apostolicæ munere Constantinopolim fuerit legatus. Melior tamen conjectura probatur ea qua eminentissimus Norisius Pelagium II assertit hoc ei muneris injunxisse, atque in S. R. E. cardinalem diaconum legisse initio sui pontificatus et imperii Tiberii Cæsaris. Apocrisarii munus passim in rerum Græcarum Scriptoribus occurrit, eaque officii summa, ut procurandis Ecclesiæ negotiis apud imperatorem vacaret, quod et in glossariis notatur. Vir clar. Bacchinius, in Pontif. Ravennate, ad Vitam Joannis Rom., animadvertit ex epistola ejusdem divi Gregorii ad Castorium, delegata exarchis imperatoria potestate, Romanos pontifices suos etiam apocrisarios Ravennam misisse. Exstat ad divum Gregor. Pelagii II epistola data IV Nonas Octobris, indict. 3 Christi anno 585, dum Constantinopoli apocrisarii munere fungeretur, ad res Langobardicas hoc tempore cognoscendas aptissima, eamque in supplementum Pauli nostri de Baronio excerpti:

« Pelagius episcopus dilecto filio Gregorio venerabili diacono.

» Omnia quidem quæ necessaria fuerunt per Honoratum notarium tibi curavimus indicare, quem cum fratre et coepiscopo Sebastiano ad dilectionem tuam direximus: ut quia in illis partibus ad Ravennam usque nunc cum viro glorioso domino Decio patricio fuit, ipse sua relatione studeat te de omnibus informare; vel si necessaria judicaveris, possis domino imperatori suggerere, quia tantæ calamitates ac tribulationes nobis a perfidia Langobardorum illatæ sunt contra proprium jusjurandum, ut nullus possit ad referendum sufficere. Prædictum autem fratrem Sebastianum quomodo suscepimus, vel quali apud nos te suggerente fuerit charitate, ipsius poteris relatione cognoscere. Qui etiam jam promisit nobis necessitates vel pericula totius Italiæ piissimo domino imp. suggerere. Loquimini ergo et tractate pariter, quomodo nostris celeriter possitis subvenire periculis, quia ita hic coangustiata est republ.; ut nisi Deus piissimi in corde principis inspiraverit ut insitam sibi misericordiam suis famulis largiatur, et super illam diacopsin, vel unum magistrum militum, et unum ducem dignetur concedere, in omni simus angustia destituti, quia maxime partes Romanæ

grām urbem, Morales, ^a libros composuit, Eutychium-
que ejusdem urbis episcopum, de resurrectione ^b er-
rantem, in conspectu ejusdem Augusti superavit.
Hac etiam tempestate ^c Faroald primus Spoletano-
rum dux, ^d cum Langobardorum exercitu classem
invadens, opulentam urbem, spoliatam cunctis divitiis
nudam reliquit ^e.

CAPUT XIV.

De morte Prohini patriarchæ.

Mortuo vero apud Aquileiam patriarcha ^f Prohi-

omni præsidio vacuatæ videntur. Et exachus scri-
bit nullum posse nobis remedium facere, quippe qui
nec ad illas partes custodiendas se testetur posse
sufficere. Imperet ergo illi Deus nostris velociter
periculis subvenire antequam nefandissimæ gentis
exercitus loca, quæ a republica detinentur, Deo
sibi contrario (quod absit) prævaleant occupare,
etc. »

Harum litterarum stimulis et divi Gregorii opera
gesta esse, quæ supra notavi ex Menandro crederem,
nisi metachronismi vitio arguerer.

^a Verius dixisset scribere inceptit, quippe Mora-
rum libros Constantinopoli reversus absolvit.

^b De sancti Eutychii errore idem sanctus Grego-
rius, comment. in Job, vers. *et rursus circumdabor
pella mea*, enarratis iis quæ scripserat patriarcha de
resurrectione, nempe futuram absque palpabili carne,
subdit: « Tunc itaque de hac re in longa contentione
perducti, gravissima cœpimus a nobis similitate re-
silire. Cum piæ memoriæ Tiberius Constantinus im-
per. secreto me et illum suscipiens, quid inter nos
discordiæ versaretur agnovit, et utriusque partis al-
legationes persans, eundem librum, quem de re-
surrectione scripserat, suis quoque allegationibus
destruens, deliberavit ut flammis cremari debuisset.
A quo ut egressi sumus, me ægritudo valida, eun-
dem vero Eutychium ægritudo, et mors protinus est
secuta, etc. » Unde facile annum actæ disputationis
conijcere licet, nempe ultimum sancti Eutychii, qui
fatalis etiam Tiberio fuit.

^c Al., *Pharoaldus*. Lind.

^d Fidem astruit Paulo Agnellus in Vita sancti Joan-
nis, xxxii, Agilulphi regis tempore Ravennatis Ec-
clesiæ episcopo. Scribit ille: « Hic autem aiunt qui-
dam cives civitatem classis ab hostili populo ope
multa Ecclesiæ tribus vicibus emit; non solum civi-
tatem, sed et habitantes in ea cum suburbanis suis
omnibus ut factum suum emit. » Quæ licet in Fa-
roaldi tempora quadrate non convenient, subsequen-
tem infelicissimæ urbis fortunam declarant.

^e Hic inserenda sunt quæ refert Mabillonius tom. II
vel. analect. ex subscriptione in calce Collectanei
ex libris sancti Augustini, per Eugipium (presbyter-
um et abbatem Lucullanensem excerpti, quæ ita le-
gitur, nempe Reduce Neapolitanæ urbis episcopo.
« Et eo jubente ego Petrus notarius sanctæ Ecclesiæ
catholicæ Neapolitanæ, ut potui, emendavi sub die
iduum Decembrium, imperatore domino nostro Tibe-
rio Constantinopolis Augusti anno septimo, post consu-
latum ejusdem Augusti anno tertio, indictione quinta
decima, obsidentibus Langobardis Neapolitanam ci-
vitatem, et irruptionis Langobardorum in Transybe-
rinam Italiam, et Neapolitanæ urbis obsidionis sub
xxxvi diebus (minime Paulus meminit; sed infra,
cap. 33. hæc scribit: « Circa hæc tempora putatur
esse factum quod de Authari rege refertur. Fama
est enim tunc eundem regem per Spoletium Bene-
ventum pervenisse, eandemque regionem cepisse, et
usque etiam Regium extremam Italiæ civitatem vicinam
Siciliæ perambulasse; » clarissimamque urbem »

no, qui Ecclesiam unum rexerat annum, eidem Ec-
clesiæ sacerdos Helias præficatur.

CAPUT XV.

*De morte Tiberii Constantini Augusti, et de imperio
Mauricii.*

Tiberius igitur Constantinus, postquam imperium
8 septem rexerat annis, sentiens sibi diem mortis
imminere, una cum consilio ^h Sophiæ Augustæ,
ⁱ Mauricium genere Cappadocem, virum strenuum,
ad imperium elegit, ornatamque suam filiam rega-

a Joanne tantum Consino invasam refert infra, lib.
iv, cap. 33. At, ut fallor, consentaneum allato testi-
monium subodorare licet in Constantino Porphyro-
genneta tantopere a Peregrinio in sua dissertat. de
tempore instituti ducatus Beneventani exagitato,
ipseque Paulus id minime sibi, ut par erat, explora-
tum aperte fatetur; unde mancam illius Historiam
evincere possimus, non tamen supplere, deficientibus
antiquarum rerum uberioribus monumentis. Ad Ti-
berii tempora revocavit etiam ex Anastasio Biblio-
thecario, aliisque Latinis scriptoribus, Langobardo-
rum impetum in ipsam Romam Sigonius, hæc scri-
bens: « Proximo anno (nempe 579) Longobardi
communi consilio Etruriam, quæ in ditione Roma-
norum remanserat invadere, et, si res pro-
pere cederet, ipsam demum adoriri Romam decrevere.
Quare contractis undique copiis, infesto agmine in
fines irruerunt, ac populationibus effuse factis,
agrisque late igne ferroque vastatis, oppida Romanæ
ditionis aggressi sunt. Eo impetu Sutrium, Polimar-
tium, Orta, Tudertum, Amorina, Perugia, Luceoli, et
alia vix ostentata oppugnatione adducta. » Et infra:
« Longobardi inde spe certiore, sive prædæ, sive
victoriæ Romanæ illecti in agrum Romanum proces-
serunt, ac pecoribus, quæ adipisci potuerunt, abactis,
foede in homines etiam, arbores, ac segetes, et tecta
occurrentia, sævierunt, ac demum urbi ipsi castra
admovent. Erat urbs non solum sine præsidio, sed
etiam sine duce, quodque calamitatem civitatis au-
gebat, ne frumentariæ quidem rei, si diutius susti-
nenda obsidio esset, affatim erat, quod et continuæ
Langobardorum incursiones agrestes in agris sine
periculo versari non paterentur, et ea æstate mes-
sium nihil fecissent, et priorum annorum inopia ipsa
Ecclesiæ horrea jam prope funditus exhausisset.
Quod cum Benedictus pontifex pro sua prudentia cer-
neret, extemplo litteras ad Tiberium misit, orans ut
si agrorum vastationi atque Urbis obsidioni obviam
ire præ longo mari ac terrarum intervallo non
posset, saltem se inopiæ ac famis impendentis peri-
culo liberaret, ac magnum frumenti numerum mari
ad Urbem submitteret. Quod postquam accepit Tibe-
rius, continuo naves onerarias in Ægyptum ad co-
mendum frumentum ire atque inde Romam contem-
dere jussit. Interim Longobardi cum tentata Urbis
oppugnatione sæpius a muris Romanorum virtute
repulsi minus opinione profecissent, Urbem obsidione
cinxerant, etc. » Frumento tandem in Ostiæ portum
allato, atque inde Romam quamquam contra ten-
dentibus Langob. evecto, de relinquenda ii obsi-
dione cogitarunt, « ac Romanis petentibus induciæ
concesserunt. »

^f Nomen *Prohini* aliis deest. Lind. Notanda vetus-
tissima patriarchæ appellatio.

^g Nempe quatuor annos, menses decem, et dies
totidem solus, cæteros cum Justino patre.

^h Quonam pacto Sophia Aug., quam supra rebel-
lantem dixerat, in gratiam imp. redierit, id omnino
relicuit Paulus.

ⁱ Arabissum Cappadociæ oppidum patriam habuit
Mauricius genere Romanus.

libus ornamentis ^a ei eam tradidit, ^b dicens : Sit ^A tibi imperium meum cum hac puella concessum; utere eo felix, memor semper ut æquitate et justitia defeceris. ^c Hæc postquam dixit, de hac luce ad æternam patriam ^d migravit, magnum luctum populis de sua morte relinquens. ^e Fuit enim summæ bonitatis, in eleemosynis promptus, in judiciis justus, in judicando cautissimus, nullum despiciens, sed omnes in bona voluntate complectens, omnes diligens, ipse quoque est dilectus a cunctis. Quo defuncto, Mauricius indutus purpura, redimitus diademate, ad Circum processit, acclamatisque sibi ^f laudibus, ^g largitus populo munera, primus ^h ex Græcorum genere in imperio confirmatus est.

CAPUT XVI.

De regno Authari, et quanta securitas ejus tempore fuit.

At vero Langobardi, cum per annos decem sub potestate ducum fuissent, tandem communi consilio Authari Clephonis filium supra memorati principis,

^a Al., eidem nuptum dedit. Lind. Chronicon Alexandrinum : « Data illi (nempe Mauricio) in uxorem a Tiberio novo Constantino filia Constantina, 14. Augusti. » Zonaras, annal. 14, Edit. Regiæ Paris., f. 72, addit Tiberium sentientem ex phthisi mortem sibi imminere Charitonem filiam Germano, Constantinam Mauricio in matrimonium dedisse, et utrumque Cæsarem appellasse. Inde Mauricius imp. coronari iussisse.

^b Vi mortis non pronuntiavit ipse orationem Tiberius, sed ipsius jussu Joannes rhetor, qui quæstoris munereungebatur : eam pluribus refert Zonaras lib. xviii, cap. 6, elegantissimam sane pioque dignam imperatore, divus etiam Greg. Turon., unde Paulus æc. habet, aliique plures.

^c Aliis deest. Lind.

^d Altera. post orationem die.

^e Sunt verba divi Greg. Turon., lib. vi, cap. 30.

^f Al., laudibus, et plausibus. Lind. Exempla ejus reg. abunde in Vitis imperatorum habentur. Corippus :

Laudibus innumeris regnantum nomina tollunt,
Justinæ vitam ter centum vocibus optant.
Augustæ totidem Sophiæ plebs tota reclamat,
Mille canunt laudes vocum discrimine mille.
Justinum, Sophiamque pares duo lumina mundi
Esse ferunt : Regnate pares in sæcula, dicunt.
Felicis annos dominis felicibus orant.
Insonuit vox illa diu, tandemque quievit,
Lind.

^g Bis hoc sebat in electione imperatoris a senatorii ordinis viro, vocabanturque ea *missilia* ἐπιχώμια. Cyropalata : Ρίπτονται εἰς τὸν λαὸν ἅ λέγουσιν ἐπιχώμια. Ἐστὶ δὲ τοιοῦτον. Τμήματα ἐκ παντίων κόπτοντες, καὶ ἐν ἐκάστῳ τμήματι κομίσματα χρυσῶ μὲν τρία, ἄργυρῶ δὲ τσαῦτα, καὶ τρία ἐξ ὀβάλων περιόησαντες, ρίπτουσι εἰς τὸ πλῆθος. Lind.

^h Al., in Græcorum imperio confirmatus. Lind.

¹ Anno 586 cum Pagio Autharis electionem assigno, pluribus in diversam sententiam euntibus, qui ut subsequentium rerum chronologiam servare possint, annos ducum contra Pauli testimonium ad minorem numerum perstringere coguntur, vel, ut Sigonius et Baronius habent, ad antecedentem an. electionem retrahunt. Abbas Bielariensis, in Chronico : « Anno Leovigildi 13, Longobardi in Italia Regem sibi ex suo genere eligunt vocabulo Authario, cujus tempore et milites Romani omnino sunt cæsi. » Anus vero Leovigildi 13, Chr. 586, minime respondet, si cum ipso Pagio numeretur. Eminentissimus Baronius ex divo Gregorio proximum Autharic ele-

¹ regem sibi statuerunt. Quem etiam ob dignitatem Flavium appellaverunt, quo prænominis omnes qui postea fuerunt Langobardorum reges feliciter usi sunt. Hujus in diebus ob restorationem regni, duces qui tunc erant omnem substantiarum suarum medietatem regalibus usibus tribuunt, ut esse possit unde rex ipse, sive qui ei adhererent, ^k ejusque obsequiis per diversa officia dediti, alerentur. Populi tamen aggravati ^l per Langobardos hospites partuntur. Erat sane hoc mirabile in regno Langobardorum, nulla erat violentia, nullæ struebantur insidiæ. ^m Nemo aliquem injuste angariabat, nemo spoliabat. ⁿ Non erant furta, non latrocinia, unusquisque quo libebat securus sine timore pergebat.

CAPUT XVII.

Quomodo Childebertus Italiam introivit, sed facta pace discessit.

Hoc tempore Mauricius imperator, Childeberto regi Francorum quinquaginta millia solidos ^o per legatos suos ob hoc direxit, ut cum exercitu super

ctioni miraculum clavis sancti Petri narrat, quod subsequentibus fortasse annis accidit.

^j Al., aderant. Lind. et Mod.

^k Ex legibus Langobardis, quid simile conicere licet, de tributis regi debitis, quæ tertio quoque anno in Palatium inferebantur, ut Gualla scribit. Quod et notasse memini virum eruditissimum Sinapium, editis in Arte medica libris laudatum, in suis mss. commentariis, in quos totius ferme antiquitatis selectissimas flores congressit, eos excellentias, comes Carolus Archintus genia doctrinaque sua servavit, et in florentissimam bibliothecam congressit. Sinapius enim frequenti literatorum hominum infelicitate pressus, eo fortunæ injuria miseriarum venerat, ut in hoc Mediolanensi nosocomio vita functus, commentarios hosce suos, unicam hæreditatem, primis occupantibus reliquerit.

^l Amb., pro Langobardis hospitia.

^m Nec aliquem injuste angariabant, neminem spoliabant. Medoet. Glossarium, Angaria περιεργαρία, ἀκουσία, ἐργασία. Inde angariare verbum, et angarianus, qui agrum locat, ut angariam accipiat, ut habetur in veteribus Glossariis, quæ docti viri de angariis et parangariis scripserunt non compilo, quin potius lectores ad eorum libros remitto. Lind.

ⁿ Adversus hæc eminentissimus Baronius, ann. 585 : « Hæc Paulus ; sed Longobardus et ipse suæ genti nihilum saviit ; non ita cæteri, qui hoc tempore, vixere, præsertim vero Gregorius papa, qui sæpe ob ingentia ab eisdem scelera perpetrata, ipsos Longobardos gentem nefandissimam nominat, compluraque de iisdem refert, quæ contraria omnino iis quæ a Paulo narrantur esse noscuntur. » Non negaverim tamen sub Authario rege Langobardorum sævitiam temperasse novam regni formam, qua prioribus deprædationibus fortasse cessatum, cautumque ne Langobardos homo Italis, ut ante, molestus liberiori jure belli uteretur, quippe jam de retinenda Italia Langobardi cogitabant, captisque munitioribus urbibus, afflictæque universa gente merito sperabant. Nisi forte venientis in Italiam Childeberti fama perciti novum sibi præsidium sub uno rege paraverint, ac mitiores effecti Italos a Francis divertere tentaverint.

^o Baronius ex Cedreno hanc Mauricii legationem ad Childebertum Francorum regem, ejusque in Italiam expeditionem, in anno tertio illius imperii narrat, eumque respondere asserit Chr. 588. Gregorius vero Turonensis in anno Childeberti regis nono, qui cum Pagio 584 respondet, Exstant apud Duchêne in

Langobardos irrueret, eosque de Italia exterminaret. Qui cum innumera Francorum multitudine in Italiam subito introivit. Langobardi vero in civitatibus communientes se, intercurrentibus legatis, oblatisque muneribus, pacem cum Childeberto fecerunt. Qui cum ad Gallias remeasset, cognito imperator Mauricius quia cum Langobardis foedus inierat, ^a solidos quos ei ob Langobardorum ^b detrimentum dederat repetere coepit. Sed ille suarum virium potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit.

CAPUT XVIII.

De expugnatione Brexelli, et de fuga Doctrulfi ducis.

His ita gestis, Authari rex Brexillum civitatem, super Padi marginem sitam, expugnare aggressus est, in quam ^c Droctulf dux a Langobardis confugerat, seque partibus imperatoris tradens, sociatus militibus Langobardorum exercitui fortiter resistebat. ^d Iste ex Suavorum, hoc est, Alemannorum gente oriundus, inter Langobardos creverat, et quia erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat. Sed cum occasionem ulciscendae suae captivitatis repperit, ^e contra Langobardorum illico arma surrexit. Adversus quem Langobardi gravia bella gesserunt; tandemque eum

sua collectione Scriptorum Francicorum epistolae ad Childebertum regem directae occasione istius expeditionis, et alterius, de qua noster infra: primas duas ad hanc pertinere iudico, alteram ad postremam, de qua cap. 30. In iis legimus plura quae noster praetermisit a Graecis contra Langobardos acta, expugnationem scilicet Mutinae, Altini, ac Mantuae, necnon deditioem Parmae, Rhegii, et Placentiae, dum Graeci ad eas obsidendas proficiscerentur.

^a Al., solidorum. Lind.

^b Al., expulsionem. Lind.

^c Al., Droctrulfus. Lind. et Modoet.

^d Haec verba non leg. Item sequentia: *Erat forma idoneus, ducatus honorem meruerat: sed cum.* Lind.

^e Modoet., contra Langobardos illico in arma surrexit.

^f Modoet., Brexillum vi capta est.

^g Pacem inter Autharium regem et Smaragdum praecessisse annum 586, argumento est epistola ^h Pelagii II, ad episcopos Istriae, quam dicto anno datam communiter affirmant. In ea haec leguntur:

« Pelagius, etc., dilectissimis fratribus Eliae, aliisque episcopis, etc.

« Quod ad dilectionem vestram, fratres filiique charissimi, nostra tardius scripta dirigimus, non malevolae voluntatis, aut dissimulationis, vel negligentiae fuisse credatur; sed, sicut nostis, temporalis qualitas et hostilis necessitas hactenus impedit. Nam sicut ait Dominus per prophetam: *Nunquid obliviscetur mulier filium uteri sui?* Non ergo credatur nos viscerum nostrorum divisionem non cum gravi fletu, ac gemitu doluisse; sed utinam, charissimi, illuminet Dominus oculos cordis vestri, ut nostri cordis gemitus pro vobis videre possitis. *Quis enim, sicut ait beatus Apostolus, infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?* Et alibi: *Quia si patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Postea ergo quam Deus omnipotens pro felicitate Christianissimorum principum, per labores, atque sollicitudinem filii nostri excellentissimi Smaragdi exarchi et chartularii sacri palatii pacem nobis interim vel quietem donare dignatus est, cum omni sollicitudine festinamus praesentia ad vos scripta dirigere, etc. »

A cum militibus, quos juvabat exsuperantes, Ravennam cedere compulerunt. ^t Brexillus capta est, muri quoque ejus ad solum usque destructi sunt. ^s Post haec Authari rex cum Smaragdo patricio, qui tunc Ravennae praerat, usque in annum tertium pacem fecit.

CAPUT XIX.

De morte Doctrulfi, et quali epitaphio honoratus est.

Hujus sane Droctulfi, de quo praemisimus, adminiculo, saepe Ravennatum milites adversum Langobardos dimicarunt. Exstructaque classe Langobardos, qui ^h classe urbem tenebant, hoc adjuvante pepulerunt. Cui cum vitae explesset terminum, honorabile sepulcrum ante limina beati Vitalis martyris tribuentes, tali ejus laudes epitaphio extulerunt.

Clauditur hoc tumulo, ⁱ tantum sed corpore, Droctulf.

. Nam meritis tota vivit in ^j urbe suis.

Cum ^k Bardis fuit ipse quidem, nam gente ^l Suavus:

Omnibus et populis inde suavis erat.

Terribilis visu facies, sed ^m mente benignus,

Longaque robusto pectore barba fuit.

Hic et ⁿ amans semper Romana et publica signa,

Vastator gentis adfuit ipse suae.

^o Contempsit charos, dum nos amat ille, parentes,

Hanc patriam reputans esse Ravenna suam.

Hujus prima fuit ^p Brexelli gloria capti.

Quo residens cunctis hostibus horror erat.

Exstat ejusdem pontificis altera epistola de rebus Langobardicis ad Aunarium, sive Aunaharium, episcopum Altissiodorensem, ut asserit Sirmondus in sua Collect. concil. Gallican., qua dictum episcopum rogavit ut Francorum reges a Langobardorum confederatione divelleret, eaque ad superiora xxxvi ducum tempora revocanda est, ut pote data anno 580 vel sequenti, juxta lectionem Sirmondi. Ex ea caeterisque passim notatis, evinces Paulum nostrum summis tantum labiis, ut est in dictione, Langobardicam historiam gustasse, et maxima rerum gestarum momenta silentio praeteriisse. Idque manifestius apparet ex altero veterum Graecorum insigne monumento his Mauricii temporibus inserendo ex Theophylacto, ac Theophane, quibus post clarissimam Romanorum de Persis victoriam ad Martyropolim, altera de Langobardis memoratur ad ipsam veterem Romam, ut appellant recentiorum temporum Graeci scriptores: *Ῥωμὴ δὴ, scribit Theophylactus, lib. III, cap. 4, Προβύτης τὰς τῶν Λογγιβαρδῶν ἀντειχεν ἐφόδοις, et Roma vetus Langobardorum impetus retundit, et Theophanes, anno 580, secundum Alexandrinos, Τοῦτῳ τῷ ἔτει. μηνὶ Σεπτεμβ. Ἰνδικτ. ζ'. οἱ Λογγίβαρδοι κατὰ Ῥωμαίων πόλεμον ἤραντο, et Hoc tempore, mense Septembri, indictione sexta, Langobardi cum Romanis bello confligunt. » Praecesserit vero inducias hoc capite memoratas haec Romanorum victoria, etsi Graecorum characteres huic tempori non bene conveniant, probabilis fortasse conjectura.*

^h Amb., Classem.

ⁱ Al., Droctulfus corpore solo. Lind. Amb., pro Droctulf, Doctron.

^j Al., orbe. Lind.

^k Mod., Vadis. Al.:

Ex validis fuit ipse quidem, nam gente Suava
Ortus adhuc juvenis captus ab hoste fuit.

Lind.

^l Amb., Suevus.

^m Al., corda benigna. Lind.

ⁿ Al., arma sequens semper Romana. Lind.

^o Amb., contemnit.

^p Amb., Brexilli.

Qui Romana potens valuit ^a post signa juvare
 Vexillum primum Christus habere dedit.
 Inde etiam retinet dum ^b classem fraude Peroaldus
 Vindicet ut classem, classibus arma parat.
 Puppibus exiguis decertans amæ ^c Badrino
^d Bardorum innumeras vicit et ipse manus
 Rursus et in terris Avarem superavit Eois.
 Conquirens dominis maxima palma suis.
 Martyris auxilio Vitalis fultus ad istos
 Pervenit, victor sæpe triumphat ovans.
 Cujus et in templis petiit sua membra jacere,
 Hæc loca post mortem ^e bustis habere juvat.
 Ipse sacerdotem ^f moriens petit ista Joannem,
 His rediit terris cujus amore pio.

^a Al., *præsigna*. Lind.

^b Al.,

. . . . classem classibus arma
 Armis opponit mœnia nostra diu.
 Lind. et Mod.

^c Mod. *Brandino*.

^d Al.

Lange hic Bardorum vires contrivit opesque
 Ipsorum titulis clarus ad æstra datis
 Martyris auxilio, etc.

Lind.

^e Al., *fausta futura putans*. Lind.

^f Al. :

. . . . moriens hæc dona petivit
 Qui exaratis lætus ad astra abiit.

Lind.

^g Anno 577, Pelagius ad pontificatum ascendit, ac de illius electione hæc habet Anastasius, unde fortasse Paulus : « Ordinatur absque jussione principis, eo quod Langobardi obsiderent civitatem Romanam, et multa vastatio ab eis fieret in Italia. »

^h Aquileiensis schismatis historia, quam rebus Langobardicis Paulus noster intexuit, altius puriori e fonte repetenda, ne cum ipso in maximos errores, quos infra cum viris doctrina, et purpura clarissimis, Baronio nempe, ac Norisio, suis locis notabo. Dam-nato Pelagianorum principe Origene, qui Rufinum monachum Aquileiensem errorum propugnatorem in Occidente habuit, nova turbarum et calamitatum series incepit. Quippe Theodorus Cæsareæ Cappadocum metropolita, cognomento Ascides, Origenis defensor acerrimus, Justinianum per summam fraudem decepit, suadens Acephalos ad subscribendam synodum Chalcedonensem adduci posse si tria tantum capitula, quibus offendebantur, corrigeret. Acephalorum gens « Alexandriæ nata erat (scribit Norisius); plurimi enim ab Alexandrino antistite, quod Chalcedonensem synodum admiserat rebellantes, cum sine capite dogmatizarent, Acephali dicebantur. » Capitula vero hæc proposuit Theodorus nempe : « Si damnetur Theodorus episcopus Mopsuestenus Nestorii magister, cujus laudes habentur in epistola Ibæ præsulis Edesseni in synodo Chalcedonensi recitata. » Dein : « Si prohibeantur libri Theodoretii contra XII capitula sancti Cyrilli in Ephesina synodo consecrata, quos libros Patres Chalcedonenses non condemnant contenti dicto contra Nestorium a præsentem Theodoretum anathemate. » Tandem : « Si rejiciatur memorati Ibæ epistola ad Marim Persam, in qua laudat Theodorum, sanctum Cyrillum accusat, ac Ephesinam synodum lætæ citra examen præcipitis contra Nestorium sententiæ insimulat. Theodora Augusta, quæ palam Acephalis studebat, id ipsum Justiniano inculcat : « Sed eo consilio ut ubi semel Chalcedonensis concilii correctio in aliquibus fieret, jam universim ejusdem auctoritas collaberetur. » Annuat his princeps, atque anno 543, ut contendit Noris., primum hoc adversus tria capitula edictum emisit, cui subscribere patriarchæ, renuente Stephano diacono Vigiliiapocrisiario. Hinc jurgia et lites ac mox « divisa in partes Ecclesia, nam Oriens quidem edictum Justiniani receperat, Occidentales, Illyrici, Itali, Galli, Hispani, Africani, pro tribus capitulis depu-

A

CAPUT XX.

De sacerdotio Pelagii papæ, et errore Eliæ patriarchæ.

Denique post Benedictum papam, & Pelagius Romanæ Ecclesiæ pontifex, absque jussione principis ordinatus est, eo quod Langobardi Romam per circuitum obsiderent, nec posset quisquam a Roma progredi. ¹ Hic Pelagius Eliæ Aquileiensi episcopo, nolenti tria capitula Chalcedonensis synodi suscipere, epistolam satis utilem misit, quam beatus Gregorius, cum esset adhuc diaconus, conscripsit.

gnabant. » Motus ingentibus tumultibus imp. plena synodo quæstionem in regia urbe decidendam curavit, sub Acephalorum sectæ conciliandæ specie episcopos ad synodum sacris divalibus congregans, Vigiliumque pontificem ad se accersivit. Hic de urbe Roma in Siciliam navigans, et inde Constantinopolim, honore summo a Justiniano exceptus contra Acephalos decretum illico promulgavit, et Mennam Constantinopolitanum patriarcham a communionem suspendit, quod plurimos episcopos ad subsignandum Justiniani decretum compulisset. Mox vero mutata sententia, ad eundem judicatum scripsit, et propugnata hucusque tria capitula damnavit. Lætus imp. novo edicto hæc iterum publicavit, sed frementibus Occidentalibus Ecclesiis sero compertum est ex Vigilii judicato lites auctas, nullamque spem nisi in œcumenica synodo ad quam episcopi accedere jussi. Interim Vigilii judicatum e Mennæ manibus repetiit, quo integra Patribus in concilio causa foret, et trium capitulorum quæstioni velut induciæ factæ. At earum impatiens Theodorus librum contra tria capitula edidit, et imp. suavit, ut, recusantibus Occidentalibus ad synodum accedere, edictum ipse contra tria capitula publicaret, quod et fecit, Orientalibus episcopis factionis suæ præmio donatis, ac cæteris damnationi capitulorum minime subscribentibus exsilio multatis. Adversus hæc Vigilii, ut par erat, insurgens, in imp. iram incidit, quam ut vitaret e Placidianis ædibus ad ecclesiam sancti Petri in Ormisda confugit, indeque, accepto securitatis sacramento, in Placidianas ædes iterum rediit; sed cum violatam fidem in dies cognosceret, Chalcedonem transfretavit, rursusque accepta fide Constantinopolim revocatus a Justiniano mitius est habitus, et fidei professionem a Menna patriarcha, Theodoro Cæsareensi episcopo, aliisque ad bonam frugem redeuntibus, accepit, revocatis etiam imperatoris edictis, ut res integra ad synodum deferretur, quæ tandem anno 553 Constantinopoli est habita CLXV Patribus in ea sedentibus. Vigilii adesse recusavit, et scripto libello, quem vocant Constitutum, acta synodi exauctoravit, quod pari numero Patrum ex Oriente atque Occidente congregandam fuisse contenderet; sed adnitente Justiniano cuncta in synodo v sunt absoluta, atque inter cætera, quæ longum esset hic recensere, tria capitula damnata. Mutata iterum sententia, Vigilii synodum approbavit, et constitutum aliaque prius pro tribus capitulis scriptis derogavit, ac postmodum Romam redux in itinere mortuus est.

Vigilio successor Pelagius, hujus nominis I, Justiniani persuasione tria capitula damnans in Italorum odium, ut Vigilii memoria, incidit, quia jam sibi plures persuaserant novo decreto sacrosanctæ Chalcedonensis synodi auctoritatem labefactari. Venetiarum, et Istriæ episcopi supra cæteros refragabantur, et schismate facto in partes secesserant, adeo ut Pelagius per Narsetem patricium, et præfectum vi cogere tentaverit repugnantes ad recipiendam synodum. At illi Narsetem ipsum diris devoverunt, quod supra notavi, et Paulino Aquileiensi patriarcha, ut Paulus habet, instigante, provincialem conventum habuere, atque in eo tria capitula a Chalcedonensibus Patribus non damnata a quoquam proscribi posse negarunt. Mortuo

CAPUT XXI

De bello Childeberti contra Hispanos.

Interea Childebertus, rex Francorum, bellum adversum Hispanos gerens, eosdem acie superavit. Causa autem hujus certaminis ista fuit. Childebertus rex Ingundem sororem suam Herminigildo, Lewigildi Hispanorum regis filio, in conjugium tradiderat. Qui Herminigildus prædicatione ^a Leandri episcopi ^b Hispaniensis, atque adhortatione suæ conjugis, ab Ariana hæresi, qua pater suus languebat, ad catholicam fidem conversus fuerat, quem pater impius, in ipso sacro paschali ^c Dei ^d securi percussus interemerat. Ingundis vero post mariti et martyris sonus, de Hispaniis fugiens, dum Gallias repedare vellet, in manus militum incidens, ^e qui in limite adversum Hispanos,

interim Justiniano, Justinus successerat, qui laceratas schismate provincias novisque in dies excitas questiones videns, edictum fidei publicavit, optimo consilio, sed inani eventu, revocatoque de Italia Narsete schismatici Veneti animosiores facti, advenientibus Langobardis statim adhæserunt, ut hoc etiam armorum præsidio insolentius insurgerent, nullisque monitis Joannis III, qui Pelagio I successerat, Benedicti, et Pelagii II, ad bonam mentem revocari potuerunt, quanquam horum postremus in ipsos beneficentissimus fuerit ob translata sedem in insulam Gradum, quod et Paulus narrat; probat enim Norisius in eadem Gradensi synodo, qua Pelagio acclamatum est, contra ^v synodum iterum a schismaticis episcopis juratum. Post hæc, pactis Langobardos inter et Smaragdum induciis, Pelagius ad schismaticos conversus modis omnibus eos ad Ecclesiam revocare curavit, pluresque dedit epistolas ad Eliam, quarum primam supra notavi, aliasque recitavit Baronius, eas vero a sancto Gregorio conscriptas Paulus noster testatur, etsi pontifex beatus, in suis epistolis, ubi de Pelagii notatis litteris mentionem facit, id modestiæ causa reticuerit.

Pelagius datis ad Eliam narratis litteris ^c cum surdis canere se intelligeret, abjecto calamo, armata manu cum schismaticis agendum ratus, ^d scribit Noris., contra eosdem Smaragdum patricium concitavit. Illi, vero datis Mauricio imp. precibus, id obtinuerunt per litteras ad Smaragdum datas, ^e ut nullatenus quemquam sacerdotum pro causa communionis inquietare præsumeret, ^f quæ sunt verba libelli ad imper. sub Gregorio transmissi, in quo cum legantur hæc: ^g Dum Smaragdus gloriosus chartularius Patrem nostrum sanctæ mem. Eliam archiepiscopum Aquileiensis Ecclesiæ pro causa ipsa pluribus contristaret, ^h manifesti erroris evincitur noster cum de Elia scribat ⁱ nolenti tria capitula Chalcedonensis synodi suscipere, ^j cum ipse pro tribus capitulis tutandis schisma foveret.

^a Al., *Heleandri*. Lind. et Mod.

^b Mod., *Hispanensis*.

^c Amb., *die*.

^d Hæc item narrat divus Gregorius cognomento Magnus, lib. III Dialog., cap. 31, et Gregor. alter Turonensis, Historiæ Franc. lib. V, cap. 39, qui hæc de Ingunde sancti Hermenegildi uxore: ^k Sed Ingundis Sigeberti regis filia cum magno apparatu in Hispanias directa ab avia Goisvintha (erat enim Brunichildis Sigeberti regis uxoris mater, quam ex Athanagildo rege priore marito susceperat) cum gaudio magno suscipitur, quam nec passa est in religione catholica diu commorari, sed ut rebaptizaretur in Ariana hæresi blandis cepit sermonibus illicere, sed illa viriliter reluctans cepit dicere: Sufficit satis me ab originali peccato baptismo salutari semel ablutam fuisse, et sanctissimam Trinitatem in una æqualitate esse confessam, etc. Hæc illa audiens, fræcundæ fa-

^l Gothosque residebant, cum parvo filio capta, atque ^m in Siciliam deducta est, ibique diem clausit extremum. Filius vero ejus imperatori Mauricio ⁿ Constantinopolim est transmissus.

CAPUT XXII.

De Francorum exercitu, qui in Italiam venit.

Rursum Mauricius Augustus, legatos ad Childebertum mittens, ^o eum ut contra Langobardos in Italiam exercitum dirigeret persuasit. Childebertus existimans suam adhuc ^p germanam apud Constantinopolim vivere, legatis Mauricii acquiescens, ut suam posset sororem recipere, iterum adversum Langobardos Francorum exercitum ad Italiam direxit. Contra quos dum Langobardorum acies properarent, Franci et Alamanni dissensionem inter se habentes,

^q rore succensa, apprehensam per comam capitis puellam in terram collidit, et diu calcibus verberatam, ac sanguine cruentatam jussit exspoliari, et piscinæ immergi, sed, ut asserunt multi, nunquam animum suum a fide nostra reflexit.

^r Al., qui limitem Hispanum adversum Gothos protegebant. Lind.

^s In Africa periisse Ingundem scribit citat. Gregor. Turon., neque de illius fuga cum Paulo concordat. Scribit ille: ^t Igitur, ut superius diximus, Ingundis, a viro cum imperatoris exercitu derelicta, dum ad ipsum principem cum filio parvulo duceretur, in Africa defuncta est, et sepulta. ^u Quæ divi Gregorii narratio, mea quidem sententia, vero propius accedit; constat enim a sancto Hermenegildo Constantinopolim ad Mauricius Imp. sanctum Leandrum ablegatum fuisse, ut auxilia contra motam Arianorum persecutionem impetraret, ibique memoratum episcopum cum divo Gregorio Magno amicitiam iniisse; idemque Turonensis Græcorum arma sancto Hermenegildo foederata narravit, lib. V, cap. 39 hæc addens: ^v At ille (nempe Leuvichildus), datis præfecto imp. triginta mil. solidorum ut se ab ejus solatio revocaret, commoto exercitu contra eum venit; Hermenegildus vero, vocatis Græcis, contra patrem egreditur, relicta in urbe conjugæ suæ. Cumque Leuvichildus ex adverso veniret, relictus a solatio, cum videret nihil se prævalere posse, ecclesiam quæ erat propinqua expetiit, etc. ^w Cæterum sancti Hermenegildi martyrium supervenientem paschalis festivitatis die, ut refert divus Gregor. M., contra Baronii sententiam, anno 585 recentiores assignant, testimonio potissimum ab. Biclariensis. Scribit ille: ^x Anno 3 Mauricii, qui est Leovegildi 17 annus, Hermenegildus in urbe Taraconensi a Sisberto interficitur. Franci Galliam Narbonensem occupare cupientes cum exercitu ingressi, etc. ^y Cujus expeditionis meminit etiam divus Gregor. Turon. dicto lib. VIII, cap. 28: ^z Leuvigildus vero Hermenegildum filium suum, quem ante dicta mulier habuit, morti tradidit. Quibus de causis commotus Guntchramnus rex in Hispanias destitit, etc. ^{aa} eoque loco notandum hanc quam Paulus Childeberto expeditionem tribuit, Gunthramno ejus patruo assignasse, nisi fortasse uterque in Hispanos irruit, et, ut Valesius contendit, duo fuerint post martyrium sancti Hermenegildi cum Hispanis Francorum bella. De Ariani Leuvigildi persecutione, vide Chron. Gothorum Isidori æra 608.

^{ab} Vide in appendice ad histor. Franc. divi Gregor. Turonensis varias epistolas Childeberti et Brunichildis ad Athanagildum sancti Hermenegildi filium datas, atque ad imp. aliosque, cum ille Constantinopoli degeret, quibus antiquitatum peritissimi PP. congregationis sancti Mauri Editionem suam illustrarunt.

^{ac} Mod., *et*.

^{ad} Mod., *sororem*.

sine ullius lucri conquisitione, ad patriam sunt re-
versi.

CAPUT XXIII.

*De aquæ diluvio, et miraculo quod factum est in
basilica sancti Zenonis.*

Eo tempore fuit aquæ diluvium in finibus Venetiarum et Liguriæ, seu cæteris regionibus Italiæ, quale post Noe tempus creditur non fuisse. Factæ sunt ^a lavinæ possessionum, seu villarum, hominumque pariter et animantium magnus interitus. Destructa sunt iunera, dissipatæ sunt viæ, tantumque ^b Athesis fluvius tunc excrevit, ut circa basilicam beati Zenonis martyris ^c, quæ extra Veronensis urbis muros sita est, usque ad superiores fenestras aqua pertingeret, ^d licet beatus Gregorius, post papa, scripsit in eandem basilicam ^e aquam minime introisse. Urbis quoque ejusdem Veronensis muri ex parte aliqua eadem sunt inundatione subruti. Facta est autem hæc ^f inundatio sexto decimo Kal. Novembris. Sed et tantæ coruscationes et tonitrua fuerunt, quantæ fieri vix æstivo tempore solent. Post duos quoque menses, eadem urbs Veronensium magna ex parte incendio concremata est. In hac diluvii effusione in tantum apud urbem Romam fluvius Tiberis excrevit, ut aquæ ejus super muros urbis influerent, et maximas in ea regiones occuparent. Tunc per alveum ejusdem fluminis, cum multa serpentium multitudine, draco etiam miræ magnitudinis per urbem transiens, usque ad mare descendit. Subsecuta statim est hanc inundationem gravissima pestilentia, quam ingui-

^a Al., lacunæ. Lind.

Glossæ Isidori: *Lavina lapsum inferens*, legitur etiam apud divum Hieronymum. Apud Diaconum quoque, in continuatione Historiæ Eutropii, lib. xviii: « Factæ sunt lacunæ possessionum, seu villarum, » legendum « factæ sunt lavinæ possessionum, seu villarum. » Nam vulgata lectio plane corrupta. Lind.

^b Mod., *Adexis*.

^c Mod., *atque confessoris*.

^d Amb., *licet et sicut beatus Gregorius, etc.*

^e Amb., *aqua minime introierit*.

^f Al., *inundatio Kal. Novembris*. Lind. et Mod. De utraque Tiberis et Athesis inundatione divus Gregor. Magnus, lib. iii Dialog., cap. 49, qui miraculum exundantium aquarum ad basilicam sancti Zenonis, præsentem rege Autharico, factum asserit. Annum ex altero Gregorio Turonensi conjicere licet, lib. x, cap. 4. Scribit ille: « Anno 15 Childeberti regis (qui Christi 589) Diaconus noster ab urbe Roma cum sanctorum pignoribus veniens sic retulit, quod anno superiore mense nono tanta inundantia Tiberis fluvius urbem Romam obtexit, ut ædes antiquæ diruerent, horrea etiam Ecclesiæ subversa sint, in quibus nonnulla tritici modiorum millia perire. Multitudo etiam serpentum cum magno dracone in modum trabis validæ per hujus fluvii alveum in mare descendit, etc. » Eminentissimus Baronius draconem fuisse putat unam ex repentibus bestiis miræ magnitudinis quas Plinius boas appellat, aliquando in regionibus prope Tiberim visas.

^g Hæc Paulus de Gregor. Turon., qui loco citato sequitur: « Subsecuta est de vestigio clades, quam inguinariam vocant: nam medio mense 11 adveniens primum omnium juxta illud quod in Ezechiele propheta legitur: *A sanctuario meo incipite*, Pelagium papam perculit; quo defuncto, magna strages populi de hoc morbo facta est. » Pelagii vero pontificis

narium appellant. Quæ tanta strage populum devastavit, ut de inæstimabili multitudine vix pauci remanerent. Primumque Pelagium papam virum venerabilem perculit, et sine mora exstinxit. Deinde pastore interempto, sese per populos extendit s.

CAPUT XXIV.

De pontificatu beati Gregorii, et clade quæ tunc Romæ facta est.

In hac tanta tribulatione beatissimus Gregorius qui tunc levita erat, a cunctis generaliter papa electus est. Qui dum septiformem litaniam fieri ordinasset, intra unius horæ spatium, dum hi Dominum deprecarentur, octoginta ex eis subito ad terram corruentes, spiritum exhalaverunt. ^a Septiformis autem litania ideo dicta est, quia omnis urbis populus a beato Gregorio in septem partes deprecaturus Dominum est divisus. In primo namque choro, fuit omnis clerus; in secundo, omnes abbates cum monachis suis; in tertio omnes abbatissæ cum congregationibus suis; in quarto omnes infantes; in quinto omnes laici; in sexto universæ viduæ; in septimo omnes mulieres conjugatæ. Ideo autem de beato Gregorio plura dicere omittimus, quia jam ante aliquot annos ^b ejus Vitam, Deo auxiliante, texuimus, in qua quæcunque dicenda fuerant, juxta tenuitatis nostræ vires, universa descripsimus.

CAPUT XXV.

Quomodo beatus Gregorius Anglos convertit.

Hoc tempore idem beatus Gregorius, i Augustinum, et Mellitum, et Joannem, cum aliis pluribus

obitum anno 590 pluribus firmat doctis. Pagius, in sua Critica, quæ mihi chronologiæ perpetuus filius, nisi aliter manifesta ratio suadeat.

^a Anno 590, die 3 Septembris, divus Gregorius pontifex consecratus, crassante quidem inguinaria peste, quæ Pelagium sustulerat. Quæ de litanis refert Paulus noster ab altero Gregorio Turonens. exscripsit, ut indicat ordo personarum et locorum unde septiformis litania ducta est, qui minime respondet alteri ab ipso Gregorio Magno distributo in suo sermone hoc tempore habito, cujus initium *Oportebat, fratres charissimi*, ut notavit eminentissimus Baronius, cui placuit conjectura repetitas fuisse ordine vario litanias, eaque de causa Gregorii etiam ordinem varium notatum.

^b Exstat adhuc divi Gregorii Magni Vita per Paulum nostrum descripta, quæ scriptis ejusdem sancti Pontificis præponitur in postrema castigatiori Editione PP. Benedictinorum sancti Mauri.

^c Non uno eodemque tempore divus Gregorius Augustinum et Mellitum in Angliam misit. Exstant in Registro epist., lib. vi, indict. 14, anno Christi 596, plures divi Gregorii epistolæ, quibus Augustinum Theoderico et Theodeberto regibus Francorum, et Brünichildi reginæ, itemque variis Galliæ episcopis et abbatibus commendat. Quo tempore data etiam et altera ad episcopum Alexandrinum Eulogium, quæ calamitates a Langobardis passas dolet his verbis: « Quanta autem nos a Langobardorum gladiis in quotidiana nostrorum civium deprædatione, vel detractione atque interitu, patimur, narrare recusamus, ne dum dolores nostros loquimur, ex compassione, quam nobis impenditis, vestros augeamus. » Libro vero xi, indict. 4, commendat Mellitum et Laurentium presbyterum ad Augustinum missos. Occasione dictarum epistolarum pluribus disputatum est, præcipue inter scriptores rerum Francicarum, at perbelle

monachis timentibus Dominum, in Britanniam misit, A eorumque prædicatione ad Christum Anglos convertit.

CAPUT XXVI.

De morte Eliæ patriarchæ, et sacerdotio Severi.

His diebus defuncto Elia Aquileiensi patriarcha, postquam quindecim annos sacerdotium gesserat, a Severus huic succedens regendam suscepit Ecclesiam. Quem Smaragdus patricius veniens de Ravenna in Grados, per semetipsum a basilica extrahens, Ravennam cum injuria duxit, cum aliis tribus ex Istria episcopis, id est, Joanne Parentino, et Severo, atque Vindemio, b nec non etiam Antonio jam sene Ecclesiæ defensore. Quibus comminans exsilia, atque violentiam inferens, communicare compulsi Joanni Ravennati episcopo trium capitulorum damnatori, qui tempore papæ Vigili, vel Pelagii, a Romanæ Ecclesiæ desciverat societate. Exempto vero anno, a Ravenna ad Grados reversi sunt. Quibus nec plebs communicare voluit, nec cæteri episcopi eos receperunt. Smaragdus patricius, c a dæmonio non injuste correptus, successorem Romanum patricium accipiens, Constantinopolim remeavit. Post hæc facta est synodus d decem episcoporum in e Mariano, soluti sunt nodi in adjunctis notis ad easdem in laudata Edit. PP. Benedict. Vide etiam Pagium, anno 596.

a Defuncto Elia Aquileiensi patriarcha, Severus, ut narrat Paulus, ei successit, quem pro tribus capitulis acerrime pugnantem Smaragdus ad Gradum veniens in Ecclesia cepit, ac militari licentia injuriis et verberibus lacessitum secum Ravennam deduxit, ubi coram archiepiscopo tria capitula damnare coactus fuit, atque una cum Severo Joannes Parentinus, Severus Tergestinus, ac Vindemius Cenetensis episcopus capti, qui et tria capitula damnare coacti. Ad pleniorum illustrationem præsentis capituli addam verba doctissimi Norisii : e Hic Pauli diaconi textus corrigendus, qui cum dicat tres episcopos cum Severo Ravennam deductos, postea in fine capituli Edit. Grotii eos veluti quinque recenset hoc pacto : Severus, Parentinus, Joannes Patricius, Vindemius, ac Joannes; nam ita prorsus legendum est : Severus Tergestinus, Joannes Parentinus, Vindemius. Idem vero scriptor ibidem ait de Smaragdo, vi illos in Joannis Ravennatis sententiam adegisse. Quibus, inquit, comminans exsilia, etc. Ita catholicum episcopum, ac Romanæ fidei vindicem, ob historiæ ignorantiam, ab apostolica sede rebellem fingit, etc. De hac Severi captivitate hæc scribunt schismatici ad Mauricium : Post hoc ordinato in sancta Aquileiensi ecclesia beatis, archiepiscopo nostro Severo, quæ contumeliæ illatæ sint, et quibus injuriis, ac cæde corporali fustium, et qua violentia ad Ravennatem civitatem fuerit perductus, atque redactus in custodiam, quibusve necessitatibus oppressus atque contritus fuerit, potuit ad Domini nostri piæ aures sine dubio pervenire. Ex quibus patet errare Sigonium, dum scribit Smaragdum ob captum vexatumque Severum a Mauricio ex Italia revocatum, dato eidem successore Romano patricio; nam schismatici hoc minime reticuisserunt, neque an factum imperatori innotuisset subdubitassent. Ms. Aquileiensi Smaragdum uti sacrilegum a dæmone invasum fuisse comminiscuntur, hæc enim schismatici publicabant, queis plebem in errore detinerent, etc. Interim ubi per Istriam ac Venetias vulgatum est Severum ac collegas Ravennæ tria capitula condemnasse, eorum præsentiam singuli quique fugiebant, nec ante communioni ecclesiasticæ admissi sunt, quam in synodo

ubi receperunt Severum patriarcham Aquileiensem dantem libellum erroris sui, quia trium capitulorum damnatoribus communicarat Ravennæ. Nomina vero episcoporum, qui se ab hoc schismate cohibuerunt, hæc sunt : Petrus de Altino clarissimus, Ingenuinus de Sabione, Agnellus Tridentinus, Junior Veronensis, f Horuntinus Vicentinus, Rusticus de Tarvisio, Fonteius Feltrinus, Agnellus de Acilio, Laurentius de Lunensis. Cum patriarcha autem communicaverunt isti episcopi : h Severus, Parentinus, Joannes Patricius, Vindemius, et Joannes. Hac tempestate rex Authari ad Istriam exercitum misit, cui exercitui i Ewin dux Tridentinus præfuit. Qui post prædas, et incendia, facta pace in annum unum, magnam pecuniam regi detulerunt. Alii quoque Langobardi in insula j Amacina Francionem magistrum militum, qui adhuc de Narsetis parte fuerat, et jam se per viginti annos continuerat, obsidebant. Qui Francio post sex menses obsidionis suæ Langobardis eandem insulam tradidit, ipse vero, ut k optaverat, dimissus a rege, cum sua uxore et suppellectile Ravennam properavit. Inventæ sunt in eadem insula divitiæ multæ, quæ ibi de singulis fuerant civitatibus commendatæ l.

iterum pro tribus capitulis cautionem dato sacramento præstarent. Indicta autem fuit synodus Marani, quod munitissimum modo Venetorum oppidum est stagnis Adriatici maris fere circumdatum in Foro Julieni littore ad Celinam amnem situm. Decem episcopos eo convenisse scribit Paulus, etc. Nomina vero episcoporum in editis libris ita recensentur Petrus de Altino clarissimus, Ingenuinus, etc., ut supra. At si decem convenere, cur novem tantum schismaticorum nomina exprimuntur? Et hic error in Codicem irrepsit; nam clarissimus male apponitur ut epithetum Petro Altinati, est enim nomen episcopi Concordiensis, qui anno 529 alteri synodo interfuit. Itaque hoc pacto legendum : Petrus de Altino, Clarissimus de Concordia. Laurentius etiam Bellunensis dici debet, neque enim Lunensis episcopus in Liguria ad Macram erat suffraganeus Aquileiensi metropolitæ, et in altera synodo proxime habita scribitur Laurentius Bellunensis : est autem Bellunum Venetiæ urbs. Porro omnes fere illi episcopi synodo anni 529 nomen dederant. Tarvisinus tamen et Vicentinus tunc non adfuerunt, et Solario Veronensi Junior subrogatus fuerat.

b Cætera usque ad punctum aliis desunt. Lind.

c Mod., a domino juste correptus. Al., Smaragdus autem patricius juste correctus, etc. Lind.

d Tò decem, non legitur in Mod.

e Mod., Mauriano.

f Amb., Horocius. Mod., Horontius. Lind., Herentius.

g Amb., Beldunensis, Maxentius Juleiense, et Adrianus Polensis.

h Mod., Velunensis, Maxentius Viliensis, et Adrianus Polesensis.

i Lind., Velunensis, Maxentius Juliensis, et Adrianus Polensis.

j Amb., scilicet Severus, etc.

k Al., Eoinus. Lind.

l Amb., Amencina, al., Amacina, al., Cumacina, ut in Mod., quæ lectio castigatior, quippe sermo est de insula in Lario lacu xx mil. pas. ab urbe Como.

m Al., obtulerat. Lind.

n Gesta hæc omnia Carolus Sigonius anno 587 narrat; si vero pseudosynodum in Mariano sunt subsecuta, ut Paulus innuere videtur, ad subsequentes annos sunt revocanda.

CAPUT XXVII

Quomodo rex Authari sororem Childeberti in matrimonium accepit.

At vero Flavius rex Authari legatos ad Childebertum misit, petens ejus germanam suo matrimonio sociari. Cumque Childebertus, acceptis muneribus a Langobardorum legatis, suam germanam^a eorum regi se daturum promississet, advenientibus tamen Gothorum de Hispania legatis, eandem suam germanam, eo quod gentem illam ad fidem catholicam conversam fuisse cognoverat, repromisit.

CAPUT XXVIII.

Quomodo Franci in Italiam introierunt, et a Langobardis devicti sunt.

Inter hæc legationem ad imperatorem Mauricium direxit, mandans ei ut quod prius non fecerat nunc contra Langobardorum gentem bella susciperet, atque cum ejus^b consilio ab Italia removeret. Qui nihil moratus exercitum suum ad Langobardorum debellationem in Italiam direxit. Cui Authari rex et Langobardorum acies non segniter obviam pergunt, proque libertatis statu fortiter confligunt.^c In ea pugna Langobardi victoriam capiunt, Franci vehementer cæsi, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam elapsi, vix ad patriam revertuntur.^d Tantaque ibi strages facta est de Francorum exercitu, quanta nusquam alibi memoratur. Mirandum sane est cur Secundus, qui aliqua de Langobardorum gestis scripsit, hanc tantam eorum victoriam præterierit, cum hæc quæ præmisimus de Francorum interitu in eorum historia hisdem ipsis pene verbis exarata legantur.

CAPUT XXIX.

Quomodo rex Authari in Bajoariam perrexit, ut suam sponsam videret.

Flavius vero rex Authari legatos post hæc ad Bajoariam misit, qui Garibaldi eorum regis filiam sibi in matrimonium peterent. Quos ille benigne suscipiens,^e Theudelindam suam filiam Authari se daturum promisit. Qui legati revertentes cum hæc Au-

^a Al., eorum regi promisit, legationemque ad imperatorem, etc. Anno 587, Autharis legationem ad Childebertum regem, ut Clodosuindam sororem sibi in matrimonium daret excepit, altera Reccaredi Gothorum regis, sancti Hermenegildi fratris, qui Leuvigildo patri successerat, regnumque institutione sancti Leandri ab Ariana peste purgaverat; ejus legationis meminit sanctus Gregorius Turon., lib. ix, cap. 16, 25 et 28. Unde repetere licet difficultates quas ob mortem Ingundis, quæ Reccaredo etiam imponebatur, datis decem solidorum millibus Brunichildi et Childeberto, legati sustulerunt. Clodosuinda vero an Reccaredo uxor fuerit, non bene liquet; Baddo enim regina ejus uxor in Toletano concilio subscripsit, nisi fortasse, ut Marianus, *Rer. Hispan.* lib. vi, cap. 1, asserit, ea mortua, Clodosuindam duxerit; at repugnant chronologicæ notæ dicti concilii, ut Pagius animadvertit.

^b Amb., consilio eos ab Italia, etc.

^c Al., ita ut Langobardi vincerent omnes. Galli autem vehementer afflicti, etsi multi capti, plurimi tamen per fugam elapsi. Lind.

^d Hæc etiam de Childeberto in Italiam expedi-

tionem meditante narrat pluries cit. Gregor. Turon., lib. 9, cap. 20, additque Childebertum eidem Reccaredi legato Felici, quem ad Gunthramnum patrum, ut de petito matrimonio deliberaret, ablegabat, in mandatis etiam dedisse, ut ab eo paranti sibi expeditionem in Italiam impetraret auxilia, ad quæ Gunthramnus: « Non possum, inquit, in Italiam exercitum meum dirigere, ut ultro eos morti tradam; gravissima enim lucus Italiam nunc devastat. » Cohibere tamen non potuit ardentem ætate, atque desiderio juvenem, paternæ quippe ditioni recuperandæ inhæbat. De illius exercitus clade idem Gregor., lib. ix, cap. 25: « Commotis ducibus, cum exercitu illuc abeuntibus confligunt pariter. Sed nostris valde cæsis, multi prostrati, nonnulli capti, plurimi etiam per fugam lapsi, vix in patriam redierunt. Tantaque ibi fuit strages de Francorum exercitu, ut olim similis non recolatur. » Eaque clades communiter anno 588 notatur.

^e Amb., Teulindam.

^f Al., flava cæsarie. Lind.

^g Al., cum suis in Italiam reversus est, Noricorum finibus festinanter abscedens. Lind.

liam, ab Aquilonis vero parte Danubii fluente. Igitur Authari cum jam prope Italiae fines venisset, secumque adhuc, qui eum deducebant, Bajoarios haberet, erexit se quantum super equum cui praesidebat potuit, et toto annisu securiculam, quam manu gestabat, in arborem quae proximior aderat fixit, eamque fixam reliquit, adjiciens haec insuper verba: Talem Authari a feritam facere solet. Cumque haec dixisset, tunc intellexerunt Bajoarii, qui b cum eo comitabantur, eum ipsum regem esse Authari. Denique post aliquod tempus, cum, propter Francorum adventum, c perturbatio Garibaldo regi advenisset, Theudelinda ejus filia cum suo germano, nomine Gundoald, ad Italiam confugit, seque adventare Authari sponso nuntiavit. Cui statim ille obviam cum magno apparatu nuptias celebraturus in campo Sardis, qui supra Veronam est, occurrens, eandem cunctis laetantibus in conjugium Idus Maias accepit d. Erat autem tunc ibi inter caeteros Langobardorum duces, Agilulf dux Taurinensium civitatis. Quo in loco cum perturbato aere lignum quoddam, quod in regis septis situm erat, cum magno tonitruorum fragore vi fulminis ictum fuisset, habebat tunc Agilulf quemdam de suis e aruspice puerum, qui per artem diabolicam quid futurum portenderent ictus fulminum intellige-

a Al., ictum, seu feritam. Lind. Feritatem. Amb. Ferita est plaga, sive ictus. Sic explicatur in legibus Langob., tit. III, § v, tit. x, § III.

b Mod., cum eo erant et comitabantur eum, ipsum, etc.

c Verebatur enim Childebertus ne Boji, qui ejus tributarii erant, ea regum affinitate ad Langobardos desciscerent. Garibaldo Tassilonem successisse constat, incertum an ipse adveniente Childeberto ad Autharium fugerit, vel in bello perierit.

d Anno 589.

e Al., aruspice peritum. Lind

f Sed fata nequeunt immutari, haec aliis desunt. Lind.

g Amb., Constantinopolim.

h Al., Constantinopoli legatione perfunctus cum eodem regi, etc. Lind.

i Mod., ultimum se.

j Haec quae Paulus more suo trunca narrat fusius recensenda. Childebertus ad Mauricium legatos direxerat Bodegisilum, Evantium, et Gripponem. Hi Carthaginem appulerant, atque unus e famulis Evantii monile mercatori abstulerat. Mercator cum sua precibus repetere non potuisset, vi famulum retinens, gladio ab eodem occisus est. Cognita caede praefectus, comitante militum caterva statim ad legatos venit, rixaque inter eos orta, legati Bodegisilus et Evantius a militibus occisi. Tum Grippo violata gentium jura, et pacis foedera quaerens, ad Mauricium venit, qui se legatorum Childeberti mortem ultimum promiserat. De frequentibus legationibus Childeberti ad Mauricium plura sunt monumenta in historiis Graecorum et Francorum.

k Al., Aldoaldus, et Holo; et sic semper. Lind. et Mod.

l Greg. Turon., Chedinus.

m Ms., Libitionis. Lind. Philippus Cluverius, in sua Ital. antiqua, lib. 1, cap. 14, ut Carnos campos et Libitionis oppidum certius investigaret, haec de Gregorio Turonensi, quae ad Pauli nostri illustrationem conducunt, repetit: « His a Grippone Childeberto relatis (nempe quae supra notavi), confestim exercitum in Italiam commoveri jubet, ac viginti duces ad Langobardorum gentem debellandam dirigit. Appro-

bat, qui secreta cum Agiulf ad requisita naturae resideret, eidem dixit: Mulier ista, quae modo regi nostro nupsit, tua non post multum tempus conjux futura est. Quod ille audiens, caput se ejus amputaturum, si hac de re amplius quid diceret, comminatus est. Cui ille: Ego quidem, inquit, occidi possum, sed fata nequeunt immutari, nam certe ad hoc ista in hanc patriam femina venit, ut tuis debeat nuptiis copulari. Quod ita quoque post factum est. Hoc tempore, quam ob causam incertum, Ansul cognatus regis Authari, apud Veronam est interfectus.

CAPUT XXX.

Quomodo iterum Francorum exercitus in Italiam venit.

Hac etiam tempestate Grippo legatus Childeberti regis Francorum, cum a s Constantinopoli h remeasset, et eidem regi suo quomodo honorifice ab imperatore Mauricio susceptus fuisset, nuntiasset, et quia injurias quas apud Carthaginem perpessus fuerat imperator ad voluntatem Childeberti regis i ultimum iri j promississet, Childebertus confestim iterato in Italiam exercitum Francorum cum viginti ducibus ad debellandam Langobardorum gentem direxit. E quibus ducibus, k Andualdus, et Olo, et l Cedinus, eminentiores fuerunt. Sed Olo cum importune ad m Bili-

pinquantes autem ad terminum Italiae, Andovaldus cum vi ducibus dextram petiit, atque ad Mediolanensem urbem advenit, ibique eminens in campestris castra posuerunt. Olo autem dux ad Libitionem hujus urbis castrum, in campis situm Caninis, importune accedens, jaculo sub papilla sauciatus cecidit, et mortuus est. Hi autem cum egressi fuissent in praeda, ut aliquid victus acquirerent, a Langobardis irruentibus passim per loca prosternebantur. Erat autem stagnum quoddam in ipso Mediolanensium urbis territorio, quod Ceresium vocitant, ex quo parvus quidem fluvius, sed profundus egreditur. Super hujus lacus littus Langobardos residere audierant. Ad quem cum appropinquassent, priusquam flumen, quod diximus, transierant a littore Hlo, unus Langobardorum, stans lorica protectus et galea, contum manu gestans, vocem dedit contra Francorum exercitum dicens: Hodie apparebit cui Divinitas obtinere victoriam praestet. Tunc pauci transeuntes contra Langobardorum hunc, decertantes prostraverunt eum, et ecce omnis exercitus Langobardorum in fugam versus praeteriit. Hi quoque transeuntes flumen, nullum de iis reperiunt, nisi tantum recognoscentes apparatus castrorum, ubi vel focos habuerant, vel tentoria fixerant. Cumque nullum de iis deprehendissent, ad castra sua regressi sunt. Chedinus autem cum xiii ducibus laevam Italiae ingressus v castella cepit, etc. » ut ex eodem auctore habet Paul. Addit vero Cluverius: « Hic igitur auctor situm Caninorum camporum clarius indicat. Namque Libitio castrum, sive castellum, hodieque in radicibus alpium Rheticarum supra lacum Verbanum, qui vulgo dicitur accolis Lago Maggiore ad Ticinum amnem situm, detorto paulum vocabulo dicitur Belizona, et Belinzona. Ducum igitur Childeberti regis ex Gallia cum exercitu prosectorum Andovaldus dextro itinere, quod hodieque maxime frequentatur, ex Helvetiis per montem divi Gothardi, et vallem Lepontinam juxta Ticini ripam ad Libitionem oppidum, sive castellum, atque inde Mediolanum venit. Chedinus vero laevo itinere per Grisonum, quos vocant, oppida, Curiam, et Clavennam, atque hinc per Larium lacum et Comum oppidum in eisdem Mediolanensis urbis agrum pervenit, etc. »

tonis castrum accessisset, jaculo sub mamilla sauciatus cecidit, et mortuus est. Reliqui vero Franci cum egressi fuissent ad prædandum, a Langobardis irruentibus passim per loca singula prosternebantur. At vero Andualdus, et sex alii duces Francorum, ad Mediolanensium urbem advenientes, ibi^a eminens in campestribus castra posuerunt. Quo loco ad eos imperatoris legati venerunt, nuntiantes adesse exercitum in solatio eorum, dicentesque: Quia post triduum cum eisdem veniemus. Et hoc vobis erit signum, cum videritis villæ hujus, quæ in monte sita est, domus incendio concremari, et fumum incendii ad cælos usque sustolli, noveritis nos cum exercitu quem pollicemur adventare. Sed expectantes Francorum^b duces diebus sex juxta placitum, nullum ex iis quos legati imperatoris promiserant venisse contemplati sunt. Cedinus autem cum^c tredecim ducibus lævam Italiæ ingressus, quinque castella cepit, a quibus etiam sacramenta exegit^d. Per Placentiam vero exercitus Francorum usque Veronam venerunt, et deposuerunt castra plurima per pacem^e post sacramenta data, quæ se eis tradiderant, nullum ab eis dolum existimantes. Nomina autem castrorum, quæ diruerunt in territorio Tridentino, ista sunt: Tesana, f Maletum, g Semiana, h Appianum, Fagittana, i Cimbra, Vitianum, Brentonicum, j Volenes, Ennemase, et duo in Alsuca, et unum in Verona^k. Hæc omnia castra cum diruta essent a Francis, cives universi ab eis ducti sunt captivi. Pro^l Ferruge vero castro, intercedentibus episcopis, Ingenuino^m de

A Savione, et Agnello de Tridentino, data est redemptio, pro capite uniuscujusque viriⁿ solidi sexcenti. Interea Francorum exercitum, cum esset tempus æstivum, propter inconsueti aeris incommoditatem, dysenteriae morbus graviter exagitare coepit, quod morbo plures interierunt ex eis. Quid plura? Cum per tres menses Francorum exercitus Italiam pervageretur, nihilque proficeret, neque se de inimicis ulcisci posset, eo quod se in locis firmissimis contulissent, neque regem attingere valeret, de quo ultio fieret, qui se intra Ticinensem urbem munierat, o ut diximus, infirmatus aeris intemperantia, ac p fame constrictus, redire ad propria destinavit. Qui revertentes ad patriam, in tantum q famis penuriam perpassi sunt, ut prius vestimenta propria, insuper etiam et arma, ad r comedendum victum præberent, quam ad genitale solum perlingerent^s.

CAPUT XXXI.

Quomodo rex Authari Beneventum perrexit.

Circa hæc tempora putatur esse factum quod de Authari rege refertur. Fama est enim tunc eundem regem per^t Spoletium Beneventum pervenisse, eandemque regionem cepisse, et usque etiam Regium extremam Italiæ civitatem vicinam Siciliæ perambulasse. Et quia ibidem intra maris undas columna quædam esse posita dicitur, usque ad eam equo sedens accessisse, eamque de hastæ suæ cuspidem tetigisse dicens: u Usque hic erunt Langobardorum fines. Quæ columna usque hodie dicitur persistere, et Columna Authari appellari v.

Clusam, dicitur Volagne, et Volargne. Postremi illius loci, qui vocatur in vulgatis Pauli Exemplaribus in Ferruge, nescio an non corruptum sit vocabulum a vero genuinoque Verruca; quod eidem Cluverio Castel della Pietra.

¹ Amb., Femigero.

^m Al., de Salvone, et Agnello de Tridento. Lind. Ita Mod., cui Agnello. Amb., Saviano. Cluver., capit. cit.: «Locus Sublabione, sive Sublavione, ex itineris ductu atque intervallo deprehenditur fuisse circa oppidum Brixen in citeriori Alpium latere ad flumen Aisacum situm, episcopatus titulo conspicuum Paulo Diac., Lang. Rer. lib. iii, cap. 26. Episcopale his in oris memoratur oppidum Sabio, cujus vocabulum postea cap. 32 est Savio, etc. Est hodie oppidulum x circiter millia passuum a Brixena dissitum, vulgari vocabulo Saben., unde episcopalem sedem translata esse Brixenam annales horum locorum testantur. Is igitur locus extra controversiam est antiquum illud oppidulum Sabio, seu Savio.»

ⁿ Al., solidus unus usque ad solidos sexcentos. Modet., Amb. et Lind.

^o Al., exercitus, ut dixi, labefactus aeris intemperie. Lind.

^p Mod., fame constrictus exercitus, etc.

^q Al., famis violentiam. Lind.

^r Ms., comedendum. Lind.

^s Hæc pene ad verbum ex divo Greg. Turon., lib. x, cap. 3.

^t Al., Spoletum. Lind. Spoletinum. Mod.

^u Aliis deest. Lind.

v Ad hæc Camillus Peregrinus, in sua dissertat. Quando ducatus Beneventanus sit institutus: «Et quidem non est qui nesciat scriptores, si quando res parum, aut nil sibi exploratas enarrare contingat, famæ tunc illas tribuere, suamque solere deponere fidem; quem morem a Paulo servatum (ut interim alterum

^a Amb., omnes.

^b Amb., Duces exercitum diebus, etc.

^c Ms., tredecim millibus. Lind.

^d Amb., sequitur: Pervenit etiam exercitus Francorum usque Veronam, et deposuerunt, etc.

^e Al.: Post sacramenta autem data, gentes quæ se eis crediderant peremptæ sunt, nullum ab eis dolum existimantes. Lind. et Mod.

^f Al., Maletunum, Sermosanum. Lind.

^g Mod., Sermosana. Amb., Sermiana.

^h Amb., Apt panii.

ⁱ Al., Cumbra, Britianum, vel Brixianam. Lind. Mod., Britianum.

^j Al., Belones, al., Balonesene, Mase. Lind et Mod. Amb., Volaernes.

^k Ad hæc Cluverius, Ital. antiquæ lib. i, cap. 15: «Ex his pleraque esse trans Athesim in Rhætorum agro, sequenti capite patebit. Pro istis vocibus Volenes, Ennemase, alia Exemplaria habent Balenesene et Mase. Ego fere conjecerim scripturam fuisse Volenes, et Malesene: quorum illud trans Athesim postea monstrabo, in Benaci ripa media regione inter Brentinum, et Brentonicum, hodieque dicitur oppidum Malesene.» Et infra, cap. seq.: «De Cimbra nihil plane liquet. Tesana vulgo hodie vocatur Tessina inter Feltriam et Tridentum. Medium his intercedit Vivianum in edito colle apud Brentæ ripam situm, ex cujus nomine colligo vitiosum esse apud Paul. Diac. vocabulum Vitianum, pro quo alia Exemplaria habent longe corruptius Brixianum; nisi quod figura litteræ X propius accedit ad U quam T. Appianum supra Tridentum vulgo nunc appellatur Altiano. Semiana vulgo nunc inter Alsugam et Feltriam apud Cismonem amnem, dicitur Mean. Inter hoc et Feltriam est vicus vulgari vocabulo Faian; is forte fuerit Facitana. Hinc vero Volenes is haud dubie vicus est, qui vulgo nunc apud Athesim supra Veronam prope

CAPUT XXXII.

De Zottone primo Beneventorum duce.

^a Fuit autem primus Langobardorum dux in Benevento nomine Zotto, qui in ea principatus est per curricula viginti-annorum ^b.

CAPUT XXXIII.

Quomodo Authari rex legatos ad Gunthramnum misit, et de ejus mirabili visione.

Interea Authari rex legationem verbis pacificis ad Gunthramnum regem Francorum, patrum scilicet Childeberti regis, direxerat, a quo legati iidem jucunde ^c suscepti, sed ad Childebertum, qui ei nepos ex fratre erat, directi sunt, ut per ejus ^d nutum pax cum gente Langobardorum firmaretur ^e. Erat autem Gunthramnus iste, de quo diximus, rex pacificus, et omni bonitate conspicuus. Cujus unum factum satis admirabile, libet nos huic nostræ historiæ breviter inserere, præsertim cum hoc Francorum Historia noverimus minime contineri. Is cum venatum quodam tempore in silvam isset, et, ut solet fieri, hac illaque discurrentibus sociis, ipse cum uno fidelissimo tantum suo remansisset, gravissimo somno depressus, caput in genibus ejusdem fidelis sui reclinans, obdormivit. De cujus ore parvum animal, in modum reptilis egressum, tenuem rivulum ^f propter discursus

ejus consilium dissimulem, de quo paulo post) haud difficili divino conjectura; certo enim certius noluit ille constanti sententia affirmare quod de columna Autharis vulgo blaterabant Beneventani figmentum, quæ quovis alio casu, sive a regis, sive ab alterius viri nomine, cum tale obtinisset cognomen, ejusmodi fabulam somniarunt, ansam nacti opportunam, quoniam Langobardi universam fere possidentes Italiam, ultra fretum in Siciliam non trajecerunt unquam, atque suarum dynastiæ terminos defixis demonstraverunt columnis, aliquandoque ad Rhegium posita columna fines præscripsit regionis. » At hæc utcumque optimi iudicii minime Paulo fidem abrogant; quinimo ex ipso Autharis tempore frequentiores postmodum Langobardis marchas repeterem.

^a Non leg. in Modoet.

^b Nullus in Paulo nostro locus occurrit qui gravius litteratis viris negotium dederit quam præsentis capituli; ex eo enim investigantes initium Beneventani ducatus in diversas quique sententias abierunt. Primus qui sibi quæstionem hanc proposuerit Antonius Caraccioli, in suo Propylæo ad iv chronologos ab ipso editos, nactus dubitandi occasionem ab Herchemperto, in catalogo ducum Beneventi, qui aperte tradit ab ipso anno 568, quo Langobardi cum Alboino rege Italiam sunt ingressi, Zotonis ducatum initium habuisse, et Leone Ostiensi, lib. i Chronic. Cassin., cap. 48, qui cum narret urbem eam a Symbaticio Græcorum patricio captam anno 891, addit ducatum Beneventanum durasse annis cccxx, unde his detractis de dcccxc, ad annum Christi 571 revolvebatur, eamque opinionem firmat argumento potissimum epistola divi Gregorii Magni ad Joannem Ravennatem episcopum, indict. 10, quæ designat annum 592. Cumque in ea Arogas, qui Paulo Arichis, Zotonis in ducatu successor, nominetur, et ex Paulo constet eundem a rege Agilulpho, ut est illius conjectura ^c non multo post quam ille regnum iniit, videlicet eodem anno 591, vel summum anno seq. 592, » concludit ^c non posse dari, uti sane dandi sunt, duci Zotoni annos xx, nisi ab anno 592 retrocedendo deveniamus ad annum 571. » Non placuit hæc ratio Camillo Peregrinio, in citata sua dissert. de tempore institutionis ducatus Beneventani, utque

rebat, ut transire posset, satagere cepit. Tunc isdem in cujus gremio quiescebat spatham suam vagina exemptam super eundem rivulum posuit, super quam illud reptile, de quo diximus, ad partem aliam transmeavit. Quod cum non longe exinde, in quoddam foramen montis ingressum fuisset, et post aliquantum spatii regressum, super eandem spatham præfatum rivulum transmeasset, rursus in os Gunthramni de quo exierat introivit. Gunthramnus ^e post hæc expergefactus, mirificam se visionem vidisse narravit. Retulit enim apparuisse sibi in somnis quod fluvium quemdam per pontem ferreum transisset, et sub monte quodam introisset, ubi multa auri pondera aspexisset. Is vero in cujus gremio caput tenuerat, cum dormisset, quid de eo viderat ei per ordinem ^B retulit. Quid plura? Effossus est locus ille, et inestimabiles thesauri, qui ibidem antiquitus positi fuerant, sunt reperti. De quo auro ipse rex postmodum ^b ciborium solidum miræ magnitudinis et magni ponderis fecit, multisque illud pretiosissimis gemmis decoratum ad sepulcrum Domini Hierosolymam transmittere voluit. Sed cum minime potuisset, idem supra corpus beati Marcelli martyris, quod in civitate ⁱ Cavallonno sepultum est, ubi sedes regni illius erat, poni fecit, et est ibi usque in præsentem diem. Nec est usquam

Caraccioli fundamenta everteret, Leonis potissimum Ostiensis lectionem ex Ms. Casinensi dubiam fecit, asseruitque in Ms. Codice non 320, nec 318, sed trecentos triginta legi, ut in Veneta, et Parisiensi Editione. Hinc allatis Constantini Porphyrogenetæ verbis, lib. de Adm. imp., cap. 27, longius excurrit, atque ducatus institutionem ante adventum Alboini in Italiam vix audeat affirmare, primos illos Langobardos Romanorum in exercitu Narsis socios a Procopio memoratos auctores indicans. Eamque conjecturam viro acerrimi iudicii miror tantum imposuisse, cum ex ipso Procopio exiguus illorum numerus appareat, et, quod magis est, idem auctor est extra Italiam ab ipso Narsete sub honoris specie fuisse amandatos, ne in sociorum res ulterius irrumperent. Utcunque tamen se res habeat, inclinatur animus ad Caraccioli argumentum ex epistola divi Gregorii illius ævi scriptoris, quæcumque fuerit Ostiensis lectio, neque urgent ea quæ addit vir doctiss. ad Chronicon ducum Beneventi in sua comparatione annorum ducum cum æra Christiana, quippe nodos omnes jam ante solvit div. Benedictus Bacchini, in Pontific. Raven., dissertat. de ætate Petri Senioris, etc., sua nova comparatione cum Camillo Peregrinio, quam vide. Inclinatur etiam animus cum ^D Caracciolo argumento Neapolitanæ obsidionis, quam supra notavi Tiberio Cæsare imperante, quia cognoscimus Langobardos in Transiberinam Italiam excurrisse longe prius quam Paulus noster ex vulgi rumore sibi persuaserit.

^c Suscepti, ac ad Childebertum. Amb. et Lind.

^d Al., votum. Lind.

^e Vide D. Gregor. Turon. lib. x, cap. 3.

^f Mod., qui prope.

^g Post hæc de somno expergefactus. Mod.

^b Poculi genus est in modum foliorum colocasiorum factum, ut interpretatur scholiastes Horatii Porphyrio, ad illum serm. lib. ii od. 7 versum :

Obliviosa lævia Massico
Ciboria exple

Hesychius, κιβώριον, αἰγύπτιον ὄνομα ἐπὶ ποτηρίου.
ⁱ Amb., Cabiltono. Mod., Cabilomno.; Lind., Cabiltonensi, ab ipso Gunthramno rege fundatum.

illum opus ex auro effectum, quod ei valeat comparari. Sed nos his breviter quæ relatu digna erant contactis, ad historiam revertamur.

CAPUT XXXIV.

De morte Authari regis, et de regno Agilulfi.

Interim dum legati Authari regis in Francia morarentur, rex Authari apud Ticinum Nonas Septembris veneno, ut tradunt, accepto ^a moritur, postquam sex regnaverat annos. Statimque a Langobardis legatio ad Childebertum regem Francorum missa est, quæ Authari regis mortem eidem nuntiaret, et pacem ab eo ^b expeteret. Quod ille audiens, legatos quidem suscepit, pacem vero in posterum ^c se daturum promisit. Qui tamen præfatos legatos post aliquot dies promissa pace absolvit. Reginam vero Theudelindam, quæ satis placebat Langobardis, permiserunt in regia consistere dignitate, suadentes ei ^c ut sibi quem voluisset ex omnibus Langobardis virum eligeret, talem scilicet qui regnum regere utiliter posset. Illa vero consilium cum prudentibus habens, Agilulfum

^a Mortuus Autharis rex, anno 590, quo divus Gregorius Magnus ad pontificatum evectus; exstat illius epistola ad universos Italiæ episcopos, indict. 9, ex qua impium Autharis regis edictum paulo ante quam moreretur cognoscimus. In ea legitur: « Quoniam nefandissimus Autharit in hac quæ nuper expleta est paschali solemnitate Langobardorum filios in fide catholica baptizari prohibuit; pro qua culpa eum divina Majestas exstinxit, ut solemnitatem Paschæ alterius non videret, etc. »

^b Mod., *expectaret.*

^c Mod., *ut quem ipsa vellet.*

A ducein Taurinatium, et sibi virum, et Langobardorum genti regem elegit. Erat enim isdem vir strenuus, et bellicosus, et tam forma quam animo ad regni gubernacula coaptatus. ^d Quem statim regina ad se venire mandavit, ipsaque ei ^e obviam ad Laumellum oppidum properavit. Qui cum ad eam venisset, ipsa sibi post aliquot verba vinum propinari fecit. Quæ cum prior bibisset, residuum Agilulfo ad bibendum tribuit. Is cum reginæ accepto poculo manum honorabiliter osculatus esset, regina cum rubore subridens, non debere ^f sibi manum osculari ait, quem osculum sibi ad os jungere oporteret. Moxque cum ad suum basium erigens, ^g ei de suis nuptiis, deque regni dignitate aperuit. Quid plura? Celebrantur cum magna lætitia nuptiæ; suscepit Agilulfus, qui ^h erat cognatus regis Authari, inchoante jam mense Novembris, regiam dignitatem. ⁱ Sed tamen congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, ab omnibus in regnum apud Mediolanum levatus est.

^d Cui regina statim ad se, ut mandarat venienti obviam ad Laumellum oppidum properavit, et accepto poculo vinum propinari fecit. Lind.

^e Juxta se eum sedere fecit, atque post aliqua verba vinum, etc. Lind.

^f Sibi manum, sed os osculari. Lind.

^g Al.: *deque regni dignitate adeunda decretum suum aperuit.* Lind.

^h Mod., *fuit.* Amb., *fuerat.*

ⁱ Al.: *sed tunc paucis tantum congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, etc.*

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Quod Agilulfus rex pro captivis legatos in Franciam misit.

Confirmata igitur Agilulfi (qui et ^a Ago dictus est) regia dignitate, ^b causa eorum, qui ex castellis Tridentinis captivi a Francis ^c ducti fuerant, ^d Agnellum episcopum Tridentinum in Franciam misit. Qui exinde rediens aliquantos captivos, quos ^e Brunihildis regina Francorum ex proprio pretio redemerat, revocavit. ^f Evin quoque dux Tridentinorum ad obtinendam pacem ad Gallias perrexit, qua et impetrata regressus est.

^a Divo Gregorio Turonensi *Paulus* etiam nuncupatur lib. x, cap. 5: « Venere legati, inquit, mortuum Apathacarium regem nuntiantes, Paulumque in ejus locum substitutum, » indeque nominis mutationem factam putat eminentissimus Baronius, quod ad Catholicos veniens Agilulfus, ut infra narratur, hoc novum sibi assumpserit.

^b Al., *ad redimendos eos qui Tridento captivi, etc.* Lind.

^c Mod., *deducti.*

^d Agnellus iste Tridentinus episcopus cum schismaticis in causa trium capitulorum Romano Pontifici Catholicisque adversabatur; Gradensi, et Maranensi pseudosynodis subscripsit, atque suggestioni schismaticorum ad Mauricium imp., ut notavit eminentissimus Norisius.

C

CAPUT II.

De siccitate quæ eodem anno fuit, et de locustis.

Hoc anno fuit siccitas nimium gravis a mense Januario usque ad mensem Septembrium, et facta est magna ^g penuria famis. Venit quoque et magna locustarum multitudo in territorium Tridentinum, quæ majores erant quam cæteræ locustæ. Hæ, mirum dictu, herbas ^h paludesque depastæ sunt, segetes vero agrorum exigue contigerunt. Sequenti quoque anno pari nihilominus modo adventarunt ⁱ.

^a Al., *Brunechildis.* Lind.

^f Al., *Eoinus, vel Ennius.* Lind.

^g Al., *penuria annonæ, et famis valida, etc.* Lind.

^h Al., *fruticesque.* Lind.

ⁱ Supplenda Pauli etiam hoc loco Historia ex Registro epist. divi Gregorii Magni; inter eas enim datas indictione 10 plures occurrunt quibus Ariulphi ducis in Romanos impetum sanctissimus pontifex dolet, eique modis omnibus occurrere tentat, epist. quæ in ordine novis. PP. Benedictinorum sancti Mauri tertia ad Velocem Magistrum militum data hæc scribit: « Et pridem expressimus gloriæ vestræ quia milites illuc erant parati venire; sed quoniam inimicos congregatos et huc discurrere epistola vestra significaverat, hæc eos hic causa retinuit. Nunc vero utile est visum ut aliquanti illuc milites transmittan-

CAPUT III.

Quod rex Agilulfus Minulfum occidit, et de rebellionem Gaidulfi, et Ulfari.

His diebus Agilulfus rex occidit ^a Minulfum ducem de insula ^b sancti Juliani, eo quod se superiori tempore Francorum ducibus tradidisset. ^c Gaidulfus vero Pergamensis dux in civitate sua Pergamo rebellans contra regem se communiavit; sed datis obsidibus pacem ^d cum eo fecit. Rursum se Gaidulfus in insula Comacina reclusit, Agilulfus vero rex in eandem Comacinam insulam ingressus, ^e homines Gaidulfi exinde expulit, et thesaurum, quem ibidem a Romanis positum invenerat, Ticinum transtulit, Gaidulfus vero iterato Pergamum confugiens, ibique ab Agilulfo rege ^f obtentus, rursus in gratiam receptus est. ^B Rebellavit quoque dux ^g Ulfari contra Agilulfum regem apud Tarvisium, et obsessus captusque est ab eo.

tur, quos gloria tua admonere, et hortari, ut parati sint ad laborem studeat. Et occasione inventa, cum gloriosis filiis nostris Maurilio et Vitaliano loquere, et quæconque vobis, Deo adiutore, pro utilitate reipublicæ statuerint, facite. Et si huc vel ad Ravennates partes nec dicendum Ariulphum cognoveritis excurrere, vos a dorso ejus ita sicut viros decet fortes laborate, quatenus opinio vestra ex laboris vestri qualitate amplius in republica, Deo auxiliante, proficiat, etc. ^B Altera vero in ordine 29, ad ipsos Maurilium et Vitalianum data, qua sibi Ariulphum ad urbem Romam excurrere nuntiatum fuisse scribit, id ipsum hortatur ut a tergo insistant, et sequenti 30 ad eosdem de dubia Suanensium fide, quos ad Ariulphum descivisse argumento erant ipsius Langobardi ducis litteræ, sedulo monet, paratumque illius exercitum si ad Urbem excurrere cognoverint, ut loca ducis deprædentur invitat. Et in quadragesima sexta, ad Joannem Ravennatem episcopum, id ipsum lacrymis repetit scribens: « Quod multis scriptis vestræ beatitudinis minime respondi, non hoc torpori meo, sed languori deputate, quia, peccatis meis facientibus, eo tempore quo Ariulphus ad Romanam urbem veniens, alios occidit, alios detruncavit, tanta mœstitia affectus sum, ut in colicam molestiam caderem. » Nec sola ducis Ariulphi sævitia sanctum pontificem dolore maximo afflictebat; sequitur ille in dicta epistola, quæ supra cæteras Romanæ rei hoc tempore faciem exhibet: « Valde autem mirabar quid esset, quod illa mihi potissima sollicitudo vestræ sanctitatis huic urbi meisque necessitatibus minime prodesset; sed scriptis vestris discurrentibus, agnovi vos quidem sollicite agere, sed tamen apud quem agere possitis non habere. Peccatis ergo hoc meis deputo, quia iste qui nunc interest, et pugnare contra inimicos nostros dissimulat, et nos facere pacem vetat (Romanum patricium intelligit), quamvis jam modo, etiamsi velit facere, omnino non possumus, quia Ariulphus exercitum Authari et Nordulphi habens eorum sibi dari precaria desiderat, ut nobiscum aliquid loqui de pace dignetur, etc. » Et infra: « Si quando tamen est aliquis cum eo (nempe Romano patricio) locus obtinendi, agat apud eum fraternitas vestra, ut pacem cum Ariulpho, si ad aliquid parum possumus faciamus, quia miles de Romana urbe tultus est, sicut ipse novit. Theodosiaci vero qui hic remanserunt, rogari non accipientes, vix ad murorum quidem custodiam se accommodant, et destituta ab omnibus civitas, si pacem non habet, quomodo subsistet? » Et infra: « De Neopolitana vero urbe excellentissimo Exarcho

A

CAPUT IV.

De peste apud Ravennam, et de bello Childeberti cum filio Hilperici.

Hoc anno fuit ^h pestis inguinalia iterum apud Ravennam, Grados, et Istriam nimium gravis, sicut et prius ante triginta annos exstiterat. Hoc etiam tempore Agilulfus rex cum ⁱ Avaribus pacem fecit. Childebertus quoque bellum gessit cum consobrino suo Hilperici filio, in quo prælio usque ad triginta millia hominum cæsa sunt. Fuit autem tunc hiems frigida nimis, qualem vix aliquis prius recolebat fuisse. In regione quoque Brionum sanguis de nubibus fluxit. ^k Et interim fluvii quasi rivuli cruoris emanaverunt.

CAPUT V.

Quod Codicem dialogum beatus Gregorius Theudelindæ reginæ direxit.

His diebus sapientissimus et beatissimus papa Gregorius ^l Romanæ urbis, postquam alia multa ad utilitatem sanctæ Ecclesiæ scripserat, etiam libros quatuor de Vita sanctorum ^m composuit, quem Codicem

instanter imminente vobis indicamus, quia Arigis, ut cognovimus, cum Ariulpho se fecit, et reipublicæ contra fidem venit, et valde insidiatur eidem civitati, in quam si celeriter dux non mittatur, omnino jam inter perditas habetur. Ariulphum vero eundem illum fuisse Spoletinorum ducem seq. cap. 27 a Paulo memoratum ambigi non posse crediderim, illiusque victoriam ad Camerinum hæc omnia subsequenter fuisse.

^a Al., *Minulfum*. Lind.

^b Al., *sancti Julii*. Lind.

^c Al., *Gaidulfus vero Bergomensis dux in civitate sua Bergamo*. Lind.

^d Al., *eum rege*. Lind.

^e Al., *auxiliarii Gaidulfi*. Lind. Homines hic eo significato accipiendi quo apud jur. consult. Sic apud Capitolinum, in Pertinace: « Tam lucri cupidus fuit, ut apud vada Sabatia mercaturas exercuerit imperator per homines suos, non aliter quam privatus solebat. » Sic apud Symmachum *homo meus*, epist. 27, lib. iii, epist. 54, lib. v. Vide D. Cujacium, *Observationum* lib. viii, cap. 14. Lind.

^f Al., *captus*. Lind.

^g Al.: *Ulfaris dux Tarvisinus contra Agonem, seu Agilulfum*. Lind.

^h Pluries inguinaliam pestem per varias Italiæ regiones grassatam fuisse, tum ex Paulo nostro, cum ex aliis nostrarum rerum scriptoribus liquido constat.

ⁱ Al., *Abbaribus*, et sic infra. Lind.

^j Al., *Chilperici*. Lind.

^k Al.: *Et intra Rheni fluvii aquas rivulus cruoris emanavit. A. et L. Al., et interni fluvii rivulus aquas cruoris emisit. Al., et Maternæ fluvii, etc.* Lind.

^l Al., *Rom, urbis episcopus*. Lind.

^m Anno scilicet æræ Christianæ 593, vel 594, ut ex ipso Dialogorum libro desumitur; lib. enim iii, cap. 19, legimus: « Aute hoc fere quinquennium, quando apud hanc Romanam urbem alveum suum Tiberis egressus est. » Et lib. iv, cap. 26: « In ea quoque mortalitate, quæ ante triennium hanc urbem vehementissima clade vastavit. » Inundationem ex divo Gregor. Turonensi anno 589, et inguinaliam pestem 590 notavi; unde varias has temporum notas minime accommodaveris, nisi protracta longius peste, extrema illius tempora sanctissimum pontificem intellexisse credideris. Alteram vero chronologicam notam habemus ex epist. ejusdem sancti pontif. ad Maximianum episcopum Syracusanum, qua scribens « aliqua de miraculis Patrum, quæ in Italia facta, » eundem

Dialogum, id est, duorum locutionem, quia eum colloquens cum suo diacono Petro ediderat; appellavit. Hos igitur libros præfatus papa Theudelindæ reginæ direxit, quam sciebat utique et Christi fidei deditam, et in bonis ^a actibus esse præcipuam.

CAPUT VI.

De bonis actibus ejusdem Theudelindæ reginæ.

Per hanc quoque reginam multum utilitatis Dei Ecclesia consecuta est. Nam pene omnes ecclesiarum ^b substantias Langobardi, dum adhuc gentilitatis errore tenerentur; invaserunt; sed hujus salubri supplicatione rex permotus, et catholicam fidem tenuit, et multas possessiones Ecclesiæ Christi ^c largitus est, atque episcopos, qui in depressione et abjectione erant ad dignitatis solitæ honorem ^B reduxit.

CAPUT VII.

Quod Tassilo a Childeberto Francorum rege rex ordinatus est.

His diebus ^d Tassilo a Childeberto rege Francorum apud Bajoarium ^e rex ^f ordinatus est. Qui mox cum exercitu in Sclavorum provinciam introiens, patrata victoria, ad solum proprium cum maxima præda remeavit.

CAPUT VIII.

Quod Romanus patricius civitates quas Langobardi tenebant invasit, et quia rex Agilulfus Maurisionem ducem occidit, et quia cum beato Gregorio et Romanis pacem fecit.

Hac etiam tempestate Romanus patricius et ^C rogat ut ea quorum meminit indicet; cumque data sit ea epistola indict. 11 subsequenti anno editos Dialogos optime conjicitur.

^a Al., *artibus*. Lind.

^b Mod., *sublimitates*.

^c Exstat adhuc diploma regis Agilulphi in tomo V Bullarii Cassinensis, et apud Ughellum, in sua Italia sacra, quo sancto Columbano abbati et sociis habitantibus ad basilicam sancti Petri in valle Bobiensi possidenda cessit ab omni parte per circuitum milliarum quatuor, sive culto, sive inculto. « Datum Mediolani, in palatio, sub die ix Kal. Aug., regni nostri felicissimi octavo, per indictionem quinta. » In his tamen chronologicis notis errorem irrepsisse dicendum est; nam si Agilulphus, ut Paulus noster supra cap. ultimo libri tertii scribit, suscepit inchoante jam mense Novembri regiam dignitatem; sed tamen congregatis in unum Langobardis, postea, mense Maio, ab omnibus in regnum apud Mediolanum levatus est, utcumque illius regni epoche initium habeat, vel ab inchoata, vel a confirmata regia potestate, octavus regni ejus annus in indictionem quintam incidisse non potuit; ex epistola enim divi Gregorii liquido constat postremum Pascha vivo Authario rege celebratum ad annum 590 esse referendum, eoque anno octava indictio decurrebat; quamobrem Agilulphus post Septembrem, inchoata jam indictione nona, et suscepit regnum, et in eo fuit confirmatus, atque inde si numerus annorum regni ejus ad octavum ducatur, in indictionem primam, non vero quintam, ut in Editis legitur, veniemus. Exstant etiam alia regis Adalaldi diplomata, quibus hoc Agilulphi confirmator, eaque infra notabimus.

^d Mod., *Taxillo*.

^e To rex non leg. in Amb.

^f Anno scilicet 595, ut Sigebertus, et Hermannus Contractus in Chronico.

^g Glossarium Græcolatinum, *ἄρχοι*, *proceres*, *principes*. Lind. Exarchi appellatio viris eruditiss

^A exarchus Ravennæ, Romam properavit. Qui dum Ravennam revertitur, ^b recepit civitates, quæ a Langobardis tenebantur, quarum ista sunt nomina: Sutirum; Polimartium, ⁱ Hortæ, Tudertum, Ameria, ^j Perusia, Luceolis, et alias quasdam civitates. Quod factum cum regi Agilulfo nuntiatum esset, statim Ticino egressus cum valido exercitu civitatem Perusium petiit, ibique per dies aliquot ^k Maurisionem ducem Langobardorum, qui se Romanorum partibus tradiderat, obsedit, et sine mora captum, vita privavit. Hujus regis adventu in tantum ^l beatus Gregorius papa exterritus est, ut ab expositione templi, de quo in Ezechiele legitur, desisteret, sicut ipse quoque in suis homiliis refert. Rex igitur Agilulfus ^m rebus compositis, Ticinum repedavit. Nec multum post, suggerente maxime Theudelinda regina, sua conjuge, sicut eam beatus Gregorius suis epistolis sæpius admonuit, cum eodem sanctissimo papa Gregorio, atque Romanis, pacem firmissimam pepigit, eidemque reginæ idem venerabilis sacerdos, ⁿ pro gratiarum actione, hanc epistolam direxit.

CAPUT IX.

Epistola beati Gregorii ad Theudelindam reginam.
« Gregorius Theudelindæ reginæ Langobardorum.

« Quia excellentia vestra ad faciendam pacem studiosius, et benigne se sicut solet impenderit, renuntiante filio nostro Probo abbate, cognovimus. Nec enim aliter de Christianitate vestra confidendum

quasi *ἐκ τοῦ ἀρχοντος*, a principe. Summi fuit nomen magistratus, qui vices imperatoris in provinciis gerebat, legimus *exarchos Italiæ, Africæ*, etc. Exarchus Italiæ Ravennæ residebat, unde fuit etiam appellatus. Longinus a Justino imperatore contra Langobardos missus primus hoc nomen in Italia et auctoritatem habuit.

^b Mod., *retinuit*.

ⁱ Ms., *Hortestuder*. Al., *Hortam Faider*. Lind.

^j Al., *Perusium*. Lind.

^k Al., *Mauritionem*. Lind. et Mod.

^l Divi Gregorii verba præfat. in lib. II super Ezechielem: « Quia multis curis prementibus Ezechielis prophætæ librum coram charitate vestra totum per ordinem perscrutari non licuit, bonis desideriis placuit parere, ut saltem extrema ejus visio, quæ ei facta est de ædificio in monte constituto, quæ et cunctis est visionibus ejus obscurior, exponi debuisset. Et quidem voluntati vestræ me parere necesse est. Sed duo sunt quæ hac in re perturbant animum meum, unum quod hæc eadem visio tantæ obscuritatis nebulis tegitur, ut vix in ea aliquid intellectu interlucente videatur. Aliud, quod jam Agilulphum Langobardorum regem ad obsidionem nostram summopere festinantem Padum transisse cognovimus; unde pensate, fratres charissimi, in caliginosis et mysticis sensibus penetrare quid valeat mens misera timoris sui perturbationibus occupata, etc. » Recitata vero homelia 22, hæc ait: « Nemo autem me reprehendat, si post hanc locutionem cessavero, quia, sicut omnes cernitis, nostræ tribulationes excreverunt. Undique gladiis circumfusi sumus, undique imminens mortis periculum timemus. Alii detruncatis ad nos manibus redeunt, alii capti, alii interempti nuntiantur. Jam cogor linguam ab expositione retinere, quia tædet animam meam vitæ meæ, etc. »

^m Al., *extincto Mauricione*. Lind. et Mod.

ⁿ Amb., *gratia religionis*.

fuit, nisi quia in causa pacis laborem et bonitatem vestram omnibus monstraretis. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, qui ita cor vestrum sua pietate regit, ut sicut fidem rectam tribuit, ita quoque placita sibi vos semper operari concedit. Non enim, excellentissima filia, de sanguine qui ab utraque parte fundendus fuerat, parvam te credas adquisisse mercedem. Ex qua re voluntati vestræ gratias referentes, Dei nostri misericordiam deprecamur, ut honorum vobis vicem in corpore et anima, hic et in futuro compenset. Salutantes vos præterea paterna dilectione, hortamur ut apud excellentissimum conjugem vestrum illa agatis, quatinus Christianæ reipublicæ societatem non renuat. Nam sicut et vos scire credimus, multis modis est utile, si se ad ejus amicitiam conferre vqluerit. Vos ergo more vestro quæ ad gratiam partium pertinent semper studete, atque ubi causa mercedis se dederit, elaborate, ut bona vestra amplius ante omnipotentis Dei oculos commendetis. »

CAPUT X.

Item ejusdem epistola ad Agilulsum regem.

« Gregorius Agilulfo regi Langobardorum.

« Gratias excellentiæ vestræ ^a refero, quia petitionem nostram audientes, ^b pacem, quam utrisque esse partibus credebamus profuturam, sicut de vobis confidentiam habuimus, ordinastis, ex qua re excellentiæ vestræ prudentiam et ^c bonitatem valde laudamus, quia pacem diligendo, Deum vos, qui auctor est ejus, amare monstrastis. Nam si (quod absit) facta non fuisset, quid agi ^d debuit, nisi ut cum peccato, et periculo partium, miserorum rusticorum sanguis, quorum labor utrisque proficit, funderetur. Sed ut prodesse nobis eandem pacem quemadmodum a nobis

^a Mod., referimus.

^b Mod., pacem, quæ utrisque est partibus profutura, etc.

^c Al., veritatem. Lind.

^d Al., habuit. Lind.

^e Lind. et Mod., epistolis.

^f Amb., summopere.

^g Al., seditio. Lind.

^h Mod., debuit.

ⁱ Ex registro epist. divi Gregorii apparet has datas indictione 2. At si sequenti mense Januario apparuit stella cometes, et Joannes archiepiscopus Ravennæ mortuus est, isque anno 595, ut Baronius, et ex Agnello Bacchiniis contendit, e vivis sublatus est, ad superiores annos firmata Langobardos inter et Romanos pax esset revocanda. Minime vero acceptam hanc chronotaxin everterem argumento potissimum alterius epistolæ ejusdem sancti pontificis ad Innocentium Africæ præfectum, lib. x, datæ subsequente indictione 3, in qua scribit: « Cognoscentes igitur quale studium in præparandis dromonibus gesseritis, sollicitudinem vestram desiderato nuntio relevamus, indicantes cum Langobardorum rege usque ad mensem Martium futuræ quartæ indictionis, de pace, propitiante Domino, convenisse. Quæ si retineatur ignoramus, quia idem rex obiisse postea nuntiatus est, licet adhuc habeatur incertum. » Cumque in ea pacem ad proximam quartam indictionem sancitam fuisse aperte constet, datas etiam antecedenti 2 gratulatorias ad Agilulphum et Theodolindam necessario dicendum est ex brevitate temporis, qua nondum constabat de

facta est, sentiamus, paterna charitate vos salutantes, petimus ut, quoties occasio se dederit, ducibus vestris per diversa loca, et maxime in his partibus constitutis, vestris præcipiatis ^e exemplis, ut hanc pacem sicut ^f promissum est pure custodiant, et occasiones sibi aliquas non quærant, unde aut contentio quædam aut ^g ingratitude nascatur, quatenus voluntati vestræ ^h gratias agere valeamus. Latores vero præsentium litterarum, sicut revera homines vestros, in eo quo decuit affectu suscepimus, quia justum fuit ut viros sapientes, et qui pacem factam Deo propitio nuntiarunt, cum charitate et suscipere, et dimittere deberemus ⁱ. »

CAPUT XI.

De stella comete, et morte Joannis episcopi, et Evin ducis, et de Bajoariis.

Inter hæc sequenti mense Januario, apparuit stella cometa mane et vespere per totum mensem. ^j Eo quoque temporis mense defunctus est Joannes archiepiscopus Ravennæ, cujus in locum ^k Marianus civis Romanus substitutus est. Evin quoque duce in Tridento mortuo, datus est eidem loco dux Gaidoaldus vir bonus, ac fide catholicus. Hisdem ipsis diebus Bajoarii usque ad duo millia virorum super Selavos irruunt, superveniente ^l Cacano omnes interficiuntur. Tunc primum caballi silvatici, et bubali in Italiam delati, Italiæ populis miracula fuerunt.

CAPUT XII.

De morte Childeberti Francorum regis, et de bello Avarorum cum Francis, et de transitu Guntramni regis.

Hac etiam tempestate Childebertus rex Francorum ætatis anno vigesimo quinto cum uxore propria, sicut fertur, vi veneni ^m exstinguitur. Huius quoque,

valetudine regis. Ex ea etiam epistola cognoscimus pacis conditiones, quas minime Paulus recensuit, eamque fuisse pretio comparatam ex eodem lib. epist. facile quis arguet, atque ad id fortasse respiciunt ea quæ ad Constantiam Augustam scribit: « Viginti autem jam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Langobardorum gladios vivimus. Quibus quam multa hac ab Ecclesia quotidianis diebus erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia sicut in Ravennæ partibus dominorum pietas apud primum exercitum Italiæ sacellarium habet, qui causis supervenientibus quotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe ex causis talibus eorum sacellarius ego sum. Et tamen hæc Ecclesia, quæ uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo, atque insuper Langobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium Ecclesiarum premitur afflictione, etc. » Quantum vero laboris, et studii impenderit sanctissimus pontifex ad eam, reluctantibus Græcis, comparandam, plures aliæ indicant epist., quas longum esset hic recitare.

^j Amb., eo quoque tempore.

^k Ita etiam appellatur in decreto Gratiani, cæteris Marinianus. Defuncti Joannis Romani nepos. Exstant ad utrumque plures divi Gregorii epistolæ, quas omnes diligenti cura recensuit vir clar. Bacchiniis, ad Pontif. Ravenn.

^l Amb., Cacano rege.

^m Anno videlicet labente 596, ut ex epistolis divi Gregorii ad Theodericum et Theodebertum ejus filios

qui et Avars dicuntur, a Pannonia in Thuringiam ingressi, bella gravissima cum Francis gesserunt. Brunichildis tunc regina cum nepotibus adhuc parvulis ^a Theudeberto et Theuderico regebat Gallias, a quibus accepta Huni pecunia, revertuntur ad propria. Mortuus quoque est Gunthramnus rex ^b Francorum, regnumque illius Brunichildis regina suscepit, cum nepotibus adhuc parvulis filiis Childeberti.

CAPUT XIII.

Quia Cakanus legatos ad Agilulfum misit, et de pace cum Gallicino patricio.

Per id tempus Cakanus rex Hunorum legatos ad Agilulfum Mediolanum mittens, pacem cum eo fecit. Romanus quoque patricius moritur, cui Gallicinus successit, et cum Agilulfo rege pacis concordiam iniit.

CAPUT XIV.

De pace Agilulfi cum Francis, et de morte Zangrulfi et Warnecautii.

^c Hoc etiam tempore Agilulfus cum Theuderico rege Francorum pacem perpetuam fecit. Post hæc Agilulfus rex rebellantem sibi Zangrulfum Veronensium ducem extinxit. ^d Gaidulfum quoque Pergamensem ducem, cui jam bis pepercerat, peremit: pari etiam modo et ^e Warnecautium apud Ticinum occidit.

CAPUT XV.

De peste apud Ravennam, et mortalitate apud Veronam.
Subsequenti tempore rursus Ravennam, et eos,

recte collegit Baronius. Hermannus Contractus longe aliter ac noster illius obitum narrat: «Childebertus, inquit, rex Francorum fortis, et strenuus, filius Sigeberti, anno 21 regis, ætatis vero 25, veneno, ut aiunt, a conjuge accepto moritur.» Brunichildis aviæ tutelæ, ut noster habet, filii ejus crediti sunt. Vide Fredegarium, cap. 16.

^a Mod., *Theodeberto, et Theoderico*, semper.

^b Amb., *Burgundionum*. Guntramno Burgundiæ regi superstitem fuisse Childebertum contra Baronii sententiam jam liquido constat; legimus enim apud Fredegarium: «Regnum ejusdem Childebertus assumpsit,» et apud Greg. Tur., lib. iv de Miraculis sancti Martini, cap. 37: «Tempore quo post obitum gloriosissimi regis Gunthramni Childebertus, rex Aurelianensium, urbem adiit, etc.» De illius obitu Fredegarium, cap. 13: «Anno 53 regni Gunthramni, v Kal. Aprilis, ipse rex moritur, sepultusque est in ecclesia sancti Marcelli in monasterio quod ipse construxerat.» Ex his, atque solari eclipsi per eundem Fredegarium narrata superiori anno Bollandiani successores clarissimi Henschenius et Papebrochius in præliminari exegesi de genealogia regum Dagobertinorum, ad tomum III mensis Martii, ann. emortualem Gunthramni 593 firmarunt. Cæterum piissimi regis virtutes ita claruerunt, ut in album sanctorum relatus fuerit, eique sacer dies 28 Martii, ut videre est in cit. Actis sanctorum Bollandii. Quæ vero ad Langobardos nostros pertinet, hoc etiam tempore a Paulo non integre relata, silentio minime prætereunda Cotronensis urbis expugnatio, ingensque captivorum numerus abductus anno 596, ut ex epistola divi Gregorii Magni colligere possumus. Ea data est ad Theotistam patriciam, quæ summo pontifici, ut et cæteri plures, magnum auri pondus ad redimendos captivos largita fuerat. Vide lib. vii, indict. 15.

^c *Hac etiam tempestate*. Mod.

^d Al., *Gandulfum quoque Bergomensem*. Lind.

A qui circa oram maris erant, pestis gravissima vastavit. Sequenti quoque anno mortalitas valida populos Veronensium attrivit ^f.

CAPUT XVI.

De signo sanguineo in cælo, et bello Francorum inter se.

• Tunc etiam signum sanguineum in cælo apparuisse visum est, et quasi hastæ sanguinæ, et lux clarissima per totam noctem. Theudibertus rex Francorum eo tempore cum ^g Clotario patruale suo ^h bellum gerens, ejus exercitum vehementer afflixit.

CAPUT XVII.

De morte Ariulfi ducis Spoletani, et de ducatu Thudelapii.

Sequenti anno Ariulfus dux, qui ⁱ Faroaldo apud Spoletum successerat, moritur. Hic Ariulfus cum bellum contra Romanos in Camerino gessisset, victoriamque patrasset, requirere a suis hominibus cœpit quis vir ille fuerit quem ipse in illo bello quod gesserat tam strenue pignantem vidisset. Cui cum sui viri responderent se ibi nullum aliquem fortius facientem quam ipsum ducem vidisse, ille ait: Certo multum et per omnia me meliorem ibi alium vidi, qui quoties me adversæ partis aliquis percutere voluit, ille vir strenuus me semper suo clypeo protexit. Cumque dux ipse prope Spoletum, ubi basilica beati martyris ^j Sabini sita est, in qua ejusdem venerabile corpus quiescit, advenisset, interrogavit cujus hæc tam ampla domus esset. Responsum est ei a viris

^k Al., *Wernecaustum*. Lind. et Mod. *Warnecantium*. A.

^l Hæc eadem ferme Pontif. Raven. in Vita sancti Mariniani xxx, cap. 2: «Istius igitur temporibus circa commorantes marina littora, maximeque in hac civitate Ravennæ gravissima peste vastati sunt, et volutato anni circulo Veronenses cives valida mors consumpsit. Post hoc visum est terribile in cælo signum, et velut hostes sanguinei per totam noctem dimicantes, et lux clarissima lustrata est.»

^m Ms., *Lothario*, et sic infra quoque Lind. servanda Editorum lectio.

ⁿ Bellum inter Theodebertum Austrasiæ ac Theodoricum Burgundiæ reges contra Clotarium II Neustriæ regem narrat Fredegarium in Chron., cap. 20, Aimoinus, lib. iii, cap. 88, eique narratam a Paulo meteororum apparitionem parem faciunt, atque in annum 600 incidisse communiter firmanter recentiores. Susceptum instigante potissimum Brunichilde Theodeberti, et Theoderici aviæ infelicem Clotario exitum habuit. Pugnatum quippe in Senonensium ditione ad fluviolum Aroanem, haud procul a Dromello vico: «Ibi, scribit Fredegarium, dicto cap. 20, exercitus Clotarii gravissime trucidatus est. Ipsoque cum his qui remanserunt in fugam verso, pagos et civitates ripæ Sequanæ, quæ se ad Clotarium traderant, depopulantur, et vastantur. Civitates ruptæ nimis, pluritas captivorum ab exercitu Theoderici et Theodeberti exinde deducitur. Clotarius oppressus vellet nollet per pactionis vinculum firmavit, ut inter Sigonam et Ligerim usque mare Oceanum, et Britannorum limitem, pars Theoderici haberet, et per Singonam et Isaram ducatum integrum Dente lini usque Oceanum mare Theodebertus reciperet. Duodecim tantum pagi inter Isaram, et Sigonam, et mare littoris Oceani Clotario remanserunt.»

^o Al., *Farualdo*. Lind.

^p Mod., *Sabini episcopi*.

fidelibus, Sabinum ibi martyrem requiescere, quem Christiani quoties in bellum contra hostes irent, a solitum haberent in suum auxilium invocare; Ariulfus vero cum adhuc esset gentilis, ita respondit: Qui potest fieri ut homo mortuus aliquod viventi auxilium præstet? Qui cum hoc dixisset, equo desiliens, eandem basilicam conspecturus intravit. Tunc, aliis orantibus, ipse picturas ejusdem basilicæ mirari cœpit. Qui cum figuram beati martyris Sabinini depictam conspexisset, mox cum juramento affirmavit dicens, talem omnino eum virum qui se in bello protexerat formam habitumque habuisse. Tunc intellectum est beatum martyrem Sabinum eidem in prælio adjutorium contulisse. Igitur, mortuo Ariulfo, duo filii Faroaldi superioris ducis inter se propter ducatum decertantes, ^b unus ex ipsis qui cum victoriam adeptus esset, nomine Theudelapius, ducatum suscepit.

CAPUT XVIII.

De prædicatione facta a Langobardis in cœnobio sancti Benedicti.

^c Circa hæc tempora cœnobium beati Benedicti

^a Al.: *præsidium haberent, ac eum propterea in suum auxilium vocarent.* Lind.

^b Al.: *alter eorum Theudelapius nomine victoria potitus ducatum suscepit.* Lind.

^c « Celebris est doctorum Scriptorum conatus (inquit Bacchinus in dissertat. historico-chronolog. de ætate Petri Senioris, etc., ad Pontif. Raven.) ut Paulum Warnefridi cum Leone Ostiensi, et Ostiensem ipsum cum Ostiensi componant, ubi de monasterii Cassinensis per Langobardos eversione, et de temporis spatio quod inter ejus desolationem et Petronæis opera factam restaurationem effluxit. » Disceptatum est pluribus per Camillum Peregrinum in chronologia Ducum Beneventanorum, abbatem Angelum a Nuce, Bollandum, Mabillonium, Bacchinum, aliosque præstantissimos viros, quorum argumenta singula hic enumerare longissimum esset. Ex iis ad Pauli nostri emendationem potius quam illustrationem satis fuerit carpisse vetustiora hujus rei monumenta, ex quibus evincitur ad superiora tempora contra Pauli testimonium insignem hanc celeberrimi monasterii eversionem esse referendam. Ævo proximior imò actæ tragœdiæ testis Gregorius Magnus, lib. dialogorum II, cap. 17, hæc habet, cum de prædicatione sancti Benedicti loquitur. « Vir quidam nobilis Theoprobis nomine; ejusdem Benedicti Patris fuerat admonitione conversus, etc. Hic cum quadam die ejus cellam fuisset ingressus, hunc amarissime flentem reperit. Cumque diu subsisteret, ejusque non siniri lacrymas videret, nec tamen ut vir Dei consueverat orando plangeret, sed mœrendo, quamnam causa tanti luctus existeret inquisivit. Cui vir Dei illico respondit: Omne hoc monasterium quod construxi, et cuncta quæ fratribus præparavi omnipotentis Dei judicio gentibus tradita sunt. Vix tamen obtinere potui ut mihi ex hoc loco animæ concederentur. Cujus vocem tunc Theoprobis audivit, nos autem cernimus, qui destructum modo a Langobardorum gente ejus monasterium scimus. Nocturno enim tempore, et quiescentibus fratribus nuper illic Langobardi ingressi sunt, qui diripientes omnia, ne unum quidem hominem illic tenere potuerunt, etc. » Anastasius Bibliothecarius, in Vita Pelagii II: Fugientes, inquit, ex cœnobio fratres Romam profecti sunt..... atque ex concessione sancti Pelagii papæ II, et Tiberii Mauricii imperatoris juxta Lateranense patriarchium monasterium construxerunt, et ex eo fortasse Leo Ostiensis in Chron. Cassin., lib. pr.,

Patris, quod in castro Cassino situm est, a Langobardis noctu invaditur. Qui universa diripientes, ne unum quidem de monachis tenere potuerunt, ut propheta venerabilis Benedicti Patris, quam longe ante præviderat, compleretur, qua dixit: Vix apud Deum obtinere potui, ut ex hoc loco mihi animæ concederentur. Fugientes quoque ex eodem loco monachi Romam petierunt, secum codicem sanctæ regulæ, quam præfatus Pater composuerat, et quædam alia scripta, nec non pondus panis, et mensuram vini ^d, et quidquid ex supellectili subripere poterant, deferentes. Cæterum post beatum Benedictum Constantinus, post hunc Simplicius, post quem Vitalis, ad extremum Bonitus congregationem ipsam rexit, sub quo hæc destructio facta est.

CAPUT XIX.

De morte Zottonis, et ducatu Arichis.

Mortuo igitur Zottone Beneventanorum duce, ^e Arigis in loco ipsius a rege Agilulfo missus successit, qui ortus in Foro Julii fuerat, et Gisulfi Foro Juliani ducis filios educarat, eidemque Gisulfo consan-

cap. 2: « Fratres Romam profecti sunt, atque ex concessione Romani pontificis Pelagii, qui tunc sedi apostolicæ præerat juxta Lateranense patriarchium monasterium construxerunt, ibique per centum et triginta annos, quod Casinense monasterium destructum permansit, habitaverunt. » Ad perspicuam horum explicationem omnium vice referam verba doctissimi Mabillonii in Annal. Benedictinis, lib. VII: « Casino tum præerat Bonitus abbas, successorem in regendo apud Lateranum grege Casinensi sortitus Valentinianum, qui annis multis, teste Gregorio, Lateranensi monasterio præfuit. Unus hic locus sufficit emendandæ communi nostrorum sententiæ, qui hanc eversionem anno supra quingentesimum octogesimo nono ponunt. Gregorius quippe Dialogos suos scribere aggressus est anno nonagesimo tertio. Jam vivere tum desierat Valentinianus, qui multis ante annis hoc est annis minimum decem, Lateranensi monasterio præfuerat. Ergo longe ante annos decem eversum fuerat Casinense monasterium, et monachi inde fugati, quibus Pelagius continentem Lateranensi basilicæ locum ad construendum monasterium concesserat, anno utique circiter octogesimo, qui quartus erat ejus pontificatus annus. Nec refert quod Gregorius ejus successor, Dialogorum librum secundum scribenti, nupera dicatur hæc eversio. NUPERA enim apud Gregorium non semel accipitur pro decem, imo et pro viginti annorum spatio, ut duo ejus loca manifeste probant, a me alias relata in notis ad hunc Gregorii locum, etc. » De Leonis vero testimonio infra hæc habet, cap. 3: « Corrigendus in eo prædictus auctor, quod subdit Casinates apud Lateranum perseverasse per centum et decem annos, quod Casinense monasterium destructum permansit, alius Codex habet centum et triginta annos, sed utrobique diminuto temporis intervallo, cum a Pelagio secundo, cujus pontificatu hæc eversio contigit, ad Gregorium III, quo pontifice sacri cœnobii a Petronæe instauratio facta dicitur a Leone, anni fere cxi. intercesserint. Verum Gregorii III loco substituendus est Gregorius II, qui cum anno 715 pontificatum inierit, annis minimum cxxxv Casinensis monasterii ruinæ perseverarunt, etc. »

^d De iis in regula D. Benedicti, cap. 39 et 40. Emina vini mensura dicitur, de qua curiosa multi, quæ non sunt hujus loci.

^e Al., *Arichis.* Lind. et Mod. al., *Arigiso.*

Ex subsequenti Beneventani ducis successione,

guineus erat. Ad hunc Arigis exstat epistola beati Gregorii papæ in hunc modum directa ^a.

CAPUT XX.

Epistola beati Gregorii papæ ad eundem Arichis.

^a Gregorius ^b Arigis duci.

« Quia sic de gloria vestra, sicut revera de filio nostro confidimus, petere a vobis aliqua fiducialiter provocamur, arbitantes, quod minime ^c nos patiamini ^d contristare, maxime in tali re, unde vestra anima multum poterit adjuvari. Indicamus ^e autem propter ecclesias beatorum Petri ac Pauli, aliquantas nobis trabes necessarias esse, et ideo Sabino subdiacono nostro injunximus, de partibus ^f Briccorum aliquantas incidere, et ut usque ad mare in locum aptum trahere ^g debeat. Et quia in hac re solatiis indiget, salutantes gloriam vestram, paterna charitate petimus, ut ^h actionariis vestris, qui in loco sunt ⁱ deputatis, ut homines, qui sub eis sunt, cum bonis suis in ejus transmittere solatium debeant, quantum vobis concurrentibus, melius quod ei injunximus possit perficere. Nos enim promittimus, quia dum res perfecta fuerit, dignum vobis ^j xenium, quod non sit ^k injuriosum, transmittemus. Nam

hic etiam firmatur chronotaxis annorum instituti Ducatus Beneventani, quam supra libro III, capit. 32, cum Caracciolo exhibui; nam si Zoto principatus est Beneventi per curricula viginti annorum, et successorem habuit Arigim, ut noster vocat, vel Archim, ut Chronic. Ducum Beneventi, vel Arichim, ut Anonym. Cassinensis, vel demum Arogem, ut D. Gregorius Magnus, jam liquido constat ex epistola dicti sancti pontificis ad Joannem episcopum Ravennatem, cujus verba recitavi, Indict. x, anno scilicet Domini nostri Jesu Christi 594, quo data est, Arichim ad principatum Beneventanum jam elatum fuisse, atque Neapolitanæ civitati cum Ariulpho alio duce insidias parasse, cumque Paulus noster Agilulphi regis beneficio principatum accepisse scribat, necessario dicendum paulo post regis inaugurationem id accidisse: unde si retro numerum xx annorum duxeris jam ad Caraccioli tempora venies, quantum licet in tanta rerum caligine: neque turbant ea, quæ doctiss. Peregrinius ex recentioribus Chronologis opponit; major enim ejusdem ævi scriptoribus habenda fides, nec argumentum ab ipso Paulo nostro deductum: nempe Zotonis ducatus initia ex tempore Autharii regis esse revocanda, quia noster hujus regis acta parrans de Zotone verba facit: frequentissimum illi quippe fuit multa per anticipationem referre, ut ipse non uno in loco professus est.

^a Data est indict. v; vide lib. XII, num. 23 edit. Patrum Benedict. sancti Mauri.

^b Amb., Arichis.

^c Amb., vos. Ms. L., neminem vos.

^d Amb., contristari.

^e Amb. et Mod., autem vobis propter, etc.

^f Amb. et Mod., Briciorum. Lind. al., Brixiorum, al., Brictonum.

^g Amb., deducere, nec leg. verbum debeat.

^h Amb., accinariis.

ⁱ Mod., demandatis.

^j Mod., exenium.

^k Amb., indignum.

^l Pontif. Raven. in Vita Mariniani XXX episcopi, hæc ex Paulo fortasse repetit. « Capta est inter hæc Agilulphi regis filia cum Gudelschalcho viro suo ab exercitu Gallinici patricii de civitate Parmense, et in hanc urbem Ravennæ capti ducti sunt; » et infra: « Igitur, ut diximus, semper bellum fuit inter Ravennenses et Langobardos, et discordia grandis propter

scimus nos considerare, et filiis nostris, qui bonam nobis voluntatem exhibent, respondere. Unde iterum petimus, gloriose fili, ut ita facere debeatis, ut et nos possimus vobis esse pro præstito beneficio debitores; et vos mercedem pro sanctorum ecclesiis habeatis. »

CAPUT XXI.

De captivitate filiae regis Agilulfi, et quia rex Agilulfus Cacano artificem direxit.

His diebus capta est filia regis Agilulfi, cum viro suo Godescalco nomine, de civitate Parmensi, ab exercitu Gallinici patricii; et ad urbem ¹ Ravennatum sunt deducti. Hoc quoque tempore misit Agilulfus rex Cacano regi Avarorum artifices ad faciendas naves, cum quibus isdem Cacanus insulam quamdam in Thracia expugnavit.

CAPUT XXII.

De basilica beati Joannis in Modicia, quam Theudelinda regina ædificavit.

Per idem quoque tempus Theudelinda regina basilicam beati Joannis Baptiste, quam in ^m Modicia ⁿ construxerat, qui locus supra Mediolanum duodecim millibus abest, dedicavit, multisque ornamentis filiam suam, quæ capta a Ravennatibus fuerat. Et propter ipsam iram civitas Cremona a prædicto capta et destructa est rege, et Mantua nimis vexata est, et disrupta. »

^m Amb., Modica; al., Madoetia, et ita alibi quoque L.

Tristanus Calchus, Hist. Mediol. lib. IV: « Madoetiam vulgus appellat; quæ tamen dictio a Paulo usurpatur. Nos vero innitimur inscriptione saxi vetustissimis litteris ad hunc modum ibidem insculpti. »

C. SERTORIUS L. F. QUF. VETERANUS LEG. XVI. CURATOR. CIVIUM. OMN. OR. MOGUNTIACI.

Opulentum oppidum est, et Lambro alluitur. Eoque lapidis argumento Moguntiacum oppidum appellatum fuisse contendit. Notanda tamen in eo lapide varia lectio Romanor. pro omn. or., et Apianum, unde Gruterus exscripserat, eundem hic Mediolani ad sancti Victoris legisse. Balthasar Fidelis Madoetien-sis basilicæ archipresbyter in libro quem ad Leonem X. Pontif. Max. scripsit, Modiciam a census modicitate appellatam fuisse putat, et Calcho de veteri Moguntiaci nomine subscribit: utcumque se res habeat Ennodio lib. VI, epist. 10 Moditia dicitur, ut animadvertit doctis. Fontanimus in sua dissertat. de corona ferrea. Ego vero in vetustis chartulis omnibus noni, et decimi sæculi apud eximium antiquitatis, bonarumque litterarum cultorem comitem Donatum de Sylva, et in ipso archivio basilicæ Madoetien-sis promiscue Modiciam, et Modicam legi.

ⁿ Quæ sequuntur solummodo in Ascensiana editione habentur « construxit pro se, et pro viro suo, et pro filiis, ac filiabus, et cunctis Langobardis Italiensibus, ut ipse sanctus Joannes pro nobis interpellator sit ad Dominum Deum nostrum Jesum Christum pro nobis, nos omnes unanimiter pollicemur illi omni anno in die Nativitatis suæ, hoc est VIII Kalendas Julii de nostris facultatibus transmissuros honorifice ad oraculum ejus ut per illius interpellationem habeamus juvamen Domini nostri Jesu Christi tam in bello, quam in aliis legibus omnibus, quocumque ituri sumus. Ab illo ergo die in omnibus actibus eorum coeperunt invocare sanctum Joannem, ut illis præberet auxilium in virtute Domini nostri Jesu Christi, et illi omnes permanebant illæsi: victoresque existerunt super cunctos adversarios suos. Locus autem ille supra Mediolanum duodecim millibus est; quem regina dedicandum curavit, multisque ornamentis auri et argenti mirifice decoravit, prædiisque

auri, argentique decoravit, prædiisque sufficienter ditavit^a. Quo in loco etiam Theudericus quondam Gothorum rex^b palatium construxit, pro eo quod æstivo tempore locus ipse, ut pote vicinus Alpibus, temperatus, ac salubris existit.

CAPUT XXIII.

De palatio quod construxit.

Ibi etiam præfata regina^c suum palatium condidit, in quo aliquid^d et de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua pictura manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitibus tondebant, vel qualis illis vestitus, qualisque habitus

ditavit, familiasque, et possessiones multas eidem loco addixit in honorem sancti Joannis Baptistæ. Dicamus assertionem scripturæ Theodolindæ reginæ una cum filio suo Adalwaldo rege sancto Joanni patrono suo de dono Dei, et de dotibus chartulam suæ donationis, quam in suorum præsentia scribere fecit. Si quis quolibet tempore hanc testem voluntatis suæ corruperit, in iudicii extremi die cum Juda traditore damnetur. Ordinatio vero ejus talis fuit. De rebus sancti Joannis nullo modo se debet aliquis intromittere, nisi tantum sacerdotes, qui ibi deserviunt die ac nocte, tanquam famuli ac famulæ, qui ibi subjecti sunt communiter debeant vivere. Quoniam vero in Ms. et Augustana Editione deerant, ideo in textum recipere nolui. Lind. In Ms. MODOETIENSI leguntur, paucis hæc variantibus, vers. ut ipse S. Joannes, ita sequitur: « Sit intercessor pro cunctis Langobardis ad Dominum, et illi voverunt inter se unanimiter majores natu cum rege suo, et una cum Theodelinda regina, atque dixerunt: Si sanctus Joannes, etc. Vers. *adversarios eorum*, sequitur: « Qui locus ille supra Mediolanum XII mill. adest, dedicavit, multisque ornamentis auri et argenti mirifice decoravit, prædiisque ditavit, familias, ac possessiones multas in eodem loco subjugavit in honore sancti Baptistæ Joannis. Dicamus offertionem Scripturæ Theodolindæ reginæ, etc.

^a « Quam maxime (scribit idem Fidelis) Langobardi hoc templum coluerint, cuppæ, coronæ, cruce, tabulæ aureæ, smaragdus, hyacinthis, electoriis, carbunculis, margaritis, aliisque immuneris lapillis ornata, altaris magni palla cum aurea, tum argentea, et syphus ille admirabilis optimi sapphyri, atque alia regia ornamenta relicta testantur. » Hæc omnia in insigni cimeliarchio ejusdem basilicæ servantur adhuc, perpetua Langobardicæ pietatis monumenta, eaque pluries DD. canonicorum beneficio non sine ingenti animi gaudio curiose spectavi. Placet hic regias coronas e suis archetypis expressas in adverso folio exhibere. Primam quidem non tam auro, quam ferrea lamina decoram: eam ex uno Dominicæ passionis clavo confectam loci hujus incolæ firmissime tenent, solemnique cultu cruci appositam singulis annis populorum piæ venerationi colendam exponunt, de illa Sigonius lib. 1 de Regno Italiæ, anno 591: « Auctores Mediolanenses patrios secuti annales asserunt coronam ei, nempe Agilulpho, impositam fuisse, a Theodelinda regina institutam, auream illam quidem, verum circulo ferreo interiore intextam, unde post ferreæ coronæ nomen Italico Langobardorum regno enituit. »

Agilulphi regis alteram, quam figuræ Domini nostri Jesu Christi, elevata in signum crucis dextera, et sinistra librum apertum tenentis, mystico Græcorum Α et Ω signatum: a lateribus figuræ angelorum, et XII apostolorum per spatia columnis distincta: eam extrema superiori parte pyropi, et smaragdi LXV circum exornant, siue ullis radiis, aut liliis, pondo unciarum XXI, den. XXII, quod etiam notavit Mabillonius in Itinere Italico pag. 212, inferiori vero inscripto lemmate AGILULF. GRAT. DI VIR.

A erat. Siquidem^e cervicem usque ad occipitium radentes nudabant, capillos a facie usque ad os dimissos habentes^f, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant laxa, et maxime lineæ, qualia Angli-Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis. Calcei vero eis erant usque^g ad summum pollicem pene aperti, et alternatim laqueis corrigiarum retenti. Postea vero cæperunt^h hosis uti, superⁱ quas equitantes^j tubrugos birreos mittebant, sed hoc de^k Romanorum consuetudine traxerunt

B GLOR. REX TOTIUS ITAL. OFFERET. SCO. JOHANNI BAPTISTÆ IN ECCL. MODICIA, amplissimo quidem titulo imperantibus adhuc ejus ævo in Italia per exarchos suos Græcis imperatoribus, qua ducatus Romanus, exarchatus Ravennæ, atque Neapolitanorum fines protendebantur. Pendet ab ea corona crux aurea, gemmis et margaritis ornata, unciarum XXIV den. XIV. Postremam Theodolindæ vocant, nullo tamen inscripto lemmate, auream pariter, smaragdus ornata pondo unciar. XIV, denar. XIX. Pendet etiam ex ea crux altera pondo unc. XV, den. VII, gemmis ab utroque latere splendens. Coronas hasce cum suis crucibus, et cætera notabilia dona itidem representat marmorea tabula supra majorem basilicæ januam, barbaro quidem sæculo insculpta, ut informes figuræ satis indicant, et præcipue veluti demissus de Christi Domini stomacho Jordanes fluvius, unde aquas hausisse ad baptizandum D. Joannem Baptistam exprimere voluerat artifex infelicissimus. A latere insculptæ coronæ tres, totidemque pendentes ab ipsis crucibus, ita ut hoc unum in citata clar. Fontanini dissertatione minime probaverim cap. 9, § 4. **C** Coronam ferream semper sua cruce fuisse destitutam: aliis enim duabus in MODOETIENSI lapide parem aspicio: neque oculatissimo viro id vitio vertendum, quippe Romæ scribens ad MODOETIENSEM basilicam non accesserat; sed nunc observasse juvabit, ne fastidiosis quibusdam irrisionibus ejus argumentandi vis contra ocularem antiqui lapidis aspectum aliquando stomachum faciat. In eo etiam insculpta visitur aurea gallina cum pullis suis, et vasculi plures, ejusdem reginæ Theodolindæ, ac Langobardorum munificentia dona, eandem prorsus formam exhibentia, quam singula in gimeliarchio re ipsa nunc servant, ita ut ex archetypis delineata tunc temporis fuisse dubitari non possit.

^b Mod., palatium magnum.

^c Mod., sibi.

^d Verba, et de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua pictura, al. desunt Lind. Mod., in quo aliquid de Langobardorum gestis manifeste ostenditur.

^e Moe., Sequæ de cervice.

D ^f Etiam hoc Gothis usitatum fuit. Sidonius Apollinaris lib. 1, epist. 2, « Aurium legulæ, sicut mos gentis est crinium superjacentium flagellis operiuntur, » ubi flagellis crinium significantur cirri, commune Germanorum ornamentum: unde etiam cirriferi vocantur, ut optime docuit vir clarissimus, et nunquam sine laude loquendus Justus Lipsius in notis ad Germaniam Taciti, ubi et quædam de vestitu Germanorum addit, quæ operæ pretium legere. Lind.

^g Mod. et Lind., ad pollicem pedis aperti.

^h Plane Germanicum vocabulum, Lind.; Latine tibialia. Vide Glos. Du Cange.

ⁱ Tô quas non leg. in Mod.

^j Isidor. Etymolog. lib. XIX, cap. 22: « Tubrugos vocatos dicunt, quod tibias, braccasque tegant. » Lind. Glossario, « lanea ocrea, ocreis, aut calceis coriaceis superimponi solita. » Byrreus, coloris rufi.

^k Amb., de Romana, non de sua consuetudine traxerant.

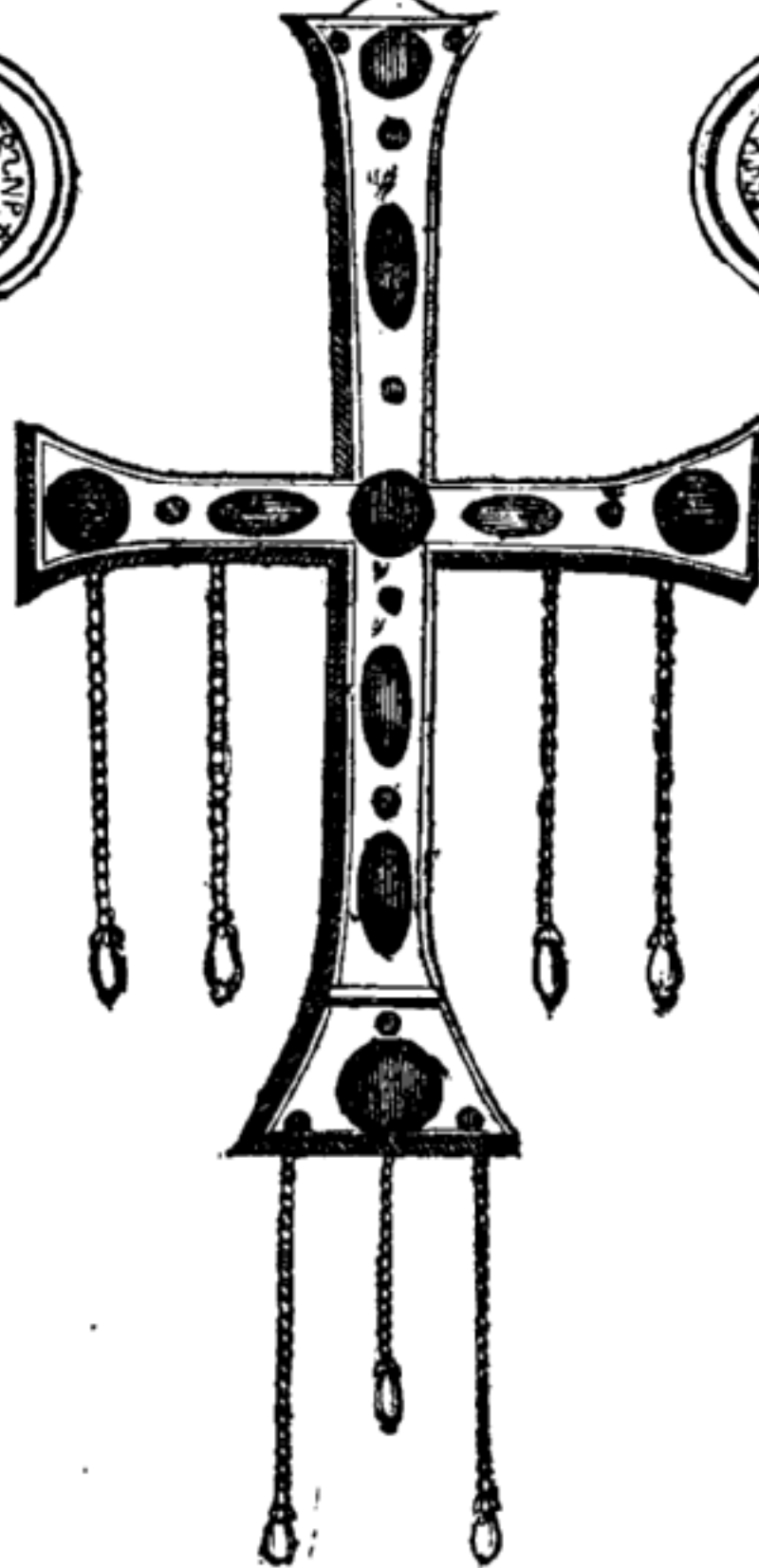
CORONA AUREA AGILULPHI REGIS

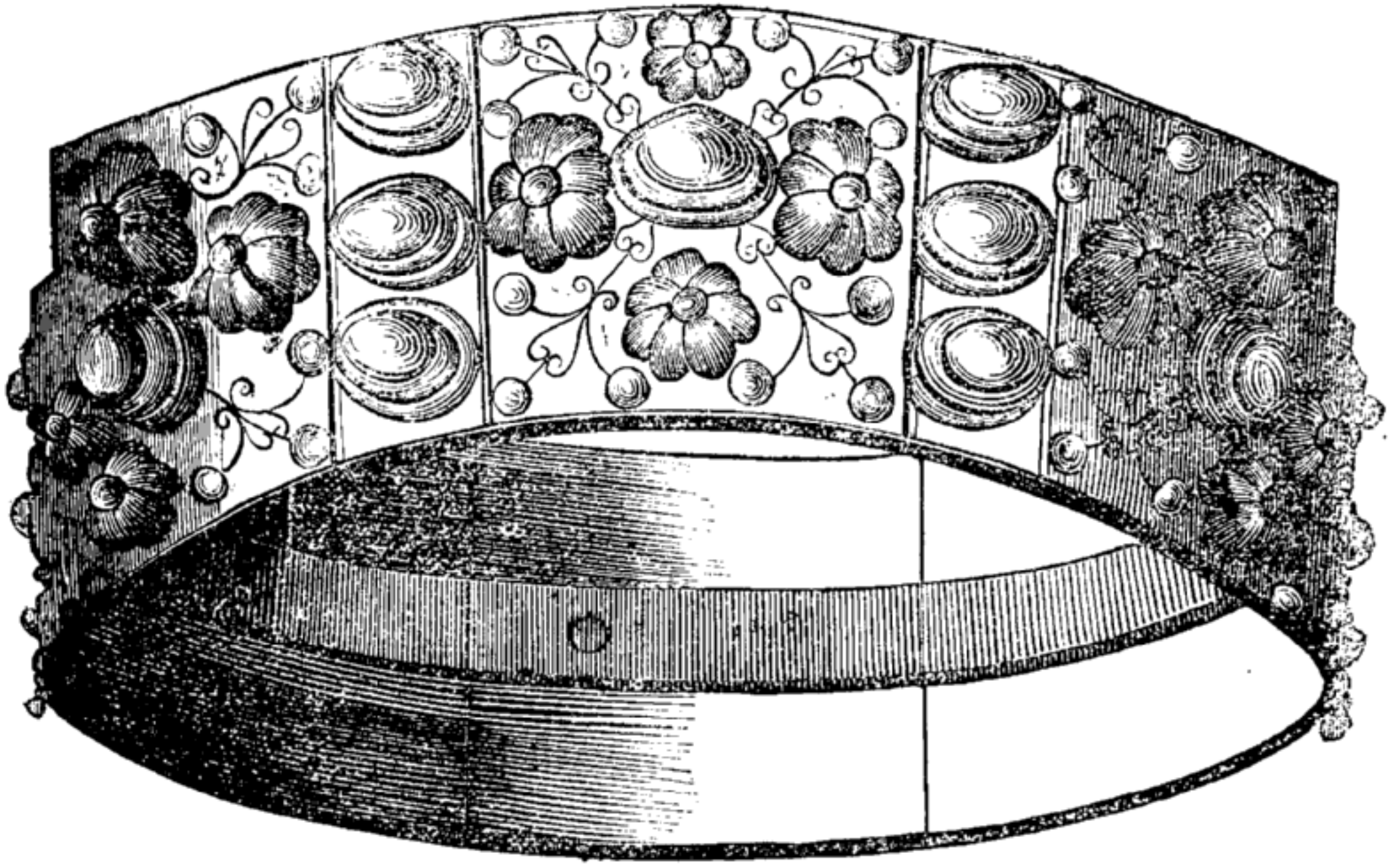
NUMISMA

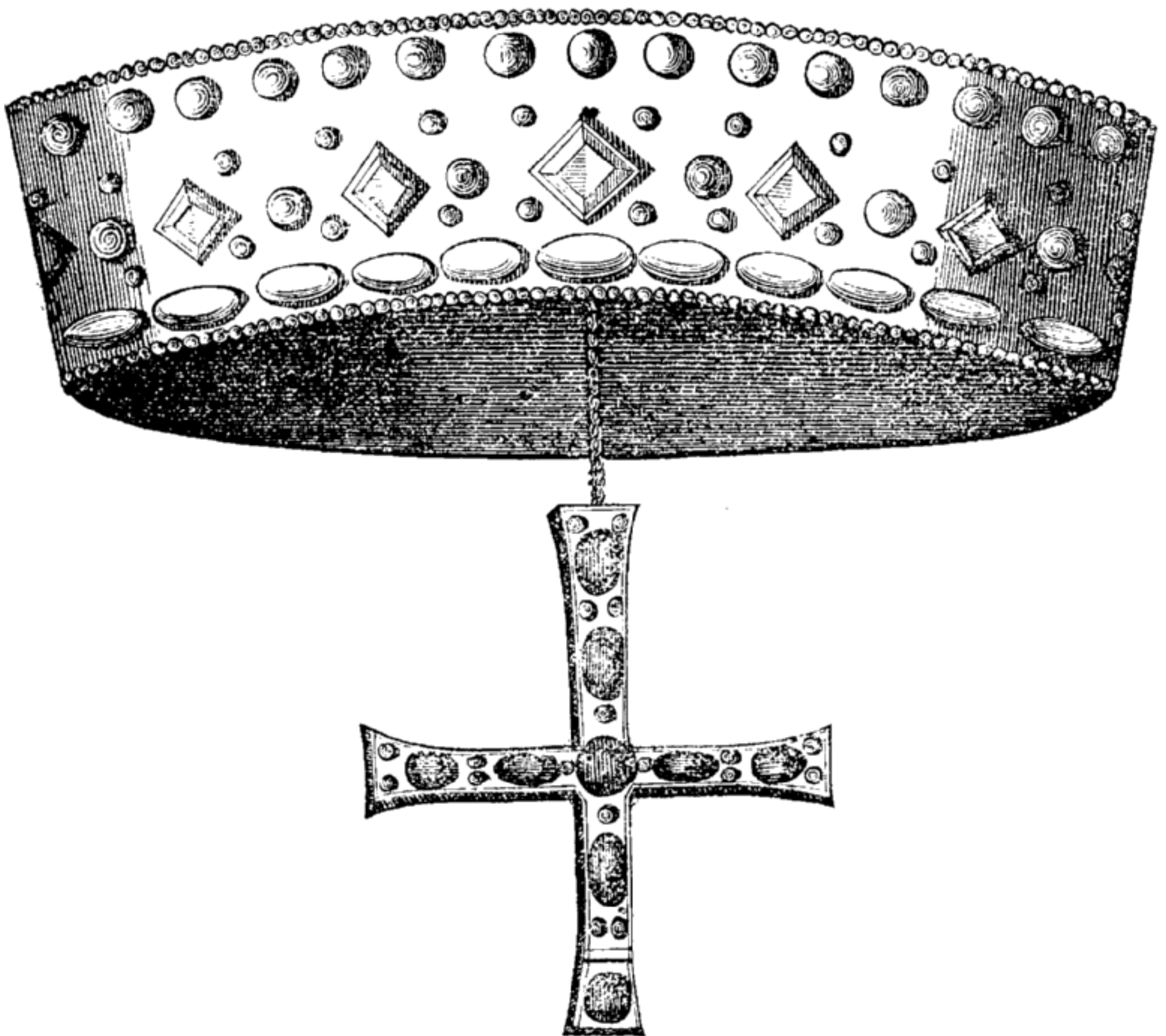
LIUTFRANDI

CORONA AUREA VULGŌ FERREA DICTA.

CORONA AUREA THEODOLINDAE REGINAE

latebra latuum appellata est; ipse & em adhuc rudes populos domos
edificare. terras incolere. plantare vineas docuit. atq; humanis
moribus vivere. cum antea semiferi glandum tantummodo alimentum
vicia sustentarent. Et aut in speluncis. aut frondibus. virgulisq; contex-
tas casulas habitarent. Ipse & iam eis nummos aureos primum instituit; pro
quibus meritis ab indocibili & rustica multitudine deus appellatus est.
Post hunc picus eius filius de quo fabulose dicitur. quod a quadam famosis-
sima maga Circe nomine. ob contemptum eius amore in aue sui nominis
fuit mutatus; Post hunc eius filius Faunus. qui fuit pater Latini. cui
matris carmentis Nympharum creditur latinas litteras repperisse;

Ita ad ista uerba uementius quo cum quibus
certamine conflixit; Iub; ab uti uicione pens corruptis. Regē totū q̄ ultra
dece annos regnauerat in fecit. unū d̄q; italis ad rei publice uos felix;
Quis u' restat ad hinc que de uisumam augusti felicitate dicant in sequenti
dō psule libello p̄ m̄daly. — T;

CAPUT XXIV.

De subversione Patavinæ urbis.

Usque ad hæc tempora Patavium civitas fortissime militibus repugnantibus Langobardis rebellavit. Sed tandem injecto igne tota flammis vorantibus concremata est, et jussu regis Agilulfi ad solum usque destructa est; milites tamen qui in ea fuerant Ravennam remeare permissi sunt.

CAPUT XXV.

De pace facta cum Avaribus, et quod Langobardi Istriam sunt ingressi.

Hac tempestate Agilulfi legati regressi a Cacano pacem perpetuam factam cum ^a Avaribus nuntiarunt. Legatus quoque Cacani cum eis adveniens ad Gallias perrexit, denuntians Francorum regibus, ut sicut cum Avaribus, ita pacem habeant cum Langobardis. **B** Inter hæc Langobardi cum Avaribus et Sclavis Istrorum fines ingressi, universa ignibus et rapinis vastaverunt.

CAPUT XXVI.

De nativitate Adaloaldi filii Agilulfi, et invasione montis Silicis.

Agilulfo quoque regi tunc nascitur filius de Theudelinda regina, in ^b Modiciæ palatio, qui ^c Adaloal-

^a Al., Avaribus Hunnis. Lind.

^b Amb. semper, Modicæ.

^c Al., Adaloald, al., Adalualdus, et sic infra. Lind.

^d Al., Constantino, et Avorante, qui fuit strator, etc. Lind.

^e Mauricius imperasse annos xx, menses tres, dies aliquot, erudiis exploratissimum, itemque apud veteres plerosque scriptores annos incompletos pro completis numeratos fuisse, ut Paulus noster hoc loco. Zonaras, in Annal., nullam incepti anni rationem habuit in imperio Mauricii, scribit enim: Ἐθαυ δὲ Μαυρίκιος ἐτῶν ἐξήκοντα καὶ τριῶν, εἴκοσι βασιλεύσας ἐνιαυτούς. « Mortuus est Mauricius anno ætatis sexagesimo tertio, regni vigesimo. » Exeunte scilicet Novembri anni 602, indictione 6 jam inchoata. Horribilem infelicis imp. obitum, quem plures Græci scriptores narrant ex Chronico Alexandrino repetimus: Ἐκρατήθη δὲ Μαυρίκιος Τιβέριος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ ὀκτῶ τέκνων αὐτοῦ εἰς τὸν ἅγιον Αὐτένομον πλησίον Πραιμέτου, καὶ τῇ κζ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἡμέρα τρίτῃ ἐσφάγη πλησίον Καλκηδόνος αὐτὸς Μαυρίκιος Τιβέριος; καὶ Πέτρος, Ἰουστίνος, καὶ Ἰουστινιανὸς, καὶ Πέτρος δὲ ὁ ἀδελφὸς Μαυρίκιου κουροπαλάτης ὢν, συσχεθεὶς καὶ αὐτὸς; ἐσφάγησαν δὲ εἰς Διαδρόμους πλησίον τοῦ Ἀκρίτα. Κωνσταντῖνος ὁ Λάρδις ἀπὸ ἐπαρχῶν γενόμενος πραιτωρίων, καὶ λογοθέτης, καὶ κουράτωρ τῶν Ὀρμισδοῦ, καὶ Θεοδοσίος ὁ υἱὸς Μαυρίκιου, καὶ Κομεντιόλος ὁ πατρικίος, **D** καὶ στρατηλάτης, καὶ αὐτὸς ἐσφάγη πέραν πλησίου τοῦ ἁγίου Κωνωνος πρὸς θάλασσαν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐγένετο κυνόβρωτον. « Comprehensus vero Mauricius Tiberius cum uxore et octo liberis in æde sancti Autonomi juxta Prænetum, et 27 die ejusdem mensis, feria tertia, occiditur ad Chalcedonem ipse Mauricius Tiberius; ac Petrus, Justinus, et Justinianus. Et Petrus Mauricii germanus Curpalata captus et ipse. Interfecti sunt in Diadromo ad Acritam. Constantinus Lardis ex præfecto factus prætorio Logothetes, et Curator Hormisdi, filius præterea Mauricii Theodosius, et Comentiolus patricius, et militiæ præfectus casus est trans urbem ad sancti Cononis propter mare. »

Jussus est filiorum suorum mortem aspicere, cumque ultimam nutrix subripisset, ac in illius locum filium suum morti tradendum supposuisset, non tulit imp., dolumque indicavit, ea sæpius verba pronun-

A dus est appellatus. Sequenti tempore, Langobardi castrum montis Silicis invaserunt. Per idem tempus repulso apud Ravennam Gallicino, rediit Smaragdus, qui prius fuerat Ravennæ patricius.

CAPUT XXVII.

De morte Mauricii imperatoris.

Igitur Mauricius Augustus postquam uno et viginti annis rexit imperium cum filiis Theodosio et Tiberio, et ^d Constantino a Foca, qui fuit strator Prisci patricii, ^e occiditur. Fuit autem ^f utilis reipubl. Nam sæpe, contra hostes dimicans, victoriam obtinuit. Hunni quoque, qui et Avars appellantur, ejus virtute ^g devicti sunt.

CAPUT XXVIII.

De Gaidoaldo, et Gisulfo ducibus, et de baptismo Adaloaldi.

Hocanno ^b Gaidoaldus dux de Tridento, et Gisulfus de Forojulii, cum antea a regis Agilulfi societate discordarent, ab eo in pace recepti sunt. Tunc etiam baptizatus est prænominatus puer Adaloaldus, filius Agilulfi regis, ⁱ in sancto Joanne in Modicia, et susceptus de fonte est a Secundo ^j servo Christi de Tridento, cujus sæpe fecimus mentionem. Fuit autem

tians: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum.* Vide Theophylactum, qui spectaculum projectorum in mare cadaverum, et ad littus pluries fluctibus actorum extremam tragœdiæ scenam accessisse narrat. Laudes Mauricii frequentissimæ apud historicos Græcos, quibus tamen avaritiæ notatur, qua petitum a Cacano in singulos captivos milites dimidium aureum tradere recusavit; quamobrem Cacanum barbara ferocia, XII mil. numero, omnes occidit.

^f Amb., utilis reipublicæ, sed avaritia deditus nimia.

^g Bella inter Mauricius et Cacanum Avarum regem fusius narrant plures Græci scriptores, Theophylactus, Nicephorus, Zonaras, Manasses, Cedrenus, et auctor Chronici Alex., inter Latinos Historia Miscella, lib. xvii, ex Theophane.

^h Al., Gandoaldus. Lind.

ⁱ Al., in ecclesia sancti Joannis. Lind. et Mod.

^j Maximus Annalium pater Baronius putat eundem istum Secundum fuisse illum Secundinum abbatem, ad quem plures divi Gregorii datæ sunt litteræ. « Erat, inquit, iste abbas magni nominis inter Langobardos existens, ut ex aliis ipsius Gregorii litteris ad Theodolindam reginam datis apparet, huncque ipsum apud Paulum Diaconum (errore puto librorum) non Secundinum, sed Secundum invenimus nominatum, a quo fuisse baptizatum filium Theodolindæ reginæ Adovaldum idem affirmat, non alio titulo ipsum quam servum Dei appellans, et patria Tridentinum, ubi idem auctor agit de ejus obitu. Citat eum ipse frequenter; nam ab eo scriptam esse de Longobardis historiam tradit, etc. » At in ipsa etiam divi Gregorii epistola ad Theodolindam, lib. xiv, iudict. 7, Edit. novis., in Mss. omnibus legi Secundum notavit Gussanvillæus. In ea cognoscimus librum in causa trium capitulorum scripsisse, ad quem ut subtilius responderet divus Gregorius regina petierat; sed hic morbum causatus, synodum quæ tempore Justiniani facta fuerat pro responso interim ad cognoscendam actuum rerum seriem transmisit. Dona etiam varia post hæc, et quibus demerere tantum virum conatus est, quem sciret continere potuisse Langobardos in communionem catholicam, ut scribit Baronius laudatus anno 599, num. 15 et 16. Occubuisse ferunt Tridenti anno circiter 615. Vide Vossium, de Hist. Lat., etc.

festi paschalis dies eo tempore ^a septimo Idus Aprilis.

CAPUT XXIX.

De captu Cremonæ, et Mantuæ, et de morte filię regis, et de bello Francorum.

Erat autem iis diebus adhuc discordia Langobardis cum Romanis propter captivitatē filię regis. Quae causa Agilulfus rex egressus Mediolano, mense Julio, obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos ei Cacanus rex Avarorum in solatium miserat, et cepit eam duodecimo Kalendas Septembris, et ad solum usque destruxit. Pari etiam modo expugnavit Mantuam, et interruptis muris ejus cum ^b arietibus, dans ^c veniam militibus qui erant in ea revertendi Ravennam, ^d ingressusque in eam die Idum Septembrium. Tunc etiam partibus Langobardorum se tra-

^a VII Id. Aprilis in Mod. et aliis non leguntur.

Anno scilicet 605 quo Pascha septimo Idus Aprilis celebratum fuit, indictione 6 currente, de nato Adalvaldo Theodolindę gratulatus est divus Gregorius citata epistola, hæc scribens additis muneribus: « Scripta quę ad nos dudum a Genuensibus partibus transmisistis gaudii vestri nos fecere participes, propterea quod omnipotentis Dei gratia et filium vobis donatum, et quod valde excellentię vestrę est laudabile, catholicę eum fidei novimus sociatum. Nec enim de Christianitate vestra aliud credendum fuerat, nisi id studere vos, ut quem divino munere suscepistis, catholicę rectitudinis auxilio muniretis, ut et Redemptor noster familiarem te suam famulam cognosceret, et Langobardorum genti novum regem in timore suo feliciter enutriet. Unde oramus omnipotentem Deum, ut et vos in mandatorum suorum via custodiat, et eundem excellentissimum filium nostrum Adalvaldum in suo faciat amore proficere, quatenus sicut hic inter homines jam magnus est, sic quoque et bonis actibus ante Dei nostri oculos sit gloriosus. » Et infra, post ea quę de Secundo notavi: « Excellentissimo autem filio nostro Adalvaldo regi transmittere phylacteria curavimus, id est, crucem cum ligno sanctę crucis Domini, et lectionem sancti Evangelii theca Persica inclusam. Filię quoque meę sorori ejus tres annulos transmisi, duos cum hyacinthis, et unum cum albula: quę eis peto per vos dari, ut apud eos nostra charitas ex vestra excellentia condiciatur. Paterna præterea charitate persolventes salutationis officium, petimus ut excellentissimo filio nostro regi conjugii vestro pro nobis de facta pace gratias referatis, atque ejus animum, sicut consuevistis, ad pacem de futuro per omnia provocetis, quatenus mercedem populi innocentis, qui in scandalo perire poterat, ante conspectum Dei inter multa bona quę agitis invenire possitis. »

^b Amb., Avaribus.

^c Ms., viam. Lind.

^d Amb. et Mod., ingressus est in eadem Id. Septembr.

^e Al., Vulturina. Lind. Cluverius ad hæc Pauli nostri verba, hæc habet: « Hic cum Vulturina castrum cum Patavio, Monte Silicis, Mediolano, Cremona, Mantua, ac Brixello connumeretur, miror ego quid Blondo et aliis in mentem venerit, cur id ad Adduæ in Larium lacum influxum traxerint, indeque vallem Tellinam initio dictam Vulturinam, contenderrint, cum ea a Tellio castro id cognomenti ferat. At castrum illud Diaconi, sive Vulturina, ut quaedam habent Exemplaria, sive, ut alia, Vulturina, seu denique, quod forte rectius, Vulturina dicensum sit, nullus alius est locus quam qui tenuis nunc vicus inter Cremonam et Brixellum, sinistrę Padi ripę a regione Caneti appositus est, vulgari vocabulo Valdoria. »

didit castrum, quod ^e Vulturina vocatur. Milites vero ^f Brixillum oppidum igni cremantes, fugerunt. Illis ita patris, reddita est filia regis a Smaragdo patricio, cum viro, et filiis, ac rebus cunctis; factaque est pax ^g mense nono, usque ad Kalendas Aprilis, indictione octava ^h. Filia vero regis mox a Ravenna Parmam ⁱ rediit, et ob difficultatem partus periclitata, ^j statim defuncta est. Hoc anno Theudebertus et Theudericus reges Francorum adversus Clotarium patrum suum dimicarunt, in quo certamine ex utraque parte multa millia ceciderunt.

CAPUT XXX.

De transitu beati Gregorii papę, et ejus sanctitate.

Tunc etiam beatus Gregorius migravit ad Christum, cum jam Focas per indictionem octavam anno regnaret ^k secundo. Cujus in locum ad apostofatus

^f Al., Brixillum. Lind.

^g Al., menses novem. Lind.

^h Anni scilicet 605. Congruit huic Pauli historię datum recitatę divi Gregorii epistolę, indict. 7, nempe post mensem Septembris anni 605, cujus etiam anni, mense Novembri, nonus a divo Gregorio Turonensi aliisque annum a mense Martio inchoantibus appellato, pax cum Langobardis est inita in annum ferme, ac dimidium.

ⁱ Amb., rediens ob difficultatem, etc. Mod., Parmam rediit, quę ob difficultatem, etc.

^j Tõ statim in Amb. non legitur.

^k Non bene Paulus secundum annum Imperii Phocę cum morte divi Gregorii per indictionem octavam alligavit; constat enim sub finem anni 602 Phocam imperare cępisse, currente sexta indictione, ex his Chronici Alexandrini verbis: Καὶ τῶ Νοεμβρίῳ μηνὶ τῆς αὐτῆς Ἰνδικτιῶνος, ἐκανάστασις γέγονε Μαυρικίῳ παρὰ Φωκᾶ στρατιώτου, μετὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ Μαυρικίος μὲν Τιβήριος σὺν τῇ γυναικὶ Κωνσταντίνῃ καὶ παισὶν θ', τουτέστιν ε' μὲν ἄρρεσι, Θεοδοσίῳ, Τιβερίῳ, Πέτρῳ, Παύλῳ, Ἰουστίνῳ, καὶ Ἰουστινιανῶ, καὶ τρισὶ θηλείαις, Ἀναστασίᾳ, Θεοκτίστῃ, καὶ Κλεοπάτρᾳ φεύγων τῇ κβ' τοῦ Δίου μηνός, κατὰ Ῥωμαίους Νοεμβρίου τῇ νυκτὶ τῇ ἐπὶ κγ', διαφανούσης παρασκευῆς. Φωκᾶς δὲ τῇ κγ' τοῦ αὐτοῦ μηνός ἡμέρα ε' στερεῖς ὑπὸ Κυριακοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν σεβάστιμον οἶκον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῷ Ἑβδόμῳ, τῇ κε' τοῦ ῥηθέντος μηνός, ἡμέρα κυριακῆ εἰσῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατεσθεῖς εἰς ὄχημα ἀπὸ τοῦ Ἑβδόμου εἰσεπιθὼν διὰ τῆς χρυσοῦς πόρτας, καὶ τῶν Τρωαδῆσιων ἐμβόλων, καὶ τῆς μέσης ὁδοῦ εἰς τοῦ παλατίου, μηδενὸς ὄλωσ ἀντιστάτης, ἀλλὰ πάντων εὐφημούντων. « Novembri mense ejusdem indictionis (nempe sextę) Phocas cum exercitu contra Mauricium seditionem movit; et Mauricius Tiberius cum uxore Constantina, et novem liberis, sex maribus, nempe Theodosio, Tiberio, Petro, Paulo, Justino, et Justiniano, et tribus virginibus Anastasia, Theoctiste, et Cleopatra, 22 mensis Di, qui Romanis est November, noctu, illucescente jam 25 die, qui fuit feria sexta, fugit. Phocas autem 23 ejusdem mensis feria sexta a Cyriaco patriarcha Constantinopolitano in æde veneranda sancti Joannis, quę est in Hebdomo inauguratus, 25 die dicti mensis die Dominico ab Hebdomo per Auream portam, et Troadesias porticus, medianque urbem totam, usque ad Palatium, nemine resistente, sed cunctis applaudentibus, curru vectus, Constantinopolim ingressus est. » Sanctus vero Gregorius mortuus est, et sepultus in basilica beati Petri apostoli, ante sacrarium, die 12 Martii, » ut Anastasius habet, anno 604 septima indictione; cumque secundus Phocę imperii annus completus fuerit mense Novembri ejusdem anni 604 octava quidem decurrebat indictio, sed annu mortuali sancti Gregorii minime respondens.

officium Sabinianus est ordinatus. Fuit autem tunc hiems frigida nimis, et mortuæ sunt vites pene in omnibus locis. Messes quoque ^a partim vastatæ sunt a muribus, ^b partim percussæ uredine evanuerunt. Debit etenim tunc mundus ^c famem sitimque pati, quando, decedente tanto doctore, animas hominum spiritalis alimonix penuria sitisque ariditas invasit. Libet me sane pauca de ejusdem beati Gregorii papæ scriptis, quamdam epistolam huic opusculo inserere, ut possit liquidius agnosci, quam humilis iste vir fuerit, quantæque innocentix, et sanctitatis. Illic denique cum accusatus apud Mauritium Augustum, ejusque ^d filios fuisset, quod Malcum quemdam episcopum in custodia pro solidis occidisset, scribens pro hac re epistolam ^e Sabiniano suo ^f apocrisario, qui erat apud Constantinopolim, inter cætera sic ait : **B** « Unum est quod breviter suggeras serenissimis ^g dominis nostris, quia si ego servus eorum in mortem Langobardorum me miscere voluissem, hodie Langobardorum gens, nec regem, nec duces, nec comites haberet, atque in summa confusione divisa esset. Sed quia Deum timeo, in mortem cujuslibet hominis me miscere formido. Malcus autem isdem episcopus

neque in custodia fuit, neque in aliqua afflictione, ^h sed die qua causam dixit, ⁱ et abductus est, nesciente me, a Bonifacio notario in domum ejus ductus est, ibique prandit, et honoratus est ab eo, et nocte subito mortuus est. » Ecce quantæ ^j humilitatis vir iste fuit, qui, cum esset summus Dei pontifex, ^k se servum hominum nominavit? Ecce ^l quantæ innocentix, qui nec in morte Langobardorum, qui utique et increduli erant, et omnia devastabant, sese ^m voluit admiscere.

CAPUT XXXI.

De regno Adaloaldi, et de pace facta cum Francis.

Igitur ⁿ sequenti æstate mense Julio levatus est Adaloaldus rex super Langobardos apud Mediolanum in Circo, in præsentia patris sui Agilulfi regis, astantibus legatis Theudeberti ^o regis Francorum, et desponsata est eidem regio puero filia ^p regis Theudeberti, et firmata est pax perpetua cum Francis ^q.

CAPUT XXXII.

Bellum Francorum cum Saxonibus.

Eodem tempore Francis cum Saxonibus pugnantibus, magna strages ab utrisque partibus facta est.

cum territoriis ad partem Francorum cassaverant non abscondam. Defuncto Clepeo summo principe, duodecim duces Langobardorum XII annis sine regibus transierunt: ipsoque tempore, sicut supra scriptum legitur, per loca in regno Francorum profugerunt. Ea præsumptione in compositione Augustam et Siusium civitates, cum integro illorum territorio et populo partibus Guntchramni tradiderunt. Post hæc legationem ad Mauritium imperatorem dirigunt. Hi XII duces, singulique legatarios destinant, pacem et patrocinium imperii petentes. Idemque et alios legatarios XII ad Guntchramnum et Childebertum destinant, ut patrocinium Francorum, et defensionem habentes, XII millia solidorum annis singulis his duobus regibus in tributa implerent; vallem cui nomen Ametegis partibus Guntchramni cassantes, hiis legatis, ubi plus congruebat, patrocinium sibi firmarent. Post hæc integra devotione patrocinium eligunt Francorum. Nec mora, post permissu Guntchramni et Childeberti, tunc Autharium ducem super se Langobardi sublimant in regnum. Alius Autharius, idemque dux cum integro suo ducatu se ditioni imperii tradidit, ibique permansit. Et Autharius rex tributa, quæ Langobardi ad partem Francorum spondiderant, annis singulis reddidit. Post ejus discessum filius ejus Ago in regno sublimatus, similiter implere dinoscitur. Anno 35 regni Clotarii, legati tres nobiles ex genere Langobardorum, Agilulfus, Pompegius, et Gauto (al., Guto) ab Agone rege ad Clotarium regem destinantur petentes, ut illa XII millia solidorum, quos annis singulis Francorum ærariis dissolvebant, debuisset cassare, exhibentes ingeniose secretius III millia solidos: ex quibus Warnacharius mille, Gundealdus mille, et Chucus mille acceperunt. Clotario vero 35 millia solidorum insimul exhibebant, quos consilio suprascriptorum, qui occulte xenati fuerant, Clotarius accepit, et ipsa tributa ad partem Langobardorum cassavit, et amicitiam perpetuam cum Langobardis sacramentis et pactis firmavit. » Corrigenda hic plura, quæ Fredegarius de Langobardicis rebus non bene comperta recitat, nempe Agilulphum Authario filium fuisse, ac XII tantum duces defuncto Clephone Langobardis imperasse Mauricii tempore. At quæ in Francia gesta sunt eundem novisse non inficiabor.

^a Verba partim vastatæ sunt a muribus, aliis desunt. Lind.

^b Anastasius, in Sabiniano: « Eodem tempore fuit fames in civitate Romana gravis. Facta autem pace cum gente Langobardorum, et jussit aperiri horrea Ecclesiæ, et venundari frumentum populo, etc. » Ex quibus manifestius apparet frigus, et sterilitatem, ex qua fames ingens, in anno 605 notandam esse, cum prima hiems post Gregorii obitum sedente Sabiniano fuerit.

^c Amb., fame sitique perire.

^d Al., filium. Lind.

^e Amb., Savino; sed servanda editorum lectio; constat enim epistolam hanc scriptam fuisse ad Sabinianum diaconum, eundem illum qui Gregorio in pontificatu successit.

^f Isidorus in Glossis: Apocrisarius minister Romanæ Ecclesiæ a secretis, legatus a secretis. Eorum serpiissime in libris jure consultorum mentio fit. Dicebantur etiam Adresponsi. Novel. 25, cap. 1: Habeat item adresponsum, sive apocrisarium.

^g Mod., domino nostro.

^h Al., sed die quod me causam nesciente a Bonifacio, etc. Lind.

ⁱ Verba et abductus est, non leg. in Mod.

^j Amb., innocentix.

^k Al., se servum nominavit. Lind. Cum esset summus pontifex se servum nominavit, etc., Mod.

^l Amb., quantæ innocentix vir iste fuit.

^m Amb., noluerat.

ⁿ Anni Domini nostri Jesu Christi DCV, indictione octava.

^o Filia etiam hæc Theodeberti regis Adaloaldo nondum trino desponsata in puerili ætate fuisse ex Theodeberti patris ætate bene colligitur. Is enim tunc temporis vix annum vicesimum attigerat, ut ex Annal. Francorum.

^p Verba regis Francorum, et desponsata est eidem regio puero filia regis Theodeberti, in aliis desunt. Lind.

^q Ad hæc verba respiciunt quæ Fredegarius in suo Chronico scripsit, num. 45, ad historiam nostram illustrandam optime convenientia. « Langobardorum gens quemadmodum tributa XII millia solidorum ditioni Francorum annis singulis dissolvebant referam: vel quo ordine duas civitates, Augustam et Siusium

Apud Ticinum quoque in basilica beati Petri apostoli, A Petrus cantor fulmine ictus.

CAPUT XXXIII.

De pace facta cum Smaragdo patricio, et de captis Tusciæ civitatibus.

Sequenti denique mense Novembrio, rex Agilulfus a pacem fecit cum Smaragdo patricio in annum unum, accipiens a Romanis duodecim millia solidorum. Civitates quoque Tusciæ, hoc est b Balneum regis, et urbs vetus a Langobardis invasæ sunt. Tunc etiam mense Aprili, et Maio, apparuit in cælo stella, quam cometem dicunt. Dehinc Agilulfus rex iterum c fecit pacem cum Romanis tribus annis.

CAPUT XXXIV.

De morte Severi patriarchæ, et de sacerdotio Joannis, et Candidiani.

His diebus defuncto Severo patriarcha, d ordinatur Joannes abbas patriarcha in Aquileia vetere, cum

a Al., *inducias*. Lind.

b Mod., *Balneus regis*.

c Anno scilicet 606.

d Mod., *ordinatus est in ejus loco Joannes, etc.*

e Mod. et Lind. *Romanus*.

f Expunctis de libri III, cap. 26, erroribus, quos noster ibi plures cumulaverat, non alio de fonte quam ex libris ip-sis schismaticorum, ea quæ post Maranensem pseudosynodum gesta sunt, ex doctiss. Norisio prosequar, acta divi Gregorii in eadem causa recensens, qui Pelagio successit, et non minori cura revocandis ad Ecclesiam schismaticis incubuit. Initio enim Severum Aquileiensem episcopum datæ coram Joanne Ravennate archiepiscopo fidei prævaricatorem Romam cum cæteris schismaticis episcopis vocavit, ut epist. lib. I, additis divalibus jussionibus, quas impetraverat. Severus iis acceptis collegas evocat, habitaque ab iis, qui Langobardorum ditioni suberant, tumultuaria synodo, ea fuit sententia, ne quis Romam accederet, datisque litteris ad Mauricium, Romanæ sedis iudicium declinare statutum est. Interim a Severo congregatis Istriæ episcopis, in unam pariter sententiam itum est, ut a pontifice Cæsarem appellarent, datisque litteris, Mauricium commentis suis eo adduxerunt, ut ad Gregorium, et Romanum exarchum rescriberet, ne molestia eisdem inferretur, verabatur enim ne vi adhibita Istros, qui suis adhuc partibus adhærebant, ad Langobardos proniores faceret. Quousque Romanus exarchatum tenuit nulla spes Gregorio schismaticos corrigendi, neque dum Callinicus in eadem permansit auctoritate, donec, isto Constantinopolim revocato, Smaragdus iterum in Italiam venit, quem ex præteritæ bene gestæ rei memoria in Severum et schismaticos suis litteris iterum provocavit. Occiso inter hæc Mauricio, quem nunquam sibi faventem habuit Gregorius, Phoca imperante meliores animo spes jam conceperat, cum paulo post ad superos abiit. Cæterum nec Severus Aquileiensis diu superstes; nam et ipse anno 605 satis concessit, e et quia, ut scribit Joannes Diaconus a Norisio recitatus in Vita sancti Gregorii cap. 38, ad unitatem sanctæ universalis Ecclesiæ redire non meruit, ad scindendum quoque suæ ipsius dioceseos unitatem Romanum pontificem sua vecordia suscitavit, adeo ut ab ipso illius obitus tempore Aquileiensis diocesis in duos metropolitanos, Catholicorum videlicet et schismaticorum divisa sit, neque potuit postmodum, licet omnes generaliter ad unitatem de schismate repedaverint, ad pristinae conjunctionis unionem usque hætenus reformari. Gradensibus enim Catholicum, Aquileiensibus schismaticum episcopum expetentibus, utrique parti suus accessit, Candidianus Arminiensis Catholicis, Joannes abbas schismaticis,

consensu regis et Gisulfi ducis. In Grados quoque ordinatus est e Romanis Candidianus antistes. f Rursum mense Novembrio, et Decembrio, stella cometes apparuit. Candidiano quoque defuncto apud Grados ordinatur patriarcha g Epiphanius, qui fuerat h primicerius notariorum ab episcopis, qui erant sub Romanis; et ex illo i tempore cœperunt duo esse patriarchæ.

CAPUT XXXV.

De invasione Neapolitanæ civitatis, et de morte Eleutherii falsi imperatoris.

Itac ætate Joannes Consinus invasit Neapolim, quem de eadem civitate non multos post dies j Eleutherius patricius expulit, eumque interfecit. Post hæc isdem Eleutherius patricius eunuchus imperii jura suscepit. Qui dum a Ravenna Romam pergeret, in castro Luceolis a militibus interfectus est, caputque ejus Constantinopolim imperatori delatum est k.

Candidianum exarchus, Joannem Agilulphus tuebantur; constat enim ex registro epistol. divi Gregorii quam accepti in ejus aula schismatici forent; imo jam rumor erat ad eosdem Theodolindam reginam descivisse, qua de causa multas ad eam litteras dedit, ut lib. III Reg. et aliam, quam supra retuli, cum de nato Aladvaldo gratulatus est. Cæterum quæ hic noster addit de ordinato Joanne schismatico cum consensu regis, et Gisulfi ducis in Aquileia vetere, leguntur etiam in Chronico Danduli ab Ughello relato, ex quo ut Norisius, aliique notant, explodendus Martianus, quem successorem Severo facit. l Marciano, scribit Dandulus, successit Candidianus patriarcha in ipsa suprascripta metropoli Gradensi. Sub cujus tempore per consensum Agilulphi regis Langobardorum, Gisulphus dux per vim episcopum in Foro-Julii ordinavit Joannem abbatem. In quo tres episcopi consenserunt, Deo sibi contrario, et ordinaverunt, etc. Sedit an. v.

g Al., *Epiphanius*. Lind.

Anno 615 ut communiter cum Ughello: de eodem hæc Dandulus: « Hic natione Istriæ de oppido Humagi, vir catholicus, et Scripturis divinis satis eruditus, presbyter et notarius hujus sedis ab Helia patriarcha factus, in Concilio Gradensi officium sibi commissum sufficienter exercuit, et a Severo patriarcha postea primicerius notariorum constitutus est, nunc vero ab episcopis, clero, et populo, qui in devotione Romanorum existebant, patriarcha in Grado electus, et consecratus est, et propterea Gradensis deinde appellatus. »

h Primicerius nihil aliud est, quam princeps; vel primus; quemadmodum *primicerius numerariorum, tabulariorum*, sic etiam dicebatur *secundicerius, terciocerius*. Nicephori Gregoræ temporibus hæc appellatio desit, et primicerium *dominum* appellarunt. Sic ipse scribit Hist. Rom. lib. VII, pag. 109: τῆς βοιωτίας καὶ τῶν θηβῶν ἀρχηγόν, ἀντὶ μεγάλου πριμμικερίου, μέγαν κύριον ὀνομάζουσι νῦν. De origine nominis diversi diversa sentiunt; alii dictos putant quasi prima cera, hoc est albo, sive catalogo inscriptos, alii τὸ *cerius* productionem tantum vocis esse, nihilque præterea significare. Lind.

i Non a tempore ordinati Epiphani, sed Candidiani, et Joannis, ut citatis Joannis Diaconi verbis optime probat Norisius.

j Amb., *Eleutherius patricius eunuchus imperii jura suscepit*.

k Anastasius Bibliothecarius in sanctum Deusdedit: « Eodem tempore veniens Eleutherius patricius et cubicularius Ravennam occidit omnes qui in nec Joannis exarchi et iudicis reipublicæ fuerant mixti. Hic venit Romam, et susceptus est a sanctissimo

CAPUT XXXVI.

De pace facta cum imperatore.

Hac etiam tempestate misit rex Agilulfus ^a Stablicianum notarium suum Constantinopolim ad ^b Focam imperatorem. Qui rediens cum legatis imperatoris, facta pace annuali, Agilulfo regi iidem legati imperialia munera obtulere.

CAPUT XXXVII.

De Foca Augusto, et ejus nece, et imperio Eraclii.

Focas igitur, ut præmissum est, extincto Mauricio, ejusque filiis, Romanorum regnum invadens, per ^c octo annorum curricula principatus est. Hic, rogante papa Bonifacio, ^d statuit sedem Romanæ et apostolicæ Ecclesiæ caput esse omnium Ecclesiarum, quia Ec-

deusdedit papa optine. Qui egressus de Roma venit Neapolim, quæ tenebatur a Joanne Compsino Intarta (seu, ut alii legunt, Antarta). Qui Eleutherius patricius pugnando ingressus est Neapolim; et interfecit tyrannum, reversusque est Ravennam, et data roga militibus, pax facta est in tota Italia. ^e Et in Bonifacio V sancti Deusdedit successore: ^f Eodem tempore ante dies ordinationis ejus Eleutherius patricius, et eunuchus factus Intarta assumpsit regnum, et veniente eo ad civitatem Romanam, in castrum, quod dicitur Luceolis, ibidem a militibus Ravennatis interfectus est. Cujus caput ductum est Constantinopolim ad piissimum principem. ^g Ex his actæ rei seriem perspicue noscimus, imo et tempus paulo serius, quam noster habet indicatur: quippe sede vacante, ante ordinationem Bonifacii, Eleutherius rebellis et ipse ut Joannes Consinus occisus fuerat, anno scilicet 618. Vide quæ notavit Camillus Peregrinus in Dissertat. finium ducatus Benevent. ad Merid. pag. 33.

^a Al., Stablicianum. Lind.

^b Amb., Focacem.

^c Non completos tamen: quippe anno 602, 23 Novembris, coronatus fuerat, ut supra notavi, et, eodem teste Chronico Alexandrino, anno Christi 610, ut communiter numerant eruditi, mense Octobri, feria secunda, Heraclius in imperatorem inauguratus est.

^d Mod.: statuit sedem Rom., et apost. Eccl. primam esse, cum prius Constantinopolitana, etc., scriberet.

^e Anastasius, in Bonifacio III, unde fortasse Paulus: ^f Hic obtinuit apud Phocam principem ut sedes apostolica beati Petri apostoli caput esset omnium Ecclesiarum, id est Ecclesia Romana, quia Ecclesia Constantinopolitana primam se omnium Ecclesiarum scribebat. ^g Celeberrima hæc in Annalibus ecclesiasticis quaestio de titulo œcumenici, sive universalis, quem sibi per summam ambitionem arrogare conatus fuerat Joannes cognomento Jejunator Constantinopolitanus episcopus, divi Gregorii Magni temporibus, eaque novatio, quæ suas altius radices habebat, ut tentatum nempe toties primatum, adversantibus Romanis pontificibus, firmaret in sede Constantinopolitana, sanctum pontificem adeo, ut par erat, offendit, quod vix ab ecclesiastica censura in Joannem ipsum, religiosum alioquin virum, temperaverit. Exstant plures de hac re in illius registro epistolæ ad Apocrisiarium suum, ad Joannem ipsum, ad Alexandrinum et Antiochenum episcopos, ad Augustam, et ad Mauricium imperatorem, quas inter vicesima libri v citatæ Editionis plura continet argumenta quibus novam hanc appellationem concussit; inani tamen conatu quoad Mauricium imperavit, apud quem Joannes episcopus plurimum gratia pollebat. At liis omnibus varia sorte de hac vita sublatis, Bonifacius hujus nominis III, qui Gregorio post Sabinianum successit, id a Phoca Mauricii successore tandem obtinuit, sedente in Constantinopolitana sede Cyriaco, ut edicto proposito sanciverit ^h decere ejusmodi nomen Romanam

Alesia Constantinopolitana ^h primam se omnium Ecclesiarum scribebat. ⁱ Idem alio papa Bonifacio petente jussit in veteri fano, quod Pantheon ^k vocabant, ablatis idololatriæ sordibus, ecclesiam beatæ semper virginis Mariæ et omnium martyrum fieri, ut ubi quondam omnium non deorum, sed dæmonum cultus ^l erat, ^m ibi deinceps omnium fieret memoria sanctorum. Hujus tempore ⁿ Prasini, et Veneti per Orientem et Ægyptum civile bellum faciunt, ac se mutua cæde prosternunt. ^o Persæ quoque adversus rempublicam gravissima bella gerentes, multas Romanorum provincias, et ipsam Hierosolimam auferunt; ^p et destruentes ecclesias, sancta quoque profanantes, ^q inter ornamenta locorum sanctorum, etiam vexillum

tantum Ecclesiam, ipsique soli convenire Romano pontifici, ut diceretur universalis, non autem episcopo Constantinopolitano, ^r ut refert eminentissimus Baronius, anno Christi 606, apud quem hoc anno ex Theophane repetitas vide similitudines inter Phocam et Cyriacum, quibus motum imp. hæc in odium edidisse putat celebratissimus auctor.

ⁱ Al., eodem. Lind.

^k Amb., antea vocabatur.

^l Mod., agebatur.

^m Anastasius item in sancto Bonifacio IV: ⁿ Eodem tempore petiit a Phocate principe templum, quod appellatur Pantheon, in quo fecit ecclesiam sanctæ Mariæ semper virginis, et omnium martyrum. ^o De hujus celeberrimi templi dedicatione, quod etiam nunc Romæ visitur vulgari appellatione sancta Maria della Rotonda, vide Pabeprochium, in Vita sancti Bonifacii IV, ad diem 25 mensis Maii, et Pagium, ann. 607, num. 3.

^p Ita vocabantur factiones aurigarum, de quibus vide Plin., lib. vii, cap. 33; Suetonium, in Domitiano, cap. 7; Tertullian., de Spectaculis, cap. 9; Cassiodorum, lib. iii Variar. epist. 13; Suidam, Isidorum, Cedrenum, initio imper. Romani. Lind.

^q Al., Per se. Lind.

^r Et destruentes ecclesias sanctas, profanantesque inter, etc. Amb.

^s Al., Veterum ornamenta locorum, et communiunt, etiam vexillum sanctum Dominicæ crucis asportarunt. Lind., et ita Mod. et Amb.; sed non legitur τὸ νεῖρον. Errat hic Paulus Hierosolimam a Cosrhoë rege captam cum annis imperii Phocæ illigans; constat enim ex Theophane atque auctore Chronici Alexandrini, Heraclio imperante, indictione 2, quæ in annum 614 incidit, insignem hanc calamitatem accidisse, quæ nulli fusius quam in ipso Chronico Alexandrino, cujus verba repetimus: ΙΝΔ. β, δ μετὰ ὑπ. Ἡρακλείου αὐγούστου τὸ γ' καὶ ἀπὸ κβ τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς γράφεται, βασιλείας Ἡρακλείου νέου Κωνσταντίνου ἔτους β'. Τούτῳ τῷ ἔτει περὶ μῆνα Ἰούνιον θρήνων ἀπαύστων ἄξιον ἡμῶν συνέβη πάθος. Μετὰ γὰρ πολλῶν τῆς ἀνατολῆς πόλεων ἦλθε καὶ Ἰερουσαλήμ ὑπὸ Περσῶν, καὶ σφάζονται πολλὰι χιλιάδες ἐν αὐτῷ κληρικῶν, μοναχῶν, μοναστηρίων παρθενῶν. Ἐπιπράται τὸ Δεσποτικὸν μνημα, καὶ οἱ περιβόητοι τοῦ Θεοῦ ναοί. καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ τιμια καθαιρεῖται. Τὰ θεβάσμα τοῦ σταυροῦ ζύλα σὺν ταῖς ἱεροῖς σκεύεσιν ἀναριθμήτοις οὖσιν λαμβάνεται παρὰ Περσῶν, καὶ Ζαχορίας πατριάρχης, καὶ αἰχμάλωτος γίνεται. καὶ ταῦτα οὐκ ἐν πολλῷ χρόνῳ οὐδὲ ἐν ὄλῳ μηνί, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ὀλίγαις συμβέβηκε. καὶ τῇ ιδ' Γορπιαίου μηνὸς, κατὰ Ῥωμαίους Σεπτεμβρίου μηνὸς, τῆς τρίτης ἰνδικτιῶνος, ἐν τῇ τρίτῃ ὑψώσει ἀποδεχθεὶς τῷ ζωπιῶ σταυρῷ ὁ τίμιος σπύγγος, καὶ αὐτὸς συνυψοῦται αὐτῷ ἐν τῇ ἀγνωτῆτι μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ πεμθεὶς παρὰ Νικήτα πατρικίου. καὶ τῇ κη' τοῦ ὑπερβερεταίου, κατὰ Ῥωμαίους Ὀκτωβρίου μηνὸς, ἡμέρα ζ', τῇ ἐπὶ κυριακῇ νυκτί, ἤνεχθη ἡ τιμία λόγχη ἀπὸ τῶν ἁγίων τόπων, ἐνὸς τῶν ἐγγιζόντων τῷ καταράτῳ Σαρδάρᾳ μετὰ τὸ λη-

Dominicæ crucis abducunt. Contra hunc Focam A
 * Heraclianus, qui Africam regebat, rebellavit, atque
 cum exercitu veniens, eum regno vitæque privavit,
 remque publicam Romanam ejusdem filius Heraclius
 b suscepit regendam.

CAPUT XXXVIII.

*De morte Gisulfi ducis, et de prædatione Forojulianæ
 urbis, et cæteris malis, quæ Langobardi ab Hunnis
 sunt perpessi.*

Circa hæc tempora rex Avarorum, quem sua lin-
 gua c Cacanum appellant, cum innumerabili multitu-
 dine veniens, Venetiarum fines ingressus est. Huic
 Gisulfus Forojulianus dux cum Longobardis, quos
 habere poterat audacter occurrit. Sed quamvis forti
 animositate contra immensam multitudinem bellum B
 cum paucis gereret, undique tamen circumseptus cum
 omnibus suis pene extinctus est. Uxor vero ejusdem
 Gisulfi, nomine Romilda, cum Langobardis qui eva-
 serant, sive eorum uxoribus, et filiis, qui in bello
 perierant, d intra murorum Forojuliani castris muni-
 vit septa. Huic erant filii Taso, et e Caco, jam adole-
 scentes, Radoaldus vero et Grimoaldus adhuc in
 puerili ætate erant constituti. Habebat vero et filias
 quatuor, quarum una f Appa, alia Gaila vocabatur,
 duarum vero nomina non tenemus. Communierant se
 quoque Langobardi et in reliquis castris, quæ iis vi-
 cina erant, hoc est, in s Cormones, h Nomaso, Osopo,
 Artenia, i Reunia, j Glemona, vel etiam k in Ibligine,

cujus positio omnino expugnabilis existit. Pari etiam
 modo, et in reliquis castellis, ne Hunnis, hoc est l A-
 varibus, præda fierent, se communiere. Avaros vero
 per omnes Forojulianorum fines discurrentes, omnia
 incendiis et rapinis vastantes, Forojulianum oppidum
 obsidione claudunt, et totis viribus expugnare mo-
 liuntur. Horum rex, id est, m Cakanus, dum circa mu-
 ros n armatus cum magno equitatu perambularet, ut
 qua ex parte urbem facilius expugnare posset inqui-
 reret, hunc Romilda de muris prospiciens, cum eum
 cerneret juvenili ætate florentem, meretrix nefaria
 concupivit, eique mox per nuntium mandavit, ut si
 se in matrimonium sumeret, ipsa eidem civitatem
 cum omnibus qui aderant traderet. Quod rex barba-
 rus audiens, eidem malignitatis dolo, quod mandave-
 rat se facturum promisit, eamque in matrimonium
 spondit accipere. Illa vero nihil morata, portas Fo-
 rojuliensis castris aperuit, et ad suam cunctorumque
 qui aderant perniciem o hostem introduxit. Ingressi
 vero Avaros cum rege suo Forum-Julii, universa quæ
 invenire poterant rapinis diripiunt. Ipsamque urbem
 flammis concremant, universos quos repererant ca-
 pivos abducunt, fallaciter tamen eis promittentes quod
 eos unde digressi fuerant, Pannoniæ in finibus collo-
 carent. Qui cum patriam revertentes, et ad campum
 quem sacrum nominant pervenissent, omnes qui jam
 in majori ætate constituti erant Langobardos peri-
 mere gladio statuunt, mulieres vero p et parvulos
 captivitatis sorte dividunt. Taso vero et Caco, q seu

φθῆναι αὐτὴν παρ' αὐτῶν, διδωκίτος αὐτὴν τῷ μνημο-
 νευθέντι Νικήτα. καὶ εὐθέως αὐτῇ τῇ κυριακῇ ἐκη-
 ρύχθη ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὡς ἠνέχθη.
 καὶ τῇ τρίτῃ, καὶ τετάρτῃ προσεκυνήθη ὑπὸ ἀνδρῶν,
 πέμπτῃ δὲ καὶ παρασκευῇ ὑπὸ γυναικῶν. « Ind. 2,
 Her. 4 post consulat. Heraclii Augusti, III. A 22 Ja-
 nuarii scribitur: Imp. Heraclii Junioris Constantini
 anno 2. Hoc mense Junio malum nobis accidit æter-
 nis lacrymis prosequendum. Præter alias enim mul-
 tas Orientis civitates etiam Hierosolyma a Persis capta
 est, multis millibus in ea clericis, monachis, sacris
 virginibus, occisis. Incenditur Dominicum sepulcrum,
 nobilissimaque Dei templa. Et, ut verbo dicam, pre-
 tiosa omnia evertuntur. Veneranda Crucis ligna una
 cum sacris vasis, quorum innumerus fuit numerus, a
 Persis auferuntur. Ipse Zacharias patriarcha captivus
 ducitur. Atque hæc omnia non longo facta sunt tem-
 pore, sed intra paucos dies accidere. 14 Goripixæi
 mensis, qui Romanis est September, indictione 3, in
 tertia vitalis Crucis exaltatione, accepta est sacra
 sponsia, quæ una cum vitali Cruce exaltatur in magna
 ecclesia, missa a Niceta patricio. 28 Hyperberethæi,
 sive Octobris, die Sabbati, ea nocte quæ præcedit Do-
 minicam, veneranda lancea e sacris Hierosolymorum
 locis allata est, quam quidam familiaris execrabilis
 Sarbaræ, acceptam a barbaris, dedit Nicetæ, de quo
 diximus. Et statim die Dominico in maximo et san-
 ctissimo templo proclamata est, simul ac illata est.
 Tertia et quarta feria a viris adorata est, quinta et
 sexta a feminis. »

* Heraclius etiam appellatur pater imp. Heraclii in
 Chron. Alexandrino.

b Anno 610.

c Avarorum reges Cakanos appellatos fuisse, passim
 in historicis testimonia.

d Intra muros Forojuliani castrimonia septa est.
 Mod.

e Al., Cato, et sic infra. Lind.

C f Al., Pappa. Lind. et Mod.

g Al., Conibona. Lind.

h Mod., Nemasapo. Amb., Hemas Osopo; al., Ne-
 mas; al., Memaso Osopio. Lind.

i Al., Reumari. Lind.

j Ms., Glemonia. Lind.

k Al., in Bitige. Lind. et Mod. Al., Mibligine.
 Cluverius, in Italia antiqua, ad hunc Pauli locum:
 « Osopum item castellum, sive Osopium, seu Osupum
 (sic scilicet varia Exemplaria Pauli Diacon. hoc vo-
 cabulum variant) ad idem flumen, hodieque vulgo dici-
 tur Osopo supra Reuniam in nativo eminentique saxo
 circumjectis campis conspicuum. Prope sunt Artenia,
 et Glemona castella: quorum illud nunc Artegna
 patria lingua vocant incolæ; hoc vero Ghiemona, et
 corruptius Gemona, etc. Nemasum ejusdem Pauli
 Diac. ex vicinitate hactenus enarratorum conjicio esse
 eum vicum qui ad Fellam flumen, haud ita procul a
 Tilavempti conflente, et Ventione oppido, vulgo nunc
 dicitur Mazo. Sed Exemplaria Diaconi vehementer hic
 variant, alia quippe habent Nemaso, alia Nomaso, alia
 Hemas, quædam Nemas, et nonnulla Memaso, ex qui-
 bus pleraque tamen habent primam syllabam Ne. Me-
 moratur iterum lib. v, cap. 22. Apud Nemas ca-
 strum, quod non longe a Foro Julii distat, extinctus
 est. Reliquum illud castellum Ibiligo, aliis in exem-
 plaribus est Ibligo, et in nonnullis Biligo, videtur esse
 is vicus qui, infra Tercentum oppidum in dextra turri
 fluminis triparsitus, e regione supractorum castel-
 lorum vulgo nunc vocatur Biliris. »

l Al., Avaribus, seu Bavaribus. Lind.

m Al., jam dictus Cakanus. Lind.

n Mod., armatus cum exercitu perambularet.

o Mod., hunc.

p Verba et parvulos sorte captivitatis dividunt. Taso
 vero, al. non leguntur. Lind.

q Al., cæterique Gisulfi et Romildæ filii. Lind.

Rodoaldus, filii Gisulfi, et Romildæ, cum hanc A-
 varorum malitiam cognovissent, statim ascensis
 equis, fugam arripiunt. E quibus unus Grimoaldum
 puerulum fratrem suum, dum existimaret, ut pote
 parvulum, super^a equum currentem se tenere non
 posse, melius ducens eundem gladio perimere, quam
 captivitatis jugum sustinere, eum occidere voluit.
 Cum igitur ut eum percuteret lanceam elevasset, puer
 lacrymans exclamavit, dicens: ^b Noli me pungere,
 quia possum me super equum tenere. Qui injecta ma-
 nu eum per brachium apprehendens, super nudum
 equi dorsum posuit, ^c eundemque ut se contineret
 hortatus est. Puer vero, frenum equi manu arripiens,
 fugientes germanos et ipse secutus est. Quo comperto
 Avars, mox ascensis equis, eos persecuti sunt, et
 reliquis veloci fuga evadentibus, Grimoaldus pueru-
 lus ab uno eorum qui velocius cucurrerat capitur,
 nec ^d tamen eum suus comprehensor gladio ferire
 propter parvitatem ætatis dignatus est, sed sibi eum-
 dem potius servituum reservavit. ^e Cumque eum ad
 castra revertens apprehenso ejusdem equi freno re-
 duceret, deque tam nobili præda exsultaret (erat enim
 ipse puerulus eleganti forma, micantibus oculis, la-
 cteo crine perfusus), qui cum se captivum trahi dole-
 ret, ingentes animos ^f angusto in pectore versans,
 ensem qualem in illa ætate habere poterat vagina ex-
 emit, ^g seque trahentem Avarem, quantulo annisu
 valuit, capitis in cervice percussit. Moxque ad cere-
 brum ictus perveniens, hostis ab equo dejectus est.
 Puer vero Grimoaldus, ^h verso equo fugam lætabun-
 dus arripiens, tandem fratribus junctus est, eisque
 liberatione sui nuntiata, insuper hostis interitu in-
 æstimabile gaudium fecit. Avars vero omnes Lan-
 gobardos, qui jam in virili ætate erant, gladio peri-
 munt, mulieres vero et parvulos captivitatis jugo ab-
 ducunt. Romildam vero, quæ totius malitiæ caput
 exstitit, rex ⁱ Avarum propter jusjurandum sicut ei
 sponderat nocte una quasi in matrimonio habuit,
 novissime vero duodecim Avaribus tradidit, qui eam
 per totam noctem vicibus sibi succedentes libidine
 vexarent. Postmodum quoque palum in medio campo
 configi præcipiens, eandem in ejus ^j acumine inseri
 mandavit, ^k hæc insuper exprobrando inquit: Talem
 te dignum est maritum habere. Igitur dira proditrix
 patriæ tali exitio periit, quæ amplius suæ libidini,
 quam civium et consanguineorum saluti prospexit.

A Filix vero ejus non matris libidinem secutæ, sed
 castitatis amori studentes, ne ab Avaribus contami-
 narentur, crudorum pullorum carnes sibi inter mam-
 mas sub fascia posuerunt, quæ ex calore putrefactæ
 odorem foetidum exhalabant. Cumque eas vellent
 Avars contingere, non sustinentes foetorem, putabant
 eas naturaliter ita foetere, procul ab eis cum exse-
 cratione recedentes, atque dicentes omnes Langobardas
 foetidas esse. Hac igitur arte Avarum libidinem puellæ
 nobiles evadentes, et ipsæ castæ servatæ sunt, et utile
 servandæ castitatis, si quid tale feminis contigerit,
 mandaverunt ^l exemplum. Quæ postea per diversas
^m regiones venundatæ, juxta nobilitatem suam dignis
 sunt nuptiis ⁿ potitæ. Nam una earum Alamannorum
 regi, alia vero dicitur ^o Bajoariorum principi nu-
 psisse.

CAPUT XXXIX.

De genealogia Pauli Arnefridi.

P Exigit vero locus, postposita generali historia,
 pauca etiam privatim de mea, ^q qui hæc scribo, ge-
 nealogia retexere, et quia res ita postulat, paulo su-
 perius narrationis ordinem replicare. Eo denique
 tempore quo Langobardorum gens de Pannoniis ad
 Italiam venit, ^r Leuphis meus abavus, ex eodem
 Langobardorum genere cum eis pariter adventavit.
 Qui postquam aliquot annos in Italia vixit, diem clau-
 dens extremum, quinque ex se genitos filios adhuc
 parvulos reliquit, quos ^s tempestas ista captivita-
 tis, de qua nunc diximus, ^t comprehendens, omnes
 ex castro Forojuliensi, in Avarum patriam exsules
 deduxit. Qui cum per multos annos in eadem regione
 captivitatis miseriam sustinuissent, et jam ad viri-
 lem pervenissent ætatem, cæteris quatuor, quorum
 nomina non retinemus, in captivitatis angustia per-
 sistentibus, quintus eorum germanus, nomine ^u Lu-
 picipis, qui noster postea proavus exstitit, inspirante
 sibi (ut credimus) misericordiæ auctore, captivitatis
 jugum abjicere statuit, et ad Italiam, quo gentem
 Langobardorum residere meminerat, tendere, atque
 ad libertatis jura studuit repedare. Qui cum iter ag-
 gressus fugam arripisset, tantum pharetram, et
 arcum, et aliquantulum cibi propter viaticum gerens,
 nesciretque omnino quo pergeret, ei lupo adveniens
 comes itineris, et ductor factus est. Qui cum ante
 eum pergeret, et frequenter post se respiceret, et
 cum stante subsisteret, atque cum pergente præiret,

torserint palo circumducentes, hos cruci affixerunt
 irridentes signum Redemptionis nostræ. ^v Lind.
 Tunc primum hoc tormenti genus in Italia visum
 plures notaverunt.

^l Al., utilem formam. Lind.

^m Amb., provincias.

ⁿ Amb., petitæ.

^o Gailam Gariobaldo Bøjorum regulo nupsisse scri-
 bit Joannes Aventinus in Annalibus gentis illius.

^p Amb., Exigit vero nunc locus, etc.

^q Verba qui hæc scribo, non leg. in Amb.

^r Amb. et Mod., Leuphis, al., Leuchis. Lind.

^s Mod., tempestate.

^t Mod., comprehensos.

^u Mod., Leuphis. A. Leupigis. L. Leuchis, vel
 Leuphis.

^a Equum se tenere. Amb.

^b Amb., Noli, frater mi, me pungere, etc.

^c Amb. et Mod., eundemque ut si posset se, etc.

^d Al., tamen eum comprehensum. Lind.

^e Al.: Cumque hostis ad castra revertens apprehenso
 ejusdem equi freno eum reducendo, de tam, etc. Lind.

^f Tō angusto non leg. in Amb. Item vagina.

^g Al.: Inque hostis præeuntis caput quantulo annisu
 valuit percussit. Lind.

^h Mod. non leg. verso.

ⁱ Al., Avarorum, et ita semper. Lind.

^j Mod., cacumine.

^k Receptum etiam hoc genus supplicii Sclavis
 fuit. Helinoldus Historiæ Slavorum cap. 53:
 Quanta enim mortium genera Christiculis intule-
 rint, relatu difficile est, cum his quidem viscera ex-

intellexit sibi eum divinitus datum esse, ut ei iter quod nesciebat ostenderet. Cumque per aliquot dies per montium solitudines hoc modo pergerent, panis eidem viatori, quem exiguum habuerat, omnino defecit. Qui cum jejunans iter carperet, et jam ^a fame tabefactus defecisset, tetendit arcum suum, et eundem lupum, ut eum in cibum sumere posset, sagitta interficere voluit. Sed lupus ictum ferientis præcavens, ab ejus visione elapsus est. Ipse autem, recedente eodem lupo, nesciens quo pergeret, insuper ^b famis penuria nimium debilis effectus, cum jam de vita desperaret, sese in terram projiciens obdormivit, videtque quemdam virum in somnis talia sibi verba dicentem : Surge, qui dormis : arripe viam in hanc partem contra quam pedes tenes ; illac etenim est Italia, ad quam tendis. Qui statim surgens, ^B in illam partem, quam in somnis audierat, pergere cœpit : nec mora, ad habitaculum ^c hominum pervenit. Erat enim Sclavorum habitatio in illis locis. Quem cum una mulier jam vetula vidisset, statim intellexit eum fugitivum esse, et famis penuria laborare. Ducta autem misericordia super eum, abscondit eum in domo sua, et secreto paulatim ei victum ministravit, ne si ei usque ad saturitatem alimoniam præberet, ejus vitam funditus exstingueret. ^d Denique sic competenter ei pastum præbuit, quousque ipse recuperatus vires accipere potuisset. Cumque eum jam validum ad iter faciendum vidisset, datis ei cibariis, ad quam partem tendere deberet, ^e admonuit. Qui post aliquot dies Italiam ingressus, ad domum in qua ortus fuerat pervenit. Quæ ita deserta erat, ut non solum tectum non haberet, sed etiam ^C rubis et sentibus plena esset. Quibus ille succisis, ^f intra eosdem parietes vastam ornium reperiens, in hac suam pharetram suspendit. Qui postea consanguineorum, et amicorum suorum muneribus ditatus, et domum reedificavit, et uxorem duxit, sed nihil de

^a *τὸ fame*, non leg. in Mod.

^b Mod., *panis*.

^c Mod., *hominis*.

^d Al., *Sicque competentem ei victum præbuit, donec vires recuperavit*. Lind.

^e Amb., *animavit*.

^f Amb., *intra eosdem parietes astam reperiens*.

^g Amb. et Mod., *Cagellia*. Lind. *Aglia*. Regio Pannoniæ superioris, quæ nunc Ciliensis comitatus dicitur, vel Zemblynensis a Zemblin oppido, pars ^D est Regni Hungariæ superioris.

^h Amb., *Ratigis*.

ⁱ Al., *Nam cum promitteret Tasoni barbam ut moris est incidere, eumque filium fateretur*, etc. Lind. Morem hunc veterum eruditissime Adrianus Valesius explicat in suis Notis ad Berengarium, ubi quid Romanis esset barbatorias celebrare pluribus exemplis indicans, hæc addit : « Mansere et apud Christianos prisca moris vestigia. Adolescentem enim radendum deducebant in ecclesiam parentes, et propinqui, amiceque, et per presbyteri, vel etiam episcopi ministerium primam lanuginem posituro lausta precabantur. In libro Sacramentorum Gregorii papæ cum oratione ad capillaturam reperitur, et oratio ad barbas tondendas, quæ talis est : *Deus, cujus spiritu creatura omnis incrementis adulta congaudet, exaudi preces nostras super hunc famulum tuum Ill. juvenitis ætatis decore lætantem, et primis auspiciis attende* »

rebus, quas genitor suus habuerat, exclusus jam ab iis, qui eas invaserant longa et diuturna possessione, conquirere potuit. Iste, ut jam superius præmissi, existit meus proavus. Ille etenim genuit avum meum Arichim, Arichis vero patrem meum Warnefrid, Warnefrid ex Theudelinda conjuge sua genuit me Paulum meumque germanum Arichim; qui nostrum avum cognomine retulit. His paucis de propriæ genealogiæ serie delibatis, nunc generalis historiæ revertamur ad tramitem.

CAPUT LX.

De ducatu, et de morte Tasonis, et Saconis.

Mortuo, ut diximus, Gisulfo Forojuliensi duce, Taso et Cacco filii ejus eundem ducatum regendum susceperunt. Illi suo tempore Sclavorum regionem, quæ ^B Zellia appellatur, usque ad locum qui Medaria dicitur, possederunt. Unde usque ad tempora ^h Ratichis ducis, iidem Sclavi pensionem Forojulianis ducibus persolverunt. Hos duos fratres Gregorius patricius Romanorum in civitate Opitergio dolosa fraude peremit. ⁱ Nam promittens Tasoni, ut ei barbam, sicut moris est, incidere, eumque sibi filium faceret, ipse Taso cum Caccone germano suo, et ^J electis juvenibus ad eundem Gregorium nihil mali ^k metuens advenit. Qui mox cum Opitergium cum suis esset ingressus, statim isdem Patricius civitatis portas claudi præcepit, et armatos milites super Tasonem ejusque socios misit. Quod Taso cum suis comperiens, audacter se ad prælium præparavit, ultimamque sibi data pace valedicentes, ^l per singulas civitatis plateas hac illaque dispersi, quoscunque obvios habere poterant trucidantes, cum magnam stragem de Romanis fecissent, ad extremum etiam ipsi perempti sunt. Gregorius vero Patricius propter jusjurandum quod dederat, caput Tasonis sibi deferri jubens, ejus barbam sicut promiserat perjurus abs-

^m cidit. *dum, ut in omnibus protectionis tuæ munitus auxilio, cælestem benedictionem accipiat, et præsentis vitæ præsidii gaudeat et æternæ. Et Proceres quidem eligebant aliquem magnæ dignitatis virum, ejus sibi manu prima barba cederetur. Sic Taso Langobardus dux Forojulensium Gregorium patricium, et exarchum Ravennæ eam in rem elegerat, a quo per fraudem et perfidiam est interemptus. Quippe jurejurando pollicitus erat Gregorius se Tasoni barbam sicut moris erat incidendum, eumque sibi filium facturum, etc., ut Paulus in libro iv de Gestis Langobard., ex quo apparet cujusquis manu primam barbam posuisset, ei fuisse filii adoptivi loco. Primæ barbæ tonsio et festivi simul convivii apparatus, tum propinquis et amicis dari soliti, dies quoque ipsa, qua barba ponebatur, barbatoria vocabatur. Vide plura apud eundem.*

^j Al. *electis muneribus ad eundem Opitergium cum suis esset ingressus, statim dictus patricius*, etc. Lind.

^k Amb., *suspiciens*.

^l Mod., *per singulas civitatis plateas prout poterant*, etc., alias *per singulas civitatis plateas in se irruentes trucidantes, cum magnum*, etc. Lind.

^m Rem aliter narrat Fredegarius in Chronico ad annum ix Dagoberti regis, qui 631, vel ut ipse fortasse numerat 630, respondet. Innuerat ipse Arialdum accepto statim regno de occidendo Tasonem, non Forojulii, sed Tusciæ duce cogitasse; inde se-

CAPUT XLI.

De Grasulfo duce Forojuliano, et de adventu Radoaldi et Grimoaldi in Beneventum.

His ita^a peremptis, dux Forojulianus Grasulfus Gisulfi germanus constituitur. Radoaldus vero et Grimoaldus, despectui ducentes sub patris sui Grasulfi^b potestate degere, cum essent jam prope juvenilem ætatem, ascensa navicula remigantes ad Beneventi fines perveniunt. Exinde ad^c Arichim Beneventanorum ducem, suum quondam pædagogum, properantes, ab eo gratissime suscepti, et filiorum loco sunt habiti. Hiis temporibus mortuo Tassilone duce Bajoariorum, filius ejus Garibaldus, ^d in Agunto a Sclavis devictus est, et Bajoariorum termini deprædantur. Resumptis tamen Bajoarii viribus, et prædas ab hostibus excutiunt, et hostes de suis finibus pepulerunt^e.

CAPUT XLII.

De facta pace cum imperatore, et Francis, et depopulatione Histriæ, et morte Gundualdi.

Rex vero Agilulfus pacem cum imperatore in annum unum, itemque in alterum faciens, cum Francis

quitur: « Eo anno Charoaldus rex Langobardorum legatos ad Hisacium Patricium secretius mittens, rogat ut Tasonem ducem provinciæ Thoscanæ, quo poterat ingenio interficeret. Hujus beneficii vicissitudine tributa, quæ Langobardi de manu publica (id est imp.) recipiebant tria centenaria auri annis singulis, unde unum centenarium auri Charoaldus rex partibus imp. de præsentè cassaret. Hisacius patricius hæc audiens, tractabat quibus ingeniis hæc potuisset implere. Tasonem ingeniose mandans, dum in offensa Charoaldi regis erat, cum ipso amicitias obligaret: ipse vero contra Charoaldum regem ei auxiliaretur. Tali præventus est fraude, Ravennam pergit. Hisacius ei obviam mandans præ timore imperatoris Tasonem cum suis infra muros Ravennæ urbis armatum non audebat recipere. Cumque Taso credens arma suorum foris urbem relinquens, in Ravennam fuisset ingressus, statim qui fuerant præparati super Tasonem irruunt, et ipsum et suos totos, qui cum eo venerant, interficiunt. Charoaldus rex unum centenarium auri, sicut promiserat partibus Hisacii, et imperii cassavit: duo tantum centenaria deinceps a parte Langobardorum a Patricio Romanorum annis singulis implentur. Unus centenarius centum libras auri capit. Post hæc continuo Charoaldus rex moritur. » Aimoinus Hist. Francor. etsi Fredegarium transcribere soleat, de occiso Tassilone lib. iv, cap. 32, cum Paulo nostro concordat.

^a Amb., *peractis.*

^b Amb., *imperio*; al., *sub patris sui potestate*, nec leg. *Grasulfi.* Lind.

^c Al., *Itaichis.* Ms. Lind. Archis. Amb. et Mod.

^d Al., *in Magunti.* Lind.

^e Plura de Sclavis, aliisque gentibus, quæ varias hoc tempore regiones occupaverunt, nobis a Paulo servata sunt, quæ nullibi legimus. Aguntum Norici oppidum ab Aquileia xc millia passuum, a Julio Carnico lx dissitum. Vide Antonini itinerarium.

^f Amb., *pacis concordiam renovavit.*

^g Vide quæ notavi supra cap. 28, num. 99.

^h Al., *inter Francos.* Lind. Anno 17 regni Theoderici novissimum hoc bellum inter Theodebertum, Clotarium et Theodericum gestum fuisse Fredegarius in suo Chronico testatur, ideoque anno Domini 613, alligatur. Pugnatum est apud Tolbiaeum, victusque Theodebertus Coloniam se recepit. Persecutus est eum Theodericus, captumque suorum proditione ad aviam Brunehildem direxit. « Hæc illum fieri

A quoque iterato^f pacem renovat. Hoc nihilominus anno Sclavi Histriam interfectis militibus lacrimabiliter deprædati sunt. Sequenti quoque mense Martio defunctus est apud Tridentum Secundus servus Christi, de quo sæpe jam diximus, qui usque ad sua tempora succinctam de Langobardorum gestis composuit historiolum^g. Eo tempore rex Agilulfus cum imperatore iterato pacem composuit. Occisus quoque est hiis diebus Theudebertus rex Francorum, et facta est pugna gravissima^h inter eos. Gundualdus etiam Theudelindæ reginæ germanus, qui erat dux in civitate Astensi, nemine sciente auctorem mortis ipsius, hoc ipso in tempore sagitta ictus interiitⁱ.

CAPUT XLIII.

De morte Agilulfi, et de regno Adaloaldi, et ejus expulsionem, et regno Arialdi.

Igitur Agilulfus rex, qui et Ago est appellatus, postquam viginti et quinque annos regnaverat, diem clausit extremum, relicto in regno filio suo Adaloaldo admodum puero^k, cum Theudelinda matre^l. Sub niis ecclesiæ restauratæ sunt, et multæ

clericum rogavit. At non post multos dies impie nimis post clericatum perimi jussit, scribente Jona in Vita sancti Columbanii. Occisi post eum fuere duo ipsius filii Clotarius, et Meroveus puer, eliso ad petram cerebro.

ⁱ Fusius hæc idem Fredegarius, qui secundas Theodolindæ nuptias cum Agone rege narrans, primas cum Anthario, vel ignoravit, vel, ut pote brevi tempore dissolutas, consulto præterivit: « Ago, scribit ille, rex Langobardorum accepit uxorem Grimoaldi, et Gundaldi germanam, nomine Theudelindem, ex genere Francorum (alias *Bajoariorum*) quam Childebertus habuerat desponsatam. Qui eam cum consilio Brunehildæ postposuisset, Gundaldus cum omnibus rebus se cum germana Theudelinde in Italiam transtulit, et Theudelindem in matrimonium Agoni tradidit. Gundaldus de gente nobili Langobardorum accepit uxorem, de qua duos filios habuit his nominibus Gundebertum, et Haribertum. Ago rex filius Autharii regis de Theudelinda habuit filium nomine Odoaldum, et filiam nomine Gundebergam. Dum Gundaldus a Langobardis nimium diligeretur, factione Agonis regis, et Theudelindæ, cum ipsum jam zelo tenerent, ubi ad ventrem purgandum in sãldaone sedebat, sagitta saucius moritur. » Ex his plura conveniunt cum Paulo nostro; at laudatam insigni pietate Theodolindam in tam sævum facinus contra fratrem consensisse, ut Fredegarius innuere videtur, apud eundem sit fides; nisi eo Gundobaldi regnandi libido excesserit, ut in regem cognatum suum, ipsamque sororem insurrexerit, meritasque dederit pœnas. Id vero notandum, quod de Childeberto narrat, Brunehildis consilio, a pactis cum Theodolinda nuptiis distracto. Alii er hæc historiam habet noster, quem cæteri sequuntur.

^j Al., *Adalvaldo*, et sic semper. Lind.

^k Natus erat Adaloaldus anno 603 et fuit festi Paschalis dies eo tempore septimo Idus Aprilis, ut Paulus habet, itaque annos jam tresdecim numerabat.

^l Anno scilicet 616 quippe levatus in regnum anno 591, cum annos 25 regnaverit, mors illius huic anno est alliganda, non subsequenti, ut Sigebertus in Chronico. Doctis. Pagius id firmat etiam diplomate regis Adaloaldi ejus filii, ac successoris, favore monasterii Bobienseis apud Ugbellum tom. IV quod legitur, *Datum Ticino in Palatio sub die viii Kal. Aug., anno felicissimi regni nostri sexto indictione nona feliciter.* « Nam, scribit ille, si anno 621, indictione nona

^a donationes per loca venerabilia largitæ ^b. Sed cum Adaloaldus eversa mente insaniret, postquam cum matre decem regnaverat annis, de regno ejectus est, et a Langobardis in ejus loco Arioaldus substitutus est ^c. De cujus regis gestis, ad nostram notitiam minime aliquid pervenit ^d. Circa hæc tempora beatus Colum-

insignito sextum regni annum numerabat, profecto hoc anno ante diem xxvi Julii regnum capessierat. »

^a Amb., donationes.

^b Id religiosæ reginæ tribuendum : exstat etiam aliud diploma ejusdem Regis Adaloaldi favore monasterii Bobiensis apud Ughellum loco citato tom. IV.

^c Fredegarius in suo Chronico num. 49 plura quam Paulus noster de Adaloaldo narrat : « Ipsoque anno 40, inquit ille, Clotarii Adaloaldus rex Langobardorum filius Agonis regis, cum patri suo successit in regnum, legatum Mauricii imperatoris nomine Eusebium, ingeniose ad se venientem benigne suscepit. Inunctus in balneo nescio quibus unguentis, ab ipso Eusebio persuadetur : et post inunctionem nequicquam aliud, nisi quod ab Eusebio hortabatur, facere non poterat. Persuasus ab ipso, ut primates nobiliores cunctos in regno Langobardorum interficere ordinaret. Quod cum jam, vel xii ex eis, nullis culpis exstantibus, gladio trucidasset, reliqui cernentes eorum esse vitæ periculum. » — « L. Charoaldum ducem Taurinensem, qui germanam Adaloaldi Regis habebat uxorem, nomine Gundebergam omnes seniores, et nobilissimi Langobardorum gentis conspirante consilio in regnum eligunt sublimati dum. Adaloaldus rex veneno hausto interiit. Charoaldus statim regnum arripuit. » Hanc Adaloaldi mentis eversionem arte venefica procuratam ex pari sorte Arichis filii, quam infra Paulus refert, ingenio suo conjecerat eminentiss. Baronius, firmatque Fredegarius, qui nobis emendandi Pauli rationem præbet; emendandus tamen et ipse eo in loco, quo imperium Mauricii cum anno quadragesimo regni Clotarii II conjungit, cujus vice reponendus Heraclius. Notavimus enim anno 602 Mauricium a Phoca illius successore necatum fuisse, et Clotarii quadragesimus annus incidit in annum Christi 624, ut ipse numerat Fredegarius, 45 regni annos a morte Chilperici patris eidem assignans, incompletos tamen ut observat Pagius ex Aimoino, qui 44 tantum a dicto tempore regnasse scribit. Quod vero pertinet ad Langobardos nostros, Paulum inter et Fredegarium optime convenire crediderim de tempore, quo Adaloaldus, mente, regnoque cecidit; quippe, si decem anni ab obitu Agilulphi numerentur cum nostro, ad 626 veniemus, biennio postquam Adaloaldum Eusebius unguento infecerat, tantumque temporis intercessisse probabilis conjectura, quousque xii jam ducibus trucidatis, reliqui periculum sibi metuentes Arioaldum, quem Fredegarius Charoaldum appellat, veneno sustulerint. Verum in figendo regni Arioaldi initio durior conatus. Citatus Pagius in sua Critica ad annum 626 contra recentiores omnes chronologos, imo et Paulum nostrum, vivente adhuc Adaloaldo regnasse Arioaldum contendit, argumento epistolæ Honorii pontificis Romani ad Isacium Ravennæ exarchum, incerto anno dato, ut asserit Baronius, qui eas ita recitat. « Delatum est ad nos, episcopos Transpadanos Petro Pauli filio suadere conatos esse, ut Adalualdum regem desereret, Arioaldoque tyranno se applicaret. Quamobrem quia Petrus pravis eorum consiliis respuit obedire, et sacramenta Regi Agoni Adalualdi patri præstita (nempe quando Adaloaldus levatus est in regnum vivente patre, apud Mediolanum in Circo) sancte cupit servare, et quia hoc Deo, et hominibus est ingratum, ut qui tale facinus vindicare deberent eorum ipsi suasores existant : rogamus vos, ut postquam Adalualdum divino in regnum, ut speramus, auxilio reduxeritis, prædictos episcopos

A banus ex ^e Scotorum genere oriundus, postquam in Gallia in loco qui ^f Luxovius dicitur, monasterium construxerat, in Italiam veniens a Langobardorum rege gratanter exceptus est, cœnobiumque, quod Bobium appellatur, in Alpibus Cottis ædificavit, quod quadraginta millibus ab urbe dividitur Ticinensi. Quo

Romam mittere velitis, ne scelus hujusmodi impunitum relinquamus. » Addit ad hæc Pagius : « Præterea Jonas, qui hoc tempore vivebat, in Vita sancti Bertulfi, qui anno 627 sancto Attalæ in Abbatiam Bobiensem successit num. 11 tradit Bidulphum monachum monasterii Bobiensis missum fuisse a sancto Attalæ abbate Bobiensi ad Ticinum urbem, ibique obvium habuisse Arioaldum regem Langobardorum. Et infra : Bertulsum, postquam sancto Attalæ in abbatiam Bobiensem successisset, regnante

B Arioaldo Romam ad Honorium venisse. » Hinc ad Adaloaldum rediens contendit eundem fuisse in regnum restitutum, argumento diplomatum, quibus monasterio Bobiensi bona per Agilulphum patrem donata confirmat. Data sunt, primum ad Attalam abbatem, *Ticino in Palatio sub die octavo Kal. Augusti felicissimi regni nostri sextodecimo, per Indictionem quintam decimam*. Alterum ad Bertulsum abbatem, *Papiæ sub die xvi mensis Augusti anno regni nostri feliciter xvii per indictionem primam*. Eaque vide apud Ughellum in Italia Sacra, et tomo II Bullarii Cassinensis. Ego vero, etsi doctissimo viro subscripserim, ubi occupatum vivente Adaloaldo ab Arioaldo regnum asserit, eoque sensu Fredegarii mentem acceperim, cum scribat omnes seniores, et nobilissimos Langobardorum gentis conspirante consilio in regnum elegisse sublimandum, et postmodum illius obitum narret; de restituto in regnum Adaloaldo minime consentio, contra Pauli, et Fredegarii historiam : iis enim contestibus, regis dementiam, illius obitus excepit, nec diplomatum datis deferendum est, cum in epoche regni Adaloaldi minime consentiant, ut oculatissimus vir, alique plures notaverant, imo Adaloaldo cum Pagio in regnum restituto, universa chronotaxis convulsa minime congrueret cum annis regis Rotharis, quos infra ex illius prologo certius notatos comperiemus. Assigno itaque initium regni Arioaldi post 624 qui Clotarii xl annus, et cum Paulo duodecim regni ejus annos numerans, ipsosque incompletos, ut ipse non uno in loco numeravit, circa 636. Æræ Christianæ initium subsequentis Rotharis assigno, meliorem chronologiæ rationem a peritoribus libentissime accepturus. Hoc unum certe a severavim Paulum nostrum Arioaldi regis Gundebergam uxorem Rodoaldo tradidisse, quippe non unico Fredegarii testimonio id evincitur, sed verbis etiam Jonæ in Vita sancti Bertulfi num. 12; scribit ille : « Arioaldum generum Agilulphi, cognatum Adalwaldi sectæ Arianæ credulum, post Adalwaldi obitum regnum Langobardorum suscepisse, » imo sua etiam historia Paulus manifesti erroris evincitur, ut infra sequenti capite 49.

^d Fatente Paulo gesta regis Arioaldi minime novisse, doctiss. Baronius quædam collegit, ex Jonæ potissimum libro, eaque vide in anno 626, ubi optime animadvertit hinc de Theodolinda regina mentionem nullam occurrere, arguitque jam satis concessisse celeberrimam reginam, ante quam filius Arioaldus mentis eversionem pateretur. In basilica Modoetiensi anniversariæ preces ad expiationem peccatorum ejus adhuc solenni ritu recitantur x Id. Januarii, qui fortasse dies emortualis, utcunque sæpius id minime probent.

^e Mod., Gothorum, et ita legit a) Lind.

^f Al., Luxovium. Amb. Mod. et Lix. cui al., Le-xovium.

in loco et multæ possessiones a singulis principibus sive Langobardis largitæ sunt, et magna ibi facta est congregatio monachorum ^a.

CAPUT XLIV

De morte Arialdi, et regno Rothari, et quia dux Arichis filium suum Aionem ad regem direxit.

Igitur Arialdus postquam super Langobardos duodecim annis regnum tenuit, ab hac luce subtractus est. Langobardorum regnum Rothari genere ^b Arodus suscepit ^c. Fuit autem viribus fortis, et justitiæ tramitem sequens, sed tamen fidei Christianæ non rectam lineam tenens, Arianæ hæreseos perfidia maculatus est. Siquidem Ariani minorem Patre Filium, Spiritum quoque Sanctum minorem Patre et Filio ad suam perniciem dicunt. Nos autem Catholici Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, in tribus personis unum et verum Deum, æquali potentia, eademque gloriâ constemur. Hujus temporibus pene per omnes civitates regni ejus duo episcopi erant, unus Catholicus, et alter Arianus. In civitate quoque Ticinensi usque nunc ostenditur, ubi Arianus episcopus, apud basilicam ^d Sancti Eusebii residens, bap-

^a Non bene sibi compertam Paulus noster ævi hujus Langobardorum historiam ingenue fatetur, et revera chronologicum ordinem turbavit. Sancti Columbanus abbas in Italiam adventus ad Agilulphi, non Arialdi regis tempora est revocandus; constat enim ex Jona in illius Vita post victum, necatumque Theodebertum, a quo in exilium, instigante Brunehilde regina, pulsus fuerat, lustrata prædicatione ac miraculis Germania, quo se cum sociis receperat, in Italiam properasse, ut Slavos, qui Venetorum regionem tenebant, ad Christianæ religionis veritatem converteret. Infelicissimi regis cædem in ipso exitu e Galliis prædixerat, futuramque triennio post apertissime comminatus ferocientis animum nequaquam compescuit. Anno hæc 612 facta est, ideoque in Italiam venit regnante Agilulpho, cujus etiam jussu ad Bonifacium IV summum pontificem de schismate trium capitulorum prolixam sane direxit epistolam, paulo post ejus adventum, ut ex ipsa colligo. Ebulliebat enim adhuc post divi Gregorii tempora schisma, unde rex minus prosperos regno suo timebat eventus. Cæterum Agilulphi, et Adaloaldi donationes insigni huic monasterio jam ante notavi; nec minor subsequentium regum liberalitas fuit, Liutprandi potissimum. Plura servantur adhuc in ejus archivo antiqua monumenta, ut non semel me audivisse memini a D. Cœlestino Lorence Cassinensi monacho; atque utinam vir doctissimus, et antiquitatum peritia exercitissimus eruditorum commodo aliquando in vulgus emittat.

^b Al., *Harodus*. Lind. Arodum se dicit etiam ipse Rotharis in suo legum proemio, ubi majores etiam suos recenset. Vide lib. I, cap. 14.

^c Annos XII. Regni Arialdi non ab Adaloaldi morte, sed ab ipsius acclamatione vivo adhuc Adaloaldo Paulum nostrum numerasse puto, ita ut ab anno XL Clotarii, quo Adaloaldus veneno mentis usum amiserat, ad annum Christi 636 descendamus, cui regni Rotharis initium est alligandum, ipsius testimonio: quippe cum in suo legum prologo profiteatur eas edidisse anno regni sui octavo, Indictione II anno post adventum Alboini septuagesimo sexto, manifeste annus Christi 544 indicatur, quo secunda iudicio decurrebat, et ab anno 568 quo Langobardi in Italiam venerant septuagesimus sextus numerabatur, non vero septuagesimus septimus, ut librariorum vitio in hoc capite legitur, quod emendo, lectione

Asterium habuit, cum tamen ecclesiæ Catholicæ alius episcopus præsideret. Qui tamen Arianus episcopus, qui in eadem ^e civitate fuit Anastasius nomine, ad fidem Catholicam conversus, Christi postea Ecclesiam rexit ^f. Hic Rothari rex, Langobardorum leges, quas sola memoria et usu retinebant ^g, scriptorum serie composuit, codicemque ipsum edictum appellari præcepit. Erat autem jam ex quo Langobardi in Italiam venerant annus septuagesimus septimus, sicut idem Rex in sui edicti testatus est prologo.

CAPUT XLV.

De morte Arichis Beneventani ducis, et ducatu Aionis.

Ad hunc regem Arichis dux Beneventi filium suum Aionem direxit. Qui cum Ravennam venisset, ^h Ticinum pergens, ibi ei Romanorum malitia talis potio data est, quæ eum mente excedere faceret, atque ex eo tempore nunquam pleni sanique sensus fuit. Igitur cum dux Arichis, hujus de quo diximus pater, jam maturus annis ad diem ultimum propinquasset, sciens filium suum Aionem non recti esse sensus, ⁱ Radoaldum et Grimoaldum, jam florem juventutis

^j ipsius edicti, tam nostra, quam codicis monasterii Cavensis, ut notavit Camillus Peregrinus in appendice ad lib. I Hist. principum Langobard. pag. 229, imo vel ipsa calculi ratione, nam septuagesimus septimus non incidit in indictionem secundam. Octo igitur annos de 644 deducens ad 636 redeo. Nec eorum sententia placet, qui vitium irrepsisse in numeris annorum regni Rotharis arbitrantur, alios ingenio suo reponentes; nam constans est Mss., editorumque lectio, atque si tantum liceret, jam in antiquum chaos revolutis, tertia quaque linea in historiis calami nobis erit usus. Scio neque Sigebertum, neque alios chronotaxi meæ convenire; at mihi præstant semper ejusdem ævi testimonia, e quibus nisi causa cognita discessero.

^k Hinc usque ad verbum *præsideret*, in aliis non leg. Lind.

^l Al., *civitate præsedet, fuit*, etc. Lind.

^m Anastasius nempe hujus nominis II sanctorum albo scriptus, cujus memoria recolitur die xxx Maii, Synodo generali anni 679 sub Agathone papa subscripsit, et tertio Kal. Junii ann. 680 requievit in Domino, sepultus in veteri cathedrali ecclesia Ticinensi. Vide Acta Sanctorum Bollandii, et Ughellum in Ital. Sac.

ⁿ Ideo Rotharis rex in peroratione legum Langobard.: Inquirentes, et rememorantes antiquas leges Patrum nostrorum. Vocabantur autem Langobardorum leges *Auricabeones*, quemadmodum Gothorum *Bellagines*. Glossæ Isidori (quas habeo ab Illustrissimo D. Josepho Scaligero, unico [quod præfiscine dixerim meorum studiorum fautore]) Anclabeo, vel Auricabeo, lex Langobardorum. De Geticis Jornandes in eorum gestis: « Physicam tradens (scilicet Diceneus) naturaliter propriis legibus vivere fecit, quas usque nunc conscriptas Bellagines nuncupat. » Sed quid voces istæ significant, adhuc quærendum censeo. Lind.

^o Ms., *Caunum*. Lind.

^p Turbant equidem quæ doctissimus Peregrinus Paulo nostro ad hunc locum opponit, scribens: « Ipse viderit Paulus quo pacto hic Arichis antequam esset dux, pædagogus fuit Radoaldi et Grimoaldi; cumque in ducatu vixisset annos quinquaginta, illos florem juventutis habentes sibi et filio ducatus successores instituit, ut tradit cap. seq., » nisi eadem significatione id Paulo dictum credamus, qua Per-

habentes, quasi proprios filios Langobardis qui ad-
erant commendavit, eisque dixit quod melius eos
regere isti quam Aio filius suus posset.

CAPUT XLVI.

De morte Aionis, et de ducatu Radoaldi.

Defuncto ergo Arichis, qui ducatum ^a quinquaginta tenuerat annis, Aio ejus filius Samnitum ^b ductor effectus est, cui tamen Radoaldus et Grimoaldus, sicut seniori fratri et domino, ^c per omnia paruerunt. Qui Aio cum anno et mensibus quinque Beneventanum ducatum regeret, venientes Sclavi cum multitudine navium ^d a longe a civitate Seponto castra posuerunt. Qui occultas foveas circa sua castra facientes, cum Aio super eos absentibus Radoaldo et Grimoaldo venisset, eosque debellare vellet, equus ejus ^e in unam de eisdem foveis cecidit, atque irruentibus super eum Sclavis, simul cum ^f aliquantis viris extinctus est. Quod cum Radoaldo nuntiatum fuisset, cito veniens, ^g eisdem Sclavis propria illorum lingua locutus est. Cumque propter hoc segniores ad bellum reddidisset, mox super eos irruens, magnaue strage eos prosternens, et Aionis mortem ultus est, et de illis finibus eos qui remanserant hostes fugam petere coegit.

grinius ipse Erchemperto provectoris ætatis juveni pueri appellationem convenire potuisse putat argumento lapidis sui Casapullani: HIC EST POSITUS SECUNDUS PUER Q. VIXIT ANNOS XXII.

^a Ms., *quinque*. Lind. Nostris ut in Edit.

^b Zottonis ¹ Beneventanorum ducis mortem cum anno æræ Christianæ 611 supra, cap. 19, num. 64, conjunxi, atque illinc annos quinquaginta, quibus Arichis illius successor principatum tenuerat ducens, ad 661 cum ipso Camillo Peregrinio accedo.

^c Participes attamen principatus, ut non obscure hic indicat noster.

^d Fortassis legendum *non longe*; quippe cum ad mare fuerit Adriaticum antiqua urbs Apuliæ Sipontum, facile Sclavi de Venetiæ finibus solventes ad eandem appulerant.

^e Al.: *In unam foveam cecidit, ubi a Slavis interceptus periit. Superveniens autem Radoaldus cum uno de eisdem Slavis propria illorum lingua locutus est. Cumque eos propter hoc facinus sæviores ad bellum vidisset mox super eos, etc.* Lind.

^f Amb. et Mod., *aliquantis aliis, etc.*

^g Vicini etenim Sclavis olim in Foro Juliensi ducatu, unde Beneventum venerant Radoaldus, et Grimoaldus, ipsorum linguam ab ipsa puerili ætate didicisse potuerant.

^h Al., *a Luna urbe Tusciæ*. Lind.

¹ Hæc Fredegarius, in suo Chronico, Clodovei regis tempore acta refert post absolutam Gundeburgam, de qua infra. Scribit ille: « Chrotharius cum exercitu Genavam maritimam Albinganum, Varicottim, Saonam, Ubitergium, et Lunam civitates littoris maris de imperio auferens, vastat, rumpit, incendio concremans populam diripit, spoliat, et captivitate condemnat, murosque earum usque ad fundamentum destruens vicos has civitates nominare præcepit. » At male Opitergium inter civitates ad mare Ligusticum numerat, cujus positionem optime describit noster; constat enim fuisse inter Plavem et Lipientiam fluvios in finibus Venetiæ, hodie dicitur Oderzo. At locus fortasse corruptus, ut indicat vocabulum *Varicottim*, cujus significationem nulli adhuc, quod sciam, divinare licuit.

² Al., *Sculleria*. Lind.

CAPUT XLVII.

De civitatibus quos Rothari cepit.

Igitur Rothari rex Romanorum civitates ^h ab urbe Tusciæ Lunense universas quæ in littore maris sitæ sunt usque ad Francorum fines cepit. Opitergium quoque civitatem inter Tarvisium et Foro Julii positam, pari modo expugnavit et diruit ⁱ. Cum Ravennatibus, et Romanis bellum gessit, ad fluvium Æmiliæ, qui ^j Scultenna dicitur; in quo bello a parte ^k Romanorum reliquis terga dantibus, octo millia ceciderunt. Eo tempore magnus Romæ terræ motus factus est, magnaue fuit inundatio aquarum. Post hæc fuit clades ^l scabierum, ^m ita ut nullus potuisset mortuum suum agnoscere propter nimium inflationis tumorem. Apud Beneventum vero mortuo Radoaldo duce, ⁿ qui ducatum quinque rexerat annis, Grimoaldus ejus germanus dux effectus est, gubernavitque ducatum Samnitium annis viginti et quinque. Illic de captiva puella, sed tamen nobili, cujus nomen ^o Ita fuit, Romualdum filium et duas filias genuit. Qui cum esset vir bellicosissimus, et ubique insignis, venientibus eo tempore ^p Græcis, ut oraculum sancti Michaelis archangeli in monte Gargano situm deprædarentur, Grimoaldus super eos cum exercitu veniens, ^q ultima eos cæde prostravit.

^k Al.: *Romanorum reliquis aperte terga dantibus*. Lind.

^l Amb., *Scabearum*.

^m Perperam hæc Paulus ad Rotharis tempora protrahit, cum ad superiora sint referenda ex Anastasii testimonio in sanctum Deusdedit, qui diras hæc clades post occisum Joannem Compsinum illico narrat his verbis: « Eodem tempore factus est terræ motus magnus mense Augusto, indictione undecima, » seu, ut in aliis emendationibus Mss.: « Indictione sexta; » quippe nullus sanctus Deusdedit pontificatus annus in indictionem undecimam incidit. « Post hæc secuta est clades in populo, percussio Scabierum, ut nullus potuisset mortuum suum agnoscere. »

ⁿ Al. verba *qui ducatum quinque rexerat annis*, non leguntur. Lind.

^o Amb., *It*.

^p Al., *Sarracenis*. Lind., et ita Mod.

^q Ad hunc Pauli locum Camillus Peregrinius, in sua dissertat. finium ducatus Beneventani ad Septentrionem: « Græcis, ait, sacrilega ista cum ascribat, vereor ne imponat nobis Paulus suspectæ mihi semper fidei auctor in his quæ suorum Langobardorum officere possunt decori, cur enim potius non credam talia ab iis commissa, quos constat Cassinense monasterium superioribus annis diripuisse, ac idololatriam, sive Arianam hæresim; nam discrepant de hoc auctores, ad annum usque 663 fuisse sectatos, nempe Longobardos, ducatus Beneventani, cum cæterum sit manifestum Græcos ex antiquo ritu impenso studio sancti Michaelis nomen coluisse. » Et infra: « Credam igitur vere tunc Græcos cum Langobardis ad Garganum pro ejus loci possessione, sicut pro aliis alibi, frequenter conflixisse, atque hos victoria potitos sacram archangeli specum diripuisse. » Firmat conjecturam suam acer ingenio vir pluribus argumentis, et potissimum lectione Actorum sancti Barbatii episcopi, quæ in celebratissimam collectionem suam contulerunt Bollandius Henscheniusque. In iis legitur post discessum Constantii imp. ab urbe Benevento, de quo infra, Romualdum ducem summo pontifici, cujus precibus illæsi contra hostes Beneventani steterant, ingentia munera offe-

CAPUT XLVIII.

De morte Radoaldi ducis, et quia ei in ducatu Grimoldus ejus germanus successit.

At vero rex Rothari, postquam annos ^a sedecim et menses quatuor regnum tenuerat, ^b vita decedens, Langobardorum regnum Rodoaldo suo filio reliquit. Hic cum juxta basilicam beati Joannis Baptistæ fuisset humatus, post aliquantum tempus quidam ^c iniqua cupiditate succensus, ejus sepulcrum noctu aperuit, et quidquid in ornamentis ejus corporis reperit abstulit. Cui beatus Joannes per visionem apparens, eum vehementer exterruit eique dixit: Cur ausus es corpus istius hominis contingere? Fuerit licet non recte credens, tamen mihi se commendavit. Quia

rentem, hæc ab eodem audivisse: « Si munus tuæ salutis vis offerre, stude unum impendere sacrificium, ut beati Michaelis domum, quæ in Gargano sita est, et omnia quæ sub ditione Sipontini episcopus sunt, sedi beatissimæ Genitricis Dei, cui nunc indigne præsum, in omnibus subdas; et quoniam absque cultoribus omnia depravantur, unde nec sedulum illic sacrificium persolvi potest, melius a nobis disposita tibi proficiant in salutem. » Cumque in iisdem Actis apertissime de Langobardorum idolatria constet ad ea usque tempora quibus sancti Barbatii monitis viperæ, coriique de arbore pendentis cultum exuerant, subodorat Peregrinius ab eisdem sacræ cryptæ desolationem patratam, addens testimonia anonymi Cassinensis, et Erchemperti, quibus Campanorum, hoc est Langobardorum, victoriam ann. 860 de Neapolitis, qui et Græcorum appellatione venerant, comparatur cum altera, « qua olim in Gargano, cum beato Michaeli archangelo ageretur festivitas, corruerunt: » unde sibi persuadet victoribus potius quam victis prædæ occasionem fuisse. Utcunque tamen se res habeat, mea quidem sententia illius argumenta non adeo rem aperiunt, ut Paulum nostrum erroris evincamus, præsertim cum ipse minime scribat Græcos id facinus commisisse, verum unice tentasse, idque etiam sibi fortasse persuaserant ex vulgi rumore Langobardi Sipontini cæteris religione præstantiores, quibus in maxima erat veneratione sac. crypta, jam ante solemnî ritu consecrata; unde Græcorum adventum in deteriorem causam verterant partium studio æmulos criminaturi. Cæterum jam ante Romualdi conversionem plures in Italia Transiberina Langob. Christianos, eosque catholicos fuisse, vel unica sancti Gregorii epistola ad Arichim ducem evincit, illum quippe filii appellatione donat, et futuram boni operis gratiam pollicetur, quod utique homini Ariano, vel ethnico, minime scripsisset. Nodos omnes rescinderet Modociensis aliorumque Codicum lectio, quæ pro Græcis hoc loco habet *Sarracenis*; at mihi non dispar labor ex aliis historicis hoc tempore in Apuliam Sarracorum adventum repetere.

^a Al., quindecim. Lind.

^b Mortem Rotharis regis ex ipsius edicti characteribus assigno sub initium anni 653. At initium regni Rodoaldi ejus filii vel ipso vivente patre constituere cogor cum Benedicto Bacchinio, ut ad Grimoldi tempora conveniamus in ipsius edictum, quo Rotharis leges auxit et explicavit, ut infra narratur.

^c Tò iniqua non legitur in Mod.

^d Amb., pugillo.

^e Ab initio hujus capituli usque ad hoc verbum, desunt in Amb. Notavi, supra, Gundebergam non Rodoaldo, sed Arioaldo, uxorem fuisse, testimonio Jonæ, in Vita sancti Bertulli, cui maxime deferendum, ut pote illius ævi scriptori. Accedit etiam Fredegarius, in suo Chronico, qui non tantum Arioaldo regi uxorem fuisse scribit, sed et illius successoris

A igitur hoc facere præsumpsisti, nunquam in meam basilicam deinceps ingressum habebis. Quod ita quoque factum est. Quoties enim cunque voluisset beati Joannis oraculum ingredi, statim velut a validissimo ^d pugili guttur ejus feriretur, sic subito retro ruebat impulsus. Veritatem in Christo loquor, hoc mihi ipse retulit, qui hoc ipsum suis oculis factum vidit.

CAPUT XLIX.

De morte Rothari regis, et regno Rodoaldi.

Rodoaldus igitur, post funus patris Langobardorum regnum suscipiens, Gundibergam Agilulfi et Theudelindæ sibi filiam in matrimonium sociavit ^e. Hæc Gundiberga regina ad instar suæ genitricis,

Rothari, vel, ut ipse vocat, Chrothario, cum quo non absimilem sævitiam passa fuerat, quam cum priore marito, ex Aduulfi calumnia. Hæc ille scribit: « Gundeberga regina eo quod omnes Langobardi ei fidem cum sacramentis firmaverant, Chrotharium [al., Chrothacharium] quemdam unum ex ducibus de territorio Brissia ad se venire præcepit, compellens ut uxorem quam habebat relinqueret, et eam in matrimonium acciperet, per ipsam omnes Langobardi eum sublimarent in regnum. Quod Chrotharius libenter consentiens, sacramentis per loca sanctorum firmans, ne unquam Gundebergam postponeret, nec de honore gradus aliquid minueret, ipsamque unico amore diligens in omnibus honorem præstaret condigne, Gundeberga attrahente, omnes Langobardorum primates Chrotharium sublimant in regnum. Chrotharius cum regnare cœpisset, multos nobilium Langobardorum quos sibi senserat contumaces interfecit. Chrotharius fortissimam disciplinam et timorem in omni regno Langobardorum, pacem sectans, fecit. Chrotharius oblitus sacramenta quæ Gundebergæ dederat, eamque in unum cubiculum Ticini in aula palatii retrudit, eamque ad privatum habitum vivere fecit. Quinque annis sub ea retrusione finitur [al., tenetur]. Chrotharius per concubinas bacchatur assidue. Gundeberga vero eo quod esset Christiana in hac tribulatione benedicebat Deum omnipotentem, jejuniis et orationibus assidue pervacans. Quando Deo placuit, cum Abedo legatarius directus a Clodoveo [al., Chlothario] rege causa legationis ad Chrotharium regem Langobardorum usque Papiam cognomento Ticinum civitatem Italiæ pervenisset, cernens reginam, quam sæpius in legatione veniens viderat, et ab ipsa benigne semper susceptus fuerat, fuisse retrusam, quasi injunctum habens exinde inter cætera Chrothario regi suggestit quod illam parentem Francorum, quam reginam habuerat, per quam regnum etiam assumpserat, non debuisset humiliare, multum exinde reges Francorum et Franci essent ingrati. Quam Chrotharius de præsentem reverentiam Francorum habens, jubet egredi foras, et post quinque circiter annos per totam civitatem, et foris, Gundeberga regali ordine per loca sanctorum ad orationem aggreditur [al., egreditur]. De villis et opibus fisci quas habuerat Chrotharius ei restaurare præcepit. Quod usque diem obitus sui, et gradu dignitatis, et operibus pluribus, ditata, regio cultu post feliciter tenuit. Abedo vero a Gundeberga regina fortiter remuneratur. » Non abs re nostra Papius rationem assignat ex divo Gregorio Turonensi, lib. iv, cap. 9, cur Abedo Franciæ regis legatus Gundebergam dicat regum Francorum parentem, sive consanguineam; fuit quippe Theodolinda filia Garibaldi ducis Bajoariæ, qui uxorem habuit Valde-tradem, sive Valderadam, Franciæ reginam Theobaldi Austrasiæ regis viduam, quam mortuo Theobaldo Clotarius « strato suo copulavit; sed increpat a sacerdotibus reliquit eam dans ei Garibaldum

sicut illa in Modicia, sic et ista intra Ticinensem civitatem basilicam in honorem beati Joannis Baptistæ construxit. Quam mire ex auro et argento populisque decoravit, rebusque singulis optime ditavit, in qua et ejus corpus tumulatum quiescit. Hæc cum de crimine adulterii apud virum aduersata fuisset, proprius ejus servus Carellus nomine, a rege expulsi, ut cum eo qui reginæ crimen ingesserat, a pro castitate suæ dominæ monomachia dimicaret. Quidam cum criminatore illo singulare certamen inisset, eum cuncto populo astante superavit. Regina vero post hoc factum ad dignitatem pristinam rediit.

CAPUT L.

De morte Rodoaldi regis, et regno Ariperti.

Rodoaldus quoque (ut fertur) dum uxorem cujus-

ducem. His addit Theodolindam neptem etiam fuisse Theodeberti Francorum regis, qui Wisegardam Walderadæ matris sororem uxorem habuerat. Alii Theodolindam filiam fuisse scribunt Ragintrudis sororis Theobaldi Austrasiæ regis; indeque cognationem deducunt, sed ex cit. testimon. erroris arguuntur. Cæterum jam ante notaverat doctissimus Baronius ad annum 629, num. 5, errorem Pauli ex ipsa istius historia; quippe si Theodolinda post Agilulphi mariti sui obitum decem annis cum Adaloaldo filio regnaverat, et hinc Arioaldus substitutus est, isque regnavit annis duodecim, et post eum Rotharis sexdecim et menses quattuor, ad nullitatem supra quadragesimum ætatis annum Gundeberga jam venerat; imo si ab anno 603 quo eam divus Gregorius Magnus annulis donaverat, ut in epist. quant. rechiavi, cap. 28, rationem ducamus, jam ferme sexagesariam comperiemus, utinam dubitare quis possit an donaria summi pontificis ad Gundebergam, vel alteram Agilulphi filiam, Godescalci Parmensis uxorem, missa fuerint, cum nomen in præfata epistola minime legatur; sed hoc etiam dato, prima temporum ratio eo usque excurrit, ut absque Carelli opera Gundebergam ab adulterii crimine purgatissimam reddat.

^a Al., pro contestatione castitatis suæ dominæ. Lind.

^b Damnabile hoc judicium, atque hujus generis, fortunæ potius quam veritatis experimenta, imo, ut Christianum hominem loqui decet, temerarij adsus, quibus alta Dei judicia tentantur, ex ipsis Langobardorum legibus in Italia nostra potissimum diu invaluerunt, totque occurrunt exempla, ut inane operam quis præstaret ea recensendo.

^c Copiosius narrat hæc Fredegarius, eaque de causa istius verba transcribo: « Gundeberga regina cum esset pulchra aspectu, benigna in cunctis, et pietate plenissima, Christiana, elemosinis larga, præcellente bonitate ejus diligebatur a cunctis. Homo quidam nomine Adulfus, ex genere Langobardorum, cum in aula palatii assidue ad obsequium regis conversaretur, quadam vice ad reginam veniens, cum in ejus staret conspectu, Gundeberga regina eum sicut et cæteros diligens dixit honestæ staturæ Adulfum fuisse formatum. Ille hæc audiens: Formam staturæ meæ laudare dignasti, stratu vero jube me subjungere. Illa fortiter detegens, et inque despicens, in faciem exivit. Adulfus cernens se vitæ periculum habere, ad Charoaldum regem profugus cucurrit, petens ut secretus ad suggerendum haberet locum ubi exponeret. Quo accepto, dixit ad regem: Domina mea regina tua Gundeberga apud Tosonem ducem (Tuscis, seu, ut ipse paulo ante scripserat, in Tuscanâ provincia agentem) secretus tribus diebus locuta est, ut te veneno interficeret,

Adam Langobardi stuprasset, ab eo interfectus est, postquam septem diebus et quinque regnaverat annis. Huic successit in regni regimine Aripertus, filius Gundualdi, qui fuerat germanus Theodolindæ reginæ. Hic condidit apud Ticinum oraculum Domini Salvatoris, quod extra portam Occidentalem, quæ dicitur Marenea, situm est, quod ornamentis variis decoravit, et substantiis sufficienter ditavit.

CAPUT LI.

De morte Heraclii Augusti, et Constantini, qui ei successit, et regno alterius Constantini.

^e His diebus defuncto Heraclio Augusto, apud Constantinopolim, Heracleon ejus filius cum matre Martina regni jura suscepit, rexique imperium duobus annis. Quo vita decedente, successit in locum ejus

B Constantinus germanus ejusdem, alius filius Hera-

ipsum conjugatum sublimaret in regnum. Charoaldus rex his mendacijs auditis credens, Gundebergam in Caumello [Al., Camello, sed fortassis legendum Laumello, ut in Aimoino] castro in unam turrim exsilio trudit. Clotarius legatos dirigens ad Charoaldum regem, inquirens qua de re Gundebergam reginam, parentem Francorum, humiliasset, ut exsilio retrudisset, Charoaldus his verbis mendacibus, quasi veritate subsisterent, respondit. Tunc unus ex legatariis nomine Ansoaldus, non quasi injunctum habuisset, sed ex se, ad Charoaldum dixit: Liberare poteris de blasphemâ causam hanc. Jube illum hominem, qui hujuscemodi verba tibi nuntiavit, armate, et procedat alius de parte reginæ Gundebergæ, quique armatus ad singulare certamen, ut judicio Dei his duobus confitentibus cognoscatur utrum hujus culpæ reputationis Gundeberga sit innoxia, an fortasse culpabilis. Cumque hoc Charoaldo regi et omnibus primatibus palatii sui placuisset, jubet Adulfum armatum conflictum adire certaminis; et de parte Gundebergæ procurrentibus consobrinis Gundebergæ, et Harberto, homo nomine Pitto contra Adulfum armatus aggreditur. Cumque confliscent certamine, Adulfus a Pitto interficitur. Gundeberga statim de exsilio post annos tres regressa sublimatur in regnum. Confer Aimoinum, *Histor. Francor.* lib. iv, cap. 10.

^d Annum 634 non superasse Rodoaldum cum Bacchinto patre, ne in duriores scopulos cum cæteris ab ista chronotaxi recedentibus veniam. Qui Pauli mentem repugnare contendunt, quanta sit habenda fides chronologo hujus notæ dijudicent. Ego pro mea virtute quæ potui notavi, gratias vero me maximas habiturum profiteor iis qui rectiorem viam indicaverint.

^e Anno 641 vita cessit Heraclius imperator, die 11 mensis Februarii, ut optime colligit Pagius, in sua *Critica historico-chronologica*, ex Chronico Orientali cum Nicephoro collato. Turbat hinc Paulus subsequenti imperatorum successionem; constat enim Heraclio mortuo Constantium ejus filium, non vero Heracleonem, imperium suscepisse, eoque post centum ac tribus diebus morbo, ut Nicephorus habet, vel veneno Martine novercæ, Pyrrhique patriarchæ opera propinato, Heracleonem Martine filium cum matre potestatem obtinuit, habuitque mensibus sex, quibus elapsis, Heracleonem, matrem ejus, et Valentinum, quo auctore tumultus exortus fuerat, ab imperio administrando senatus repulit. Lingua vero Martine abscissa, amputatisque Heracleonæ naribus, isdemque in exsiliū actis, Constantem Constantini filium, et Heraclii nepotem, ad imperii thronum subvehit, ut Theophanes, Cedrenus et Zonaras narrant. Is imperium annis xxxvii rexit, ut communiter numeratur.

elii, imperavitque ^a mensibus sex. Hoc etiam mortuo, Constantinus ejusdem filius ad regni dignitatem ascendit, tenuitque regnum annis octo et viginti.

CAPUT LII.

De Cæsara regina Persarum.

Circa hæc tempora regis ^b Persarum conjux, nomine Cæsara, de Perside exiens cum paucis suis fidelibus, privato habitu, propter Christianæ fidei amorem, Constantinopolim venit. Quæ ab imperatore honorifice suscepta, post aliquot dies, ut desiderabat, baptismum consecuta, et ab Augusta de sacro fonte levata est. Quod vir ejus Persarum rex audiens, legatos Constantinopolim ^c ad Augustum direxit, quatenus eidem suam uxorem redderet. Qui ad imperatorem venientes verba regis Persarum nuntiant, qui suam requirebat ^d reginam. Imperator hæc audiens, remque omnino ignorans, eis responsum reddidit dicens: De regina quam quæritis fateamur nos nihil scire, præter quod ad nos hic aliqua mulier privato habitu advenit. Legati vero responderunt dicentes: Si placet vestro conspectui, volumus hanc quam dicitis mulierem videre. Quæ cum jussu imperatoris advenisset, mox ^e ut eam conspiciunt, ad ejus vestigia provolvuntur, eique venerabiliter quod eam suus vir requireret suggerunt. Quibus illa respondit: Ite, renuntiate regi ^f vestro et domino, quia nisi, sicut ego ^g jam credidi, ita et ipse in Christum crediderit, me jam ultra consortem tori habere non poterit. Quid multa? Reversi legati ^h ad patriam, universa quæ audierant regi nuntiant. Qui nihil moratus, cum ⁱ sexaginta millibus viris Constantinopolim pacifice ad imperatorem venit, a quo gratanter et ⁱ satis digne susceptus est. Qui cum universis in Christum Dominum credens, pariter cum omnibus sacri baptismatis unda perfusus, et ab Augusto de fonte levatus, catholica fide confir-

^a Al., mensibus septem. Hinc Constantinus, etc. Lind.

^b Al., Persarum regina Cæsarea nomine. Lind., et ita Mod., qui sequitur cum paucis suis.

Al., ad imperatorem. Lind.

^d Mod., uxorem.

^e Amb. et Mod., ut eam legati conspiciunt.

^f Al., vestro nuper marito meo. Lind.

^g Al., jam in Christum credo. Lind.

^h Amb., duodecim.

ⁱ Al., multum. Lind.

^j Fabula hæc, quæ in Hist. Miscel. quoque concessit, ab illa fortasse nata est quæ auctores habuit Theophyl. Simocatam et abbatem Niclariensem, ejusdem ævi scriptores, ad quos e vulgi rumore venerat: Chosroes namque II, vel arte, vel memor accepti beneficii a sancto Sergio martyre, cui pro restitutione sua in regnum votum fecerat, bene se animatum in religionem Christianam ostendit; at errores suos minime abjuravit, ut liquido constat ex epistola sancti Gregorii pape ad sanctum Domitianum episcopum Melitine a Baronio aliisque allegata. Plura etiam fabulosa scripsit de hac re Fredegarius in suo Chronico. Cæterum Chosroes, vivo adhuc Heraclio imper., jussu filii Siroeæ, sagittis confossus occubuit, anno Christi 627, ita ut hæc omnia non cum imperio Constantis, sed Heraclii, fuis-

sent alliganda. A matus est. Multisque muneribus ab Augusto honoratus, accepta sua conjuge lætus et gaudens ad suam patriam repedavit. Circa hæc tempora mortuo apud Forum Julii Grasulfo duce Forojuliensi, ducatum Ago regendum suscepit. Apud Spoletum quoque ^k Theudelapio defuncto, Atto eidem civitati ductor efficitur.

CAPUT LIII.

De morte Ariperti, et Godeberti filii ejus, qui ei successit, et regno Grimoaldi, et interitu Garibaldi ducis.

Igitur ^l Aripertus, postquam apud Ticinum per per annos novem Langobardos rexerat, diem obiens, regnum duobus filiis suis adhuc adolescentibus, ^m Bertarido et Godeberto, regendum reliquit. Et ⁿ Godebertus quidem Ticini sedem regni habuit, Bertaridus vero in civitate Mediolanensi. Inter quos fratres, facientibus malignis hominibus, discordiæ et odiorum fomes surrexit, in tantum ut alter alterius regnum invadere conaretur ^o. Qua de re Godebertus Garibaldum Taurinatum ducem ad Grimoaldum Beneventanorum strenuum tunc ductorem direxit, invitans eum ut quantocius veniret et sibi adversus germanum suum Bertaridum auxilium ferret, regisque filiam, suam germanam, ei se daturum promittens. Sed legatus ipse fraudulenter contra suum dominum agens, Grimoaldum exhortatus est ut veniret, et Langobardorum regnum, quod adolescentes germani dissipabant, ipse arriperet, qui ætate maturus, consilio providus, et viribus fortis existeret. Grimoaldus, hæc audiens, mox animum ad regnum Langobardorum obtinendum erexit. Ordinatoque apud Beneventum Romualdo suo filio duce, ipse cum electa manu Ticinum profecturus iter arripuit, ac per omnes civitates ^p quas obviam habuit, sibi amicos et adjuutores ad regnum percipiendum ascivit. Trasemundum vero comitem Capuanum per

sent alliganda.

^k Al., Theodelappo. Lind.

^l Al., Aribertus. Lind.

^m Al., Berthari, al., Partharito, et Gundeberto; et sic semper Lind. et Mod.

ⁿ Amb., Godibertus semper.

^o Sigebertus, in Chronico, ad annum 660: « Aripertus Langobardorum rege defuncto, Godebertus et Bertharith filii ejus annum agunt, non tam in regno componendo, quam de regno contendendo; atque anno sequenti Grimoaldus dux Taurinacium Godebertum filium Aripertis regis Langobardorum dolo perimit, et ejus regnum arripit. » Consentanea rerum ordini narratarum a Paulo post mortem Ariperti, hæc unius anni mora antequam Grimoaldus rerum potiretur; cumque vix dubitandi sit locus in statuendo initio regni Grimoaldi cum ipse profiteatur in suo legitimo edicto mense Julio, indictionis undecimæ, annum regni sui sextum currere, isque Christi Domini erat 668, hinc retrocedendo ad 661, quo mors Ariperti est assignanda, veniemus. Non animadvertit hæc Peregrinus, nullaque interposita mora inter mortem Ariperti et initium regni Grimoaldi, quod serius in sua comparatione statuit, Paulum non bene prochronismi arguit in cit. sua dissertat. fin. ducat. Beneventani ad Septentrionem.

^p Per quas iter habuit. Mod., viam habuit.

Spoletum, et Tusciam direxit, ut per eas regiones Langobardos suo consortio coaptaret. Qui imperata sibi strenue perficiens, ei cum multis adiutoribus apud ^a Æmiliam in itinere occurrit. Igitur Grimoaldus cum prope Placentiam cum robusta virorum multitudine advenisset, Garibaldum, qui legatus ad eum missus a Godeberto fuerat, Ticinum præmisit, ut eidem Godeberto de suo adventu nuntiaret. Qui ad Godebertum veniens, Grimoaldum citius adventare dixit. Cumque Godebertus ab eo quæreret quoin loco eidem Grimoaldo hospitium præparare deberet, Garibaldus ita respondit, quod dignum esset ut Grimoaldus, qui pro eius causa venerat, ejusque sororem accepturus esset, hospitium intra palatium haberet. Quod ita quoque factum est. Nam adveniens Grimoaldus, intra palatium hospitium accepit ^b. Isdem vero Garibaldus, totius nequitiae seminator, Godeberto persuasit, ut non aliter quam lorica sub veste indutus cum Grimoaldo locuturus veniret; ^c asserens quia Grimoaldus eum occidere vellet. Rursus isdem fallendi artifex, ad Grimoaldum veniens dixit, quod nisi se fortiter præpararet, eum Godebertus suo gladio perimeret, asseverans Godebertum quando cum eo ad colloquendum veniret, lorica sub veste gestare. Quid plura? Cum ad colloquium die crastino venissent, et Godebertum post salutationem Grimoaldus amplexatus esset, statim sensit quod lorica sub veste ^d gestaret. Nec mora, evaginato gladio eum vita privavit, regnumque ejus et omnem potentiam invadens, suæ subdidit ditioni. Habebat

A autem tunc Godebertus jam filium parvulum nomine ^e Reginbertum, qui a Godeberti fidelibus sublatus et occulte nutritus est. Nec eum Grimoald persequi curavit, quippe qui adhuc infantulus esset. Quo audito Bertaridus, qui apud Mediolanum regnabat, ^f quod germanus ejus esset exstinctus, quanta potuit velocitate fugam arripuit, atque ad regem ^g Avarum Cacanum pervenit, uxorem Rodelindam, et parvulum filium nomine Cunibertum relinquens, quos ^h Grimoaldus Beneventum in exilium direxit. His ita gestis Garibaldus, cujus instigatione, et ⁱ certamine ista patrata sunt, et non solum hæc egerat, sed et fraudem in legatione sua secerat, dum munera quæ deferre Beneventum debuerat, non integra deportasset; talium ergo operum patrator, non diu lætatus est. Erat quidam parvus homunculus, ex propria familia Godeberti oriundus, in civitate ^j Taurinatium. Is cum Garibaldum ducem ipso sacratissimo Paschali die ad orationem in beati Joannis basilicam venturum sciret, super sacrum baptisterii fontem conscendens, lævaque manu se ad ^k columellam tugurii continens, unde Garibaldus transiturus erat, evaginatam ensam sub amictu tenens, cum juxta eum Garibaldus venisset, et pertransiret, ipse elevato ense, annisu eundem in cervicem percussit, ^l caputque protinus amputavit. Super quem qui cum Garibaldo venerant irruentes, multis eum ictuum vulneribus occiderunt. Qui licet occubuerit, tamen Godeberti sui domini injuriam insigniter ultus est ^m.

^a Al., Æmiliam viam. Lind.

^b Post verbum factum est, hæc aliis desunt. Linden.; mansionem accepit. Amb.

^c Al., asserens se suspicari, quod eum Grimoaldus, etc. Lind.

^d Al., gestaret, idque ad cædem sui factum causatus, illico evaginato gladio, etc. Lind.

^e Amb. Reginbertum. Mod., Raunpertum. Lind., Raginpertum, al., Rambertum.

^f Verba., quod germ. ejus esset exstinctus, aliis desunt. Lind.

^g Al., Avarum, seu Hunnorum. Lind., Amb., Avarorum.

^h Amb., Grimoaldus in exilium direxit.

ⁱ Al., conamine. Lind.

^j Amb., Taurina. Qui.

^k Al., Columnellam. Lind.; Columpnellam. Amb.

^l Verba caputque protinus amputavit, non leguntur in Amb.

^m Modoet. sequitur, Grimoald regis filiam sumens uxorem pariter exercitum ad propria remisit.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Quomodo Grimoaldus, confirmato regno, uxorem duxit filiam Ariperti regis.

^a Confirmato itaque Grimoaldus regno apud Ticinum ^b, non multo post tempore jam dudum pactam sibi Ariperti regis filiam, cujus germanum ^c Godebertum exstinxerat, duxit uxorem. Beneventanum vero exercitum, cujus auxilio regnum adeptus erat, multis ditatum muneribus remisit ad propria. Aliquantos tamen ex eis secum habitaturos retinuit, largissimas eis tribuens possessiones.

^a Al., confirmatus dehinc Grimoaldus in regno. Linden. et Amb.

^b Anno scilicet 662, ut supra notavi, ex dato edicti, cujus characteres, ut in editis, legi etiam in cit.

D

CAPUT II.

De fuga Bertaridi, et quomodo ad Grimoaldum reversus est, et iterum in Franciam fugit.

Qui postquam comperit Bertaridum profugum Scythiam petiisse, et apud Cacanum demorari, eidem Cacano Avarum regi per legatos mandavit, ut si Bertaridum in suo regno detineret, pacem quam Langobardis et secum hactenus habuerat, deinceps habere non posset. Hæc Avarum rex audiens, ascito Bertarido, dixit ei, ut in quam partem vellet pergeret, ne propter eum Avars cum Langobardis inimicitias contraherent ^d. Bertaridus vero, hæc audiens, Ita-

Ms. codice legum Langob. optimæ notæ in Bibliotheca Ambros.

^c Al., Gudebertum. Lind.

^d Firmiorem Cacani fidem cum Bertharido cognov-

Yiam ^a ad Grimoaldum revertens repetiit, audierat enim eum clementissimum esse. Igitur cum ad Laudensem civitatem venisset, misit ante se ad Grimoaldum regem ^b Hunulfum sibi fidelissimum virum, qui suum ei adventum nuntiaret. Hunulfus vero ad regem veniens, Bertaridum ^c in ejus fide adventare nuntiavit. Hæc ille audiens, fidenter promisit in sua eum fide venientem nihil mali passurum fore. Inter hæc Bertaridus adveniens, ad Grimoaldum ingressus, cum ejus se vestigiis adolvere conatus esset, rex eum clementer relinuit, atque ad os suum ^d ad osculumque erexit. Ad quem Bertaridus: Servus tuus sum, inquit, sciens te Christianissimum et piæ esse, cum possim inter paganos vivere, fretus de tua clementia, ad tua vestigia veni. Cui rex ut solebat jurando ita repromisit dicens: Per eum qui

me nasci fecit, postquam in meam fidem ad me venisti, nihil mali in aliquo patieris, sed ita de te ordinabo, ut decenter vivere possis. Tunc ei in spatiosa domo hospitium ^e præbens, eum post vitæ laborem, habere requiem jussit, præcipiens eidem ex publico victum, et quæcunque essent necessaria largius ministrari. Bertaridus vero cum ad hospitium sibi a rege præparatum venisset, mox ad eum Ticinensium civium cœperunt turmæ concurrere, ut eum vel viderent, vel pristina notitia cognitum salutarerent. Verum quid non mala lingua irrumpere potest? Mox namque venientes ad regem quidam maligni adulescentes regi denuntiant, quia nisi Bertaridus citius vita privaretur, ipse regnum protinus cum vita perderet; asseverantes ob hoc ad eum totam concurrere civitatem. Hiis auditis Grimoaldus nimium credulus effectus, et quod promiserat oblitus, in innocentis Bertaridi statim necem accenditur, consiliumque iniit, qualiter eum, quia jam hora tardior erat, in crastinum vita privaret. Cui denique ad vesperam diversos cibos, vina quoque præcipua, variaque potionum genera transmisit, ut eum inebriare

A posset, quatinus multa eadem nocte potatione resolutus, ^f vinoque sepultus, de sua nihil salute cogitare valeret. Tunc unus, qui de ejus patris obsequio fuerat, cum eidem Bertarido ^g ferculum regium attulisset, quasi eum salutaturus, sub mensa caput mitens, eidem secreta, quia rex eum occidere disponderet, nuntiavit. Bertaridus vero statim suo pincernæ præcepit, ut sibi in phiala argentea non aliud quam aliquantulum aquæ propinaret. Cumque hii qui diversi generis potiones ei a rege deferebant, de verbo regis eum rogarent ut totam phialam biberet, ille in honorem regis se totam bibere promittens, parum aquæ libabat de argenteo calice. Qui ministri dum hæc regi nuntiarent, quod ille avidissime biberet, rex lætus respondit: Bibat ebriosus ille, cras enim pariter eadem vina mista cum sanguine refundet. Bertaridus vero, Hunulfo citius ad se ascito, de sua morte ei consilium regis nuntiavit. Qui statim ad domum suam puerum misit, ut sibi lectisternia afferret, lectumque sibi juxta stratum Bertaridi fieri præcepit. Nec mora, rex Grimoaldus suos satellites direxit, qui domum in qua Bertaridus quiescebat, ne aliquo modo effugere posset, custodire deberent. Cumque cœna finita esset, et, egressis omnibus, ^h Bertaridus tantum et Hunulfus, ac vestiarius Bertaridi, remansissent, qui utique ei satis erant fideles, consilium ei aperuit et obsecravit eum ⁱ ut cum Bertaridus fugeret, ipse eum ^j quandiu posset intra ejusdem cubiculum quiescere simularet. Cumque ille se hoc facturum spondisset, Hunulfus pannos suos ^k lectarios, et culcitram ursinamque pellem, supra dorsum ac cervicem Bertaridi imposuit, eumque ex consilio quasi rusticanum servum extra januam impellere cœpit, multasque ei injurias faciens, fuste eum percutere desuper, et urgere non cessabat, ita ut impulsus atque ictus sæpius ad terram corrueret. Cumque eundem Hunulfum regis satellites, qui ad custodiam positi erant, requirerent quid hoc esset:

dedisset. Et post spatium temporis venerunt ad regem paganum sermone inimicorum meorum nuntii, promittentes sibi dare sub jurejurando solidorum aureorum modium plenum, si me illis ad internecionem dedisset. Quibus non consentiens dixit: Sine dubio dii vitam succidant, si hoc piaculum facio irritans pactum deorum meorum. Ego vero quanto magis, qui Deum verum scio, animam meam pro totius mundi lucro in perditionem non dabo! Tunc vero sanctum pontificem nostrum, et suos socios cum honore et ducibus, sicut eum Dominus, ubique in peregrinatione protegens magnificavit, ad Apostolicam sedem olim optatam in gratiarum actione remisit.

^a Amb., ad Grimoaldum revertitur.

^b Al., Unulfum, et Anulfo. Lind.

^c Al., ad ejus fidem confugere. Lind.

^d Amb., atque ad osculum erexit.

^e Præbens, post tantum laborem eis requiem jussit habere. Amb.

^f Al., vino somnoque sepultus. Lind.

^g Ms. Lind., poculum.

^h Al., Partharithus cum suo vestiario remansit. Lind.

ⁱ Mod., ut cum Hunulfo Bertaridus fugeret.

^j Mod., quandiu posset ultra diem intra, etc.

^k Al., lectaricios. Lind., lectarios. Amb., lectarios. M.

Servus iste, inquit, nequam lectum mihi in cubiculo istius ebrii Bertaridi^a stravit, qui in tantum vino plenus est, ut quasi mortuus ita cubet. Sed satis est quod ejus huc usque amentiam secutus sum, jam deinceps in vita domini regis in domo propria manebo. Hæc illi audientes, et vera quæ audierant esse credentes, læti effecti sunt, et eum pariterque Bertaridum, quem putabant servum, quia opertum ne agnosceretur habebat caput, locum illis dantes, libere permiserunt. Illis autem abeuntibus, vestiarius ille fidelissimus, obserato diligenter ostio remansit intrinsecus solus. Humulus vero Bertaridum de muri angulo, qui est a parte Ticini fluminis, per funem deposuit, eique quos potuit socios conjunxit. Qui arreptis quos in pastu invenerant equis, eadem nocte ad Astensem properant civitatem, b in qua Bertaridi amici manebant. Deinde Bertaridus quantocius Taurinensem urbem petens, ac c post claustra Italiæ transgressus, Francorum ad patriam pervenit. Sicque Deus omnipotens dispositione misericordie, et innocentem a morte eripuit, d et ex animo bona facientem ab offensione regem servavit.

CAPUT III.

De clementia Grimoaldi regis in Hunulfo, et vestiario Bertaridi.

At vero rex Grimoaldus dum Bertaridum in hospitio suo quiescere putaret, ab eodem hospitio usque ad palatium suum acies hominum hinc et inde astare fecit, ut per eorum medium Bertaridus deduceretur, quatenus effugere minime posset. Cumque a rege missi venissent, qui Bertaridum ad palatium evocarent, et ad ostium in quo eum quiescere putabant pulsassent, vestiarius ille, qui introrsus erat, rogabat eos dicens: Misericordiam cum eo facite, eumque paululum quiescere sinite, quia adhuc de itinere lassus, gravissimo somno deprimitur. Quod cum illi acquievisset, hoc ipsum regi nuntiaverunt, quia adhuc Bertaridus gravi somno quiesceret. Tunc ille: Sic inquit e hesterno sero vino se adeo opplevit, ut adhuc vigilare non possit? Quibus tamen præcepit, ut mox eum excitatum ad palatium deducerent. Qui venientes ad januam cubiculi, in quo Bertaridum sperabant quiescere, coeperunt acrius pulsare. Tunc vestiarius ille rursus eos rogare

^a Mod., *statuit.*

^b *Et qui adhuc Grimoaldo rebelles exstabant.* Lind., Amb. et Mod.

^c *Tò post.* in Mod. non leg.

^d Amb., *Et regem ex animo bona facere cupientem ab offensione servavit.*

^e Al., *hesterna cæna.* Lind.

^f Verba *ad requisita eum naturæ residere suspicati sunt. Quem cum nec ibi reperissent,* in Amb. et aliis L. non leguntur.

^g Al.: *factum fuisset, remque omnem intellexisset, mox ad eum,* etc. Lind.

^h Mod., *et cruciatibus.*

ⁱ Sæpissime hoc apud Historicos et alios scriptores legitur. Vide Cod. Tit. de iis qui ad eccles. confug. Primum autem hic mos ab Atheniensibus introductus, apud quos ara misericordie (ut vulgo jam notum) constituta erat, quam qui amplectebantur, eis vim fieri leges veabant: ideo semper locus ille confugis

A coepit, ut quasi eundem Bertaridum aliquantulum adhuc dormire permetterent. Qui irati vociferantes jam satis ebriosum illum quievisse, mox calcibus ejusdem cubiculi ostium confringunt, ingressique Bertaridum in lectulo requirunt. Quem cum non invenissent, f ad requisita eum naturæ residere suspicati sunt. Quem cum nec ibi reperissent, vestiarium illum interrogant, quid de Bertarido g factum fuisset. Quibus ille fugisse eum respondit. Quem statim capillis apprehensum furentes, eumque ad regis presentiam perducentes, fugæ Bertaridi hunc esse conscium, ideoque morte dignissimum dicunt. Quem rex dimitti præcepit, eumque per ordinem, qualiter Bertaridus effugisset, inquisivit. Ille regi universa sicut acta fuerant retulit. Tunc rex a circumstantibus requisivit dicens: Quid vobis de homine isto videtur, qui taliter perpetravit? Tunc omnes una voce responderunt, eum esse dignum multis suppliciis h exercitatum interire. At rex: Per eum qui me nasci fecit, inquit, dignus est homo iste bene habere, qui se pro lide sui domini morti tradere non recusavit. Eumque mox inter suos vestiarios esse præcepit, admonens eum ut sibi eandem fidem quam erga Bertaridum habuerat servaret, multa se ei commoda largiturum promittens. Cum rex requireret quid de Hunulfo factum fuisset, i nuntiatum est ei quod in beati archangeli Michaelis basilicam confugium fecisset. Qui mox ad eum misit, sponte promittens quod nihil pateretur mali, tantum in sua fide veniret. Hunulfo vero talem regis promissionem audiens, mox ad palatium venit, atque ad regis vestigia provolutus, interrogatus ab eo est quomodo aut qualiter Bertaridus evadere potuisset. At ille cum ei cuncta ex ordine retulisset, rex ejus fidem et prudentiam collaudans, omnes facultates ejus, et quidquid habere poterat, eidem, clementer concessit.

CAPUT IV.

Quomodo Grimoaldus Hunulfum et vestiarium Bertaridi ad eundem Bertaridum remisit.

Cumque post aliquod tempus rex Hunulfum inquireret, utrum vellet ipsis diebus cum Bertarido esse, ille jurejurando ait, cum Bertarido prius se velle mori quam usquam alibi in summis deliciis vivere. Tunc rex vestiarium illum requisivit, dicens, utrum

D abundabat, ut eleganter Statius scribit Thebaid. lib. XII:

Semper habet trepidos, semper locus horret egenis
Cœtibus, ignotæ tantum felicitibus aræ.

Sic etiam ad principum statuas confugiabant, l. unica, C. de iis qui ad princ. stat. confug., et hoc erat tutissimum refugium, ut jam viri doctissimi docuerunt. Confugientes quoque ad signa militaria tuti erant ab omni læsione: causam puto, quia Imperatorum et principum imagines illis plerumque annexæ. Tacit., lib. 4 Annal.: « Neque aliud periclitanti subsidium, quam castra primæ legionis: illi signa et aquilam complexus, religione se tutabatur, et ni aquilifer. Calpurnius vim extremam arcuisset, etc. » Ammianus Marcellinus, lib. XXV: « Qui fraudum conscius et noxiorum ad militaria signa confugit. » Lind.

melius ei esset secum in palatio manere, an cum Bertarido in peregrinatione degere, Qui cum ei similia, sicut et Hunulfus, respondisset, rex eorum verba benigne suscipiens, eorumque fidem collaudans, præcepit Hunulfo ut quidquid vellet de domo sua tolleret, pueros scilicet et equos, et diversam suppellectilem, et ad Bertaridum illæsus properaret. Pari etiam modo et vestiarium illum absolvit. Qui omnia sua secundum benignitatem regis sufficienter tollentes, cum ejusdem regis adiutorio, Francorum in patriam ad suam dilectum Bertaridum sunt profecti.

CAPUT V.

Bellum Grimoaldi adversus Francos, et victoria ejus.

Hæc tempestate Francorum exercitus de ^a provincia egrediens, in Italiam introivit: contra quos Grimoaldus cum Langobardis progressus, hæc eos arte decepit. Fugere quippe se eorum impetum simulans, gæstra sua simul cum tentoriis et diversis pariter referta bonis, præcipueque vini optimi copia, abductis hominibus, quinque vacua reliquit. Quo dum Francorum acies advenissent, existimantes Grimoaldum cum Langobardis pavore deterritos castra integra reliquisse, mox læti effecti ^b certatim cuncta invadunt, cœnamque affluentissimam instruunt. Qui

^a Mod., provincia Gallie egrediens Italiam, etc.

^b Amb., constatim.

^c Mod., Rivulus.

^d Mod., ab Astense civitate.

Jam enim animo conceperat de Constantinopoli Romanam imperii sedem transferre, quippe se invisum esse civibus cernebat ob cæsum fratrem Theodosium, admissa in sanctam papam Martinum et Maximum facinora, et Monothelitarum hæresim, ut Zouaras, Theophanes, Cedrenus alique Græci scriptores, affirmant, utcumque in his de sequenti Langobardico bello mentio nulla occurrat, neque in Anastasio Bibliothecario; at subodorare licet ex ipsa necessitate si translationem imperii de Græcia in Italiam destinaverat, quam nisi de medio sublatis Langobardis exsequi potuisset. Servatam hanc rerum seriem Paulo nostro debemus ex infra citandis Latinorum testimoniis firmatam. Ceterum acta hæc anno decedente 662 cognoscimus ex eisd. Anastasio Bibliothecario, qui advenisse imp. in Italiam asserit per iudictionem sextam, sancto Vitaliano pontifice, et postmodum ^e quinta die mensis Julii, feria quarta, iudictione ^e suprascripta, ^e Romanam ingressum fuisse, qui utique characteres anno 663 conveniunt, et eum statuta regni Grimoaldi epæche bene conveniunt.

^f Mod., ad Tarentum civitatem, etc.

^g Al., consulturus adiit. Lind.

^h Mod., diligenterque sciscitans.

In Ascensiana Editione ita hæc leguntur: « Ut pro hæc ipso Dominum Deum consulere [Mod., Deum supplicaret, et ille orationem fundens ad Dominum dicebat] fideliter agebat prompto corde preces ad Dominum fundens, et dicens: Domine Jesu Christe Rex regum, et lumen verum, qui misisti Spiritum sanctum in specie ignis in apostolos meos, trans mitte Spiritum sanctum consolationis tuæ in os meum, ut possim consilium rectum dare hominibus istis qui venerunt in tuo nomine ad me. Eadem hora visæ sunt ei tres personæ spirituales, quarum una archangeli Michaelis, secunda Joannis Baptistæ, tertia apostoli Petri. Tunc unus ex his dixit ad solitariam: Dic imperatori Constantio, quod ad talem rem, quam habet [Constantio talem rem habet] in corde suo disposi-

dam diversis epulis, multoque degravati vino somnoque quiescissent, Grimoaldus super eos post noctis mediam irruens, tanta eos cæde prostravit, ut vix pauci ex eis elapsi ad patriam valuerunt repedare. Qui locus ubi hoc gestum est præcellum Francorum, usque hodie ^a Rivus appellatur, nec longe distat ^d ab Astensis civitatis mœnibus.

CAPUT VI.

Quomodo Constantius Augustus Italiam veniens Beneventum obsedit.

His diebus Constantinus Augustus, qui et Constantius est appellatus, ^a Italiam de Langobardorum manu arnere cupiens, Constantinopoli egressus, per littoralia iter habens Athenas venit, indeque mare transgressus ^f Tarentum applicuit, Qui tamen prius ad solitariam quemdam, qui prophetiæ spiritum habere dicebatur, ^g abiit ^h studiosè ab eo sciscitans utram gentem Langobardorum, quæ in Italia habitabat, superare et obtinere posset. A quo eum servus Dei spajum unius noctis expetisset, ⁱ ut pro hoc ipso Dominum supplicaret, facto mane, ita eidem Augusto respondit: Gens Langobardorum superari modo ab aliquo non potest, quia regina quedam ex alia provincia veniens, basilicam beati Joannis Baptistæ in Langobardorum finibus construxit, et propter hoc ipse beatus Joannes pro Langobardorum gente conti-

tam, Domini voluntas adhuc non est. Gens Langobardorum qui in Italia habitant superari nunc ab aliquo non potest, quia regina quedam quæ ex alia provincia venit, basilicam in honore Dei et sancti Joannis Baptistæ construxit in Langobardorum finibus, et ornavit eam facultatibus honorificis, cecitque ut famuli et famulæ, et reliqua ibidem Deo servantibus subjecta sint, et sacerdotes in ipso oratorio [Mod., oraculo] Deo fideliter serviant, et propter hoc ipse sanctus Joannes pro Langobardorum gente continue intercedit. Ipsa vero gens suppliciter ac devote de suis facultatibus in honorem Dei et sancti Joannis Baptistæ omni anno in die nativitatis dicti Baptistæ domini munera offert ad conservandum ipsum oratorium. [Mod., omnique tempore in die nativitatis suæ offert ad ipsum oraculum.] Locus in Modecia dicitur, Veruntamen [Mod., Vere tamen] tibi dicitur sumus in Deo: Veniet tempus et dies, quando ipsum supra memoratum oratorium omnes habitatores terræ hujus habebunt despectui, et omnes ejus facultates exinde expellent, et famulos ac famulas, qui ibi subacti [Mod., subjecti] sunt propter facultates eorum sæpe affligent, et sacerdotes, qui nunc ibi Deo servant die ac nocte, inquieti erunt nimis, et auferentur quæ eorum sunt. Propter quod ducetur vita eorum in amaritudine. Quando hæc inchoabuntur, et vos cernetis fieri, certè tunc ipsa gens peribit cum omnibus quæ ad illos pertinet, et stabunt in Improperium omnibus gentibus, quæ in circuitu illorum sunt. Et dixit ad eos solitarius: Obsecro clementiam vestram si conversi fuerint ad superiorem promissionem et conversationem suam, nonne invenient misericordiam? Responderuntque [Mod., si conversi sunt ad superiorem promissionem illorum, nunquid invenient indulgentiam? et dixerunt ad illum]: Scis quod Veritas dixit: Convertimini ad me, et ego revertar ad vos. Eadem autem hora a conspectu ejus evanuerunt [Mod., eadem hora nusquam comparuerunt]. Facto autem mane ita eidem Constantio Augusto, ut supra scriptum est, per ordinem omnia diligenter revelavit. Tunc imperator libenter accepit verba ejus. Quod nos ita factum, etc. »

que intercedit. Veniet autem tempus quando ipsum oraculum habebitur despectui, et tunc gens ipsa peribit. Quod nos ita factum esse probavimus, quia ante Langobardorum perditionem, eandem beati Joannis basilicam, quæ utique in loco qui Modicia dicitur est constituta, per viles personas ordinari conspeximus, ita ut indignis, et adulteris, non pro vitæ merito, sed præmiorum datione, isdem locus venerabilis largiretur.

CAPUT VII.

Quomodo Grimoaldus invitatus a filio suo Romoaldo Beneventum advenit.

Igitur cum, ut diximus, Constans Augustus Tarentum venisset, egressus exinde Beneventanorum fines invasit, omnesque pene per quas venerat Langobardorum civitates cepit. ^a Luceriam quoque opulentam Apuliæ civitatem expugnatam fortius invadens diruit, et ad solum usque prostravit. ^b Arentiam sane propter munitissimam loci positionem, capere minime potuit. Deinde cum omni suo exercitu Beneventum circumdedit, et eam vehementer expugnare cœpit, ubi tunc ^c Romoaldus Grimoaldi filius, adhuc juvenulus, ducatum tenebat. Qui statim ut imperatoris adventum cognovit, ^d nutritium suum nomine Sesualdum ad patrem Grimoaldum trans Padum direxit, obsecrans ut quantocius veniret, filioque suo ac Beneventanis, quos ipse nutrierat, potenter succurreret. Quod Grimoaldus rex audiens, statim cum exercitu filio laturus auxilium, Bene-

^a Amb., *Lucernam*; al., *Luceriam quoque opulentam civitatem, et Apuliam oppugnatam fortius*. Lindenb. *Opulentam Apulegiam*, in Mod.

^b Al., *Acheruntiam, vel Agerentiam*. Lind., et ita in Amb. et Mod.

^c Al., *Romualdus, vel Humualdus*. Lind.

^d Glossarium, *Nutricius τροφεύς*. Inscriptio vetus

MEMMIA TERTULLA
NUTRICIO SUO ET MATRI
BENEMERENTI. POSTERISQUE
SUIS ET SIBI.

Ulpianus eos lib. de Officio præconsulis, *Educatores* vocat. leg. 33, D. de manumiss. vindict. Justinianus lib. 1 Inst. tit. 6, § 5, *aut pædagogum, aut nutritium, aut educatorem, aut alumnium*, quem locum ita expressit Theophylus: *καὶ τὸ εἰπεῖν, ὅτι παιδαγωγός μου ἐστίν, ἢ τροφός, ἢ τροφεύς, ἢ ἀλοῦμνος*. In alia inscriptione *Tatæ* appellantur

TI. CLAUDIO EPAPHRODITO TATÆ
BENEMER. FECER.

Quod vocabulum etiam apud Curopalatam reperitur, ubi τοῦ τατᾶ τῆς ἀλλῆς mentio fit. Sed an idem cum hoc sit, non facile dixerim. Lind.

^e Al., *Et quamvis Romualdus cum Langobardis suis totum exercitum æquo Marte invadere non auderet, frequenter tamen, etc.* Lind.

^f Hæc item de Beneventana obsidione refert antiquus auctor actorum sancti Barbatii. Constantinus tum, qui et Constans est appellatus, eo tempore Constantinopolitanum regebat Imperium. Qui e Langobardorum manibus Italiam cupiens suæque reducere ditioni, sicut olim in præcedentium se fuerat potestate, innumera suorum collecta multitudine, mare transgressus, Tarentum penetravit: indeque profectus pene omnes Apuliæ urbes depopulatus est, pergensque opulentissimam urbem Luceriam gravissimis præliis cepit, eique omnibus prædonum directis manibus, eam ad solum usque prostravit. De cujus

aventum pergere cœpit. Quem plures ex Langobardis in itinere relinquentes, ad propria remearunt, dicentes: quia exspoliasset palatium, et jam non reversurus repeteret Beneventum. Interim imperatoris exercitus Beneventum diversis machinis vehementer expugnabat, ^g e contra Romoaldus cum Langobardis fortiter restitebat. Qui quamvis cum tanta multitudine congredi manu ad manum, propter paucitatem exercitus, non auderet, frequenter tamen cum expeditis juvenibus hostium castra irrumpens, magnas eisdem inferebat undique clades ^f. Grimoaldus ejus pater cum jam jamque properaret, eundem nutritium ejus, de quo præmisimus, ad filium misit, qui ei suum adventum nuntiaret. Qui cum prope Beneventum venisset, a Græcis captus, imperatori delatus est. Qui ab eo unde veniret requirens, ille se a Grimoaldo rege ^h venire, eundemque regem citius adventare nuntiavit. Statimque imperator exterritus consilium cum suis iniit, quatinus cum Romoaldo pacisceretur, ut Neapolim posset reverti.

CAPUT VIII.

Quomodo imperator, accepta obside Romoaldi sorore, a Benevento discessit.

Accepta ita obside Romoaldi sorore, cui nomen Gisa fuit, cum eodem pacem fecit. ^h Ejus vero nutritium Sesualdum ad muros duci præcepit, mortem eidem minatus, si aliquid Romoaldo, aut civibus de Grimoaldi adventu nuntiaret, sed potius asseveraret eundem minime venire posse. Quod ille ita se factu-

^g excidio alacer effectus Augustus, concite sua castra movens juxta Beneventi mœnia collocavit. Nec mora, coacervato exercitu ad oppugnandam urbem cum diversis bellorum machinis suos magnates instituit. In qua urbe Romuald, de quo supra retulimus, cum paucis, sed validissimis inerat Langobardis, ibique sanctus Pater Barbatus morabatur cum illis. Circumdatus igitur terribiliter, atque inaudite ad capiendam eam novis certaminibus per plurimum temporis pugnaverunt. At contra Romuald, ut erat magnanimus, et imperterritus ei fortiter resistens, nunc ex muris, nunc per improvisam irruptionem, plurimam suorum hostium partem attrivit. Nam pro paucitate sui exercitus acies contra eos in patulis pavebat dirigere. Tamen cum expeditis incessabiliter hinc atque inde subito inimicorum prostrabat catervas. Sed præfatus Aug. quanto plus sibi illum attentius cernebat obsistere, tanto ei ferventius nova certamina objiciebat, etc. De vocato vero in auxilium Grimoaldo patre nulla in iis actis fit mentio.

^h Amb. et Mod., *venire dixit*.

ⁱ Pugnancia hæc invicem sibi notat Peregrinus in cit. dissert. de Finib. princip. Benev., traditam nempe a duce Romualdo imperatori obsidem Gisam post acceptum nuntium præsto jam sibi adesse cum valido exercitu patrem, Regemque Grimoaldum; at non bene Pauli mentem vir doctiss. est assecutus: e contra etenim noster post datam obsidem narrat: Sesualdum, qui a rege præmissus fuerat, ut illius adventum nuntiaret ad mœnia ductum fuisse, ut Romualdo spem auxilii tolleret: subodoro enim ita inter Græcos et Langobardos pactum initum fuisse, ut nisi post certum tempus Grimoaldus opem ferret, se suosque daret Romoaldus: ideoque Græci, qui Sesualdum ceperant, solita fraude mortem minati, virum ad mœnia duxerunt, ut suis notus asseveraret Regem minime venire posse, quod mirabili virtutis exemplo æterna dignus laude Sesualdus facere recusavit.

rum, ut ei præcipiebatur, promisit; sed cum prope muros advenisset, ^a velle se Romoaldum videre dixit. Qui Romoaldus cum citius advenisset, sic ad eum locutus est: Constans esto, domine Romoalde, et habens fiduciam noli turbari, quia tuus genitor citius tibi auxilium præbiturus aderit. Nam scias eum hac nocte juxta ^b Sangrum fluvium cum valido exercitu manere; tantum obsecro, ut misericordiam exhibeas ^c meæ uxori, et filiis, quia gens ista perfida me vivere non sinet. Cumque hoc dixisset, jussu imperatoris caput ejus abscissum est, atque cum belli machina, quam ^d petrariam vocant, in urbem projectum est. Quod caput Romoaldus sibi deferri jussit, idque lacrymans osculatus est, dignoque in loculo tumulari præcepit.

CAPUT IX.

Quomodo imperatoris exercitum Micola Capuanus comes afflixit.

Metuens igitur imperator subitum Grimoaldi regis adventum, dimissa Beneventi obsidione, Neapolim proficiscitur. Cujus tamen exercitum ^e Mittola Capuanus comes juxta fluentia Caloris ^f fluminis, in loco qui usque hodie Pugna dicitur, vehementer attrivit.

CAPUT X.

Quomodo Romoaldus Saburrum ab imperatore missum, cum viginti millibus vicit.

Postquam vero imperator Neapolim pervenit, unus ex ejus optimatibus, cui nomen Saburrus erat, ^g ab Augusto, ut fertur, viginti millia militum expetiit, seque cum ^h Romoaldo pugnaturum, victoremque spondit. Qui cum accepto exercitu ad locum cui ⁱ Forinus nomen est advenisset, ibique castra posuisset, Grimoaldus, qui jam Beneventum advenerat, hæc audiens, contra eum proficisci voluit. Cui filius Romoaldus: Non est opus, inquit, sed tantum partem nobis de exercitu vestro tribuite. Ego, Deo favente, cum eo pugnabo, et cum vicero, major utique gloria vestræ potentiae adscribetur. Factumque est, et ^k accepta aliqua parte de patris exercitu, pariterque cum suis hominibus contra Saburrum proficiscitur. Qui prius quam hel-

^a Verba velle se Romoaldum videre dixit. Qui Romoaldus cum citius advenisset, in Mod. non leg., et ita in al. not. Lind. Amb., velle se Rom. venire. Quod cum advenisset, etc.

^b Al., Sacrum fluvium. Lind.

^c Amb., cum mea uxore et filiis.

^d Sic vocabatur ultimis temporibus, cum antea scorpio, vel onager: cujus formam qui nosse avert, legat Ammiani Marcellini lib. xxiii, nam locus nimis longus est, ut hic describi queat. Nicetas Choniates πετροβόλα ὄργανα indigitat, eisque maxime barbaras gentes, uti idem scribit lib. iii de Gestis Alexii Angeli: Ἄλλὰ καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, οἷς ἐχρῶντο οἱ βάρβαροι.

^e Al., Micola; al., Mirula. Lind. Milta., Mod.

^f Al., Calbris. Lind. Ad hunc Pauli locum Camil. Peregrinus loco cit.: «Fluvium Calorem a Paulo pro Sabato dictum non dubito; quem prope Petrus Diaconus in Auct. ad Ostiensem lib. iv, cap. 16, agnoscit hunc locum appellatum Pugna.» Laudabili sane argumento; nimis acri tamen censura, hæc addit: «Sed eo Constantium recta, et festinato, ut Paulus perhibet, Neapolim recedentem e recta via divertisse, locorum et gestorum consueta est confusio.»

lum cum eo iniret, a quatuor partibus tubas insonare præcepit, moxque super eos audenter irruit. Cumque utræque acies forti intentione pugnarent, tunc unus de exercitu regis nomine ^l Amalongus, qui regium contum ferre erat solitus, quemdam Græculum eodem conto utrisque manibus fortiter percutiens, de sella super quam equitabat sustulit, eumque in aera super caput suum levavit. Quod cernens Græcorum exercitus, mox immenso pavore perterritus, in fugam convertitur, ultimaque pernicie cæsus, sibi fugiendo mortem, Romoaldo et Langobardis victoriam peperit. Ita Saburrus, qui se imperatori suo victoriæ tropæum de Langobardis promiserat patrare, ad eum cum paucis remeans ignominiam deportavit. Romoaldus vero, patrata de inimicis victoria, Beneventum triumphans reversus est, patrique gaudium et cunctis securitatem sublato hostium timore convexit.

CAPUT XI.

De malis quæ Constans Augustus Romanis intulit, et de prædationibus quas singulis regionibus fecit: et quomodo extinctus est.

At vero Constans Augustus, cum nihil se contra Langobardos gessisse conspiceret, omnes sævitæ suæ minas contra suos, hoc est Romanos retorsit. Nam egressus Neapoli Romam ^m perrexit. Cui sexto ab urbe milliario Vitalianus Papa cum sacerdotibus et Romano populo occurrit. Qui Augustus cum ad beati Petri limina pervenisset, obtulit ⁿ ei ^o pallium auro textum: et manens apud Romanos diebus duodecim, omnia quæ fuerant antiquitus instituta ex ære in ornamentum civitatis deposuit, in tantum, ut etiam basilicam beatæ Mariæ, quæ aliquando Pantheon vocabatur, et conditum fuerat in honorem omnium deorum, et jam ibi per concessionem superiorum ^p principum, locus erat omnium martyrum, discooperiret, ^q tegulasque æreas exinde auferret, easque simul cum aliis omnibus ornamentis Constantinopolim transmitteret. Deinde reversus imperator Neapolim, itinere terreno perrexit in ci-

Præcipitem sane hunc imperatoris recessum, rectumque iter Neapolim versus non video, unde arguere potuerit Peregrinus nisi ex propria conjectura, quam probabilem licet, tanti non fecerim, ut Paulo fidem sit abrogatura, notata potissimum utriusque fluminis positione, ut præsens oim aspexi, ob quam nemo dixerit Constantem Benevento Neapolim recedentem enormiter divertisse.

^g Al., ab eo. Lind.

^h Al., Grimoaldo. Lind.

ⁱ Al., Foranus; al., Formiis. Lind.

^j Al., Non est opus, inquit, pater optime, te proficisci. Lindenb.

^k Al., annuente itaque rege cum parte exercitus in Saburcum egreditur. Lind.

^l Al., Amelongus. Lind. et Mod.

^m Amb., pervenit.

ⁿ Amb., ibi.

^o Al., pallium auro textili: sed manens Romæ per dies duodecim. Lind.

^p Phocæ nempe imp., ut supra noster scripserat.

^q Mod., tegulasque æreas exinde simul cum aliis, etc.

vitalium a Regium. Ingressusque Siciliam per indictionem septimam, habitavit in Syracusa, et tales afflictiones imposuit populo, seu habitatoribus, vel possessoribus Calabriae, Siciliae, Africae atque Sardiniae, quales antea nunquam audita sunt, ita ut etiam uxores a maritis, vel filii a parentibus separarentur. Sed et alia multa, et inaudita b illarum regionum populi sunt perpessi, ita ut c nulli spes vitae remaneret. Nam et d vasa et e cimelia sanctarum Dei ecclesiarum imperiali jussu et Graecorum avaritia sublata sunt. Mansit autem imperator in Sicilia ab indictione septima usque in duodecimam; sed tandem f tantarum iniquitatum poenas luit, atque dum se in balneo lavaret, g a suis extinctus est.

CAPUT XII.

De imperio Mecetii, et de morte ipsius.

Interfecto igitur apud Syracusas Constante imperatore, b Mecetius in Sicilia regnum arripuit, sed absque Orientalis exercitus voluntate. Contra quem i Italiae militiae milites, alii per Istriam, alii per partes Campaniae, alii vero a partibus Africae, et i Sardiniae venientes, vehementer in Syracusas irruerunt, k eumque vita privaverunt. Multi ex iudicibus ejus detruncati, multique Constantinopolim perducti sunt, cum quibus pariter et falsi imperatoris caput est deportatum l.

CAPUT XIII.

Quomodo Saraceni ab Alexandria venientes Siciliam depopulati sunt, et quidquid Constantis Augustus de Roma abstulerat deprædati sunt,

Hæc audiens gens Saracenorum, m quæ Alexan-

a Al., Regium. Ms., civitatem civiam. Lind.

b Amb., harum.

c Amb., alicui spes vitæ non remaneret,

d Amb. et Modoet., vasa sacra, cimelia sanctarum ecclesiarum, etc.

e Glossarium, κειμήλιον, σιμελίον. Hesychius: κειμήλια σκεῖνη δῶρα, καὶ τὰ ἀπόθετα γρήματα. De priori intelligunt viri docti versum Homeri Iliad. ζ.

Σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα,
Πολλὰ δ' ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κείται,
Χαλκός τε, χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος.

Posterius probat Triphiodorus de Ilii excidio

πολλὰ δὲ ἐρήμων
Ἥρπαζον θηλάμων κειμήλια.

Cassiodorus depositivas pecunias vocat libr. vi, form. 8: « Depositivæ quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicantur ærariis. » Lind.

f Mod., tantarum ærumnarum iniquitatumque poenas luit.

g Syracensis, in balneo, ab Andrea, Troili filio, situla quæ calida infundebatur capiti graviter impacta, Constantem occubuisse scribunt Graeci Latiniqque scriptores. Anastasius, in sancto Vitaliano interfectum fuisse narrat e 15 die mensis Julii, per indict. 11. a At recentiores reponunt 12, ut legitur in Warnetrado nostro et nonnullis Anastasii mss. Codicibus, argumento actionis 18 sextæ synodi, in qua annus 15 consulatus Constantini Pogonati numeratur, quod optime demonstrat Constantis mortem post inceptam indictionem 12 evenisse. Noster vero cum supra scripserit annos xviii eundem imperasse, incompletos utroque extremos numeravit, ut alibi passim.

h M., Mezentius, insigni formæ decore a scriptor. laudatus.

A driam et n Ægyptum pervaserat, subito cum multis navibus venientes Siciliam invadunt, Syracusas ingrediuntur, multamque stragem faciunt populorum, vix paucis evadentibus, qui per montissima castra et juga confugerant montium. Auferentes quoque prædam nimiam, et omne illud quod Constantis Augustus a Roma abstulerat ornatum in ære et diversis speciebus, sicque Alexandriam reversi sunt o.

CAPUT XIV.

De morte Gise sororis Romoaldi.

Porro regis filia, quam de Benevento obsidem nomine Gisa p sublata diximus, Siciliam veniens, diem clausit extremum.

CAPUT XV.

B De pluviis et tonitruis quæ eo tempore nimie factæ sunt.

Hoc tempore tantæ pluvie tantaque tonitrua fuerunt, quanta ante nullus q meminerit hominum, ita ut innumera hominum et animantium millia fulminibus essent perempta. Eo anno legumina, quæ propter pluvias colligi nequiverant, iterum renata et ad maturitatem usque perducta sunt r.

CAPUT XVI.

Quomodo rex Grimoaldus Trasemundum ducem apud Spoletum ordinavit, eique suam filiam in matrimonium tradidit.

At vero Grimoaldus, ereptis Beneventanis et s eorum provinciis a Graecis, apud Ticinum ad palatium suum, t repedare disponens, Trasemundum qui dudum Capuæ u comes fuerat, et ei ad percipiendum

i Mod., Italiae milites.

j Al., Sardiniae Syracusas venientes eum vita privaverunt. Lind. et Mod.

k Imo et ipse Constantinus Constantis filius e constantinopoli Siciliam venit, occisoque Mezetio, urbem regiam regressus, Pogonati cognomentum adeptus est, quod scilicet Byzantio solvens tenera adhuc lanugine fuerat, et e Sicilia promissam barbam retulerat.

l Vide Anastas. Bibliothec., in Vita Adeodati pontificis.

m Amb. et Mod., quæ jam Alexandriam, etc.

n Heraclio scilicet imperante, ac Cyro episcopo Alexandrino, quorum temporibus, anno 636, Ægyptus a Romanorum diuione sublata Saracenorum jugo colulum subegit.

o Hanc Siciliae cladem a Saracenis illatam cit. Anastasius refert in Vita pontif. Adeodati, qui sancto Vitaliano successerat, et cum ejusdem pontificatu Mezetii mortem illigat; at consentientibus cum Theophane Graecis scriptoribus hæc accidisse anno secundum Alexandrinos 661, qui a Kal. Septembris anni 659 Latinis inchoatur, ad sancti Vitalini tempora communiter retrahuntur.

p Al., sublata ab imp. diximus. Lind.

q Amb., meminerat.

r Anastasius hæc post mortem Adeodati accidisse narrat.

s Al., Graecorum primitiis. Lind.

t Sed retinenda prima lectio, quovis sensu sit accipienda, vide apud Camil. Peregr., in dissert. Dusat. Beneventanus in antiquas provincias an tributus, pag. 75.

u Al., repedavit, postquam disposuerat de Trasemundo, qui dudum Capuæ comes fuerat, etc. Lind.

v Comes hic est præfectus, ut in Notitia imperii: c Comes Ægypti, comes Isauriæ, Africae, Ita-

regnum ^a strenuissime paruerat, data ei in patrimonio sua filia, Romoaldi altera sorore, eum post Attonem, de quo superius diximus, apud Spoletum ductorem fecit indeque Ticinum reversus est.

CAPUT XVII.

Quod in Foro-Julii post Grasulfum Ago ducatum tenuit, et post hunc eorum ductor Lupus effectus est.

Siquidem, ut superius praemisimus, Grasulfo Foro-Julianorum duce defuncto, ^b successor ejus in ducatu Ago datus, de cuius nomine usque hodie domus quaedam intra Forum-Julii constituta domus Agonis appellatur. Quo Agone mortuo, Foro-Julianorum ductor Lupus efficitur. Hic Lupus in Grados insulam, quae non longe ab Aquileia est, cum equestri exercitu, per ^c stratam, quae antiquitus per mare facta fuerat, introivit. Et deprædata ipsa civitate, ^d Aquileiensis Ecclesiae thesauros exinde auferens deportavit. Huic Lupo quando Grimoaldus Beneventum perrexit, suum palatium commendavit.

CAPUT XVIII.

Quomodo Lupus dux contra Grimoaldum rebellavit.

Qui Lupus dum rege absente multa insolenter apud Ticinum egisset, quippe ^e quia eum reversurum non aestimaret, revertente rege, sciens eidem ea quae non recte gesserat displicere, Forum-Julii petens, contra eundem regem saepe nequitiae conscius rebellavit.

CAPUT XIX.

Quomodo ipse dux bellum contra Avaros gessit.

Tunc Grimoaldus nolens civile bellum inter Langobardos excitare, regi Avarum Cacano mandavit ut in Forum-Julii contra Lupum ducem cum exercitu veniret, eumque bello ^f protereret. Quod et factum est. Nam veniente Cacano cum magno exercitu in loco qui ^g Fluvius dicitur, sicut nobis retulerunt seniores viri qui in ipso bello fuerunt, ^h per tres dies Lupus dux cum Foro-Julianis adversus Cacani exercitum confixit. Et prima quidem die validum ejus exercitum paucis suis vulneratis prostravit; secunda vero die jam aliquantis e suis vulneratis, et mortuis, pari modo multos ex Avaribus extinxit. Tertia vero die jam pluribus ex suis sanciatis, sive peremptis, nihilominus magnam Cacani exercitum

haec, etc., ⁱ ubi et plura de ejus dignitate, Lind. At quae Langobardis comitum fuerit dignitas et officium, vide apud eundem Peregr., in cit. dissertat.

^a Al., strenuam operam navaverat, Lind.

^b Amb.: successor ei in ducatu Adgatus, de cuius, etc.

Mod.: successor ei in ducatu Ago est constitutus.

^c Strata est via. Victor episcopus de persecutione Vandalarum, lib. III: «Stratae vero, vel semitae, cadaveribus repletæ exhalantium fetore mortuorum gradientes vivos omnes ex parte necabant.» Apud Germanos maxime adhuc in usu est. Lind.

^d Post translatum ab Aquileia meta Langobardorum in Grados insulam ecclesiae thesaurum, ut supra narravit noster, primus sacrilegas injecerat manus Fortunatus Gradensis episcopus, qui a Catholicis desciverat, et in castrum Cormones supra Aquileiam ad Arianos se receperat, Honorio summo Pontifice. Heraclius imperator, hortante Primmigenio, catholico episcopo, Fortunati successore, aurum et argentum

A delevit, praedamque copiosam invasit. At vero die quarto tantam super se multitudinem conspexerunt venientem, ut vix per fugam evadere possent.

CAPUT XX.

De morte Lupi ducis et quomodo Avaros Foro-Julianorum fines deprædati sunt.

Hic itaque Lupo duce perempto, reliqui qui remanserant, sese per castella communiunt. Avaros vero per omnes eorum fines discurrentes, cuncta rapinis invadunt, vel supposito igne comburunt. Qui cum per aliquot dies hoc facerent, a Grimoaldo eis mandatum est, ut jam a devastatione quiescerent. Qui legatos ad Grimoaldum mittunt dicentes ¹ Forum-Julii se minime relicturos, quam armis propriis conquisissent.

CAPUT XXI.

Quomodo Avaros nolentes de Foro-Julii exire, Grimoaldi astutia expulsi sunt.

Tunc Grimoaldus, necessitate compulsus, exercitum ² coadunari praecipit, quatenus Avaros de suis finibus exturbaret. In medio itaque campo sua castra contra ³ Avarum hostium componens, cum exercitus partem exiguum haberet, ⁴ et Cacanum ad eum legatos mitteret, eosdem ipsos, quos habebat diverso habitu, variisque instructos armis, ante oculos legatorum per dies aliquot, quasi novus jagiter exercitus adventaret, frequenter transire fecit. Avarum vero legati dum eundem ipsum exercitum, ⁵ aliis et aliis modis praeterire conspiciunt, immensam Langobardorum multitudinem esse crediderunt. Quibus Grimoaldus ita dixit: ⁶ Cum omni quam vidistis exercitus multitudine statim super Cacanum irruam, ⁷ et Avarum exercitus disperdam, nisi de Foro-Julianorum finibus velociter exierint. His visis et auditis, legati Avarorum cum haec suo regi nuntiassent, mox cum omni suo exercitu ad proprium reversus est regnum.

CAPUT XXII.

De Warnefrido filio Lupi.

Denique Lupo hoc modo, ut praemisimus, interempto, ⁸ Warnefridus ejus filius voluit in loco patris apud Forum-Julii oblinere ducatum. Sed me-

plus remisit quam fuerat ablatum, ut scribit Sandgylus, apud Oghekum, in Ital. sae.

¹ Amb., quippe quem reversurum, etc.

² Mod., prosterneret.

³ Al., Fluvius. Lind.

⁴ Amb., intra.

⁵ Forum-Julianis neminem se relicturum, quos armis propriis conquisissent. Ms. Lind. Al.: Forum-Julii minime relicturas, et quod armis propriis conquisissent, etc.

⁶ Amb., coadunare cepit. Lind., congregare cepit.

⁷ Amb. et Mod., Avarorum hospitium componens.

⁸ Verba et Cacanum ad eum legatos mitteret, non leg. in Amb.

⁹ Al.: Aliis et aliis habitibus armisque instructum pertransire conspicerent, diversos esse putantes, immensam Langobardorum, etc. Lind.

¹⁰ Mod., cum omni hac quam vidistis multitudine, etc.

¹¹ Amb., et Avaros disperdam.

¹² Amb., Arnefrid. Ms. Lind., Arnefridus.

tuens Grimoaldi regis vires, fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum. Qui postea cum Sclavis adveniens, quasi ducatum eorum viribus resumpturus, apud ^a Nemas castrum, quod non longe a Foro-Julii distat, irruentibus super se Foro-Julianis, exstinctus est.

CAPUT XXIII.

De Wectari Foro-Julianorum duce, et de ejus victoria.

Deinde ordinatus est apud Forum-Julii dux ^b Wectari, qui fuit oriundus de ^c Vincentina civitate, vir benignus et populum suaviter regens. Hunc cum audisset Sclavorum gens ^d Ticinum profectum esse, congregata valida multitudine, voluerunt super Foro-Julianorum castrum irruere. Et venientes castramentati sunt in loco qui ^e Broxas dicitur, non longe a ^B Foro-Julii. Secundum divinam autem dispositionem contigit ut dux Wectari superiori vespere a Ticino reverteretur nescientibus Sclavis. Cujus comites cum ad propria (ut assolet fieri) remeassent, ipse hoc nuntium de Sclavis audiens, cum paucis viris, hoc est cum ^f viginti quinque contra eos progressus est. Quem Sclavi cum tam paucis venire conspicientes, irriserunt dicentes ^g patriarcham contra se cum clericis adventare. Qui cum ad pontem ^h Natisonis fluminis, qui ibidem est ubi Sclavi residebant, propinquasset, cassidem sibi de capite auferens, vultum suum Sclavis ostendit, erat enim calvo capite. Quem dum Sclavi quia ipse esset Wectari cognovissent, mox perturbati Wectari adesse clamitant. Deoque eos ex terrente plus de fuga quam de praelio cogitant. Tunc ^C super eos Wectari cum paucis quos habebat irruens,

^a Al., *Neumasum*. Lind. Vide quæ notavi supra, lib. iv, cap. 38, num. 162.

^b Ms. Lind., *Juvectari*, et sic infra quoque.

^c Al., *Vincentia*. Lind.

^d Al., *Ticinum ad regem profectum*. Lind.

^e Cluver., lib. i Ital. antiq., pag. 201: « Hic locus plurali numero vocabulo Broxas, quo situ ad Natisonem amnem fuerit, incertum est; supra Forum Julii tamen fuisse versus Carantanum Sclavorum regionem, quæ nunc Carinthia dicitur, verisimile est. »

^f Mod., *viginti duo*. Lind., *viginti sex*.

^g Mod.: *Patriarcham cum transitu clericorum adventare*.

^h Amb., *Nasicionis*. De Natisonis fluvio ejusque cursu, et illius ab altero, Natissa nomine, differentia, plura eruditissime conguessit Cluverius, in sua Ital. antiq., lib. i, pag. 185, ibique scribit, « Pontem Natisonis fuisse apud vicum Tertium, quo loco mola frumentaria anni imposita conspicitur; » eamque conjecturam optimis firmat argumentis, quæ hic oneri essent.

ⁱ Mancum esse Pauli nostri hunc locum potius mihi persuadeam, quam hæc adeo incredibilia scripsisse; vix enim quinque millibus hædis jugulandis viginti quinque fortissimi viri uno impetu satis fuissent.

^j Al., *Landheri*. Lind.

^k Al., *Radoaldus*. Lind.

^l Auctor Vitæ sancti Barbatii episcopi apud Bolland. Theodoradam Romoaldo Beneventano duci jam ante adventum Constantis traditam fuisse scribit, eamque, hortante sancto episcopo, cum Beneventus ab imp. obsideretur, marito idola subripuisse, quæ cum nostro minime conveniunt, anno saltem obsidionem subsequenti matrimonium contractum affirmante. Auctori Vitæ sancti Barbatii astipulari videtur alter

A tanta eos strage prostravit, ut ex quinque millibus viris vix pauci qui evaderent remanerent ⁱ.

CAPUT XXIV.

De morte Wectari, et quomodo ei Laudaris successit, et de Rodoaldo qui post eum ducatum tenuit.

Post hunc Wectari i Laudari apud Forum-Julii ducatum tenuit. Quo defuncto, ei ^k Rodoaldus in ducatum successit.

CAPUT XXV.

Quomodo Grimoaldus filiam Lupi ducis Romoaldo suo filio sociavit.

Mortuo igitur, ut diximus, Lupo duce, Grimoaldus rex filiam ejus, nomine ^l Theuderadam, suo filio Romoaldo, qui Beneventum regebat, in matrimonium tradidit. Ex qua tres filios, hoc est, Grimoaldum, ^m Gisulfum, nec non et ⁿ Arichis genuit.

CAPUT XXVI.

Quomodo Grimoaldus de suis contemptoribus se ultus est.

Rex quoque Grimoaldus de omnibus illis qui eum quando Beneventum profectus fuerat deseruerunt suas injurias ultus est.

CAPUT XXVII.

Quomodo Grimoaldus Forum-Popilii expugnans delevit.

^o Sed et Forum-Popilii, Romanorum civitatem, cujus cives eidem adversa quædam intulerant Beneventum proficiscenti, ^p missosque illius euntes et redeuntes a Benevento sæpius læserant, hoc modo delevit. Quadragesimorum tempore per ^q Alpem Bardonis Tusciam ingressus, nescientibus omnino Romanis, in ipso sacratissimo Sabbato paschali, super eandem civitatem, ea hora qua baptismus fiebat, anonymus Vitæ sancti Sabini octavo sæculo scriptæ, apud eundem Bolland., die 9 Februarii scribit iste, cap. v: « Eodem quoque tempore Langohardorum regni gubernacula sustinebat Grimoald, qui filium suum Romoald Beneventi principem instituit, eique Lupi, qui ex nobili prosapia exstiterat, filiam nomine Theodoradam, quam modo meminimus, in matrimonium dedit. Romoald defunctus eam ad regendum Samnitum populum cum parvo filio reliquit. » Ex quibus facile colligi potest eodem tempore, quo Grimoaldus filium suum Beneventanorum ducem instituit, eidem et uxorem tradidisse. Cæterum laudatur Theodoradæ pietas, quæ in honorem sancti Canusini episcopi, visione ac miraculo monita, templum erexit, ejusque corpus marmoreo condidit sepulcro, altaris tegmina auro gemmisque decoravit.

^m Mod., *Agisulfum*.

ⁿ Mod., *Arichit*. Al., *Arichitum*. Lind.

^o Al., *Forumpopuli*. Lind.

^p Missi sunt legati, leg. Franc., lib. iv, cap. 7, lib. iv, cap. 12, et alibi. Lind.

^q De Alpe Bardonis et Berceto infra, lib. vi, c. 58, memorato Cluverius, dict. lib. i, pag. 293. Quove situ utrumque nomen fuerit arguit ex Chronici Casinensis lib. i, cap. 9, et Liutprandi lib. i, cap. 2, ex quibus asserit: « Montis transitum nullum esse alium quam per quem celeberrimo hodieque itinere, ex Macræ amnis valle ab oppidis Sarzana, Ula, Villafranca, et Ponte-Tremulo, transitur ad Bercetum, unde porro iter fert per Forum-Novum ad Parmam urbem. Romanorum etiam duces olim ex hac exercitus ductitasse supra ad Mutilum Bajorum castrum docui; sed hunc Bardonis montem Ligures tunc Apuam tenebant. »

inopinatè irruit, tantamque occisorum stragem fecit, ut etiam diaconos ipsos, qui infantulos baptizabant, in ipso sacro fonte perimeret. Sicque eandem urbem dejecit, ut usque hodie paucissimi in ea commaneant habitatores.

CAPUT XXVIII.

De odio quod Grimoaldus adversus Romanos habuit.

Erat quidem Grimoaldo contra Romanos non mediocre odium, pro eo quod ejus quondam germanos ^a Tassionem et Cacconem in sua fide decepissent. Quam ob causam Opitergium civitatem, ubi ipsi extincti sunt, funditus destruxit, eorumque qui ibi ^b aderant fines Forojulianis, Tarvisianisque et Cene-
tensibus, divisit.

CAPUT XXIX.

De Bulgarum duce Alzecone, et quomodo in Benevento cum suis ordinatus est.

Per hæc tempora Bulgarorum dux, Alzecono nomine, incertum quam ob causam a sua gente digressus, Italiam pacifice introiens, cum omni sui ducatus exer-

^a Al., *Tassonem, et Catonem*. Lind. et Mod.

^b Mod., *habitaverant*; al., *habuerant*. Lind.

^c *Tò loca* non legitur in Amb.

^d Al., *pretiosa*. Lind.

^e Amb., *Sepinum*; al., *Sepiam*. Lind.

^f Al., *Eserniam*. Lind.

^g Al., *alias multas cum suis*, etc. Lind.

^h Optime notavit Camillus Peregrinius de Bulgarorum in Italiam adventu non convenire Historiam Miscellam cum Paulo nostro. Hæc in ea lib. XIX, leguntur: « Temporibus autem Constantini, qui in Occidente regnavit, cum Orbatus, dominus jam dictæ regionis Bulgariae, seu Contragorum, vitam commutaret, ac filios quinque relinqueret, testatus est ne ullo modo a mutua cohabitatione separarentur, ipsique nulli alteri nationi servirent. Post breve autem tempus mortis illius in divisionem venientes quinque filii ejus altrinsecus sequestrati sunt una cum populo, quem unusquisque ditioni suæ subiectum habebat. Et primus quidem filius ejus, qui dicebatur Buthajas, mandatum proprii custodiens patris, in progenitorum suorum terrâ permansit, etc. » Enumeratis inde cæteris quatuor, eorumque migrationibus, de quinto, cujus nomen reticuit, hæc habet: « Alter vero haud procul ab urbe Ravenna in Pentapolim veniens sub Christianorum imperio factus est. » Paulo astipulatur Ignotus Cassinensis, ab eodem Peregrinio editus, qui continenti serie plures historias narrans, n. 3, hæc scribit: « Alzeconus Vulgarius cum hominibus ad habitandum suscipitur, Græcorum Romanorumque Langobardi gentes superantes totam simul Beneventi possident patriam. » Suspiciatur ex his Peregrinius cum Ignotus auctor in unum locum contulerit Alzeconis adventum, et Langobardorum de Græcis atque Romanis ingentem victoriam, qua scilicet Beneventanam regionem latissime obtinuerunt, Constantis nempe tempore, ut apertissime noster asserit, suspiciatur, inquam, a Beneventano duce, atque illius patre rege Grimoaldo, contra Græcos in subsidium accersitos fuisse, imò a Ravennæ agris, in quibus primum hospitio accepti fuerant ad novas sedes abductos ibi regia beneficentia consedissee. Non recesserim ego nihilominus a nostro, parum fidens Ignoto, res multas longoque tempore dissitas in unum veluti fasciculum colligenti, utcumque placeat conjectura de Ravenna in Beneventanam regionem Bulgaros migrasse, desolatam fortasse Græcorum furore regionem iterum restauratos.

A citu ad regem Grimoaldum venit, ei se servituum atque in ejus patria habiturum promittens. Quem ille ad Romoaldum filium suum Beneventum dirigens, ut ei cum suo populo ^e loca ad habitandum concedere deberet præcepit. Quos Romoaldus gratanter excipiens, eisdem ^d spatiosa ad habitandum loca, quæ usque ad illud tempus deserta erant, contribuit, scilicet ^e Sepianum, Bovianum, et ^f Iserniam, et ^g alias cum suis territoriis civitates ^h, ipsumque Alzeconem, mutato dignitatis nomine, ⁱ de duce gastaldium vocitari præcepit. Qui usque hodie in his, ut diximus, locis habitantes, quanquam et ^j Latine loquantur, linguæ tamen propriæ usum minime amiserunt.

CAPUT XXX.

B *Quia, extincto tyranno Mecetio, Constantinus in locum Constantis Augusti Romanorum princeps effectus est.*

Igitur extincto, ut diximus, apud Siciliam ^k Constante Augusto, punitoque qui ^l ei successerat Mezentio tyranno, Romanorum regnum Constantinus

^l Al., *pro duce gastaldum*, etc. Quid sit, jam ab aliis notatum legitur sæpe in legibus Langobardorum. Accuratius præ cæteris laudatus Peregrinius, in dissertatione *Duc. Beneventanus in antiquas provincias an tributus*, ubi explicata civili Gastaldorum potestate, de militari disserens, Jacobum Cujacium lib. 1, de feudis, § *Si vero gastaldi*, urbes a nostro memoratas, Alzeconi jure gastaldicæ, non perpetuo et proprie in feudum, sed temporarie, ac quasi actoris loco datas asserentem ita castigat. « Haud, inquam, viro sane doctissimo consentiam; nam minime simplex, et una duntaxat, sed multiplex ac mista, ut dictum est, fuit gastaldorum prærogativa. Et insuper nec Alzeconus, sicut ducis dignitatem, et nomen deposuerat, ita vel acceptas ad incolendum urbes et oppida, vel suæ gentis, transacto sui gastaldatus anno, dimisisse videtur curam, cum Paulus aperte affirmet Bulgaros susceptas sedes ad suam usque ætatem incoluisse, qui in iis locis habitantes, quanquam etiam Latine loquerentur, linguæ tamen propriæ usum minime amiserunt (ego addam, peculiarem habere ex propria gente gastaldum). Renuit itaque, me arbitro, rex Grimoaldus nomen ducis permittere Alzecono, non quod perpetuum ei nollet dare gastaldatum, sed quod ille sub Beneventano duce constituendus primitivam retinere non posset dignitatem; qui namque cum esset advena, temporaneam in locis perpetuo sibi suisque inhabitandis accipere debuisset dynastiam. » Ego vero, etsi a Cujacio minime discesserim in iis quæ **D** pertinent ad jura gastaldatus ejus generis, de quibus sermonem habuit, Alzeconis variam fuisse speciem opinor, nihilque illi commune cum cæteris gastaldis præter nomen, eumque revera jure perpetuo feudum habuisse, deposito ducis nomine, ne par Romoaldo domino suo, a quo beneficium acceperat, haberi posset.

^j Hoc est communi, popularique Italico sermone, ut interpretatur hunc locum cit. Peregrinius; nam sic Latine loqui apud Dantem Aldigberium, Petrarcham et Boccacium, dicti sunt, qui haud prisca et Latiari, sed usurpata nunc nobis Italis lingua utebantur. Otho etiam Frising., de Gestis Friderici II, cap. 13, eadem verbi usus est acceptione, cum Langobardos Italos a Latini sermonis elegantia laudat.

^k Mod., *Constantino*.

^l Al., *Meretio*; al., *Mozentio*. Lind. *Mezotio* Amb.

Constantii Augusti filius suscepit regendam, Romanisque principatus est annis ^a decem et septem. Constantini sane temporibus Theodorus archiepiscopus ^b, et Adrianus abbas ^c viri æque doctissimi, a Vitaliano papa missi in Britanniam, plurimas Ecclesiarum Anglorum doctrinæ ecclesiasticæ fruge fecundarunt. E quibus Theodorus ^d episcopus peccantium iudicia, quantis scilicet annis pro uno quoque peccato quis poenitere debeat, mirabili et discreta consideratione ^e descripsit.

CAPUT XXXI.

De stella comete, et de operibus papæ Doni.

^f In sequenti post tempore mense Augusto, a parte Orientis stella cometes apparuit ^g nimis fulgentibus radiis, quæ post in semetipsam reversa ^h disparuit. Nec mora, gravis pestilentia ab eadem parte Orientis ⁱ secuta, Romanum populum devastavit. His diebus Donus papa Romanæ Ecclesiæ locum qui Paradisus dicitur, ante basilicam beati apostoli Petri, ^j candidis magnis marmoribus stravit.

CAPUT XXXII.

Quomodo Bertaridus ad regnum Saxonum in Britannia tre disposuit.

Hac tempestate Francorum regnum apud Gallias Dagobertus regebat, cum quo rex Grimoaldus pacis amicitiam foedus inierat. Cujus Grimoaldi vires Der-

^k Mod., decem et octo. Amb., decem et novem, uterque corrupta, servandaque hic est Editorum lectio. Græcis enim et Latinis historicis constat Constantinum Pogonatum decem et septem annis imperasse; obiit initio mensis Septembris, indictione 14, teste Anastasio in Joanne V.

^l Cantuariensis, de quo Beda, in Histor. lib. iv, cap. 1: « Ordinatus est a Vitaliano papa anno dominicæ Incarnationis sexcentesimo sexagesimo octavo, sub die septima Kalendarum Aprilium, et ita una cum Adriano sexto Kalendas Junias Britanniam missus est. »

^m Monasterii sancti Augustini Cantuariensis, de quo cit. Beda, lib. iv, cap. 2: « Cooperator Theodori in verbo Dei, et quis litteris sacris simul et secularibus abundanter ambo erant instructi, congregata discipulorum caterva, scientiæ salutaris quotidie flumina in rigandis eorum cordibus emanabant; ita ut etiam metricæ artis, astronomiæ et arithmeticiæ ecclesiasticæ disciplinam inter sacrorum apicum volumina suis auditoribus contraderent. » Sanctorum alio Adrianus abbas inscribitur, ejusque memoriam colunt Anglicanæ Ecclesiæ 9 Januarii. Vide Acta sanctorum Bolland., ad diem diem.

ⁿ Amb. et Mod., archiepiscopus.

^o Liber hic appellatur Poenitentiale ejusque summaria capita refert Spelmanus in Collectione conciliorum Angliæ. Ms. asservatur in Bibliotheca sancti Benedicti Cantabrigiæ: edidit etiam et alia scripta quas Labbeus tomo VI suæ Collectionis conciliorum vulgavit. Adversus Monothelitas concilium celebravit; ejus vitam Mabillonius exhibet sæculo II Benedictino. Ad superas transit die 19 Septembris anni 1690, teste Beda, lib. v, cap. 8.

^p Al., In secundo post anno. Lind.

^q Al.: minus fulgentibus radiis, quæ diversa postmodum diripuit. Lind.

^r De comete isto Beda, lib. iv, cap. 12. Anastasius, in Dono: « Hic dum esset electus, per Augusti mensum apparuit stella a parte Orientis a galli cantu, usque mane, per menses tres. Cujus radii celum penetrabant. In cujus visione surgentis omnes provinciæ, et gentes mirabantur, quæ post in semetipsam re-

vertitur etiam apud Francorum patriam constitutus metuens, egressus e Gallia, ad Britanniam insulam Saxonumque regem properare disponit.

CAPUT XXXIII.

De morte Grimoaldi regis, et de reverstone Bertaridi, et regno ejus.

At vero Grimoaldus cum nono die post ^k phlebotomiam in suo palatio constitutus, accepto arcu, colubam sagitta percutere nisus esset, ejus brachii vena disrupta est. Cul, ut ferunt, medici venenata medicamina supponentes, eum ab hac funditus privaverunt ^l luce. Hic edicto, quod Rothari rex composuerat, aliqua quoque capitula legis, quæ ei utilia visa sunt, adjecit ^m. Fuit autem corpore prævaldus, audacia primus, calvo capite, barba prominenti, non minus consilio quam viribus ⁿ decoratus. Sepultum est autem ejus corpus in basilica beati Ambrosii confessoris, quam dudum ipse intra Ticinensem construxerat civitatem. Hic post mortem Ariperti regis, expleto jam anno uno et mensibus tribus, Langobardum regnum invasit, regnavitque ipse ^o annis novem, relicto Garibaldo filio suo, quem ei Ariperti regis filia genuerat, rege adhuc puerilis ætatis. Igitur, ut dicere cœperamus, Bertaridus egressus de Gallia navem ascendit, ut ad Britanniam insulam ad regnum Saxonum transmearet. Cumque jam aliquantum per-

versa disparuit. Pro quo capitulo et maxima mors a parte Orientis subsecuta est. » Cumque Doni electio recentiorum accuratiori calculo anno 676 alligetur, cometes apparitio in annum sequentem incidit, etiam chronologi ferme omnes inter se dissentiant.

^p Hæc item Anastasius in Dono: « Hic atrium beati Petri apostoli superius, quod est ante ecclesiam in quadriporticum, magnis marmoribus stravit. » Paradisus autem erat media pars atrii subjecta gradibus basilicæ, et circumdata quadriporticu, ut allatis veterum testimoniis observat Valesius in notis ad carmen panegyricum de laudibus Berengarii.

^q Hic Pauli locus Mabillonio, in præfatione partis primæ sæculi quarti Benedictini, lucem præbuit ad investigandam Dagoberti II restitutionem in Austrasiæ regnum, ob quam scriptores serue omnes rerum Francicarum maxime laborant. Constat enim Dagobertum, sancto Sigeberto patre Austrasiæ rege ad superos vocato, Grimoaldi malitia, qui major domus dignitate, tutor pupillo datus fuerat, in Hibernia exsilio pulsum, ut filio suo regnum traderet, atque inde, opera potissimum sancti Wilfridi Eboracensi archiepiscopi, revocatum fuisse. Anus restitutioni non bene liquet. Mabillonius, inquam, cum nocte

D Dagoberto regnum tribuat ante mortem Grimoaldi quam ab illius edicto et ipse anno 671 assignat, an hoc annus restitutum fuisse putat. Negant alii Pauli fidem, et pro Dagoberto Clotarium III, vel Childericum, reponunt, pluribus innixi argumentis, quæ sunt hujus loci, tam ob eorum numerum quam varietatem, singulorum ferme scriptorum arbitrio et conjectura. Item fustius pertractarunt Valesius, Goult et Henschenius in exegesi et dissertat. De tribus Dagobertis, aliisque plura. Mihi satis fuerit obiter notare.

^k Flevatomum. Ms. Lind. Flevotomum. Amb.

^l Amb., vita.

^m De his supra dixi. Vide leges Langob.

ⁿ Mod., aptus.

^o Mortuus anno 671, ut ex ipsius edicti prologo, hoc Pauli testimonio, cui accedit Sigebertus in Chronico, novem et ipse regni annos Grimoaldo signans.

pelagus navigasset, vox a littore audita est inquirentis utrum Bertaridus in eadem nave consisteret? Cui cum responsum esset quod Bertaridus ibi esset, ille qui clamabat subjunxit: Dicite illi ^a revertatur in patriam suam, quia tertius dies est hodie quod Grimoaldus ab hac subtractus est luce. Quo audito, Bertaridus statim post se reversus est, veniensque ad litus invenire personam non potuit quæ ei de Grimoaldi morte nuntiavit. Unde arbitratus est non hunc hominem, sed divinum nuntium fuisse. Exindeque ad patriam ^b rediens, cum ad claustra Italiæ venisset, jam ibi omnia obsequia palatina omnemque regiam dignitatem, cum magna Langobardorum multitudine ^c præparatam esse reperit. Exinde itaque Bertaridus Ticinum reversus, exturbato ^d Garibaldo puerulo a regno, ab universis Langobardis mense tertio post mortem Grimoaldi in regnum levatus est. Erat autem vir pius, fide catholicus, justitiæ tenax, pauperumque largissimus nutritor. Qui statim Beneventum misit, exindeque Rodelindam suam conjugem et ^e Cunibertum filium suum revocavit.

CAPUT XXXIV.

De monasterio quod construxit, vel quod regina ejus edificavit.

Qui ut regni jura suscepit, in loco illo qui a parte fluminis Ticini est, unde ipse olim fugerat, monasterium quod Novum appellatur Domino et ^f liberatori suo, in honorem sanctæ virginis et martyris ^g Agathæ, construxit. In quo multas virgines aggregavit, rebusque diversis pariterque ^h ornamentis eundem

^a Amb., ut revertatur, etc.

^b Amb., tendens.

^c Amb. et Modœt.: Præparatam se reperit expectare. Itaque Ticinum reversus, etc.

^d Al., Grimoaldi puerulo a regno. Lind. Amb., puerulo, etc.

^e Amb., Cuniperitum.

^f Al., liberatori suo Deo. Lind.

^g Ticinensium rerum scriptores ob eam causam sanctæ Virgini Agathæ sacrum hoc templum a Bertarido constructum ferunt, quod nocte præcedente festum ejusdem sanctæ virginis per civitatis moenia e regione amnis demissus, Grimoaldi furorem declinaverit. Exstat adhuc insigne sacrarum virginum monasterium vulgari appellatione ab adjacenti clivo sanctæ Agathæ in monte olim ordinis sancti Benedicti, nunc sororum sanctæ Claræ Conventualium, cujus variam fortunam vide in Papia sacra P. Romualdi a sancta Maria. In fronte hujus templi legitur hæc epigraphæ: *Pertharitus Langobardorum rex templum hoc sanctæ Agathæ virg. et mart. dicavit anno Christi 673.* Hoc in sacro gynæceo Cuniperga, Cuniperti regis filia, et Bertharidi nepos, abbatissæ dignitate claruit, ut ex fragmento epigraphæ in illius tumulo legitur:

DISCE QUI VELIS NOSCE... QUID REGIT TUMULUS ISTE
VERNA.... QUALIS EST IMAGO PRETIOSO CLAUDITUR SAXO,
ERGA QUOS IM..... HIC ADINSTAR NIVIS MEMBRA S L'UN-
TUR HONESTA, QUIQUI EJUS CONIBERGÆ MATRIS DEI
ANGILLA B. SUAVIS ISTA FOIT RLA.... HÆC FUIT SPECIE
PULCHR..... INTER FOENINAS PULCHRA. VIDUIS PUF. FACIE
SERENA, OGLIS VERNANTIBUS QUIDEM HUIUS LUCIFRONTI
NUBIS INSCIA, LABIIS FLUENTIBUS MEELA. PRÆFUIT
VIR..... VERE PATRIS NATÀ CUNIPERTI OPTIMI REGIS.
HUNC HUIC.... CUIUS IN SE TOTUM GESTAVIT FILIA VUL-
TUM, QUÆ AB HA... ET IN QUÀ PATERNA DULCEDO VICUIT

A locum ditavit. Regina vero uxor ejus Rodelinda basilicam sanctæ Dei genitricis extra muros ejusdem civitatis Ticinensis, quæ ad Perticas appellatur, opere mirabili condidit, ornamentisque mirificis decoravit. Ad Perticas autem locus ipse ideo dicitur, ⁱ quia ibi olim perticæ, id est trabes, erectæ steterant, quæ ob hanc causam juxta morem Langobardorum poni solebant: I si quis enim in aliquam partem, aut in bello aut quomocumque extinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulera sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc veras esset, tibi illorum dilectus ubisset, scilicet ut sciri posset in quam partem is qui defunctus fuerat quiesceret.

CAPUT XXXV

De Bertarido, et regno Cuniberti filii ejus.

Igitur Bertaridus cum solus per annos septem regnasset, octavo jam anno Cunibertum filium suum in regnum consortem accepit, cum quo pariter per decem annos regnavit.

CAPUT XXXVI.

De rebellionè Alachis prima, et quomodo in gratiam rediit.

Cumque in magna pace degerent, et ex omni parte in circuitu tranquillitatem haberent, surrexit contra eos filius iniquitatis, ² Alachis nomine, per quem in regno Langobardorum, perturbata pace, maximè populorum facta sunt strages. Hic dum dux esset in Tridentina civitate, cum comite Bajoariorum, quem illi ³ gravionem dicunt, qui ⁴ Bauganum et reliqua

MENTIS, ET DICAT QUID TESTATUR MODO VIRGINUM COLLEGIUM SACRUM CHRISTO SUF.

^h Al., possessionibus. Lind.

ⁱ Consulendi de hoc ritu ii quibus de pristina illoratorum (ut verbis Septimii utar) antiquus memoriæ tenor residet. Ego nil simile sciri. Lind.

Accedit etiam ad Pauli testimonium recentius alterum Aulici Ticinensis, in Hist. Gall., his verbis: *¶ Sunt inter alia tria cœmeteria antiquissima toto orbe veneranda; quæ fuerunt antiquitas multo ampliora quam modo: videlicet cœmeterium sanctorum Ierovasi et Protosii, quod usque ad tertium murum et fossas civitatis extenditur; cœmeterium sancti Joannis in Burgo, et cœmeterium sanctæ Mariæ in Pertica, in cujus medio est capella sancti Adriani, in qua sepulti fuerunt Langobardorum reges et alii nobiles multi. Hoc cœmeterium fuisse dicitur unum de quatuor principalibus mundi, et ideo de longinquis partibus eligebant ibi nobiles sepulturam, facientes super sepulera sua plantari singulas perticæ cum aliquo signo, per quod unusquisque suam discerneret sepulchram: hinc est quod adhuc dicitur vulgo ecclesia sanctæ Mariæ in Pertica.* De situ hujus cœmeterii et ecclesiæ vide quæ disseruit citatus Auctor in Papia sacra.

¹ Verba sequentia usque ad illa, *factam ponebant*, alijs desunt. Lind.

² Amb. et Mod., semper, Alabis.

³ Al., gravium. Vide leg. Salicas. Lind. Bene Paulus noster gravionum dignitatem et officium patrem facit Langobardorum comitibus. Pluries in legibus Salicis eorum occurrit mentio, ut animadvertit doctis.

⁴ Ambros., Bauganum. Notissimum emporium sub Athesis et Atagis confluenta, nobis Bólzano.

castella regebat, conflixit, eumque mirifice superavit. **A** lam ex nobilissimo Romanorum genere ortam, eleganti corpore, et ^f flavis, prolixisque capillis pene usque ad pedes decoratam, vidisset, ejus pulchritudinem suo viro Cuniberto regi laudavit. Qui ab uxore hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellæ exarsit amorem. Nec mora, venatum in silvam, quam Urbem appellant, perrexit, secumque suam conjugem Hermelindam venire præcepit. Qui exinde noctu egrediens Ticinum rediit, et ad se Theodotem puellam venire faciens, cum ea concubuit. Quam tamen postea in monasterium, ^g quod de illius nomine intra Ticinum appellatum est, misit.

CAPUT XXXVII.

De morte Bertaridi et regno Cuniberti.

Qui cum decem et octo annis, et primum solus, et post cum filio, regnum tenuisset, ab hac luce ^e subtractus est, corpusque illius juxta basilicam Domini Salvatoris, quam Aripertus ejus genitor construxerat, sepultum est. Fuit autem statura decens, corpore **C** plenus, mitis per omnia, et suavis. At vero Cunibertus rex Hermelindam ex Saxonum Anglorum genere duxit uxorem. Quæ cum in balneo Theodotem puel-

doctis. Lindenbrogius. Ex recentioribus D. Eccardus, in suis notis ad dictas leges et ad Catechesin Teotiscam, hujus vocis originem investigavit, atque a verbo *ragen* deduxit, quod explicat *eminere*; nam ei graviones sunt judices provinciales. Alii a *grau canus* deducunt, utraque tamen etymologia in eadem officii rationem concurrunt. Ex hoc vero Pauli nostri loco notandum præter civilem potestatem, militarem quoque gravionibus fuisse.

^a Amb., de civitate.

^b Amb., Cuniberto, semper.

^c Mod., precibus obtinere. Al., apud patrem onerare precibus. Lind.

^d Amb. et Mod., Platinensis. Al., Placensis. Lind.

^e Amb., substitutus est. Non est sibi constans Paulus **D** in Bertaridi regis annis enumerandis; antecedenti quippe cap. 35 decem et septem tribuit; hic decem et octo, amanuensium puto vitium; nisi fortasse hic etiam anni extremi sint incompleti. Sigebertus in Chronicon decem et septem assignat, etsi regni Bertaridi initium anno uno prævertat, quod cum anno 671 sit ascribendum, illius mors in 688 incidisse oportet.

^f Amb., flavis.

^g Monasterium sanctæ Mariæ Theodotis vulgo nunc *della Posteria*. Servat adhuc Theodotis cujusdam memoriam, imo et alterius hujus nominis Deo sacræ virginis antiquus sepulchralis lapis in eadem ecclesia, qui sic legitur:

Coelicolæ sic demum ejus prosapiam texam
Mater vixit virginum per annos plures,
In grege dominico pascens oviculas Christi,
Quas fovens docuit, arguit, correxit, amavit.

lam ex nobilissimo Romanorum genere ortam, eleganti corpore, et ^f flavis, prolixisque capillis pene usque ad pedes decoratam, vidisset, ejus pulchritudinem suo viro Cuniberto regi laudavit. Qui ab uxore hoc libenter audire dissimulans, in magnum tamen puellæ exarsit amorem. Nec mora, venatum in silvam, quam Urbem appellant, perrexit, secumque suam conjugem Hermelindam venire præcepit. Qui exinde noctu egrediens Ticinum rediit, et ad se Theodotem puellam venire faciens, cum ea concubuit. Quam tamen postea in monasterium, ^g quod de illius nomine intra Ticinum appellatum est, misit.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Alachis palatium Cuniberti invasit.

B Alachis vero jam dudum conceptam iniquitatem parturiens, annitentibus Aldone et ^h Grausone Brexianis civibus, sed et aliis multis ex Langobardis, oblitus tantorum beneficiorum quæ in eum rex Cunibertus impenderat, oblitus etiam jusjurandi quo ei se fidelissimum esse sponderat, cum Cunibertus abesset, regnum ejus et palatium intra Ticinum positum invasit. Quod Cunibertus ubi erat ⁱ audiens, ^j ad insulam, quæ intra lacum Larium non longe a Como est, confugit, ibique se fortiter communivit. Facta est autem magna tribulatio omnibus qui eum diligebant, et maxime sacerdotibus, et clericis, quos omnes Alachis exosos habebat. Erat autem eo tempore Ticinensis Ecclesiæ episcopus vir domini Damianus, sanctitate præcipuus, liberalibus artibus sufficiens **C** instructus. Is cum Alachis palatium invasisse conspiceret, ne quid ab eo ipse vel sua Ecclesia adversus pateretur, Thomam diaconum suum, sapientem scilicet et religiosum virum, ad eum misit, per que

Invidus ne perderet ejus ex ovibus quamquam,
Frontem rugatam tenens, erat quibus pectore pura
Cujus abstinebant a flagellis placidæ manus:
In tribuendo dapes egenis dapsiles erant.
Moribus ornata prodiens, faultrix, atque honesta,
Patiens, magnanimis corde, dextraque pia:
Decebat sic, denique tali cum ex stirpe veniret
B. . . oleo ex novilli crescens, ut fluvius fonte
. . . extra saga, genitorum exstitit magna.
Si ad cursus rerum et præsentis studia sæcli
Tendatur oratio, multa sunt quæ possumus dici.
Per te semper Virginis visclitur pulchrum delubrum.
Auferens vetusta, instauras vilia cuncta.
Namque domicilia sita cœnubio ridont
Vultu intuentium præcellentes mœnia prisca
Nec sunt in orbe tales, præter palatia regum:
Nec SS. Ecclesias, quæ vibrant fundamine claro
Et piis exequantur O. N. I. a cunctis coluntur.
Hoc ergo Theodota alumnis suæ Theodotæ
Cui reliquisti nomen, dignitatem, cathedram
Nimis cum lacrymis afflicto pectore domna
Lapidibus sarcophagorum ornans excolui pulchris
Denos duosque circiter annos degens. . . .
Egregia vitæ spiracula clausit. . . .

D. P. S. II. D. Mensis Aprilis, indictione terti
Nec probo litteralium notarum explicationem ab a
ctore Papiæ sacræ, ad annum 926 eas referent
quippe is annus indictione 14, non vero tertia, no
batur. Ævo puriori legerim de pecunia sua; sed La
gobardico ingenue fateor me non ita facile expedi
posse. Videant alii peritiores.

^h Amb., Gusone.

ⁱ Amb., audiens, statim ad insulam, etc.

^j Al.: In insulam quæ non longè a Comacina
est confugit. Lind.

aidem Alachis benedictionem sanctæ Ecclesiæ suæ transmissit. Nuntiatum est Alachis Thomam diaconum ante fores astare, benedictionemque ab episcopo detulisse. Tunc Alachis, qui, ut diximus, omnes clericos odio habebat, ita inquit ad suos: Ite, dicite illi: Si munda femoralia habet, intret; sin autem aliter, foris contineat pedem. Thomas vero cum hos sermones audisset, ita respondit: Nuntiate ei quia munda femoralia habeo, quippe qui ea hodie ^a lota indutus sum. Cui ^b Alachis: Ite iterato, et dicite illi quia ego non dico de femoralibus, sed de iis quæ intra femoralia habentur. Ad hæc Thomas ita respondit. Ite, dicite illi: Deus solus potest in me in his causis reprehensionem invenire, nam ille nullatenus potest. Cumque eundem diaconum Alachis ad se ingredi fecisset, aspere satis et objurgando locutus est cum eo. Tunc omnes clericos et sacerdotes pavor et ^c odium tyranni invasit, æstimantes se ejus feritatem tolerare omnino non posse. ^d Cœperuntque amplius Cunibertum desiderare, quoniam ^e pervasorem regni superbum execrationi haberent, sed non diu ejus feritas et cruda barbaries pervasum regnum obtinuit.

CAPUT XXXIX.

Quomodo Cunibertus rursus suum palatium ingressus est.

Denique cum die quadam solidos super mensam numeraret, ^f unus tremissis de eadem mensa cecidit, quem filius Aldonis adhuc puerulus de terra colligens, eidem Alachis reddidit. Ad quem Alachis sperans puerulum parum intelligere, ita locutus est: Multos ex iis genitor tuus habet, quos mihi in proximo, si Deus voluerit, daturus est. Qui puer cum vespere domum ad patrem regressus esset, eum suus genitor requisivit si quid ^g in illo die rex locutus fuisset. Ille patri omnia ^h ut facta fuerant, et quod sibi rex dixerat, nuntiavit. Audiens hæc Aldo vehementer pertimuit, ⁱ fratremque suum Grausonem ascitum, ei omnia quæ rex maligne locutus fuerat nuntiavit. Qui mox cum amicis et iis quibus credere poterant consilium inierunt qualiter Alachis tyrannum ^j regno privarent, priusquam ipse eis aliquam læsionem facere posset. Qui maturius ad palatium profecti, ita Alachis dixerunt: Quid dignaris in civitate residere, ecce omnis civitas et universus populus tibi fidelis existit, et ebriosus ille Cunibertus ita ^k dissolutus est, ut jam ultra nullas possit habere vires. Egredere, et vade in venationem, et exerce te cum

A juvenibus tuis, nos autem cum reliquis fidelibus tuis defendemus tibi hanc civitatem. Sed et ita tibi repromittimus, ut in proximo inimici tui Cuniberti caput afferamus. Qui eorum verbis persuasus, civitatem egressus, atque ad Urbem vastissimam silvam profectus est, ibique sejocis et venationibus exercere cœpit. Aldo vero et Grauso euntes ad lacum Commacinum, ingressique navem, ad Cunibertum profecti sunt. Ad quem venientes, ejus pedibus provoluti, se contra eum nequiter egisse professi sunt, eique quid Alachis malitiose contra eos locutus fuerat, vel quale ipsi ad ejus perditionem consilium eidem dederunt, nuntiaverunt. Quid plura? Fleverunt pariter et inter se sacramenta dederunt, diem statuentes in quo Cunibertus veniret, ut ipsi civitatem Ticinensem contradarent. Quod et factum est. Nam die statuto Cunibertus Ticinum adveniens ab eis libentissime susceptus, palatium suum ingressus est. Tunc omnes cives, et præcipue episcopus, sacerdotes quoque et clerici, juvenes et senes, certatim ad eum concurrentes, omnesque cum lacrymis amplexantes, Deo gratias de ejus reversione inæstimabili gaudio repleti conclamabant. Quos omnes ille ut potuit consolans osculatus est. Nuntius subito ad Alachis pervenit adimplesse Aldonem et Grausonem quod ei promiserant, et caput Cuniberti attulisse, et non solum caput, sed et totum corpus, eumque affirmans in palatio sedere. Quod ille audiens animo consternatus est, multaque contra Aldonem et Grausonem furibundus et frendens comminans, exinde egressus, per Placentiam ^l ad Austriam rediit, singulasque civitates partim blanditiis, partim viribus sibi ^m socias ascivit. Nam Vincentiam veniens, contra eum ejus cives egressi bellum paraverunt, sed mox victi ejus socii effecti sunt. Inde exiens Tarvisium pervasit pari modo etiam ⁿ reliquas civitates. Cumque contra eum Cunibertum exercitum colligeret, et Forojuliani in ejus auxilium juxta fidelitatem suam vellent proficisci, ipse Alachis ad pontem Lipientiæ fluminis, quod a Forojulii quadraginta octo millibus distat, et est in itinere Ticinum pergentibus, in silva quæ Capulanus dicitur latens, cum Forojulianorum exercitus sparsim veniret, omnes eos sicut veniebant jurare sibi compulit, diligenter cavens ne aliquis ex iis retro reversus venientibus hoc aliis indicaret. Sicque omnes a Forojulii venientes ejus sunt sacramentis astricti. ^o Quid plura? Cum omni Alachis Austria, e contra Cuniber-

^a Tò lota non leg. Amb.

^b Amb. et Mod.: Alachis iterum mandavit: Ego non dico, etc.

^c Tò odium non leg. Mod

^d Amb. et Mod.: Cœperuntque tanto amplius, etc., quanto pervasorem.

^e Al., perversorem; al.: quando majori superbum invasorem regni execrationi haberent. Sed non multum diu feritas et cruda barbaries vi invasum regnum obtinuit. Lind.

^f Unum ei tremisse. Amb. et Mod. Al., triens. Ms. Lind., tremensis. Tremissis genus nummi. Etiam in leg. Langobard., tit. 101, § 62; leg. Bejoariorum, tit. III, § 1, et alibi. Lind

^g Amb., ei.

^h Mod., ut facta fuerant nota fecit. Audiens, etc., et ita Lind.

ⁱ Fratrem suum Grausonem affatus omnia, etc.

^j Al., regno vitæque privarent. Lind.

^k Mod., desolatus. Al., desertus, et destitutus. Lind.

^l Amb. et Mod. Istriam semper, et ita legit alias Lindenbrog. Nec hæsitandum videtur quin Istriam reponamus ex lectione eorum quæ sequuntur.

^m Mod., socians associavit, et junxit.

ⁿ Al.: reliquas civitates ut contra Chunibertum exercitum colligeret, utque Forojuliani in ejus auxilium, etc.

^o Al.: Quid plura? Alachis et tota Istria contra Chunibertum cum suis venientes in campo, etc. Lind. Istria hic iterum habent Mod. et Amb.

tus cum suis venientes in campo, cui^a Coronatæ A nomen est, castra posuerunt.

CAPUT XL.

Bellum Alachis adversus Cunibertum.

Ad quem Cunibertus nuntium misit, mandans ei ut cum eo singulare certamen iniret, nec opus esset utrorumque exercitum fatigari. Ad quæ verba Alachis minime consensit. Cui cum unus genere Tuscus ex suis ei persuaderet, virum bellicosum, fortemque eum appellans, ut contra Cunibertum audenter exiret, Alachis ad hæc verba respondit: Cunibertus quamvis ebriosus sit, et stupidi cordis, tamen satis est audax, et miræ fortitudinis: Nam tempore patris ejus, quando nos eramus juvenuli, habebantur in palatio^b herbices miræ magnitudinis, quos ille supra dorsum eorum lanam apprehendens, extenso brachio a terra levabat, quod ego facere non poteram. Hæc ille Tuscus audiens, dixit ad eum: Si tu cum Cuniberto pugnam inire singulari certamine non audes, me jam in tuo adiutorio socium non habebis. Et hæc dicens, proripuit se, et statim ad Cunibertum confugit, et^c hæc ipsi nuntiavit. Convenerunt itaque, ut diximus, utraque acies in campo Coronatæ. Cumque jam prope essent ut se contingere deberent, Zenon diaconus Ticinensis Ecclesiæ, qui custos erat basilicæ beati Joannis Baptistæ, quæ intra eandem sita est civitatem; quam quondam Gundiberga reginâ construxerat; cum nimium diligeret regem, et metueret ne rex in bello periret, ait ad regem: Domine rex, omnis vita nostra in tua salute consistit; si tu in bello perieris, omnes nos iste tyrannus Alachis per diversa supplicia extinguet. Placeat itaque tibi consilium meum. Da mihi apparatus armorum tuorum, et ego vadam, et pugnabo cum isto tyranno. Si ego abiero, tu recuperabis causam tuam; si vero vicero, major tibi, d quia per servum tuum viceris, gloria ascribetur. Cumque hoc rex se facturum esse denegaret, coeperunt^e eum pauci qui aderant ejus fideles cum lacrymis deposcere, ut ad ea quæ diaconus dixerat, assensum præberet. Victus tandem, ut erat præ cordis, eorum precibus, et lacrymis, loriceam suam, et galeam, atque ocreas, et cætera arma diacono præbuit, inque sua personâ eum ad prælium direxit. Erat enim ipse diaconus ejusdem staturæ et habitus, ita ut cum fuisset de tentorio armatus egressus; rex Cunibertus esse putaretur ab omnibus. Commissum est itaque prælium, et totis viribus de-

certatum. Cumque Alachis ibi magis intenderet ubi regem esse putaret, Cunibertum se extinxisse putans, Zenonem diaconum interfecit. Cumque caput ejus amputari præcepisset, ut, levato eo in conto, Deo gratias acclamarent, sublata casside, clericum se occidisse cognovit. Tunc furibundus exclamans: Heu me! inquit, nihil egimus, quando ad hoc prælium gessimus ut clericum occideremus. Tale itaque nunc facio votum, ut si mihi Deus iterum victoriam dederit, quod unum puteum de testiculis impleam clericorum.

CAPUT XLI.

Item bellum Cuniberti et Alachis, et de victoria Cuniberti, et quomodo triumphans Ticinum ingressus est.

Igitur Cunibertus perdidisse^f suos conspiciens, statim se eis ostendit, omniumque corda, sublato pavore, ad sperandam victoriam confortavit. Instruuntur iterum acies, et hinc Cunibertus, inde Alachis, ad belli certamina præparantur. Cumque prope essent ut se utraque acies ad pugnandum contingerent, Cunibertus ad Alachis iterato in hæc verba mandavit: Ecce quantus populus ex utraque parte consistit, quid opus est ut tanta multitudo pereat? Conjungamur nos ego et ille singulari certamine, et cui voluerit Dominus de nobis dare victoriam, omnem hunc populum salvum et incolumem possideat. Cumque Alachis sui hortarentur ut faceret quod Cunibertus illi mandavit, ipse respondit: Hoc facere ego non possum, quia inter^g contos suos sancti archangeli Michaelis, ubi ego illi juravi, imaginem conspicio. Tunc unus ex illis: Præ pavore, inquit, cernis quod non est, et tibi jam tarde est modo ista meditari. Conseruntur itaque acies perstreptibus buccinis, et neutra parte locum dante, maxima populorum facta est strages. Tandem crudelis tyrannus Alachis interiit, et Cunibertus adjuvante Domino victoriam cepit. Exercitus quoque Alachis, comperta ejus morte, fugæ subsidium arripuit, e quibus quem mucro non perculit, Addua fluvius interemit. Caputque Alachis detruncatum, cruraque ejus succisa sunt, informeque tantum truncumque cadaver remansit. In hoc bello Foro-Julianorum exercitus minime fuit, quia cum invitus Alachis jurasset, propter hoc, nec regi Cuniberto, nec Alachis auxilium tulit, sed cum illi bellum commisissent, ipsi ad propria sunt reversi. Igitur Alachis hoc modo defuncto, rex Cunibertus

^a Ad Abduæ fluminis ripas positus, ut ex capite sequenti manifesto apparet.

^b Glossar., πρόβατον ἀρνιον. *Verbella, ovis verbix.* Sic scriptum est apud Licinium Rufin., tit. de Abigeatoribus; Leg. Francie. lib. 11, cap. 75, et passim in istis legibus. Lind.

^c Amb., hæc ipse illi nuntiavit.

^d Mod., quia servus tuus vicerit, etc.

^e Tò eum non leg. in Mod.

^f Al.: suos fere pictos ad fugam spectare conspicio. Lind.

^g Al.: Cumque jam propinquæ acies essent, et se utraque ad pugnandum consererent, etc. Lind. Amb., pro contingerent, leg. conjungerentur.

^h Amb. et Mod.: Cumque ab Alachis sui deposcerent.

ⁱ Notandus hic mos veterum Langobardorum pa-

tronos gentis suæ in contis pingere solitos. Præcipuus illorum cultus in sanctum Michaelem archangelum præter templa in ejus honorem excitata, et historica plura monumenta, testes adhuc sunt nummi ab ea gente signati sacra illius imagine hastam et contum deferentis. Duos nuper aureos unius formæ exhibuit mihi vir litterarum amantissimus Hieronymus Antonius Reyna a regis rationibus, rei monetariæ peritia et officio præstantissimus, eosque in Luitprando rege descriptos dabimus. Argenteos etiam ejusdem formæ habuit Camillus Peregrinus, et utroque a Beneventanis dynastis excusos asserit, ea fortasse conjectura, quod apud eosdem vicina Gargani montis religio frequentiore sancti Michaelis cultum reddiderit.

corpus Zenonis draconi ante fores basilicæ beati Joannis, quam ipse erexerat, mirifice sepeliri mandavit. Ipse vero a regnatoris cum omni exultatione, et triumpho victoriæ, Ticinum reversus est.

^a Amb., regnator.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM

Quomodo Romoaldus Tarentum cepit, et quomodo Theuderada monasterium sancti Petri ædificavit.

Dum ista apud Langobardos trans Padum geruntur, Romoaldus, Beneventanorum dux, congregata exercitus multitudine, Tarentum expugnavit, et cepit, pariterque modo Brundisium, et omnem illam quæ in circuitu est latissimam regionem suæ ditioni subjugavit. Conjux quoque ejus ^a Theuderada, eodem tempore foras muros ^b Beneventanæ civitatis, basilicam in honorem beati Petri apostoli construxit, quæ in loco multarum ancillarum Dei cœnobium ^c instituit.

CAPUT II.

De morte Romoaldi, et quomodo corpus beati Benedicti ad Gallias delatum est.

Romoaldus quoque postquam ^d sedecim annos ducatum gessit, ab hac luce subtractus est: post quem ejus filius Grimoaldus tribus annis Samnitum populos rexit ^e. Huic in conjugio sociata fuit ^f Wigilinda, soror Cuniberti, filia ^g Bertaridi regis. Defunctoque

^a Mod., Theodorata.

^b Aliis deest τὸ Beneventanæ. Lind. et Mod.

^c Mod., constituit.

^d « Hi vero anni (bene scribit Bollandus in commentario prævio ad vitam sancti Sabini episcopi Canusini) à morte patris, non à tempore quo is regnum invasit, numerandi videntur. Nam si anno demum 664, aut 665, post Græcos a Beneventi obsidione depulsos, cæsum Hunnorum opera Lupum, hos ipsos Forojulii ejectos, data Romoaldo est conjux, secundum jam aut tertium in principatu annum agentis, qui fiet verisimile, filio, qui nonnisi triennium patri superstes fuit, junctam matrimonio Wigilindam filiam Bertaridi adhuc pene puero (ut infra narrat Paulus). Deinde sequentium ducum chronologia optime constabit, si Romoaldi exordium anno 671, quo mortuus est pater, vel 672, statuamus, alias vacillatura. Successit itaque Grimoaldo vita functo anno Christi 671, imperavitque annis XVI. »

^e Sequitur laudatus Bollandus: « Ei (nempe Romoaldo) subrogatus, anno 687, Grimoaldus filius adhuc adolescens sub cura Theodoradæ matris, ut in Vita sancti Sabini, cap. 5, num. 16, dicitur, etc. » Cumque triennio in ducatu vixerit, ejus obitus anno 690 est alligandus.

^f Al., Winilinda. Lind. Winiolenda. Mod.

^g Al., Parthariti. Mod. non legit τὸ regis.

^h Grimoaldo Grimoaldi regis nepoti Gisulfus defuncti ducis frater successit anno dicto 690, congruitque firmata per Bollandum chronotaxis cum iis quæ de ipso Gisulfo scribit Anastasius in Joanne VI, et noster, infra, cap. 27, unde illius obitus post decem et septem ducatus annos in 707 incidit; atque hæc ideo distinctius notavi, ut subsequentium rerum chronologia clarius emergat.

ⁱ Al., Winniperga; al., Winiperga. Lind. Mss. nostris Winniperga.

^j Al., monte. Lind.

Grimoaldo, ^k Gisulfus ejus germanus ductor effectus est, præfuitque Benevento annis decem et septem. Huic sociata fuit ^l Winiberta, quæ ei Romoaldum peperit. Circa hæc tempora, cum in ^m castro ⁿ Cassino, ubi beatissimi Benedicti sacrum corpus ^o requiescebat, aliquantis jam elapsis annis, vasta solitudo existeret, venientes de ^p Cenomannicorum vel Aurelianensium ^q regione Franci, dum apud venerabile corpus ^r pernoctare se ^s simulassent, ejusdem venerabilis Patris, pariterque ejus germanæ venerandæ Scholasticæ, ossa auferentes, in suam patriam asportaverunt. Ubi singillatim duo monasteria ^t in utriusque honorem beati Benedicti et sanctæ Scholasticæ constructa sunt. Sed certum est nobis os illud venerabile, et omni nectare suavius, et oculos semper coelestia contuentes, cætera quoque membra, quamvis ^u in cinerem defluxa, remansisse. Solum etenim singulariter Dominicum corpus non vidit corruptionem. Cæterum omnium sanctorum corpora, in æternam postea gloriam reparanda, corruptioni subjecta sunt, his exceptis quæ ob divina miracula sine labe servantur ^v.

^k Amb., Cassini.

^l Amb. et Mod., requiescit ab aliquantibus, etc.

^m Al., Cenomannorum; vel Aurianensium. Lind. Ambr., Celmanicorum, vel Aurelianensium. Mod., Celmanicorum, vel Aurianensium.

ⁿ Sanctus nempe Aigulfus monachus, idemque martyr, de quo vide Acta sanctorum Bollandii et Mabillonii a Mummulo illius abbate missus, cui Cenomanni socii facti sunt, ut Adrevaldus in sua historia translationis scribit, et Franci mordicus contendunt.

^o Frequentissima apud veteres Christianos hujus verbi acceptio pro nocturnis precibus ac psalmodiis, de quibus divus Hieronymus, Tertullianus, alique, ^p Amb., simularent.

^q Amb., in utrorumque honorem, hoc est, beati, etc.

^r Al. τὸ in cinerem non leg: Mss. Lind., illibata remansisse. Mod.: Cætera quoque membra quamvis defluxa remansisse.

^s Celeberrimam ex hoc Pauli nostri capite controversiam de translatione corporis sancti abbatis Benedicti, ejusque sororis Scholasticæ, Casinates inter et Floriacenses monachos; imo inter Italos nostros et Gallos multoties refricatam præstantissimæ viri jam diu pertractarunt. Attamen hic locus, quem ad suas quisque partes trahere studet, ex meo instituto meam expedit qualemcunque animadversionem. Quamobrem id unice mihi necessario tribuens, reliquam controversiæ partem et subsequentium historicorum monumentis, vel sum. pontif. bullis, imperatorum regumque diplomatis, excitatam, et si quæ sunt alia ad causam conducentia, in tanto assertionum conflictu peritioribus explicandam libentissime relinquo. « Refugit enim (ut Baronius, cujus ego non sum dignus vocari discipulus, in hac eadem re jam ante scripserat) refugit, inquam, animus tam densum hujus controversiæ adire spinetum. »

Itali nostri, Leonis Ostiensis auctoritate, Pauli sensum ita explicandum contendunt, ut in prima ora-

CAPUT III.

De Rodoaldo duce Foro-Juliano, et de Ansfrid qui ejus ducatum invasit.

At vero Rodoaldus, quem apud Forum-Julii præ-

tionis parte quæ tunc temporis de translatione corporis sancti Benedicti circumferebantur ex vulgi ore referat; in secunda vero ea quæ sibi ex veritate compta fuerant. Scribit Ostiensis in suo Chronico Casinate, cap. 44: « Qui vero Pauli Diaconi veracis utique et insignis historiographi testimonio super hoc (nempe transl. corp. sancti Benedicti, et Sch.) se fulciri existimant, noverint consuetudinem hanc esse rerum gestarum scriptoribus, ut in narratione sua opinionem vulgi sequantur. Nam et apud Lucam beata Maria Joseph patrem Domini appellat dicens: *Ego et pater tuus dolentes quærebamus te*, et apud Marcum Herodes pro eo quod puella caput Baptistæ quæsierit dicitur contristatus, quod utrumque nequam verum fuisse nemo qui nesciat. » Addit ad hæc Lauretus Cassinensis, in suo libello de vera exist. corp. sancti Benedicti in Cassinensi Ecclesia, argumenta plura, ut Ostiensis explicationem firmet; ex quibus cum solidiora Nuceus in appendices 2 et 3 ad Leonem ipsum, typis Romanis excusas, contulerit, istius referam verba: « Mirum autem (scribit Nuceus) videri queat (quod notavit Lauretus) Pauli Warnefridi auctoritate adversarios niti. Cum Paulus postquam translationis, seu surreptionis, memoriam suis inseruisset commentariis, continuo subdat: « Sed certum nobis est os illud venerabile, et omni ne-ctare suavius, et oculos semper cœlestia contuentes, cætera quoque membra (nota), quamvis in cinerem defluxa, remansisse; » quo verborum circuitu quis non videt Paulum plane corrigere ac refutare narrationem quam ex aliorum utique monumentis, non enim suo ævo id accidisse refertur, prius exscripserat? Et fortassis id scripserat et vulgaverat antequam apud Cassinates de rei veritate sincerius edoceri potuisset; unde id postea retractavit subnectens certum ipsi et Cassinatibus fuisse integrum Benedicti corpus Cassini remansisse. Quippe non cineres tantum; sed « os et oculos, et cætera, hoc est membra. Non ergo surrepta. » In tertia vero appendice iterum argumentatur: « Nam quod ex Pauli Diaconi testimonio regeritur, satis superque in præcedenti nostra dissertatione rejectum est. Quid enim per « os et oculos semper cœlestia contuentes » animo percipere potuit Paulus, nisi calvariam tunc constantem cum cavo oculorum? Quid per cætera membra, nisi corporis universam compagem? Quod enim subdit, « licet in cinerem defluxa, » non asserendo, sed permittendo, et ex mente Gallorum loquitur, quasi diceret: Quamvis vobis concedam in cineres membra defluxisse, communis ea est mortalium conditio; « solus quippe Sanctus sanctorum non vidit corruptionem. » Cujus vi comparationis aperte indicat per membra cinerea aliud non intelligere voluisse, quam non incorrupta, sed in cineres sensim abeuntia, quæ cinerum appellatione non infrequenter accipi solere norunt eruditi, etc. »

Galli contra, pro quibus acerrime hucusque pugnarunt viri doctissimi, quos in sua dissertatione recensuit eorum postremus Mabillonius, sæculo II Benedictino, in hanc ferme sententiam hunc locum explicant, conceptis Mabillonii verbis: « Paulus (scribit ille) sancti Benedicti ossa Gallis concedit, sed membra in cineres defluxa Cassinatibus vindicat. Quæ membra? « os et oculos, et cætera » id genus, id est, carnea, « quamvis in cinerem defluxa. » Cætera, inquam, præter ossa, quæ ante Gallis assignaverat. Quippe nulla Cassinatibus membra concedit nisi « in cinerem defluxa. » Non ergo ossa, quæ non facile in cinerem resolvuntur. Unde cum Paulus in lib. VI, cap. 40, ait Petronacem ad sacrum corpus

A misimus ducatum tenuisse, cum ab eadem civitate abesset, ^a Ansfrid de castro ^b Reunia ducatum ejus absque regis nutu pervasit. Quo comperto, Rodoaldus in Istriam fugit, ac deinde navigio per Raven-

beati Patris Benedicti pervenisse, vel membra in pulverem soluta synecdochicos intelligit, vel potius tumulum ipsum, eo loquendi modo figurato, quo continens pro re contenta accipitur. Verum ita sit, Paulus priorem sententiam retractaverit, certe quæ membra dicit remansisse Cassini, ea « in cinerem defluxa affirmat, etc. » Et inferius: « Denique certum est Paulum, non quidem sæcularem, sed jam monachum, in ipso monasterio Cassinensi scribendæ historiæ suæ dedisse operam, quod patet tum ex hoc loco, ubi ait: « sed certum est nobis os illud, etc., « remansisse, » tum ex lib. I, cap. 26, ubi postquam sanctum Benedictum, quem suum ipsius Patrem identidem appellat, pluribus commendavit, de Marco poeta ac monacho, hæc scribit: « Huc autem, hoc est, in Cassini montem, perveniens, in magna se semper continentia coarctavit. Et hæc omnia ex « Marci poetæ carmine sumpsi, qui ad eundem Patrem huc veniens, etc. » Et paucis interpositis: « Certum est hunc egregium Patrem vocatum cœlestus ob hoc ad hunc fertilem locum, ut hic multorum monachorum, sicut et nunc, Deo præsule, « facta est, congregatio fieret, etc. » Concludit tandem Mabillonius: « Maneat ergo fixum Paulum non ex vulgi opinione, non ex ignoratione, sed ex sua et suorum Cassinatium sententia tum recepta locutum fuisse, dum Gallis ossa sancti Benedicti, Cassinatibus cineres attribuit, nec unquam sententiam retractasse. »

Hæc argumenta quæ Paulum nostrum respiciunt integra ferme retuli, ne partium studio teneri viderer; at minime dissimulanda est lectio Codicum nostrorum mss., qui pro verbo *requiescebat* Editorum, clare atque sine ulla vitiatæ scripturæ suspitione, habent *requiescit*; eaque lectio concordat cum altero ejusdem Pauli capite, 26 nempe libri I, ubi legimus: « Denique cum divina admonitione a Sublacu in hunc ubi requiescit locum per quinquaginta fere millia adveniret, etc. » Si vero genuina hæc fuerit, ut ex antiquo præsertim Ambrosiano Codice, cujus specimen in hac nostra Editione exhibuimus, persuadere mihi non temere possem, jam Paulum nostrum Italis et Cassinatibus suis faventem haberemus. Quinimo ex altera subsequenti nostrorum Codicum lectione argumenta Gallorum enervata conciderent, si vere, ut est in Ambrosiano et Modocetiensi, Paulus scripserat: « Sed certum est nobis os illud venerabile, et omni nectare suavius, et oculos semper cœlestia contuentes, cætera quoque membra, quamvis defluxa, remansisse. » Quippe sensus esset (nisi fortasse hallucinor) pro comperto habuisse Paulum in Cassino servari corpus sancti Benedicti, nempe « os, et oculos, et cætera membra, quamvis defluxa, » hoc est sua compage soluta; atque is ideo insigniora illa membra designavit, ut sacrum pignus magnificeret; continebat enim « os illud omni nectare suavius, et oculos semper cœlestia contuentes. » Nec satis constare puto quod Mabillonius absolute asseruit, Paulum nostrum postquam monachum induerat in Cassino monte hanc Langobardorum historiam scripsisse, quanquam vir doctissimus digna ingenio suo utatur conjectura, quippe scrupulus adhuc restat ex Leonis Ostiensis cap. 15 sui Chronici, ubi, de accusato Paulo verba faciens, Carolum regem, in virum scientissimum misericordia

^a Al., *Aufridus*. Lind.

^b Al., *Reuma*. Lind. Sed servanda prima lectio, ut alibi notavi.

nam Ticinum ad Cunibertum regem pervenit. An-
frit vero non contentus ducatum Forojulianensium
regere, insuper contra regem Cunibertum rebellans,
regnum ejus invadere voluit. Sed comprehensus in
Verona, ad regem ductus, evulsis oculis in exilium
retrusus est. Forojulianorum autem ducatum post
hæc, Ado frater Rodoaldi loci ^a servatoris nomine
per annum et menses septem gubernavit.

CAPUT IV.

*De synodo quæ apud Constantinopolim facta est, et
de epistola Damiani episcopi*

Dum hæc in Italia geruntur, ^b hæresis apud Con-
stantinopolim orta est; quæ unam in Domino nostro
Jesu Christo voluntatem et operationem assevera-

sericordia motum, ita proceres suos allocutum fuisse
narrat: « Dicite quid super hoc vobis videtur; at
illi: Jubete, inquit, ut eruantur ejus oculi, ne ali-
quando aliquas alicui contra vos litteras dirigat. Et
ubi, vel quando, ait rex, tam insignem historiogra-
phum aut poetam invenire valebimus? » Ergo ante-
quam accusatus historiam Paulus scripserat, testi-
monio Leonis, Warnefridi ævo proximioris, qui bene
illum noverat, multaque nobis de illius vita gestisque
servavit, quæ alibi frustra quæsierimus. Mettensium
quidem episcoporum historiam Paulus scripserat; at
quis homo præsertim Gallus tanti fecerit, ut in ad-
mirationem traheret, ejusque merito iram excute-
ret? Accedit etiam vetustius alterum ab Hilderico
abbate non obscurum argumentum in epitaphio quo
Magistri vitam et memoriam celebravit. In eo le-
gimus:

Divino instinctu regalis protinus aula
Ob decus et lumen patriæ te sumpsit alendum:
Cum tua post Tibridem populis et regibus altis
Tunc placida cunctis vita studiumque maneret,
Omnia sophiæ cepisti culmina sacræ,
Rege monente pio Ratchis, penetrare decenter,
Plurima captasses digne cum dogmata; cujus
Resplendens cunctas, superis ut Phœbus ab astris
Arctos, rutilo decorasti lumine gentes.

Quibus, ni mea me fallit sententia, Langobardorum
Historiam innuit. Hinc sequitur Pauli monachatum
describens:

Hæc sint jam nimium fluvidi cum gloria sæcli, etc.;
resque in eo statu ab eodem gestas enumerat, ut in
integra illius epitaphii lectione ante nostram Editio-
nem. Atque inde conjecerim ipso Rachisio rege hor-
tante scribendæ Historiæ primam manum admo-
visse, utcunque in Cassino monte fractis Langobar-
dorum rebus fortassis absolverit. Sed plura jam oneri
essent.

^a Al., *servationis*. Lind. Loci servatores sunt qui
mittuntur a præfectis prætorio, vel comitibus, vel
præsidibus juris dicendi causa, ut explicat D. Cujacius,
Observationum lib. III, cap. 14. Lind.

^b Monothelitarum hæresis in Oriente initium ha-
buit non his temporibus, ut noster asserit, sed vel
ab ipso Christi anno 616 eruditorum dissertationibus
plurimis investigatum. Hoc tempore, scilicet anno
680, sexta synodus ad eam extirpandam, sancto
Agathone summo pontifice, atque imperante Con-
stantino Pogonato, coacta fuit. Exstant illius Acta,
quæ Baronius supplenda contendit scriptis Anastasii
Bibliothecarii in Vita dicti pontificis.

^c Mod., *Georgius*, et sic infra, eaque lectio ge-
nuina; constat enim Georgium Constantinopolitanum
patriarcham sextæ synodo cum Macario interfuisse,
duo præcipua Monothelitarum capita; Georgius me-
liore consilio ab errore resipuit, ut Paulus etiam in-
fra narrat.

Antiochenus episcopus, maximus ille falsarius,

bat. Hanc autem hæresim excitarunt ^e Gregorius
patriarcha Constantinopolitanus, ^d Macarius, ^e Pyr-
rhus, Paulus et Petrus. Quam ob causam Constanti-
nus Augustus ^f centum quinquaginta episcopos con-
gregari fecit: inter quos etiam fuerunt legati sanctæ
Romanæ Ecclesiæ, missi ab Agathone papa, Joan-
nes Diaconus, et Joannes ^g Portuensis episcopus,
qui omnes eandem hæresim damnaverunt. Ea hora
tantæ aranearum telæ in medio populi ceciderunt,
ut omnes mirarentur. Ac per hoc significatum est
quod ^h sordes hæreticæ pravitatis depulsæ sint. Et
Gregorius quidem patriarcha correctus est, cæteri
vero in sua ⁱ defensione ^j perseverantes anathematis
ultione percussi. Eo tempore Damianus, Ticinensis
Ecclesiæ episcopus, ^k sub nomine Mansueti Medio-
B qui, lata per synodum sententia, ab honore decidit
pontificatus.

^e Et hi quoque Constantinopolitani patriarchæ.
Vide Zonaram et Theophanem.

^f « Numerus episcoporum (scribit Baronius) qui
synodo interfuisse dicuntur, diversus a diversis au-
ctoribus ponitur. Ducentos octoginta novem habent
Annales Græcorum, tam apud Cedrenum, quam apud
Theophanem. Photius, in epistola, sive libello, de
Synodis, numerat centum septuaginta; centum vero
quinquaginta Paulus Diaconus. Theodorus Balsamo
ponit centum septuaginta et unum. In ultima autem
actione ejusdem synodi numerantur subscripti om-
nes episcopi cum legatis, presbyteris et diaconis,
centum sexaginta sex; verum ipso synodi exordio
longe minor numerus habetur, quod episcopi omnes
tanta brevitate temporis minime pervenire potuerint
Constantinopolim. » His addo Anastas., in sancto
Leone II, cl. Patres et ipsum numerantem.

C ^g Al., *episcopus Tulensis*. Lind. Anastasius ponti-
ficios legatos Constantinopolim ab Agathone missos
synodi celebrandæ causa, susceptis divalibus Dono
prædecessori suo missis, ita nominat: « Et direxit
Abundantijum Paternensem, Joannem Rhegitanum,
et Joannem Portuensem episcopos, Theodorum et
Georgium presbyteros, Joannem Diaconum et Con-
stantinum, Theodorum presbyterum Ravennatem,
atque religiosos servos Dei monachos, etc. » Hi ab
imperatore honore maximo accepti fuerunt, atque
dimissi, fraudem Macarii in synodo detexerunt, et
rectam Romanorum pontificum fidem optime vindica-
runt.

^h Hæc item ex nostratibus narrant Anastasius, et
Histor. Miscella.

ⁱ Mod., *dissensione*.

^j Amb. et Mod.: *perseverantes anathematizati sunt
divina ultione percussi*.

D ^k Eminentissimus Baronius, in notis ad Martyro-
logium, Paulum nostrum erroris arguit hoc loco,
quod asserat sanctum Damianum Papiensem episco-
pum epistolam scripsisse nomine Mansueti archiepi-
scopi Mediolanensis ad Constantinopolitanam syno-
dum contra Monothelitas, cum in concilio Romano
sub Agathone reperiatur subscriptus Magnus, non
autem Damianus episcopus Papiensis: « Sed (re-
spondet Ughellus communiter probatus) si vir peri-
tissimus rerum ecclesiasticarum rectius hac vice cal-
culos posuisset, advertissetque Magnum Popiliensem
se subscripsisse, non Papiensem, Anastasiumque,
qui eo concilio interfuerat præcessisse hunc nostrum
Damianum Papiensem episcopum, non adeo demira-
tus fuisset Paulum Diaconum, qui eam epistolam at-
tribuit Damiano episcopo, qui per id tempus tantum
presbyter erat, illamque epistolam dictaverat anno
antequam succederet Anastasio, qui etiam ipse Ro-
mani concilii decretis subscripsisse reperitur. Nec
tamen Paulo Diacono dandum vitio est si duxerit pa-

lauenſis archiepiſcopi, hæc de cauſa ſatis utilem, A rectæque fidei epiſtolam composuit, quæ in præfata ſynodo non mediocriter ſuffragium tulit. Recta autem et vera fides hæc eſt, ut in Domino noſtro Jeſu Chriſto, ſicut duæ ſunt naturæ, hæc eſt, Dei et hominis, ſic etiã duæ eſſe credantur voluntates, ſive operationes. Vis audire de eo quid deitatis eſt? *Ego, inquit, et Pater unum ſumus.* Vis audire quid humanitatis? *Pater major me eſt.* Cerne ſecundum humanitatem eum in navi dormientem; cerne ejus divinitatem, cum evangelifta ait: *Tunc ſurgens impreviſe ventis, et mari, et facta eſt tranquillitas magna.* Hæc eſt ſexta ſynodus univerſalis, Conſtantinopoli celebrata, quæ Græco ſermone conſcripta, temporibus papæ Agathonis, exſequente ac residente Conſtantino principe intra ſep̄ta^a palatii ſui.

CAPUT V.

De eclipsi lunæ et ſolis, et de peſtilentia quæ Romæ et Ticini facta eſt.

^b His temporibus per indictionem octavam luna eclipsin paſſa eſt. Solis quoque eclipsis eodem pene tempore, hora diei quaſi decima, quinto Nonas Maias effecta eſt, moxque ſubſequentia eſt graviffima ^c peſtis tribus menſibus, hoc eſt, Julio, Auguſto, et Septembrio. Tantaque fuit multitudo morientium, ut etiã parentes cum filiis, atque fratres cum ſororibus, bini per feretra poſiti, apud urbem Romam ad ſepulcra deducerentur. Pari etiã modo hæc peſtilentia Ticinum quoque depopulata eſt, ita ut cunctis civibus per juga montium ſeu per diverſa loca fugientibus, in foro et per plateas civitatis ^c herbæ et ſcutela nascerentur. Tuncque viſibiliter multis apparuit quia bonus et malus angelus noctu per civitatem pergerent, et, ex juffu boni angeli, malus angelus, qui videbatur venabulum manu ferre,

rum referre dixiſſe an præſbyter an epiſcopus Damianus epiſtolam illam confecerit; gravi enim hiſtorico facile fuit unius anni morulam contempſiſſe ab exarata epiſtola.

^a Quod vulgo Trullus, vel Trulla, appellabatur, et ut alii ſcribunt, Tholus, a forma ſuperimpoſitæ teſtudinis.

^b Lunaris hujus eclipsis meminit etiã Anaſtaſius, in Agathone, hiſ verbis: « Indict. 8, luna eclipsim pertulit mense Junio, die 28. » Sed Pagius in Critica chronolog. ex Calviſio in opere Chronologico reponit 18, feria ſecunda ineunte, hora tantum dimidia post mediam noctem, anno Chriſti 680, in quem incidit indictio 8. Solarem vero, quam hic narrat Paulus, idem Calviſius probat præceſſiſſe lunarem, factamque anno præcedenti, die 13 Julii, feria quarta, horis quatuor post meridiem.

^c Similia de peſte quæ Romæ atque in ſuburbis et caſtris hoc tempore graſſata eſt pene ad verbum habet Anaſtaſius, in ſancto Agathone. Ticinum etiã regiam Langobardorum urbem eadem calamitate deſolatam addit Paulus, donec allatis ab urbe Roma beati Sebaſtiani martyris reliquiis, atque altare conſtituto in basilica beati Petri ad Vincula, dira lues ceſſavit. Appellationem ſancti Petri ad Vincula utriusque Romanæ ac Ticinensium basilicæ commune in eam ſententiã traxiſſe puto doctiſſ. Baronium, alioſque, ut ab hoc Pauli capite dedicatio altaris ad honorem ſancti Sebaſtiani martyris in Romana ſancti Petri ad Vincula basilica repetatur, aſtipulante potiſſi-

mus varia lectione quam in margine adnotaverat ad ea verba *ab urbe Roma*, quorum vice poſuit *ad urbem Romam*, ut ſenſus ſit a catecumbis allatum fuiſſe in Urbem corpus ſancti Sebaſtiani, ut interpretatur Sigonius, lib. II de Regno Italiæ; ea vero neque in Lindebrogianiſ, neque in noſtris Mſs. occurrit. Ticinensium rerum ſcriptores uno ore aſſerunt ſanctum Damianum epiſcopum, quem paulo ante noſter memoravit, ſancti martyris reliquias a Romano pontifice impetraſſe, et ſolemni pompa, erecto in ejus honorem altari, in eccleſia ſancti Petri ad Vincula collocasse, addito voto, quo ſe clerumque aſtrinxit, ut tribus diebus ante feſtum, ipſoque feſto die, epiſcopus cum clero ſolemniſſimis inſtitutiſ ſupplicationibus accederet ſacra facturus. Aſſerit etiã Baronius exſtare adhuc in Romana basilica ex muſivo opere imaginem ejusdem ſancti, ut vere noſtris etiã diebus aſpicitur, promiſſa harba, unde commune pictorum error arguitur. At ego licet de Romani altaris antiquitate diſcordare non auſim, facile quippe in ea calamitate Paulo ante hoc Ticinense dedicatum fuit, hic Paulum de Ticinensi locutum fuiſſe crederem, doctiſſimique viri conjecturæ ſubſcribo, ab eo uſque tempore propagatam ad poſteros fuiſſe religionem, ut peſtis tempore ad eam propulſandam ſancti martyris nomen invocetur.

^d Al., de aviculis musca conſedit. Lind.

^e Verba quæ prope palatium ſita eſt, non leg. in Amb.

^f Al., ausus eſſet. Lind.

CAPUT VI.

Quomodo per antiquum hoſtem Aldoni et Grauſoni nuntiatum eſt quod eos Cunibertus occidere vellet.

Rex vero Cunibertus, dum post hæc cum ſtratoſe ſuo, qui lingua propria Marpahis dicitur, conſilium iniret in civitate Ticinensi, quomodo Aldonem et Grauſonem vita privare deberet, repente in fenestra, juxta quam conſiſtebant, uua^d de majusculis musca conſedit. Quam Cunibertus cultello ut exſtingueret percutere volens, ejus tantum pedem abſcidit. Aldo vero et Grauſo, dum ad palatium regis conſilium nescientes venirent, cum basilicæ ſancti Romani martyris, ^e quæ prope palatium ſita eſt, propinquassent, repente eis obviſ quidam claudus uno pede truncato factus eſt, qui eis dixit quod eos Cunibertus, ſi ad eum pergerent, occisurus eſſet. Qui hæc audientes, magno timore correpti, post altarium ejusdem basilicæ confugerunt. Moxque Cuniberto regi nuntiatum eſt quod Aldo et Grauſo in basilicam beati Romani martyris confugiſſent. Tunc Cunibertus ſtratoſem ſuum arguere cœpit, ut quid conſilium ſuum proderet ^f debuisset. Cui ſuus ſtratoſer ita reſpondit: Domine mi rex, tu ſcis quia postquam hoc conſiliati ſumus, ego a tuo conſpectu non exivi, et quomodo hoc alicui dicere potui? Tunc rex ad Aldonem et Grauſonem miſit, interrogans

eos ad quid in locum sanctum confugium fecissent? **A**

Qui respondentes dixerunt: Quia nuntiatum est nobis quod nos dominus rex occidere vellet. Iterato ex misit ad eos, sciscitans quis fuit ille qui eis nuntiaverit, mandans ut nisi ei nuntiatorem proderent, ejus gratiam invenire non possent. Tunc illi sicut factum fuerat regi ^a narraverunt, dicentes claudum hominem obvium se habuisse, qui unum pedem truncatum habebat, et genu tenus crure ligneo utebatur, et hunc fuisse sui interitus nuntium. Tunc intellexit rex museam illam cui pedem truncaverat malignum spiritum fuisse, et ipsum sui ^b secreta consilii prodidisse. Qui statim Aldonem et Grausonem in sua fide de eadem basilica suscipiens, eisdem culpam pepercit, et in reliquum eosdem in loco habuit ^c filiorum.

CAPUT VII.

De Felice diacono grammatico.

Eo tempore floruit in arte grammatica Felix, patruus Flaviani præceptoris mei, quem in tantum rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua suæ largitatis munera condonaret.

CAPUT VIII.

De Joanne Bergomensis episcopo.

Per idem quoque tempus ^d Joannes episcopus Bergomatis Ecclesiæ, vir miræ sanctitatis exstitit. Qui cum regem Cunibertum in convivio dum sermocinarentur offendisset, rex ei ad hospitium revertenti equum ferocem et indomitum, qui immenso fremitu super se sedentes terræ allidere solebat, præparari fecit. Cui cum episcopus supersedisset, ita mansuetus exstitit, ut eum blando incessu usque ad domum propriam deportaret. Quod rex audiens, et episcopum ex eo die honore debito coluit, et ei ipsum equum, quem sua sessione dedicaverat, dono largitus est.

^a Amb., mandaverunt.

^b Amb., secreti nuntium fuisse.

^c Amb. et Mod., fidelium.

^d Interfuit sanctus Joannes episcopus Bergomensis concilio Romano contra Monothelitas sub sancto Agathone papa; et cum Cuniperto Longobardorum regi (scribit Ughellus) ducique Grimoaldo, quem ab Ariana secta traduxit ad Christum, unice charus esset, ab iisdemque in favorem suæ Ecclesiæ quamplura privilegia retulisset, demum cum Cuniperto contra Alachium ducem Tridentinum Arianae sectæ sequacem profectus ad bellum, ab impropero fortunæ eventu irreparabili cum rege detrimento accepto, haud longe a Bergamo post exquisita tormenta carcerisque squalorem, ob catholicam fidem, a superbo impioque victore cæsus est in ipso divi Alexandri templo, ibique tumulatus, etc.

^e Amb., vigilias, ut in editis Anastasii exemplaribus: placet prima lectio; nam quæ Πλειάδες Græcis, Vergiliæ Latinis dicuntur notissimæ stellæ.

^f Addit Anastasius et diem, nempe et post natale sancti Valentini.

^g Mod., Vesuvius eructavit per, etc. Al., Bebius eructavit. Ita Lindenbrog. et editæ Anastasii Vitæ Pontiff. Cumque is auctor hæc evenisse referat sub Benedicto II, unicus illius annus in pontificatu, nempe Christi 684, designatur. At hæc non bene Paulus illigat cum irruptione Saracenorum in Africam, de qua capite sequenti.

CAPUT IX.

De stella obscura quæ tunc apparuit, et de eructatione Vesuvii montis.

Hac tempestate noctu stella juxta ^e Vergilias, cælo sereno, inter Domini Natalem et Theophaniam, apparuit, omnimodo inumbrata, veluti cum luna sub nube est constituta. Post hæc, mense Februario ^f, die media, stella ab occasu exiit, quæ cum magno fulgore in partes orientis declinavit. Dehinc, mense Martio, ^g Vesuvii eructavit incendium per dies aliquot, et omnia virentia circumquaque præ pulvere et cinere illius exterminata sunt.

CAPUT X.

Quomodo gens Saracenorum Africam cepit, et Carthaginem diripit.

^h Tunc Saracenorum gens infidelis, et Deo inimica, ⁱ ex Ægypto in Africam cum nimia multitudine pergens, ^j obsessam Carthaginem cepit, captamque crudeliter depopulata est, et ad solum usque prostravit.

CAPUT XI.

De morte Constantini, et regno Justiniani, et victoria ejus de Saracenis.

Inter hæc Constantinus imperator apud Constantinopolim moritur, et ejus minor filius Justinianus Romanorum regnum suscepit, ^k cujus per decem annos gubernacula tenuit. Hic Africam a Saracenis abstulit, et cum eisdem pacem ^l terra marique ^l fecit. Hic Sergium pontificem, quia in erroris illius synodo, quam Constantinopoli fecerat, favere et subscribere noluit, misso Zacharia ^m protospathario suo, jussit Constantinopolim deportari. Sed militia Ravennæ, vicinarumque partium, jussa principis nefanda contemnens, eundem Zachariam cum contumeliis ab urbe Roma et injurijs pepulit ⁿ.

^h Ex Ægypto et Africa. Mod. et Lind.

ⁱ Abdulmelicus calipha, post subjectam Arabiam, Felicem Hasanum ad hanc expeditionem dimisit, eumque ducis Occidentis titulo insignivit. Is Carthaginem obsidione cinxit, et impressione facta occupavit, murosque nobilissimæ urbis ad solum usque destruxit, anno Christi 696, ut ex Noweirio Arabe firmat Pagius in dicto anno.

^j Constantinus Pogonatus, ex Anastasii testimonio in Joanne V, defunctus est initio mensis Septembris indict. 14, quæ ab eo mense incæperat, anno Christi 685. Successorem in imp. reliquit Justinianum, hujus nominis II, annos sexdecim vix attingentem, ut scribunt Theophanes, Zonaras, et Nicephorus, neque alia de causa Paulus minorem appellat, nisi legendum sit: et ejus filius Justinianus minor, etc.

^k Mod. et Lind., trans maria.

^l Pacem hæc scriptores omnes Byzantini, et præcipue Theophanes, Romanæ reipublicæ valde perniciosam improbant, quod Justinianus, dimissis Martaitis, imperii vires fregerit.

^m Spatharii erant corporum custodes. Cedrenus: Ὅτι σπαθάριος, ὁ σωματοφύλαξ ἐστίν. Inde protospatharius. Curopalata: Ὁ πρωτοσπαθάριος λέγεται, ὅτι ἦν κατὰ μὲν τὸ παλαιὸν πρῶτον τῶν σπαθαρίων παραμονῶν νῦν δὲ οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν ἔχει. Lind.

ⁿ Fusius hæc narrat Anastasius, in Sergio. Trullana hæc synodus, quinisepta etiam appellata paucis post annis, celebrata fuit in Trullo magni palatii

CAPUT XII.

Quomodo Leo Justiniani in exsiliū trusi regnum invasit.

Contra hunc Justinianum Leo Augustalem dignitatem arripiens, eum regno privavit; regnumque Romanorum tribus annis regens, ^a Justinianum exsulem in Ponto servavit.

CAPUT XIII.

Quomodo Tiberius Leonem superans, et in carcerem conjiciens, imperator effectus est.

Rursumque Tiberius contra hunc Leonem ^b insurgens, ^c regnum ejus invasit, eumque toto quo ipse regnavit tempore in eadem civitate in custodia tenuit.

CAPUT XIV.

Quomodo papa Sergius Aquileiensem synodum, nolentem sanctam quintam synodum suscipere, correxit.

Hoc tempore synodus Aquileiæ facta ob imperitiam fidei, ^d quintum universale concilium suscipere dif-

Constantinopolitanam, ad supplendam, ut Græci præferrebant, quintam et sextam synodum, in quibus nulli canones editi erant ad disciplinæ restorationem et reformationem morum. De anno celebrationis illius maxima inter eruditos controversia, sed plures anno Christi 691 assignant. Vide Baronium, anno sequenti, ubi causas omnes refert cur Sergius synodo subscribere recusavit.

^a Exacto anno decimo imperii, ut scribit Nicephorus, Justinianus II a Leontio patricio, quem noster Leonem appellat, ab imp. exturbatus est. Hunc Justinianus Orientalibus copiis præfectum honore privaverat, et integro triennio in custodia habuerat, mox dimissum Græciæ præfecerat. Memor Leontius injuriarum, juvante Callinico patriarcha, quem imp. paulo ante occidi mandaverat, in Justinianum insurgit, exosumque populis ob nimiam sævitiam facile deponit, lingua nasoque mutilatum in Chersonensem urbem deportat. Justiniano ab ea calamitate cognomen Rhinotmeti, Græco vocabulo est additum.

^b Amb., *rebellans*.

^c Apsimarum militari favore in imperium sublimatus, mutato nomine Tiberius appellatus, comitante navali classe, quæ ab Africa postquam eam Saraceni occupaverant re infecta redibat, Constantinopolim veniens, Leontium anno imperii sui tertio cepit, nasoque mutilatum in Monasterio Dalmatæ servandum militibus tradidit, ut Theophanes et Zonaras narrant.

^d Al., *quæ tunc universale concilium*. Lind.

^e Hæc Paulus ad verbum ex Beda, lib. vi de *Ætate mundi*, et firmat Anastasius in Sergio, hæc scribens: « Hujus temporibus Aquileiensis Ecclesiæ archiepiscopus, et synodus quæ sub eo congregata est, qui sanctum quintum universale concilium ut pote errantes suscipere diffidebant, ejusdem beatissimi papæ monitis atque doctrinis instructi, conversi sunt, iidemque venerabile concilium cum satisfactione susceperunt. Et qui prius sub erroris vitio tenebantur, doctrina apostolicæ sedis illuminati cum pace consonantes veritati ad propria relaxati sunt (vel, ut alias legitur, reversi sunt). » Id autem quo pacto evenerit fusius explicat eminentissimus Norisius, ex quo præcedenti lib. iv, cap. 34, schismatis historiam usque ad divisionem Aquileiensis dioceseos repetit. Prosequitur laudatiss. auctor cap. 1, § 6, ea quæ per schismaticos gesta sunt post Agilulphi mortem, cum Theodolinda regina, accepta a divo Gregorio Mag. v synodo, monitisque satis edocta catholicis manifesto adhæsit; unde Firminus, Petrus, Providentius, alique Istriæ episcopi ad nos accesserunt, eoque exemplo nonnulli Venetiæ antistites sub Langobardorum ditione constituti, solis Aquileiensibus in rebellionem perseverantibus, eo potissimum

Audit, donec salutaribus beati papæ Sergii monitis instructa, et ipsa cum cæteris Christi Ecclesiis annuere consentit^e. Facta autem est hæc synodus Constantinopoli, temporibus Vigiliæ papæ, sub Justiniano principe, contra Theodorum et omnes hæreticos qui beatam Mariam solum hominem, non Deum et hominem, genuisse affirmabant. In qua synodo catholice est institutum ut beata Maria ^f semper virgo Θεοτόκος diceretur, quia, sicut catholica fides habet, non hominem solum, sed vere Deum et hominem genuit.

CAPUT XV.

De Theodaldo rege Anglorum, quomodo Romam veniens baptizatus est, statimque obiit.

His diebus ^g Cedoaldus rex Anglorum Saxonum, qui multa in sua patria bella gesserat, ad Christum conversus Romam properavit. Qui ad Cunibertum regem veniens, ab eo mirifice susceptus est: is cum

tempore quo pauci admodum in orbe universo v synodum recipere recusabant. Schismaticis paulo post sub Adaloaldo rege accessit Agrestinus ille monachus Luxoviensis monasterii, qui per Aureum, ejusdem regis notarium, ad sanctum Attalam Bobiensem abbatem litteras mittere non erubuit, ad detestandum schisma sollicitaturus. Postremo Fortunatus episcopus Gradensis, quem supra notavi ad schismaticos aufugisse, sublato Gradensis Ecclesiæ thesauro. Hæc perdurasse schisma usque ad notata ferme Sergii tempora indubie demonstrant. At uterque citatus cardinalis observat sub Martino papa Aquileiensem antistitem anno 649 synodo Lateranensi interfuisse, itemque sub sancto Agathone subscripsisse litteras ad imperatorem datis, et cum eo plures ipsius episcopi suffraganei. At non unica hæc difficultas: emergit altera ex Pauli nostri verbis, imo Bedæ, quem ille transcripserat, scilicet, an synodus quæ in hoc Pauli capite Aquileiæ facta dicitur eadem illa sit quæ Pelagii papæ I tempore, an altera iterum Sergii tempore coacta. Priorem sententiam secuti sunt Baronius et Norisius, postremus ea potissimum nixus conjectura, « quod ex illo adverbio donec non obscure colligatur, quod ille error, ac pravum de synodo v judicium diu ante Sergium apud Aquileienses invaluerat. » Alteram Bollandus in notis ad Vitam sancti Honorati, Pagius in Critica chronol. ad annum Christi 699, et alii plures. Palladius junior in historia Foro-Julieni vernacule scripta Bedæ ac Pauli nostri lectionem corrigit, et loco Sergii Pelagium reponit, ita ut ad primos accedat, sed huic, Bedæ et Pauli nostri Codices repugnant. Bollandus incongruum credidit Sergium synodum illam correxisse dici, quæ cl. et amplius annos præcesserat, Pagiusque putat Paulum Bedæ proximiorum illius mentem tenuisse, maxime cum citatis Anastasii verbis, sub Aquileiensi episcopo, qui Sergii tempore sedebat, synodus coacta dicatur, congruitque temporis ratio cum Pauli chronotaxi hæc ad Tiberii Absimari tempora referentis. Inter omnes convenit schisma quod Vigilio papa factum est sub Sergio tandem, Deo juvante, cessasse.

^f Ms. Lind.: *Semper virgo, non sicut Theodorus dicebat, sed sicut Catholica, etc.*

^g Cedoaldum quem vocat noster, Beda Cedvald, Cedvallam, vel Ceadvallam nominat, et Angli quos recenset Baronius ad annum 689 Cedvaldradum. Nonnulli Britannorum, non vero Saxonum, regem fuisse contendunt, quos inter Sanderus ab eodem cardinale citatus, isque Paulum erroris arguit, quem, si revera fuisset, in Bedam vertere debuerat, cum ex eo noster hæc de Cedvalla rege, ut alia plura, exscripserat: ad emendationem Galfridi auctoritate nituntur, qua ut se Baronius expediat, tres uno tempore Ced

Romam pervenisset, a Sergio papa baptizatus, Petrusque est appellatus, ^a et adhuc in albis constitutus, ad regna cœlestia migravit. Cujus corpus in basilica beati Petri sepultum est, et hoc super se epitaphium descriptum habet :

Culmen, opes, sobolem, pollentia regna, triumphos,
Exuvias, proceres, mœnia, castra, lares,
Quæque patrum virtus et quæ congesserat iose
^b Cedoald armipotens, liquit amore Dei,
Ut Petrum sedemque Petri rex cerneret hospes,
^c Cujus fonte meras sumeret almus aquas,
Splendificumque jubar radianti carperet haustu,
^d Ex quo vivificus splendor ubique fuit,
Perspiciensque alacer recidivæ præmia vitæ,
Barbaricam rabiem nomen et inde suum.
Conversus convertit ovans, Petrumque vocari
Sergius antistes jussit ut ipse pater.

vallas ex ipso Beda recenset : primum eumque regem Britonum anno 633, alterum a Beda memoratum anno 678, diversum a nostro, quique successorem habuit postremum Cedvallam. « Verum Alfordus (ut notavit Pagius in Critica) anno 687, num. 40, ostendit cardinalem doctissimum falli tam in numero quam in patria et genere Cedvallarum; duo enim tantum Cedvallæ fuere, et Cedvallæ secundi successor, non Cedvalla, sed Ina, seu Ine, appellatus fuit. Ex duobus Cedvallis unus revera Britannus, alter Saxo fuit, nec solum titulo tenus Saxonum rex, quia Saxones debellavit, ut arbitratur Baronius, sed quia de regio Saxonum genere editus est, ut scriptores Angli constanter asserunt. » Annum baptismatis Cedvallæ ita notat citatus Beda : « Pontificatum agente Sergio, baptizatus est die sancto Sabbati paschalis, anno ab Incarnatione Domini sexcentesimo octuagesimo nono; et in albis adhuc positus, languore correptus, duodecimo Kalendarum Maiarum die solutus est a carne, etc. » Martyrologio Anglicano Cedvallæ regis nomen inscribitur, et inter sanctos numeratur.

^a Causa hujus ritus explicatur distinctione 4, tit. *Quare cand. vest. trad. Christ.*: « Post baptismum traditur Christianis vestis candida, quæ significat innocentiam et puritatem Christianam, quam post ablatas veteres maculas studio sanctæ conversationis immaculatam servare debet, ad repræsentandam ante tribunal Christi. Cuncti vero renati albis induuntur vestibus ad ministerium resurgentis Ecclesiæ. Item utuntur baptizati albis vestibus, ut quorum primæ nativitatæ faciem vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ regenerationis gloriæ præferat indumentum; tegitur enim post sacram unctionem caput ejus mystico velamine, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri. » Huc pertinent l. v C. Theodos. de spectacul. illa verba : « Quinquagesimæ diebus, quandiu cœlestis lumen lavacri imitantia novam sancti baptismatis lucem vestimenta testantur. » Lind.

^b Baronius notavit Anglos qui Cedvallam Cedvaldradi nomine vocant, versum hunc ita legere : *Rex Cedvaldradus liquit amore Dei.*

^c Al. : *Cujus fonte sacras sumeret albus aquas.* Lind.

^d Amb. : *Ex quo vivificus fulgor ubique fluit.*

^e Al. : *Unda renascentem (quæ Christi gratia) purjans.* Lind.

^f Al., *in alta poli.* Lind.

^g *Hospes enim veniens suprema ex urbe Britanni.* Lind.

^h Post versus hosce, quorum auctor fertur sanctus Benedictus Mediolanensis archiepiscopus, de quo infra, capite 29, Beda refert et alteram soluta oratione inscriptionem, nempe : HIC DEPOSITUS EST CEADVALLA, QUI ET PETRUS, REX SAXONUM, SUB DIE DUODECIMO KALNDARUM MAIARUM, INDICIONE SECUNDA, QUI VIXIT ANNOS PLUS MINUS TRIGINTA, IMPERANTE DOMINO JUSTI-

^e Fonte, renascentis quem Christi gratia purjans, Protinus albatum vexit ^f in arce poli.
Mira fides regis, clementia maxima Christi,
Cujus consilium nullus adire potest.
^g Sospes enim veniens supremo ex orbe Britanni,
Per varias gentes, per freta, perque vias,
Urbem Romuleam vidit, templumque verendum
Aspexit Petri, mystica dona gerens.
Candidus inter oves Christi sociabilis ibit,
Corpore nam tumulum, mente superna tenet.
Commutasse magis sceptrorum insignia credas,
Quem regnum Christi promeruisse vides ^h.

CAPUT XVI.

Quomodo regnum Francorum apud Gallias sub majoribus domus regis esse cœperit.

Hoc tempore apud Gallias Francorum regibus a solita fortitudine et scientia degenerantibus, hi qui ⁱ majores domus regalis esse videbantur admini-

B NIANO PISSIMO AUGUSTO, ANNO EJUS CONSULATUS QUARTO, PONTIFICANTE APOSTOLICO VIRO DOMINO SERGIO PAPA ANNO SECUNDO.

ⁱ Glossæ Isidori : *Architriclinius major domus*; dicitur etiam *provisor regis aulæ, vel præfectus palatii.* Cedrenus eum *πρόοικον* vocat; cujus locum, quia unico huc facit, totum ascribam. In Leone Iconomacho, p. 573: *ἱστορήτε [F. ἱστορήθη] δὲ, ὅτι ἔθος τὸν ῥήγα Φραγκίας κατὰ γένος ἄρχειν, καὶ μηδὲν διοικεῖν πλὴν ὅτι ἀλόγως ἐσθίειν καὶ πίνειν. Κατὰ δὲ τὸν Μαῖον μῆνα προκαθίσταται ἐπὶ παντὸς τοῦ ἔθνους, καὶ προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ ἀντιπροσκυνεῖσθαι ὑπὸ αὐτῶν, δωροφορεῖσθαι τε κατὰ συνήθειαν, καὶ ἀντιδιδόναι αὐτοῖς, ἔχειν δὲ πρόοικον γνῶμην αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἔθνους εἰς τὸ διοικεῖν πάντα τὰ πράγματα.* Annales Francorum a P. Pithæo j. c. editi : « Reges quidem dicebantur, sed potestas regis tota apud majorem domus habebatur, excepto quod chartæ et privilegia regis nomine scribebantur, et in Martis campum, qui rex dicebatur, plaustro bobus trahentibus vectus, atque in loco eminenti sedens,

C semel in anno a populis visus, publica dona solemniter sibi oblata accipiebat, stante coram majore domus, et quæ deinceps eo anno agenda essent populis annuntiante. Sicque rege domum redeunte, cætera regni negotia major domus administrabat. » Lind. Post pugnam Textricianam scriptores rerum Francicarum notant ad majores domus regiam auctoritatem fuisse delatam, ita ut « exin reges (ut scribit Erchanbertus) nomen, non honorem, habere cœperunt. Quibus tamen ubi constitutum fuerat, victus erat exuberans, custodiaque jugis erga illos habebatur, ne aliquid jure potestatis agere possent. » In ea pugna, quæ anno 687 communiter tribuitur, Theodoricus rex victus, et Bertharius pessimi consilii auctor profligatus est, Pippinus sancti Arnulfi nepos ad altiore potentiam elevatus. Hinc turbatam a nostro chronologiam observare licet; cum enim jungat sancti Arnulfi tempora cum obitu Cedvallæ regis, qui anno 689 e vivis excesserat, quando Pippinus

D Heristallensis major domus hoc munereungebatur, et ad annum usque 714 cum vita dimisit. Sanctus vero Arnulfus jam ante annum 614, quo ad episcopatus ordinem promotus in regia Francorum regum floruerat, nescio an major domus dignitate, quam Fredegarius Pippino tribuit, etsi sanctum episcopum consiliorum participem faciat. Hoc unum Paulo concesserim, vel ab eo tempore Francos reges in desidiâ sensim incidisse, quod et Eghinardus in Vita Caroli Magni scribit: « Merovingorum, de qua Franci reges creare soliti erant, usque in Childericum regem, qui jussu Stephani Rom. pontificis depositus, ac detonsus, atque in monasterium trusus est, durasse perhibetur: quæ licet in illo finita possit videri, tamen jamdudum nullius vigoris erat, nec quidquam in se clarum, præter inane regis vocabulum, præferbat, » et cætera, quibus infelicem regum tunc temporis conditionem, non secus ac Erchanbertus, describit.

strare regni potentiam, et quidquid regibus agere A
mos est, coeperunt, quippe cum coelitus esset dispositum a ad horum progeniem Francorum transveli regnum. Fuitque eo tempore major domus in regio palatio Arnulfus, vir, ut postmodum claruit, Deo amabilis, et miræ sanctitatis. Qui post gloriam sæculi Christi servitio se subdens, mirabilis in episcopatu exstitit, ac demum eremiticam vitam eligens, leprosis universa præbens obsequia, continentissime vixit. De ejus mirabilibus apud Mettensem Ecclesiam, ubi episcopatum gessit, liber exstat, ejusdem miracula et vitæ abstinentiæ continens. Sed et ego in libro, quem de Episcopis ejusdem civitatis conscripsi, flagitante b Angilramno viro mitissimo, et sanctitate præcipuo, præfatæ Ecclesiæ archiepiscopo, de hoc sacratissimo viro Arnulfo quædam B
ejus c miranda composui, quæ modo superfluum duxi replicare.

a Ad ea respicit hic Paulus quæ in libro de Episcopis Mettensibus scripserat, Caroli Magni genus ab hoc sancto episcopo deducens, cui et Carolum trinepotem facit per Anchisum sancti Arnulfi minorem filium, Pippinum Heristallensem, Carolum Martellum, et Pippinum Brævem Caroli Magni patrem, qui, ut ipse in eodem libro scribit, « Langobardorum gentem his jam a patre devictam, altero eorum rege, cui Desiderius nomen erat, capto, alteroque qui dicebatur Aldegisus, et cum genitore suo [*Fortasse addendum regnabat*], Constantinopolim pulso, universam Italiam sine gravi prælio suæ subdidit ditioni, et (quod raro fieri assolet) clementi moderamine victoriam temperavit. » Hæc de sancti Arnulfi filiis et nepotibus exploratissima, licet aliqui tertium eidem filium, Waltchisum nomine, sancti Wandregisili abbatis patrem ascribant: de parentibus magna inter viros eruditos controversia, de qua vide Mabillonium, sæcul. II Benedictin., in Vita ejusdem sancti, et stemma gentilitium ejusdem ad initium ejusdem tomi.

b Al., *Angelramno*; al., *Ageltramo*. Lind. Mod., *Angelianno*. Amb., *Angelramno*

c Amb., *miracula*.

d Amb. et Mod., *cunctis amabilissimus, postquam etc.*

e Mortem Bertaridi regis Cuniberti patris lib. v, cap. 37, n. 155, in ann. Christi 688 incidisse notavi, cumque noster asserat Cunibertum post mortem patris duodecim annos regnasse, illius obitus cum anno Christi 700 est alligandus.

f Al., *Alahim*. Lind.

g Amb. habet *Georgii*, ut in aliis etiam Editionibus quibus Baronius utebatur, isque ad hunc Pauli locum notavit monasterium a Cuniberto rege constructum in suburbiis Ferrariæ positum credi, nobile illud et vetustissimum sub hac sancti martyris Georgii appellatione, eumque secutus est Mabillonius in sæculo Bened., pag. 600, tom. I; sed viri doctissimi non animadverterunt ad ea quæ noster habet de campo Coronatæ, ubi exstructum fuisse monasterium haud obscure narrat; illum quippe lib. v, cap. 40, ita designat, ut ad Abduam fluvium positum fuisse dubitari non possit, in itinere ab Istria Ticinum venientibus, eaque positione longe a Ferraria dissitum. Exstat adhuc ad Pontem Aureolum pagus nomine Coronatæ, vulgo, leviter corrupto vocabulo, *Cornate*, in latissimis campis ad Abduam fluvium. Incolæ servant adhuc Langobardicæ victoriæ memoriam, iisque frequens in sanctum Georgium cultus. Quidni

CAPUT XVII.

De morte Cuniberti regis, et regno filii ejus Liutberti.

. Inter hæc Cunibertus d cunctis amabilis princeps, postquam duodecim annos Langobardorum regnum post patrem solus obtinuit, tandem e ab hac luce subtractus est. Hic in campo Coronatæ, ubi bellum contra f Alahis gessit, in honorem beati g Gregorii martyris monasterium construxit. Fuit autem vir elegans, et omni hospitale conspicuus, audaxque belator. Hic cum multis Langobardorum lacrymis juxta basilicam Domini Salvatoris, quam quondam avus ejusdem Aripertus h construxerat, sepultus est, regnumque Langobardorum Liutberto filio, adhuc puerilis ætatis, reliquit, cui tutorem Ansprandum virum sapientem et illustrem n contribuit.

credam et ibi olim conditum fuisse monasterium?

h In urbe regia Ticinensi, ubi legitur adhuc in eadem basilica apud Cassinenses monachos fragmentum epitaphii ad illius tumulum appositum, quod refert doctiss. Murator. noster in lib. Antiquitatum Estensium, part. pr., cap. 10, pag. 73:

Aureo ex fonte quiescunt in ordine reges
Avus, pater, hic filius hejulandus tenetur
Cuningpert florentissimus ac robustissimus rex,
Quem dominum Italia, patrem, atque pastorem,
Iude flebile maritum jam viduata gemet.
Alia de parte si originem quæras,
Rex fuit avus, mater gubernacula tenuit regni;
Mirandus erat forma, pius; mens, si requiras,
Miranda.

Exstat apud eundem Muratorium epitaphium alterum reginæ Raginthrudæ positum Ticini in atrio sanctæ Mariæ ad Perticas; sed illius memoriam in Paulo nostro non inveni. Rattrudæ sancti Rachisii filia, quæ cum matre Tasia non longe a Casino monte monasterium condidit puellarum, meminit Leo Ostiensis, cap. 8; an ad eum pertineat inscriptio illa mihi non satis persuaserim, multoque minus cui regum uxor fuerit divinare velim; reticuit enim Paulus nomina uxorum Adaloaldi, Arioaldi, Rotharis, Ariberti I, Grimoaldi, Liutberti, et Ariberti II. Lapis ita est inscriptus:

Conditæ priorum,
Raginthruda piis semper
Memoranda loquillis,
De vita cunctorum quam
Mors surgentibus annis
Abstulit subito regalia scarona tenentem,
Quæ, licet in paucis finisset jura diebus,
Taliter ornabat concessi exordia regni
Templa Dei venerans, sacerdotesque ministros
Ecclesiæ sancto devota colebat honore,
Purpureas cotiens simul et diademate vestes
Deposuit famulans Christo in paupere certe,
Sicque suis manibus jejuna ministrat egenis
Ut regale decus vilis mutaret amictus
Das mis. . . recreavit iuanes.

i Mod., *constituit*. Sigebertus, in Chronico, ad annum 699, cum Paulo nostro scribit: « Mortuo Cuniperth Langobardorum rege, Luitperth filius ejus puer in regnum succedit, Ansprandum habens tutorem. » Sed is auctor initium regni ejus, ut antecedentium regum, anno uno antevertit, et recte cum nostra chronotaxi concordat Hermannus Contractus Cuniberti mortem anno 700 assignans.

CAPUT XVIII.

De Ragunberto duce Taurinensium, quomodo superato Liutberto regnum invasit, et eo anno occubuit.

Dehinc elapsis octo mensibus, Ragunbertus dux Taurinensium, quem quondam rex Godebertus cum exstingueretur a Grimoaldo reliquerat parvulum, de quo et superius diximus, cum valida manu veniens adversus Ansprandum, et Rotharit Bergomensium ducem, apud Novarias confligit, eosque in campo exsuperans, regnum Langobardorum invasit, sed ^a eodem anno mortuus est.

CAPUT XIX.

Quomodo Aripertus regnum invasit, et Liutbertum vivum comprehendit, et postea exstinxit.

^b Tunc filius ejus Aripertus, iterum bellum parans, pugnavit cum Liutberto rege apud Ticinum, cumque Ansprando, et ^c Outone, et Tazone, nec non et Rotharit, ac ^d Farone. Sed omnes hos bello exsuperans, Liutbertum infantulum vivum ^e in bello comprehendit. Ansprandus quoque fugiens, in insulam se Commacinam communit.

^a Paulo item astipulatur Sigebertus, anno 700 : « Ragunbertus dux Taurinensium Ansprandum tutorem regis Liutberti bello superat, et anno uno regnat, » qui pro incompleto accipiendus est ita ut anno 701 Ragunberti obitus ab utroque auctore assignetur, reluctante solum in Sigeberto continuati unius anni errore.

^b Al. : Tunc filius Godeberti regis, nomine Aribertus, rex factus est, iterum bellum parat. Lind. et Mod., qui, pro Ariberto, semper habet Ariperto.

^c Al., Totone; al., Zotone, et Tarzone. Lind.

^d Al., Pharaone, vel Pharone. Lind., Faraone.

^e Pugna hæc Ariperti, hujus nominis II, Langobardorum regis, ejusque de Liutberto rege victoria, lucem accipit ab iis quæ doctissimus Baronius excerpit ex Vita sancti Boniti episcopi Arvernensis, et hic ad uberiores historiae copiam transcribo : « Denique in Italiam ingressus (sanctus nempe Bonitus) a rege Longobardorum et devote et amanter acceptus est; qui cum viri Dei colloquiis frueretur, audivit ad se referri urbem (Ticinum) ab exercitu obsideri. At ille mox exsiliens, jubet suos arma capessere, secumque contra hostes dimicaturos esse paratos ad pugnam. Conversus autem humiliter ad virum Dei : Quæso te, Pater, inquit, ut pro me Domino preces offeras. Nam mihi res est cum hostibus meis. Liceat mihi tua intercessione ex illis palmam referre. Mox inde urbem egressus, prælium cum hostibus iniit. Adeo vero partibus Ariperti (ita enim ille rex Longobardorum vocabatur) favit victoria, ut multis cæsis atque prostratis, rege quoque in inguine vulnerato et capto, cum magno tripudio ad virum Dei redierit, eique pro precum illius suffragiis gratias agens, denuo se ejus orationibus commendavit multa cum humilitate, et in regno suo res necessarias illi præberi curaverit. »

^f Al., expugnata Laude Pompeia. Lind. Mod., expugnata Laude, etc.

^g Al., Pergamum; al., Bergomum. Lind. Amb., Pergamum et Pergamensem, semper.

^h Variæ harum machinarum appellationes. Erant enim quas λέσας vocabant. Earum sic meminit Cedrenus, pag. 644 : Αὐτὸς δὲ σκηνας ἐκ λόγων ἔχων πεπλεγμένας, βοείαις βύρσαις ἀνωθεν εὐσκεπασμένας, καὶ τροχοὺς ἐχούσας ὑπὸ τὰς τῶν βασταζόντων κίωνων βάσεις (λέσας τὰς τοιαύτας κατονομάζουσι μηχανάς) λαοῦ πλήσας δικέλλας φέροντος καὶ σκαπάνας, καὶ ἄλλα γεωργικὰ ὄργανα, ὥστε κατὰ μικρὸν ὑποθεῖν τὰς λέσας, καὶ τοῖς τείχεσι προσαρμόσαι, etc. Erant etiam quæ dicebantur

CAPUT XX.

Quomodo Rotharit apud Bergamum regnans, ab Ariperto captus, vitæque privatus est.

At vero Rotharit dux, Bergamum civitatem suam rediens, regnum arripuit. Contra quem rex Aripertus cum magno exercitu proficiscens, ^f expugnata primum et capta Laude, ^g Bergamum obsedit, eamque cum arietibus et diversis belli ^h machinis, sine aliqua difficultate, oppugnans, mox cepit, comprehensumque ⁱ Rotharit pseudo-regem, ejus caput ⁱ barbamque radens, Taurinis in exilium retrusit, quique ibidem post aliquot dies peremptus est. Liutbertum vero, quem ceperat, pari modo in balneo vita privavit.

CAPUT XXI.

Quomodo Ansprandus in Bojoariam fugiens, cum Theudeberto eorum duce permansit.

Misit quoque exercitum adversus Ansprandum in ^k insulam Commacinam. Quo comperto, Ansprandus fugit Clavennam, deinde per Curiam Rethorum civitatem venit ad Theudebertum Bojoariorum ducem, ^l et fuit cum eo per novem annos. Exercitus

elitæ. Auctor Vitæ Caroli Magni a P. Pithæo j. c. editus : « Præparaverunt elites ad debellandum præ virtute castrum. » Alia quoque genera Turpinus enumerat, cap. 9 : « Septimo mense, aptatis juxta murum petrariis, et mangatellis, et troiis. » Mangatellis significari putabat vir doctus eas machinas quas Galli Mantellos, seu Mantellettos, vocant, id est, vineas. De reliquis judicet lector. Lind.

ⁱ Al., Rotarithum, et Freodonem regem. Lind.

^j Mos erat priscus captivos, et bello victos radere, quod et Sidonius Apollinaris tangit, lib. viii, epist. 9 :

Sic tonso occipiti senex Sicamber,
Postquam victus es, elicis retrorsum
Cervicem ad veterem novos capillos.

Et alibi, in eodem scriptore. Sic capio versum Ovidii :

Jam tibi captivos mittet Germania crines,
Culta triumphatæ munere gentis eris.

Morem autem hunc multis ante sæculis etiam apud alias gentes usitatum fuisse puto, conjecturam ducens ex Deuteronom. xxi, ubi de puella captiva ait : *Quæ radet caesariem et circumcidet unguis, et deponet vestem, in qua capta est, etc.* Sed et supplicii genus erat caput tondi; unde sæpissime illa verba leguntur *decalvari, verberarique*. Cedrenus, in Justino, p. 320 : Τύψας αὐτὸν καὶ τὴν κεφαλὴν ζείρας, καὶ γυμνὸν ἄνω ἐπικαθίσας, διὰ μέσης τῆς πόλεως ἐθριαμβέυσεν. Ubi etiam vides asino eum impositum; usitatum enim hoc antiquis fuit, supplicio jam jam afficiendos, asinis, aut aliis animalibus, impositos, in spectaculum per plateas ducere. Agathias de Gabaræ interfecto-ribus, lib. iv : καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τοῖς ὄρευσιν ἤμενοι, καὶ ἀνά τὰς λεωφόρους περινεχθέντες, μέγιστον θέαμα τοῖς κόλχοις εἶναι καὶ πλείστης ἄξιον εὐλαβείας. Sic Nicetas Choniates Andronicum camelo impositum narrat, lib. ii : Μεθ' ἡμέρας δὲ τινὰς καὶ τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξορύττεται, καὶ καθέθεις ἐπὶ καμήλου ψωρῶσης, διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐθριαμβέυετο. Sed hæc sunt alterius loci. Lind.

^k Al., insulam Comacinam. Illi vero per Coriam Rhedonum civitatem venit ad Theodebertum. Lind. et M.

^l Ex his Pauli verbis, aliisque sequenti cap. 35, quibus annum nonum a fuga Ansprandi conjungit cum decimo Theodeberti, Pagius, in Critica, ad ann. 712 initium tetrarchiæ Theodeberti ducis colligit, et cum ineunte anno 702 conjungit, fugam vero cum exeunte, ita ut altera Ariberti victoria de Liutberto bene cum eodem anno ineunte alligetur.

vero Ariperti insulam in qua Ansprandus confugerat invadens, ejus oppidum diruit.

CAPUT XXII.

Quomodo Aripertus Ansprandi uxorem filiumque ejus et filiam diversis modis deturpavit, et quomodo Liutprandum ad patrem suum in Bojoariam ire permisit.

Rex igitur Aripertus, confirmato regno, Sigibrandum Ansprandi filium oculis privavit, omnesque qui ei consanguinitate juncti fuerant diversis modis afflixit. Minorem quoque Ansprandi filium Liutprandum in custodia tenuit, ^a quem quia despicibilem personam et adhuc adolescentulum esse perspexit, non solum in ejus corpore vindictam aliquam minime ingessit, sed eum, ut ad patrem suum pergeret, abire permisit. Quod Dei omnipotentis nutu factum fuisse, qui eum ad regni gubernacula præparabat, dubium non est. Igitur Liutprandus ad patrem suum in Bojoariam profectus, ei de suo adventu inæstimabile gaudium fecit. Uxorem vero Ansprandi ^b Theuderadam nomine, rex Aripertus comprehendit fecit. Quæ cum se voluntate feminea reginam futuram esse jactaret, naso atque auribus abscissis, decore suæ faciei deturpata est. Pari etiam modo et germana Liutprandi, nomine ^c Aurona, deformis effecta est.

CAPUT XXIII

Quomodo apud Gallias major domus Anschis Arnulfi filius tunc erat.

Hoc tempore apud Gallias in Francorum regnum, ^d Anchis, Arnulfi filius, qui de nomine Anchisæ quondam Trojani creditur, appellatus, sub nomine ^e maioris domus, gerebat principatum.

CAPUT XXIV.

De morte Aldonis apud Forum-Julii, et ducatu Ferdulfi, qui a Sclavis occisus est.

Mortuo quoque apud Forum-Julii ^f Aldone, quem dixeramus loci servatorem fuisse, Ferdulfus ducatum suscepit, ^g qui de partibus Liguriæ exstitit homo lubricus, et elatos. Qui dum victoriæ laudem de ^h Sclavis habere ⁱ cupiens, magna sibi et Foro-Julianis detrimenta invexit. Is præmia quibusdam Sclavis dedit, ut exercitum Slavorum in eandem provinciam

^a Al., *Quem quia vilem sibi personam habuit, et adhuc adolescentem esse conspexit, non solum in corpus ejus non sævit, etc.* Lind. et Mod.

^b Amb., *Theodorata.*

^c Amb., *Arona.* Mod., *Auruna.* Ms. Lind., *Aurora.*

^d Al., *Achises.* Lind. Mod., *Ansis.* Amb., *Anscis.*

^e Hæc item leguntur in libro de Episcopis Mettensibus a Paulo nostro scripta; nam fortasse Francos a Troja deductos ipse quoque legerat in historiis gentis illius, et Caroli Magni generi plaudens ubique recantavit: Notandus tamen præsentis capite continuatus illius error ex antecedenti sancti Arnulfi præpostera chronotaxi, quippe Anchis, vel Ansegisus, ut aliis dicitur, ante filium Pippinum ad superiora tempora est retrahendus.

^f Al., *Adone.* Lind., et ita Mod. et Amb.

^g Ms. Lind., *qui de partibus Liguriæ laudem, etc.*

^h Amb. et Mod., *Sclavis, semper.*

ⁱ Amb. et Mod., *cupit.*

^j Ms. Lind., *schuldaizo*; al., *sculdabem.* Mod., *sculdabus.* Habetur sæpe hæc vox in legibus Langob.: tit. 115, § *Si quis schulthais, aut actorem regis occi-*

ditur; Legibus Langobardorum Liutprandi regis, tit. 20, § 1, et alibi. Servatur etiam nunc in plurimis Germaniæ locis. Lind. In additionibus etiam ad leg. Salicas, § 14: « Et si gastaldius, aut sculdhais, vel loci præpositus, » ubi doctiss. Eccardus: « HEISCHEN est quærere, exigere, et SCHULD debitum. Hinc compositum sculdahus, scultetus, Belg. schout, Germ. schultheis, et schultze, quæstorem, aut exactorem proprie designat. Glossæ veteres: SCULDASIUS, pedaneus judex. »

^k Arga ait ei (sic enim nomen habebat): Num Slavos frustra secutus es? Qui eosdem fugisse respondit Lind.

^l Legum Langobardorum, tit. 120, § 1: « De eo qui alii arga dixerit. Si quis alium arga per furorem clamaverit, et negare non poterit, et dixerit, quot per furorem dixisset, tunc juratus dicat quod eum arga non cognoverit. » Necdum exolevit hæc apud Germanos vox, quam ego e Græco deductam putam nam illi ἀργὸν, pigrum et socordem dicunt. Lind.

^m Amb. et Mod., *ego et tu, dux Ferdulfe.*

ⁿ Amb. et Mod., *superveniens.*

^o Mod., *diversa.*

sua adhortatione immitterent. Quod ita quoque effectum est. Causa autem magnæ in eadem Foro-Julii provincia perditionis ista fuit: irruerunt latrunculi Slavorum super gregem, et pastores ovium, quæ in eorum vicinia pascabantur, et de eis prædas abegerunt. Subsecutus est hos rector loci illius, quem i sculdahis lingua propria dicunt, vir nobilis, animoque et viribus potens, sed tamen eosdem latrunculos assequi non potuit. Cui exinde revertenti dux Ferdulfus obviam factus est. Quem dum interrogaret quid de illis latrunculis factum esset, ^k Arga (sic enim nomen habebat) eosdem fugisse respondit. Tunc ei Ferdulfus indignans, ita locutus est: Quando tu aliquid fortiter facere poteris, qui Argaid ab ^l arga nomen deductum habes? Cui ille, ^B maxima stimulatus ira, ut erat vir fortissimus, ita respondit: Sic velit Deus, ut non antea ^m ego et tu, Ferdulfe, exeamus de hac vita, quam cognoscant alii quis ex nobis magis est arga. Hæc cum sibi invicem vulgaria verba locuti fuissent, contigit non post multos dies ut exercitus Slavorum, pro quorum adventu dux Ferdulfus præmia dederat, cum magnis viribus adventaret. Qui cum castra in summo montis vertice posuissent, et pene ex omni parte difficile esset ad eos accedere, Ferdulfus dux cum exercitu ⁿ veniens, cœpit eundem montem circuire, ut per loca planiora super eos posset irruere. Tunc Argaid, de quo præmisimus, ita Ferdulfo dixit: Memento, dux Ferdulfe, quod me esse inertem et inutilem dixeris, et vulgari verbo arga vocaveris. Nunc autem ira Dei ^C veniat super illum qui posterior e nobis ad hos Slavos accesserit. Et hæc dicens, verso equo per asperitatem montis, unde gravis erat ascensus, ad castra contendere cœpit Slavorum. Ferdulfus vero opprobrium ducens, si non ipse per eadem difficilia loca super Slavos irrueret, eum per aspera quæque et difficilia inviaque loca secutus est. Quem suus exercitus turpe ducens ducem non sequi, subsequi et ipse cœpit. Videntes itaque Slavi eos per ^o devexa loca supervenire, præparaverunt se viriliter, et magis lapidibus ac securibus quam armis

contra eos pugnantes, pene omnes dejectos equis A peremerunt, sicque victoriam non viribus, sed casu, adepti sunt. Ibi omnis nobilitas periit Forojulianorum, ibi Ferdulfus dux cecidit, ibi et ille qui eum provocaverat extinctus est. Tantique ibi viri fortes per contentionis malum et ^a imprudentiæ debellati sunt, quanti possent per unam concordiam et salubre consilium multa millia sternere æmulorum. Ibi tamen unus e Langobardis, nomine Munichis, qui pater post Petri Forojulianorum et Ursi Cenetensis ducum exstitit, solus fortiter et viriliter fecit. Is cum de equo dejectus esset, et eum unus de Slavis subito invadens ejus manus fune colligasset, ipse manibus ligatis lanceam ab ejusdem Slavi dextera extrahens, eum cum ipsa percussit, et ligatus per aspera se loca dejiciens evasit. Hæc ideo vel maxime in hac B posuimus historia, ne quid alicui per contentionis malum simile contingat.

CAPUT XXV.

De ducatu Corvuli apud Forum-Julii, qui a rege excæcatus est.

Mortuo itaque Ferdulfo duce hoc modo, in ejus loco ordinatus est Corvulus, qui pauco tempore ducatum tenens, dum regem offendisset, evulsis oculis dedecorose vixit.

CAPUT XXVI.

De Pemmo Forojulianorum duce, et de nativitate trium filiorum ejus.

Deinceps vero Pemmo ducatum promeruit, qui fuit homo ingeniosus, et utilis patriæ. Hic patre genitus ^b Billonense, qui de Belluno fuerat: sed propter seditionem quam illic fecerat, in Forum-Julii post veniens, ibi pacifice vixit. Hic Pemmo habuit conjugem Ratbergam nomine. Quæ cum esset facie rusticana, sæpe maritum deprecabatur, ut, se dimissa, aliam uxorem duceret, quam tanti ducis conjugem esse deceret. Sed ipse, ut erat vir sapiens, plus ejus mores, et humilitatem, verecundamque pudicitiam, quam corporis pulchritudinem, sibi complacere dicebat. De hac ergo conjugem tres Pemmo filios, hoc

^a Amb., imprudentiam.

^b Al., Billione, qui de Billione non fuerat, sed propter, etc. Lind.

^c Al., Ahistolfum; al., Aistulfum. Lind.

^d Al., gnavitas. Lind.

^e Al., dux Orsuram. Lind.

^f Al., Hirpinum, atque Auxinium. Lind.

^g Restituit Baronius vitiatam horum nominum lectionem, ac pro Sura, Soram; pro Hirpinos, Arpinum; pro Arcon, Arcanum reponit: loca, ut ipse patria Soranus ait, parum inter se distantia, et adhuc notissima. De hac Gisulfi ducis deprædatione Anastasius, in Joanne VI: « Gisulfus dux gentis Langobardorum Beneventi, cum in omni sua virtute in Campaniam veniret, incendia et deprædationes multas exerceret, cumque captivos non paucos cepisset, et usque ad locum qui Horrea dicitur fossatum fecisset, nullusque exstitisset qui ei potuisset resistere, denominatus pontifex, missis sacerdotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum manibus redemit, et illum cum suo stolo ad propria repedare fecit. » Acta hæc laudatus cardinalis anno 702 puta-

est, Ratchis, et Ratchait, et ^e Ahistulfum viros strenuos genuit. Quorum ^d nativitas humilitatem matris ad gloriam erexit. Qui dux, congregatis omnium nobilium qui in bello de quo diximus obierant filiis, sic eos cum suis natis pariter nutrit, ac si et ipsi ab eo geniti fuissent.

CAPUT XXVII.

De Gisulfo Beneventanorum duce, quomodo Suram et alia castra invasit.

Hac denique ætate, Gisulfus Beneventanorum ^e ductor, Suram Romanorum civitatem, ^f Hirpinos, atque ^g Arcem, pari modo oppida cepit. Qui Gisulfus tempore Joannis papæ cum omni sua virtute Campaniam venit, incendia et deprædationes faciens, multos captivorum cepit, et usque in locum qui Horrea dicitur castrametatus est, nullusque ei resistere potuit. Ad hunc pontifex missis sacerdotibus cum apostolicis donariis, universos captivos de eorum manibus redemit, ipsumque ducem cum suo exercitu ad propria repedare fecit.

CAPUT XXVIII.

De donatione quam Aripertus Romanæ Ecclesiæ fecit et de duobus Anglorum regibus.

Hoc tempore Aripertus rex Langobardorum, donationem patrimonii Alpium ^h Cottiarum, quæ quondam ad jus pertinuerant apostolicæ sedis, sed a Langobardis multo tempore fuerant ablatae, restituit, et hanc donationem aureis exaratam litteris Romam direxit. His etiam diebus, duo reges Saxonum, ad vestigia apostolorum Romam venientes, sub velocitate, ut optabant, defuncti sunt.

CAPUT XXIX.

De Benedicto Mediolanensi archiepiscopo.

Tunc quoque venit Benedictus archiepiscopus Mediolanensis Romam, et causam egit pro Ecclesia Ticinensi. Sed victus est, eo quod a priscis temporibus ⁱ Ticinenses episcopi a Romana fuerant Ecclesia consecrati. Fuit autem isdem venerabilis Benedictus archiepiscopus, vir egregiæ sanctitatis, de quo per universam Italiam bonæ opinionis fama flagavit.

vit, nec ego illius chronotaxim quoad hanc Gisulfi excursionem loco movere ausim ex continenti Anastasii narratione.

^h Amb., Guttiarum. Vide Anastas. in Joanne VII, Bedam, Adonem Viennensem, et Hermannum Contractum, a quo insignis hæc donatio cum anno 707 alligatur.

ⁱ Ms. Lind.: Ticinensis episcopatus Romæ fuerat Ecclesia consecrata. Antiquissimæ hujus controversiæ rationes, quibus Mediolanenses archiepiscopi metropolitanorum jura in Ticinenses episcopos exercere irrito conatu non semel sibi asseverarunt, clamantibus integram libertatem Ticinensibus, accuratissime collegit vir cl. Ludovicus Antonius Muratorius noster, in aurea suæ dissertatione, quam appendicis nomine apposuit ad tom. I Anecdotorum: in eam penitiora veterum monumenta vir antiquitatum peritissimus, et publici boni amantissimus, collegit, quæ commentarii vices rependent ad hunc Pauli locum. Exstat etiam peculiaris alter libellus auctore P. Eustachio a sancto Ubaldo, utrumque consulat lector; nam propositus notarum modus tanta non patitur.

CAPUT XXX.

De morte Trasemundi Spoletani ducis, et ducatu filii ejus Faroaldæ.

Igitur defuncto ^a Trasemundo ducis Spoletanorum, Faroaldus ejus filius in loco patris est subrogatus. Denique ^b Wachilapæ germanus fuit Trasemundi, et cum fratre pariter eundem rexerat ducatum.

CAPUT XXXI.

De Justiniano imperatore, quomodo iterum regnum invasit, et suos rebelles occidit.

At vero Justinianus qui amisso principatu in Pontum exsilabat, auxilio ^d Trebelli Bulgarum regis regnum rursus recipiens, eos qui se expulerant patricios occidit. ^e Leonem quoque et Tiberium, ^f qui locum ejus usurpaverant, cepit, et in medio circo coram omni populo jugulari fecit. ^g Gallicinum vero patriarcham Constantinopolitanum, erutis oculis, Romam misit, Cyrumque abbatem, qui eum in Pontum exsulem aluerat, episcopum in loco Gallicini constituit. Hic Constantinum papam ad se venire jubens, honorifice sus-

^a Al., Trasimuldo. Lind.

^b Mod., Vulchilla. Al., cum quo Wolchila ejus frater eundem rexerat ducatum. Lind.

^c Exsulaverat. Mod.

^d Al., Trebellii. Lind.

^e Al., Leontium. Lind.

^f Leontium nempe quod Justinianum, Tiberium qui Leontium imperio exturbaverant: cum his Heraclius Tiberii frater, alique plures ex primoribus urbis. Vide Cedrenum, Zonaram, Theophanem, aliosque Græcos scriptores, ex Latinis Anastasium, in Joanne VII, Histor. Miscell. lib. xx, ubi hæc leguntur: « Anno 7 imperii Absimari, etc., Justinianus cum ad regiam urbem unâ cum Trebelli venisset, cum subjectis Bulgaris castrametatus est ad portam Carsii, et usque ad Blacernas, et per tres dies alloquens eos qui erant de civitate, conviciis dehonestabatur ab illis, qui eorum nec saltem verbum admittebant. At vero Justinianus cum paucis contribulibus bello excepto, per aqueductum ingressus, et tumultum excitans, fodiendo urbem obtinuit, et post paululum tabernaculum in palatio Blacernarum tetendit. Igitur imperii sui primo anno, id est, quo imperium suum Justinianus recepit, multa dona Trebelli tribuens, simul et regalia vasa, dimisit eum in pace. Cæterum Absimarus urbem Apolloniadem fugiens adiit; insectationem tamen perpeccus apprehenditur, et ad Justinianum deducitur. Porro Heraclius victus a Thrace adductus est cum omnibus qui ei opitulabantur, quos in muro omnes suspendio interfecit. Cum autem ad Mediterranea destinasset, multos ex eis inventos, tam actores quam privatos, similiter interemit. Porro Absimarum atque Leontium victos catenis per totam urbem pompis fecit dehonestari. Cumque ludi equestres agerentur, ipseque in solio resideret, ducti sunt publice tracti, et projecti promi ad pedes ejus: quorum ille colla usque ad solutionem primi brachii calcavit, universa plebe acclamante: « Super aspidem et basiliscum ambulasti, et conculcasti leonem, et draconem. » Et ita hos destinatos in vivario animalium capitis animadversioe punivit, etc. »

^g Al., Callinicum, et sic infra. Lind.

^h Tò remisit non leg. in Mod. Tempus migrationis Constantinii pontificis ad urbem C. P. ex Anastasio discimus. Scribit ille in Vita ejusdem: « Hisdem temporibus, misit suprafatos imp. ad Constantinum pontif. sacram, per quam jussit eum ad regiam ascendere urbem. Qui sanctiss. vir, jussis imperialibus obtemperans, illico navigia fecit parari, quatenus iter aggrederetur maritimum, et egressus est a portu Romano die 5 mensis Octobris, indictione 9, etc., » quæ ex-

cepit, ac ^h remisit. Quem prostratus in terram pro suis peccatis intercedere rogans, cunctas ejus Ecclesie privilegia ⁱ renovavit. Qui cum exercitum in Pontum mitteret ad comprehendendum Philippicum, quem ibi relegaverat, multum eum isdem venerabilis papa prohibuit, ne hoc facere deberet sed tamen inhibere non potuit.

CAPUT XXXII.

Quomodo Philippicus Justinianum peremit, et Augustale decus invasit.

Exercitus qui missus contra Philippicum fuerat ad partem Philippici se contulit, eumque imperatorem fecit. Qui Constantinopoli contra Justinianum veniens, cum eo ab urbe milliario duodecimo pugnavit, vicit, et occidit, regnumque ejus adeptus est. Imperavit autem Justinianus cum filio Tiberio in hac secunda vice ^k annos sex, quem Leo in expulsionem illius naribus detruncavit. Qui post iterum assumpto imperio, quoties defluentem ^l guttam rheumatis manuum ante anno 710 currere inceperat.

ⁱ Mod., condonavit. Anastasio, ubi hæc item leguntur, renovavit.

^j Motus est Justinianus in Chersonenses, quod sibi exsolanti paravissent insidias, et ut sævissimi erant animi, expedita contra illos classe, præceperat ut universi gladio trucidarentur, quod nemine resistente factum est, solis infantibus ad captivitatem servatis. Classis in reditu prope Byzantium tempestate fracta: inde ab imperatore in primores miseræ gentis et innoxios infantes crudelissime sævitum est, ut Theophanes, Cedrenus, alique Græci narrant scriptores. His minime contentus, altero anno classem iterum paravit, ut omnia Chersonensium ædificia solo æquaret, et aratro præscinderet. Metu percussi, qui a cæde supererant Chersonenses, Chajani Gazarorum principis auxilio freti, ab imp. manifesto rebellaverunt, et cum iis Elias Spatharius, atque Bardanes genere Pergamæus, filius Nicèphori, qui, mutato nomine, Philippicus appellatus, imperium arripuit. Hunc Justinianus casum, et tonsuram, atque ferreis vinculis alligatum, in Cephalleniam insulam relegaverat, quod ex pseudo-monachi valencio imprudenter sibi summam rerum potestatem pollicitus fuerat, mox utrumque revocatum classi præfecerat. At accedentibus iis et Chersonenses, Justinianus, audita rebellionem, primum in Eliæ familiam iram explevit, inde classem ad capiendum Bardanem direxit; sed cum in militum manus venire non potuisset, ii, vel metuentes re infecta ad imp. redire, vel, ut in Agathonis diaconi peroratione legitur, fanatico quodam tumultu insanientes Philippicum acclamantes, contra Justinianum eandem classem imperante Philippico moverunt. Acti hæc dum Constantinus in urbe regia moraretur facile ab universo scriptorum consensu elicimus, eumque mitiora consilia suggestisse auctor est noster, unde supplendus Anastasius in Vita ejusdem pontificis.

^k Modoet., annos septem; sed servanda Editorum lectio, etsi Baronius octo etiam annos Justiniano pos recuperatum imperium assignet; nam error evincitur ex Anastasio, qui postquam Constantini pontifici reditum in urbem secutum fuisse scribat die 24 mensis Octobris, ind. 10, sequitur: « Post menses tre lugubre nuntium insonuit quod Justinianus Christianissimus imp. et orthodoxus imp. trucidatus est; unde anno 711 nondum completo, indictione 10, Septembri ejusdem inchoata, Justinianus e vivis sublatus est, cumque anno 705 restitutus fuerit, ut supra notavi, sex tantum annos iterum imperavit.

^l Al., guttam emanantem manuum deterisit. Lind. et Mod.

detersit, pene toties aliquem ex iis qui contra eum fuerant jugulari præcepit ^a.

CAPUT XXXIII.

De obitu Petri archiepiscopi, et sacerdotio Sereni.

Mortuo demique his diebus patriarcha Petro, Aquileiensis regimen Ecclesiæ suscepit Serenus, qui fuit vir simplicitate præditus, et ad Christi servitium pronus ^b.

CAPUT XXXIV.

Quomodo Philippicum Anastasius superavit.

At vero Philippicus, qui et Bardanis dictus est, postquam in imperiali dignitate confirmatus est, Cyrum, de quo dixeramus, de pontificatu ejectum, ad gubernandum monasterium suum, ^c Pontum redire præcepit. Hic Philippicus Constantino papæ litteras prævi dogmatis direxit, quas ille cum apostolicæ sedis ^d consilio respuit. Et hujus rei causa fecit picturas in porticu sancti Petri, quæ gesta sex sanctorum synodorum universalium retinent. Nam et hujusmodi picturas, cum haberentur in urbe regia, Philippicus ^e jussit auferri, statuitque populus Romanus, ne hæretici imperatoris nomen, aut chartas, aut figuram solidi, susciperent. Unde nec ejus effigies in ecclesiâ introducta est, ^f nec nomen ad missarum solemniam prolatum. Hic cum ^g annum unum et sex menses regnum gessisset, contra eum Anastasius, qui et Artemius dictus est, insurgens, eum regno expulit, oculisque privavit, nec tamen occidit. Hic Anastasius litteras Constantino papæ Romam per Scho-

^a Addit Theophanes sævissimum imp. quoties a prandio vel coena surgeret, aliquem morti tradidisse, ita ut catholicæ religionis laudem innumeris cædibus deturpaverit.

^b Ex hoc Pauli capite emendanda in Ughello Aquileiensium patriarcharum chronologia; ibi enim Petrus ante annum 694 non producit, et hic manifestò noster asserit eundem anno 711 e vivis excessisse; unde ante hunc omnino repositum Agathonem, et male tributam schismatici notam a Petro deleverim; etenim si Sergio Rom. pontif. sedente schisma cessavit, ut inter historicos convenit, quomodo Petrus, qui sub Constantino Sergii, post utrumque Joannem VI et VII ac Sisinnium, successore sedebat, in schismate perseverasse dicitur? multoque minus laus hæc Sereno tribuenda, quam alter ante ipsum, et fortasse hic Petrus, si revera sedere cepit anno 670 abjurato errore sibi comparaverat. Neque Serenus synodo interfuit quæ Aquileiæ celebrata est (si tamen salis id constare credatur, ut supra notavi), cum ^c salutaribus beati papæ Sergii monitis instructa, et ipsa (Aquileiensis) cum cæteris Christi Ecclesiis annuere consentit. ^d Sereno quidem conveniunt quæ refert idem Ughellus de pallio a sancto Gregorio II eidem, rogante Liutprando rege, transmissò, et hortatoria epistola ne jura Gradensis Ecclesiæ invadere tentaret. De hac vide quæ notavit doctiss. Lucentius ad eundem Ughellum.

^e Al. deest τὸ Pontum. Lind. In Beda, lib. vi de Ætat. mundi, legitur, atque inde fortassis hæc noster exscripsit. Cyro ejecto, ^c Joannem quemdam improbitatis et prave opinionis consortem in locum ejus promovit, ^d scribit Theophanes, in Chronico. Philippicus enim, Stephani abbatis discipulus, qui fuerat Macarii, vix ad imp. elevatus, sextæ synodo contrariam hæresim professus, ita insanire cepit, ut ^e ejusdem vi synodi imaginem ab annis jam aliquot prope, ac inter quartam sextamque scholam, in imperialis palatii vestibulo expositam dejici jussit, alioquin, inquiens, non sustinens ingredi in regiam

Alasticum patricium et exarchum Italiæ direxit, quibus se fautorem catholicæ fidei et sancti sexti concilii prædicatorem esse declaravit ^h.

CAPUT XXXV.

Quomodo Ansprandus, auxiliante sibi Theudeberto, cum Bojoartio Aripertum superavit, et de morte Ariperti in flumine; et de fuga germani ejus Cuniberti, et regno Ansprandi, et Liutprandi filii ejus.

Igitur postquam Ansprandus apud ⁱ Bojoariam jam novem expletis annis exsulasset, promotò tandem Theudeberto decimo anno Bojoariorum, ductor exercitu venit Italiam, pugnavit cum Ariperto, et facta est ex utraque parte multa strages populorum. Sed quamvis ad extremum nox prælium diremisset, certum tamen est Bojoarios terga præbuisse, et Ariperti exercitum victorem ad castra remeasse. Sed dum Aripertus in castris manere nolisset, sed potius Ticinum civitatem introisset, et suis hoc facto desperationem, et adversariis audaciam, præbuit. Qui postquam in civitatem ingressus est, et sensisset quia pro hoc facto suum exercitum offensum haberet, mox ^j arrepto consilio ut in Franciam fugeret, quantum sibi utile duxit, e palatio aurum sustulit. Qui dum trans fluvium Ticinum gravatus auro navigare voluisset, ibi corruens suffocatus aquis extinctus est. Cujus in crastinum diem corpus inventum, in palatio ^k ornatum, ac deinde ad basilicam Domini Salvatoris, quam antiquitus Aripertus construxerat, perlatum, ^l ibique sepultum est. Hic in

non suam, etc.; ut legitur in peroratione Agathonis diaconi a Combefisto vulgata, unde lucem accipiunt quæ infra narrantur de synodis in porticu sancti Petri a Constantino depictis.

^a Amb., concilio.

^e Al.: Jussit deteri et sanctorum statuas, et imagines ex omnibus templis eradi, jussitque ut de Homousio Romanus clerus Constantinopolitanæ Ecclesiæ consentiret. Quapropter statuunt cum papa populus Romanus. Lind. At nihil de primâ lectione mutandum, ut ab imperito quoddam in ista factum puto, repugnantibus Mss. nostris, et notissimæ historiæ chronotaxi.

^f Hæc item Beda, loco citato. Anastasius, in Constantino, addit ex hoc Romanorum decreto civile bellum exortum fuisse, recusantibus plerisque Petrum ducem ab imperatore datum recipere, sed illico pontificis opera sedatum, paulo post, nuntiata morte Philippici, penitus extinctum.

^g Theophanes, et Zonaras, alique, a Paulo nostro dissentiunt, et Philippico annos duos imperii tribuunt, sed jam ante notaverant viti doctissimi ex aliis etiam historicis monumentis a Paulo minime recedendum. Baronius exhibuit apertissimos characteres in Actis publicis de miraculo sanatae puellæ arreptitice imagine sancti Anastasii. Pagius addit et aliud testimonium ex citata peroratione Agathonis diaconi, qua Philippicum ipso sancto Pentecostes Sabbato, 11 indictionis (anno 713) comprehensum, excæcatumque cognoscimus, atque inde ad illius initium retrocedendo vera quæ Paulus asserit compariemus.

^h Vide Anastas., in Constantino.

ⁱ Amb., Bajoariam, semper.

^j Amb., accepto.

^k Al., ordinatum, et ita Mod. Al., in palatium perlatum. Lind.

^l Anno 712 Aripertum e vivis sublaturum fuisse manifeste probant ratio temporis quo regnum tenuit, et initium Liutprandi regis; is enim eodem

diebus quibus regnum tenuit noctu egrediens, et hac A
 illacque pergens, quid de eo a singulis civitatibus di-
 ceretur per semetipsum explorabat, ac diligenter
 qualem justitiam singuli iudices populo suo facerent
 investigabat. Hic advenientibus ad se exterarum gen-
 tium legatis, vilibus coram eis vestibibus, sive pelli-
 ciis, utebatur, utque minus Italix insidiarentur, nun-
 quam eis a pretiosa vina, vel cæterarum rerum
 delicias ministrabat. Regnavit autem cum patre
 b Ragunberto, sive solus, usque ad annum duodeci-
 mum. Fuit quoque vir pius, eleemosynis deditus, ac
 justitiæ amator. In cujus temporibus, terræ ubertas
 nimia, sed tempora barbarica. Hujus germanus
 c Guntbertus eo tempore in Franciam fugiens, ibidem
 usque ad suæ mortis diem permansit. Huic fuerunt
 filii tres, quorum qui major natu exstitit, Ragiaber- B
 tus nomine, nostris in diebus Aurelianensem civita-
 tem rexit. Post cujus Ariperti funus, d Ansprandus,
 Langobardorum regno politus, tres menses solum-
 modo regnavit: vir per omnia egregius, et cujus
 sapientiæ rari æquandi sunt. Cernentes Langobardi
 hujus interitum, e Liutprandum ejus filium in regali
 constituunt solio. Quod Ansprandus dum adhuc vive-
 ret audiens, valde lætatus est.

anno quo Aripertus excessit regnare cœpit, ut Pau-
 lus alique scribunt, etsi Sigebertus id referat ad an-
 num 710, Paulo in reliquis consentiens. c Anspran-
 dus, ait ille, cum Bajoariis Italiam repetit; cum
 Aripertus configit, eoque fugiente, et in fluvium de- C
 merso, regnum Langobardorum recipit; Ansprando
 post tres menses mortuo, Liutprandus filius ejus
 regnat annis xxxii. Baronius hoc loco Paulum hallu-
 cinatum scribit, et Aripertum non annos xii, sed
 tantum viii, regnasse. Verum cardinalis doctiss. ini-
 tium Ariperti loco suo moverat, atque inde regnum
 ipsius decurtaverat. Liutprandi vero initium ab hoc
 anno demonstrant characteres in charta relata a Mar-
 garino, tomo II Bullarii Cassinensis, quæ data dicitur
 c anno regni ejus nono decimo, die Kalendarum De-
 cembrium, indictione 12, qua annus 731 a Kal. Sep-
 tembris notatur. Ego addo et aliam donationis factæ
 a Senatore filio Albini et Theodolinda ejus uxore
 monasterio monialium intra urbem Ticinensem ere-
 cto, in propria donantium domo, quam integram
 dabimus, Deo annuente, in Collectione diplomatum.
 In ea legitur: c Regnante Domino nostro Liutprando,
 viro excellentissimo rege, anno in Dei nomine ter-
 tio, v Kalendarum Decembrium, indictione tertia D
 decima. Cumque indictione tertia decima annus 715
 notetur, primus regni Liutprandi 712 in hac pariter
 indicatur. Similes chronologicæ notæ in diplomate
 Liutprandi apud Ughellum, tom. I, p. 411.

a Mod., pretiosam cœnam.

b Al., Ragimberto, et ita in Amb. Al., Godiberto, seu Tangiberto, quem solus, etc. Lind.

c Mod., Gunipertus.

d Al., Lansprandus, et sic infra. Lind.

e Ansprando adhuc vivo, Liutprandus ejus filius in regno successor datus est a Langobardis, dum imminentem illius obitum cognoscerent, postremum hoc officii genus in optimum regem persolventibus. Ticini sepultus est Ansprandus in sacello divi Adriani martyris, quod ipse construxisse fertur. Tumulo hæc epigraphes inscripta:

Ansprandus honestus moribus, prudentia pollens,
 Sapiens, modestus, patiens, sermone facundus.

CAPUT XXXVI.

Quomodo Theodosius Anastasium superavit, et regnum
 invasit, et de inundatione Tiberis.

Hoc tempore Anastasius imperator classem in
 Alexandriam contra Saracenos direxit. Cujus exer-
 citus ad f aliud versus consilium, ab itinere medio
 Constantinopolitanam urbem regressus, Theodosium
 orthodoxum inquirens, imperatorem elegit, atque
 coactum in solio imperii confirmavit. Qui Theodosius
 apud g Aream civitatem Anastasium gravi prælio
 vicit; datoque sibi sacramento, eum clericum fieri ac
 presbyterum fecit ordinari. Ipse vero ut regnum ac-
 cepit, mox in regia urbe imaginem illam veneran-
 dam h in qua sancta synodus erat depicta, et a
 Philippico fuerat dejecta, pristinum in locum erexit.
 His diebus Tiberis fluvius ita inundavit, ut, alveum
 suum egressus, multa Romanæ fecerit exitia civitati,
 ita ut in via i Lata ad unam et semis staturam ex-
 cresceret, atque a porta sancti Petri usque ad
 pontem j Milvium aquæ se distendentes conjunge-
 rent.

CAPUT XXXVII.

De gente Anglorum, et rege Francorum Pippino, et
 bellis ejus, et quia ei Karolus suus filius successit.

His temporibus multi Anglorum gentis nobiles et
 ignobiles, viri et feminae, k duces et primates, di-
 vini amoris l instinctu Romam venire consueverunt.
 Apud regnum Francorum tunc temporis m Pippinus

Astantibus qui dulcia favi mellis ad instar
 Singulis promebat de pectore verba,
 Cujus ad æthereum spiritus dum pergeret axem,
 Post quinos undecies vitæ suæ circiter annos,
 Apicem reliquit regni præstantissimo nato
 Lyuthprando inelyto et gubernacula gentis.
 Datum Papiæ, die Iduum Junii, indictione decima.

Atque hinc etiam firmatur regni Liutprandi epoche
 citatis characteribus conveniens, imo et prologo ejus
 edicti in legibus Langobardorum, ut notavit eminent-
 tissimus Baronius.

f Al.: Aliud adversis eum cupiens consilium ab iti-
 nere medio, etc. Lind. Amb., ad alium veniens consi-
 lium, etc.

g Amb. et Mod., Nicæam; ita quoque Lind., eaque
 lectio emendatior; constat enim ex Græcis Lati-
 nisque scriptoribus Anastasium in urbem Nicæam
 confugisse, ibique frustra se contra Theodosium mu-
 nivisse, ut Theophanes anno Incarn. secundum
 Alexandrinos 707 narrat, Nicephorus, Cedrenus,
 Historia Miscella, et Anastasius in Gregorio II. De
 anno quo Theodosius imperator est dictus vix adhuc
 liquet: Pagii mihi arridet sententia hæc omnia, sci-
 licet Tiberis inundationem, et initium Theodosii, uno
 tempore a Paulo alligata, invictis rationibus ad an-
 num 716 referentis.

h Amb.: In qua sanctæ synodus erant depictæ, et
 a Philippico fuerant dejectæ. Anastas., loco citato:
 In qua sanctæ erant sex synodi depictæ, etc.

i Amb., Lateranensi, sed servanda prima lectio
 ut peritus quisque regionum urbis noverit.

j Amb., Molvium.

k Amb., duces, et privati, et ita in aliis. Lind.

l A. et M., instinctu de Britannia Romam, etc. E
 ita Lind.

m Notavit Pagius Pippinum hunc Heristallum po-
 pugnam Textricianam principatum totius Franci
 occupasse, ac majorem domus trium regnorum
 fuisse, atque inde, ab anno scilicet 687, origine
 potentiæ Pippini deduxit ad annum usque 714, q
 non diu post occisum Grimoaldum filium e viv
 excessit.

obtinebat principatum. Fuit autem vir miræ audaciæ, qui hostes suos aggrediendo statim conterebat.

^a Nam supra suum quemdam adversarium Rhenum transgressus, cum uno tantum satellite suo irruit, eumque in suo cubiculo residentem cum suis trucidavit. Bella quoque multa cum Saxonibus, et maxime cum ^b Rathodo Frisionum rege, fortiter gessit. Hic et ^c alios filios habuit, sed ex his Carolus præcipuus exstitit, qui ei post in principatu successit.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Liutprandus rex Rotharit suum rebellem occidit, et de audacia ejusdem regis.

At vero Liutprandus rex cum in regno confirmatus esset, eum Rotharit ejus consanguineus perimerè voluit. Is enim convivium ei in domo sua apud Ticinum præparavit, in qua domo viros fortissimos, qui regem convivantem exstinguerent, armatos abscondit. Quod cum Liutprando nuntiatum fuisset, eum ad palatium suum evocari præcepit; quem, sicut ei dictum fuerat, loriam sub veste indutum ipse manu pertractans reperit. Qui Rotharit cum se detectum cognovisset, statim post se exsiliens spatam evaginavit, ut regem percuteret. E contra rex suum ensem vagina exemit. Tunc unus e regis satellitibus, nomine Subo, Rotharit a tergo comprehendens, ab eo in fronte vulneratus est. Super quem Rotharit et alii insilientes eum ibidem occiderunt. Quatuor vero ejus filii qui non aderant, ubi inventi ibi perempti sunt. Fuit autem rex Liutprandus, vir multæ audaciæ, ita ut cum eum duo armigeri ejus occidere cogitarent, et hoc ei perlatum fuisset, in profundissimam silvam cum eis solus ^d egressus est, mox evaginatum gladium contra eos tenens, eisdem quia eum occidere

^a Mod. : *Per Hinum fluvium, qui juxta Danubium fuit transgressus, etc.*, et ita leg. al. Lind.

^b Amb., *Ratpodo*. Lind. Al., *Raboto*.

Annalista Mettensis eum vocat Radbodum, Beda Radhbedum. Victus is a Pippino anno circiter 590, filiam suam nomine Theudsindam Grimoaldo, Pippini filio, in matrimonium dedit.

^c Pippino filii fuere Drogo et Grimoaldus ex Plectrude, Carolus et Childebrandus ex Alpaide. Carolus cognomento Martellus post patrem summa rerum potitus est, præmortuis jam ante Drogone ac Grimoaldo.

^d Amb., *ingressus est*.

^e Amb. et Mod., *populum Romoaldus ejus filius regendum suscepit*. Lind. Al. leg. *suscepit*, pro *sublimavit*. Revocanda in hunc locum sunt quæ Paulus de Gisulfo I scripsit, cap. 2 hujus libri, annos ducatus ejus enumerans, qui, si post Grimoaldi triennium initium habuerunt, ab anno 690 sunt deducendi usque ad 707, ita ut Liutprandum regem Gisulfus non viderit. Turbat ordo historiæ Pauli, in qua cum rebus a Liutprando gestis obitus Gisulfi alligatur, sed pluries id in ejus historia quisquis noia-verit.

^f Al., *Petronas*. Lind.

^g Leo Ostiensis, in sui Chronici lib. 1, cap. 4, Gregorium hunc tertium designat; sed, ut supra, lib. iv, cap. 18, num. 62, notavi, pro tertio secundus est reponendus, argumento Vitæ sancti Willibaldi Eistensis episcopi, quam primus ad hanc rem adduxit Camillus Peregrinus in sua serie abbatum Cassinensium: eidem subscripserunt Bollandus in sancto Gregorio II, Angelus a Nuce in suo Excursu chronologico ad Leonem Ostiens., n. 481 et seqq., Ma-

^h cogitaverunt impropèravit. Quod ut facere deberent hortatus est. Qui statim ejus pedibus provoluti, ei sunt cuncta quæ machinati erant professi. Et de aliis quoque similiter fecit. Sed tamen confessis mox tantæ malitiæ culpam pepercit.

CAPUT XXXIX.

De morte Gisulfi ducis Beneventani, et ducatu filii ejus Romoaldi.

Defuncto itaque Gisulfo Beneventanorum duce, Samnitum ^e populus Romoaldum ejus filium ad regendum se sublimavit.

CAPUT XL.

Quomodo beatus Petronax monasterium sancti Patris Benedicti apud Cassinum reparavit, et de monasterio sancti Vincentii.

^f Circa hæc tempora ^f Petronax civis Brexianæ urbis, divino amore compunctus, Romam venit, hortatuque tunc ^g Gregorii apostolicæ sedis papæ, Cassinum castrum petiit, atque ad sacrum corpus beati Patris Benedicti perveniens, ibi cum aliquibus ^h simplicibus viris, jam ante residentibus, habitare cœpit, ⁱ qui eundem venerabilem virum Petronacem sibi seniore statu erunt. Illic non post multum tempus, cooperante misericordia, et suffragantibus meritis beati Benedicti patris, jamque evolutis fere ^j centum et decem annis, ex quo locus ille habitatione hominum destitutus erat, multorum ibi monachorum, nobilium et mediocrium, ad se concurrentium, Pater effectus, sub sancto regulæ jugo, et beati Benedicti institutione, reparatis habitaculis, vivere cœpit, atque ^k hoc sanctum cœnobium in statum quo nunc cernitur erexit. Huic venerabili viro Petronaci in sequenti tempore sacerdotum præcipuus, et Deo dilectus pon-

billon. in An., Bacchinius in dissert. de ætate Petri Senioris, aliique. Petrus Diaconus ad Zachariæ pontificis tempora Petronacis in Cassinum adventum refert; sed noster huic manifeste repugnat. Ad Peregrinii argumentum addit Mabillonius, et cultum Cassinatium in sanctum Gregorium II, non vero III, et rationem temporis, xxxii nempe annorum, quibus Petronax instaurato Cassinensi monasterio præfuit, eaque retrocedendo a tempore Optati Petronacis successoris an. 752 a Stephano II ad Aistulfum regem Langobardorum legati, circa 720 venit, quo in pontificatu sedebat sanctus Gregorius hujus nominis II.

^h Simplicium virorum appellatione eremitas interpretatur Nuceus ad hæc verba, quæ in suum Chronicon., lib. 1, cap. 4, pene ad verbum transcripsit Leo, hoc unum addens, Petronaci socios a Gregorio datos ⁱ aliquantos de Lateranensi congregatione fratres, ^j eam scilicet quæ, fugatis e Cassino monachis, sancti Pelagii papæ II et Tiberii Mauricii imp. concessione juxta Lateranum coaluerat.

^k *Atque ab eisdem fratribus in Abbatem prælatum*, scribit Leo, cit. cap.

^l Numerum cx annorum legit Nuceus etiam in ms. Codice Leonis Ostiensis, lit. B. Breviorem etiam numerum notarunt Adrevaldus Floriacensis, de mir. sancti B., lib. 1, cap. 113, et Ab. Uspergensis in Chronico. Leonis Codex alter signatus A., et Editio Veneta, ipsaque Parisiensis Nucei habet cxxx, Regestrum Petri ab ipso citatum cxx, at in omnibus cum Mabillonio reponendi ad minimum cxxxv. Bacchinius, loco cit., Paulum paræphronismi excusare tentat, sed et ipse sibi parum fideus in aliorum venit sententiam.

tifex Zacharias plura adjutoria contulit, libros ^a scilicet sanctæ Scripturæ, et alia quoque quæ ad utilitatem monasterii pertinent; insuper et ^b regulam, quam beatus Pater Benedictus suis sanctis manibus conscripsit, paterna pietate concessit. Monasterium vero beati Vincentii martyris, quod juxta Vulturii Fluminis fontem situm est, et nunc magna congregatione refulget, a tribus nobilibus fratribus, hoc est, Tato, ^c Taso, et Paldo, jam tunc ædificatum, sicut viri eruditissimi Autberti ejusdem monasterii abbatis, ^d in volumine quod de hac re composuit, scripta significant. Superstite sane adhuc beato papa Gregorio Romanæ sedis, Cumanum castrum a Langobardis Beneventanis pervasum est; sed a duce Neapolitano noctu superveniente quidam ex Langobardis capti, quidam perempti sunt; castrum quoque ipsum a Romanis est receptum. Pro cujus castri redemptione pontifex septuaginta libras auri, sicut primitus promiserat, dedit ^e.

CAPUT XLI.

Quomodo defuncto imperatore Theodosio, Leo ei successit in regno.

Inter hæc ^f defuncto imperatore Theodosio, qui

^a Amb., etiam.

^b Sacrum hunc regulæ Codicem anno 896 incendio crematum fuisse cum Teanensi monasterio, auctor est Leo, lib. 1, cap. 48. Nuceus tamen postremum libri caput ab igne servatum in suo Cassinensi monasterio gratulabatur n. 497.

^c Nomina Tato, Taso, et Paldo, non leguntur in Amb.; Modociensis habet Tassone, Catone, et Tato; Lind. Ikasone, etc., ut in Mod.; sed nihil variandum ab Editorum lectione; constat enim illustres hosce fratres generis nobilitate ac morum splendore ita fuisse appellatos. « Ili ex nobili genere orti, et jure consanguinitatis propinqui erant, ut pote ex duobus fratribus. Paldo quidem ex uno, Taso vero et Tato ex altero procreati, » ut narrat sanctus Autpertus abbas, in Vita sancti Paldonis. Relicta Beneventana urbe paternisque opibus, ad sanctum Thomam Farsensis monasterii instauratorem confugerunt, eoque monente ad Vulturii fluminis ripam monasterium sancti Vincentii non sine miraculo construxerunt. In eo sanctus Paldo primus abbas, qui susceperat sacri cœnobii regimen an. ab Incarnat. Domini. 707, sub sancto papa Sisinnio, secundus Taso, postremus Tato. De iis plura in citata Vita apud Ughellum, Bolland. et Mabillon.

^d Memoratam sancti Paldonis Vitam a sancto Autperto abbate ejusdem monasterii sancti Vincentii scriptam innuit Paulus: eam publici juris fecit Ferdinandus Ughellus, tom. VI Italiæ sacræ. Cæterum de insigni monasterio sancti Vincentii hæc Nuceus ad Leonem Ostiensem, num. 495: « Distat hoc monasterium a Cassinensi duodecim plus minus passuum millibus; crevitque ad amplissimam opulentiam et sanctitatem. Nunc undique solitudinem spirat, et horrorem, omni monachorum cultu destitutum, abbati tantum, ut vocant, commendatario commissum, etc. »

^e Vide Anastasium, in sancto Gregorio II, et Baronium, ad an. Christi 715.

^f Minime vero defuncto Theodosio. Regnavit is quidem anno uno, ut noster habet; sed vivens, lubensque sese imperio abdicavit. Θεοδοσιος δὲ σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ κληρικῶι γεγονότι τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ διεξῆκεν, « Theodosius autem cum filio ejus clericorum albo ascripti reliquum vitæ in pace transegere, » inquit Theophanes. Occasionem repetit Niephorus a corrupto reipublicæ statu, quo impune

A uno solummodo imperium rexerat anno, ejus in locum Leo Augustus subrogatur.

CAPUT XLII.

Quomodo Carolus Francorum princeps Reginfridum superavit.

Apud Francorum quoque gentem Pippino vita exempto, ejus filius ^g Carolus, de quo præmiseramus, licet per multa bella, et certamina, de manu ^h Reginfridi principatum sustulit. Nam cum in custodia teneretur, ⁱ divino nutu ereptus aufugit, ac primum contra Reginfridum ^j cum paucis bis terque certamen iniit, novissimeque eum apud ^k Vinciæcum magno certamine superavit. ^l Cui tamen unam, hoc est, Andegavensem civitatem ad habitandum concessit. Cunctam vero Francorum gentem, ipse gubernandam suscepit ^m.

CAPUT XLIII.

Quomodo Liutprandus rex donationem Ecclesiæ confirmavit, et quomodo filiam Theudeberti in conjugium accepit.

ⁿ Eo tempore Liutprandus rex, donationem patrimonii Alpium Cottiarum Romanæ Ecclesiæ confir-

bellis undique lacescebatur, irruentibus in regiam urbem terra marique Saracenis. « Quibus rebus cogitis, tam militiæ præfecti, quam civiles magistratus, cum Theodosii imperitiam animadverterent, neque tantis hostium viribus sustinendis parem esse scirent, instare atque hortari cœperunt, ut imperio sese abdicaret, ac tuto se in ordinem cogi pateretur. Nec conditionem abnuit ille, sed anno imperii vertente sponte se abdicavit, etc. »

^g Cognomento Martellus, Pippini Heristalli filius.

^h Al., Reginfridi, et sic infra. Lind.

ⁱ Continuator Fredegarii, cap. 104: « His diebus Carolus dux a præfata femina Plichtrude sub custodia detentus, Dei auxilio liberatus est. » Ea Pippino cum Alpaide Caroli Martelli matre uno tempore duplieque conjugio uxor, Theudoaldum ex Grimoaldo filio nepotem, majorem domus, Austrasiorum auxilio et auctoritate sua tuebatur, Carolo infensa. Theudoaldo, paulo post pugnam silvæ Cotticæ mortuo, Ragenfridus apud Neustrasios major domus constitutus est, eaque belli causa cum Carolo.

^j Primo prælio inter Carolum et Ragenfridum pugnatum est in loco qui dicitur Amblava a flumine Amblava, vulgo Ambles, anno 716. Secundo in loco nuncupato Vinciaco in pago Cameracensi, anno sequenti, xii Kal. April. Continuator Fredegarii, cap. 106. Postremo in pago Suessionensi, anno 719 Cit. auctor, cap. 107.

^k Al., Provinciam. Lind. et Mod. Vincentiacum. Amb.

^l Verba, Cui tamen unam, hoc est, Andegavensem civitatem, ad habitandum concessit, al. desunt. Lind.

^m Pagius in Critica chronolog. Baron. anno 719: Paulus « recte quidem scribit Carolum tribus præliis de manu Reginfredi principatum Francorum sustulisse, sed perperam ait: Novissime eum apud Vinciæcum, etc. Pugna enim Vinciæcensis secunda fuit, non tertia. Præterea Carolus non nisi anno 724 civitatem Andegavensem Reginfredo concessit. » Id e Annalista Mettensi, aliisque Francicarum rerum scriptoribus firmissime probat, etc.

ⁿ Anastas., in sancto Gregorio II: « Eo tempore Liutprandus rex donationem patrimonii Alpium Cottiarum, quam Aripertus rex fecerat, hincque repetierat, admonitione tanti viri, vel increpatione, red ditam confirmavit. » Post hæc de lunari eclipsi, e

mavit. Nec multum post idem regnator Guntrudam **A** filiara Bojoariorum ducis, apud quem exsularat, in matrimonium duxit, de qua unam solummodo filiam genuit.

CAPUT XLIV.

Quomodo Faroaldus classem invasit, et quia Theudo Bojoariorum dux ad apostolorum limina Romam venit.

Per hæc tempora Faroaldus Spoletanorum ductor **b** classem **c** Ravennatum civitatem invasit; sed jussu regis Liutprandi, eadem Romanis reddita est. Contra hunc **d** Faroaldum ducem, filius suus Trasemundus insurrexit, eumque clericum faciens, locum ejus invasit. His diebus Theudo Bojoariorum gentis dux, orationis gratia, Romam ad beatorum apostolorum **e** vestigia **f** venit.

CAPUT XLV.

Quod defuncto Sereno patriarcha, Calistus regimen Ecclesie suscepit; et de bello Pemmonis adversus Slavos.

Apud Forum-Julii igitur, sublato **e** rebus humanis patriarcha Sereno, Calistus vir egregius, qui erat Tarvisianæ Ecclesie archidiaconus, annitente Liutprando principe, Aquileiensem Ecclesiam regendam **f** suscepit. Quo, ut diximus, in tempore, Pemmo Foro-Julianis præerat **b** Langobardis. Is cum jam nobilium, quos cum suis natis nutrierat, filios ad juvenilem perduxisset ætatem, repente ei nuntius venit, immensam Slavorum multitudinem, in locum qui **l** Lauriana dicitur adventasse. Cum quibus ille juvenibus super eosdem Slavos tertio irruens, magna **C** eos clade prostravit, nec amplius ibi aliquis a parte Langobardorum cecidit, quam **l** Sigualdus, qui erat jam ætate grandævus. Iste namque in superiori pugna, quæ sub Ferdulfo facta est, duos filios amiserat. Qui cum prima et secunda vice, juxta volun-

adventu Theudonis Bajoariorum regis, de quo cap. sequenti; quamobrem ante 716, eodem auctore, donatio hæc est retrahenda.

a Al., *filiam Thodeberti*. Lind. Amb., *filiam Theupertii*. Mod., *Theoperti*.

b Al., *classe*. Lind.

c Non semel tentatam Langobardorum armis Ravennam sub rege Liutprando facile arguimus ex subsequenti cap. 49, et Anastasio, cui nulla de Faroaldi invasione mentio; sed tam nostro, quam Anastasio, concinniori quam par erat stylo, hæc tradentibus, integram rerum seriem reddere mihi quidem **D** impossibile.

d Faroaldi hujus ducis tempore farfense monasterium a Langobardis antea dirutum opera sancti Thomæ Mauriennæ presbyteri iterum instauratum fuit, atque in historia vcccc monachorum a Saracenis decollatorum multa huic monasterio Faroaldus iste concessisse dicitur.

e Al., *vestibula*. Lind.

f Anno 716 Theudonis II, Bajoariorum ducis, peregrinatio tribuenda ex Anastasio, qui eam cum lunari eclipsi ejusdem anni alligat, ut supra notavi. Accidit enim die 15 mensis Januarii, feria secunda, post horam quintam a meridie, ut scribit Calvisius in opere chronologico. Cæterum Theudo hic ille est quem sanctus Rudbertus Salisburgensis episcopus ad fidem Christianam convertit.

g Anno circiter 730, ut asserit Ughellus. Ad eundem sancti Gregorii II litteræ a Baronio ex chronico Dau-

latem suam, se de Sclavis ultus esset, tertia vice, prohibente duce, et aliis Langobardis, non potuit inhiberi, sed ita eis respondit: Jam satis, inquit, meorum filiorum mortem vindicavi, etiam si advenit, lætus suscipiam mortem. Factumque est; et ipse solus in eadem pugna peremptus est. Pemmo vero cum multos inimicorum prostravisset, metuens ne aliquem suorum amplius in bello perderet, cum eisdem Sclavis in eodem loco pacis concordiam iniit, atque ex illo jam tempore magis ac magis cœperunt Sclavi Foro-Julianorum arma formidare.

CAPUT XLVI.

De adventu Saracenorum in Hispaniam, et quomodo eos Carolus et Eudo in Gallia superaverunt.

Eo tempore gens Saracenorum in loco qui **k** Septem dicitur ex Africa transfretantes, universam Hispaniam invaserunt. Deinde post decem annos cum uxoribus et parvulis venientes, Aquitaniam Gallie provinciam, quasi **l** habitaturi, ingressi sunt. Carolus siquidem cum Eudone Aquitanie principe tunc discordiam habebat. Qui tamen in unum se conjungentes, contra eosdem Saracenos pari consilio dimicarunt. Nam irruentes Franci super eos, trecenta septuaginta quinque millia Saracenorum interemerunt. Ex Francorum vero parte, mille et quingenti tantum ibi ceciderunt. Eudo quoque cum suis super eorum castra irruens, pari modo multos interficiens, omnia devastavit **m**.

CAPUT XLVII.

Quomodo Saraceni Constantinopolim obsederunt, et a Bulgaribus devicti sunt.

Hoc etiam tempore eadem Saracenorum gens cum immenso exercitu veniens, Constantinopolim circumdedit, ac per continuum triennium obsedit, donec multa instantia ad Deum clamantibus civibus, plurimi eorum fame et frigore, bello et pestilentia, perirent,

duli relatæ anno 729.

b Amb., *et Langobardis*.

l Al., *Laurina*. Lind.

l Al., *Sivaldus*. Lind. *Sicualdus*. Mod.

k Al., *Septa*. Lind. Anastas. Bibliothec., in Codic. regio Mazarin. et Thuan. habet: *Agarenorum gens a loco qui Cepta dicitur ex Africa transfretantes, Hispaniam ingressi, etc.*, fere ad verbum cum nostro. Addit hoc unum: Eudoni victoriam non sine miraculo datam, divisam in milites spongiis quas anno præcedenti sanctus Gregorius cum benedictione miserat, de quo Flodoradus etiam lib. de Pontif. Roman.

l Al., *habitatores perpetui ingressi sunt*. Lind.

m Baronius ex Chronico Pithæi, seu, ut communiter vocant, ex Annalibus Foldensibus, et Continuatore Fredegarii, quibus accedunt Annalista Mettensis, alique recent., Saracenos in Gallis ex Hispaniis ab ipso Eudone in odium Caroli, vocatos narrat, insignemque victoriam, qua rex perfidæ gentis Abdirama occisus est, communi calculo cum anno 725 illigavit. At Pagius, anno 732, n. 1 et seq., putat Continuatore Fredegarii, qui jussu Childebrandi, Caroli fratris, historiam scripserat, ob redintegratas post victoriam Carolum inter et Eudonem inimicitias, in odium Eudonis, vocatos ab eodem Saracenos scripsisse, adductisque pluribus horum temporum scriptoribus, tum in Baronio ipso, cum in Paulo et Anastasio, errorem notat, diversa enim cum Saracenis prælia simul miscent, et victoriam quæ anno 732 obvenit cum anno 725 male illigant.

^a ac sic pertæsi obsidionis, abscederent. Qui inde egressi, Bulgarum gentem, quæ est ^b super Danubium, bello aggrediuntur. Et ab hac quoque vieti, ad suas naves refugiunt, quibus cum altum peterent, ingruente subito tempestate, plurimi, etiam mersis sive comritis navibus, perierunt. Intra Constantinopolim vero trecenta millia hominum pestilentia interierunt.

CAPUT XLVIII.

Quomodo Liutprandus rex corpus beati Augustini Ticinum advexit.

Liutprandus vero audiens quod Saraceni, depopulata Sardinia, etiam loca illa ubi ossa Augustini episcopi, propter vastationem barbarorum olim translata, et honorifice fuerant condita, scelerarent, misit eo, et, dato magno pretio, accepit, ^c et transtulit ea in urbem Ticiensem, ibique cum debito tanto Patri honore condidit. Illis diebus ^d Narnia civitas a Langobardis perversa est.

^a Al., ac si per tempus obsidionis, etc.; al., ac si perterriti ab obsidione. Lind. Ac si a parte suæ obsidionis. Amb. Beda, quem transcripsit totidem verbis Paulus, habet ut in Edito: id tantum a nostro additum de peste C. P. urbis. Anno 717 ex Theophane colligimus regiam urbem Saracenos obsedis, at re infecta, multisque acceptis cladibus, anno sequenti discessisse, ita ut Beda simul et noster hoc loco sit emendandus. Liberatæ urbis memoriam notavit Baronius ex Menologio Græco. Exstat etiam oratio historica in Auctario Bibliothecæ Patrum, tomo II.

^b Amb., super Danubium posita.

^c Paulo astipulatur Beda, in libro de sex Ætibus, Liutprandum regem e Sardinia corpus divi Augustini Hipponensis episcopi Ticinum transtulisse: annum translationis quamplures frustra investigarunt. Mabillonius in Musæi Italici tomo I, ex ejusdem regis diplomate, relato in Chronico ms. archivii Ecclesiæ sancti Petri in Cælo aureo, putavit ejusdem regis anno primo id factum; sed in Annalibus animadvertit basilicam illam inter ædificatas ab hoc rege connumerari, unde in tanta temporis angustia magnificum opus absolutum ibique reconditum sancti Augustini corpus vix credibile. Baronius alia utitur conjectura, et in annum 725 remisit, quod hoc anno Beda translationis narratione libro suo finem fecerat. Rei gestæ seriem ex Petri Oldradi epistola recenset, sed illa inter supposititias jamdiu est amandata. Non minor doctorum hominum conatus, post inventionem sacri pignoris, die prima Octobris anni 1695, circa illius, ut aiunt, identitatem. Doctissimus noster Saxius dissertationes plures de hac re diligentia sua collegit, et in Ambrosianam bibliothecam contulit, ^{xxxiv} diversorum auctorum in utramque partem admittentibus calamis. Hos inter D. Joannes Gaspar Berretta Cassinensis, cui Lindenbrogianam Pauli Editionem debeo, et doctrinæ penitioris frequentissimas delicias. Is peculiari libello rem integram exegit.

^d Al. hæc verba, Narnia civitas, etc., usque ad finem cap., desunt. Lind. Amb. et Mod. habent; et in Amb., pro Narnia, legitur Narina. Anastasius, in sancto Gregorio II, ubi hæc cum Ravennæ obsidione, de qua in cap. sequenti, conjungit, bene habet Narnia.

^e Al., obsedit classe, atque destruxit; sed vitiosa lectione, ut in Anastasio loco cit. Ibi legendum: Castrum pervadens classes, captos abstulit plures, et opes abstulit innumeras. Ravennam an. 726 a Liutprando occupatam communiter scribunt. Modum actæ rei ab uno tantum discimus Agnello, in sancto Joanne XXXIX Raven. episc. « Et Liutprandi regis

CAPUT XLIX.

Quas civitates Romanorum Liutprandus rex invasit, et de deterioribus factis Leonis Augusti.

Eo tempore rex Liutprandus Ravennam ^e obsedit, classem invasit atque destruxit. Tunc ^f patricius Paulus ex Ravenna misit qui pontificem interimere. Sed Langobardis pro defensione pontificis repugnantibus, Spoletanis in ^g Salario ponte, et ex aliis partibus Langobardis Tuscis resistentibus, consilium Ravennatum dissipatum est. Hac tempestate Leo imperator apud Constantinopolim sanctorum imagines depositas incendit. Romano quoque pontifici similia facere, si imperialem gratiam habere vellet, mandavit, sed pontifex hoc facere contempsit ^h. Omnis quoque Ravennæ exercitus, vel Venetiarum, ⁱ talibus jussis uno animo restiterunt, et nisi eos ^j prohibuisset pontifex, imperatorem super se constituere fuissent aggressi. Rex quoque Liutprandus castra Æmilia, ^k Foronianum, et ^l Montem Bellium, Buxeta et Persiceta, Bononiam et Pentapolim, ^m Auxiniumque,

regnum Langobardorum regentis (Græcorum more genitivo usus, pro ablativo absoluto), ab ipsius exercitu prædicta civitas corona cincta, et devastata est, a suis decepta civibus, simulata fraude a porta quæ dicitur Vicus salutaris, quæ erat juxta fluvium Pantheum. Omnes cives cucurrerunt illuc, unus autem ex illis infensus suis civibus, promissa pecunia alatis clavibus, subductis modis Portæ, quæ pergit ad vicum Leprosum, ubi est pons ex basibus factus, reserat claustris, omnibusque patefactis portis, inimici ingressi civitatem, et eam subverterunt. Nam judicio Dei ipse qui insidiator suorum civium fuit, et pilæ claustra aperuit, quamprimum tigni stipite perfossus interiit, etc. » Capta Urbe, Gregorius pontifex ad Venet. ducem eas litteras dedit, quæ recenset Baronius anno prædicto, eorumque opera Græcis iterum restitutam innuit noster infra, cap. 54.

^f Non unus Paulus patricius summo pontifici paraverat insidias, nec semel ipse; incitabat enim jussionibus suis Leo Isaurus, quod sibi sacras in imagines furenti apostolica fortitudine resisteret.

^g Al., Solariopara. Lind.

^h Ex Anastasio narrata fusius repete, quæ occasione mandatorum Leonis in Italia evenerunt, cædesque illustrium virorum, « tam in Campania quam in partibus (Ravennæ): alii (quippe) consentientes impietati imperatoris, alii cum pontifice et fidelibus se tenentes, » in partes discesserunt. Sacrarum imaginum destructores muneribus ad se trahere Langobardos nitentur; sed hi religionis zelo cum Romanis « una se quasi fratres fidei catena constrinxerunt, desiderantes cuncti mortem pro defensione pontificis sustinere gloriosam. » Hinc frequentes hoc tempore inimicitie ac reconciliationes Romanos inter et Langobardos, non alia de causa, ut mihi persuadeo, nisi ut Græcis communibus inimicis pro necessitate temporis resisterent, eorumque fractis viribus, jam Langobardi armis iterum in Romanos insurgent.

ⁱ Græci scriptores injuria Romanos pontifices accusant, Italiæ populos contra Leonem imp. excitas, ita ut ab imperio defecerint. At hæc Pauli verba, quibus concors est Anastasius, ex diametro, ut dicimus, opositum evincunt.

^j Fenoniarum. Amb. et Mod. Al., Fenoriarum. Lind.

^k Mod., montem Vellum. Lind., Pellium.

^l Amb. et Mod., Auximumque. De iis Cluver., Italiæ antiquæ lib. 1: « Oppidum Buxeta, quod pluralis numeri est vocabulum, in ipsa Æmilia regione est prope Padum circa Cremonam, vulgari nunc voca-

invasit. ^a Pari quoque modo tunc et Sutrium pervasit; ^A sed post aliquot dies ^b iterum Romanis redditum est. Per idem tempus Leo Augustus ad pejora progressus est, ita ut compelleret omnes Constantinopoli habitantes, tam vi quam blanditiis, ut deponerent, ubicunque haberentur, imagines tam Salvatoris quam sanctæ ejus Genitricis, vel omnium sanctorum, easque in medium civitatis incendio concremari fecit. Et quia plerique ex populo tale scelus fieri ^c præpediebant, aliquanti ex eis capite truncati, alii corporis parte multati sunt. Cujus errori Germanus patriarcha non consentiens, a propria sede depulsus est, et ejus in loco Anastasius presbyter ordinatus est.

CAPUT L.

De Romoaldo Beneventano duce, et Gisulfo filio ejus. ^B

Romoaldus denique dux Beneventi uxorem sortitus est, Guntbergam nomine, quæ fuit filia Auronæ Liutprandi regis sororis. De qua filium genuit, quem nomine sui patris Gisulfum appellavit. Habuit rursus post hanc et aliam conjugem, nomine ^d Ravigundam, filiam Gaidoaldi ^e Brexiani ducis.

CAPUT LI.

De inimicitiis Pemmonis contra Calistum patriarcham.

Gravis sane per idem tempus inter Pemmonem ducem et Calistum patriarcham discordiæ rixa surrexit. Causa autem hujus ^f discordiæ ista fuit. Adveniens anteriore tempore Fidentius episcopus de castro ^g Juliensi, cum voluntate superiorum ducum ^C intra Foro-Juliani castri muros habitavit, ibique sui

bulo Busseto. Persiceta item oppidum, sive castrum, memoriam antiqui nominis servat, vulgo nunc S. Gioanni in Persiceto dictum, ab eodem viæ Æmiliæ latere ix circiter millia a Mutina. Meminit ejus etiam Chronicon Cassinense, lib. 1, cap. 57, his verbis: « In comitatu Mutinensi, fundo, qui Persiceta ^h dicitur. » Ab altero viæ latere, quod Apenninum spectat, haud procul a Bazano atque Saviniano oppidis est castrum Mons Pellius, vulgo nunc Monte Veglio, et Vejo, appellatum. Foronianum castrum dubito an is locus fuerit qui nunc vicus apud Nuram flumen supra Placentiam vulgo dicitur Fugliano, sive Fuliniano; et vehementer suspicor scriptum fuisse ab ipso Paulo diacono Foronovanum castrum, quod oppidum antiquitus dicebatur Forum-Novum, nunc autem vulgo Fornuovo, apud Tari Cervique amnium confluentes, x mil. pas. a Parma, dissitum, etc. »

^a Mod. *Pari modo quo tunc et Sutriam pervasit.*

^b Plura de occupato restitutoque Sutrio narrat Anastasius, in sancto Gregorio II: « Eodem tempore per indictionem 11 dolo a Longobardis pervasum est Sutriense castellum, quod per centum quadraginta dies ab eisdem Longobardis possessum est. Sed pontificis multis continuis scriptis atque communitio-nibus ad regem missis, quamvis multis datis muneribus, saltim omnibus suis nudatum opibus, castrum, donationem beatissimis apostolis Petro et Paulo antefatam emittens, Longobardorum rex restituit, atque donavit. » Ilinc annum actæ rei cognoscimus, nempe 728, quo indictio 11 currebat. Post hæc splendens est noster ex eodem Anastasio res gestas indictio 12 narrante, quas consulto fortasse Paulus præterit. Fædus nempe initum inter Eutygium Patricium et Liutprandum, « ut, congregatis exerciti-bus, rex subjiceret duces Spoletanum et Beneven-

episcopatus sedem statuit. Quo vita decedente, Amator in ejus loco ^h ordinatus est. Usque ad eundem enim diem superiores patriarchæ, quia in Aquileia, propter Romanorum incursionem, habitare minime poterant, sedem non in Foro-Julii, sed ⁱ in Cormones, habebant. Quod Calisto, qui erat nobilitate conspicuus, satis displicuit, ut in ejus diocesi, cum duce et Langobardis habitaret episcopus, et ipse tantum vulgo sociatus vitam duceret. Quid plura? Contra eundem Amatorem episcopum egit, eumque de Foro-Julii expulit, atque in illius domo sibi habitationem statuit. Hac de causa Pemmo dux, contra eundem patriarcham eam multis nobilibus Langobardis consilium inivit, apprehensumque eum ad castellum ^k Pontium, quod supra mare situm est, duxit, indeque eum in mare præcipitare voluit. Sed tamen, Deo inhibente, minime fecit, intra carcerem tamen eum retentum pane tribulationis sustentavit. Quod rex Liutprandus audiens, in magnam iram exarsit, ducatumque Pemmoni auferens, Ratchis ejus filium in ejus loco ordinavit. Tunc Pemmo cum suis disposuit ut in Sclavorum patriam fugeret; sed Ratchis ejus filius a rege supplicando obtinuit patri veniam, eumque in regis gratiam reduxit. Accepta itaque Pemmo fiducia quod nihil mali pateretur ad regem cum omnibus Langobardis cum quibus consilium habuerat perrexit. Tunc rex in judicio residens Pemmonem et ejus duos filios, Ratchait et Ahistulfum, Ratchis concedens, eos post suam sedem consistere præcepit. Rex vero, elevata voce, omnes illos qui Pemmoni adhæserant nominative

tanum, et exarchus Roman, et quæ pridem de Pontificis persona jussus fuerat (nempe ut occideretur) impleret. Qui rex Spoletum veniens, susceptis ab utrisque ducibus sacramentis, atque obsidibus, cum tota sua cohorte in Neronis campum successit. Ad quem egressus pontifex, eique præsentatus, studuit, ut potuit, regis mollire animum communitio-ne pia, ita ut se prosterneret ejus pedibus, et promitteret se nulli inferre læsionem; atque sic ad tantam compunctionem piis monitis flexus est, ut quæ fuerat indutus exueret, et ante corpus apostoli poneret mantum, armillas et crucem argenteam. Post orationem factam obsecravit pontificem ut memoratum exarchum ad pacis concordiam suscipere dignaretur, quod et factum est. »

^c Amb., *perpediabant.*

^d Amb., *Ranigundam. Lind., Raingundam, et Ravigundam.*

^e Al., *Brixiani. Lind.*

^f Al., *Discordiæ fuit Fidentius episcopus Foro-Julien-sis. Anteriori tempore de voluntate superiorum ducum intra Foro-Juliani castri muros habitavit. Lind.*

^g Amb., *Julianensi. Mod., Foro-Julien-si.*

^h Mod., *episcopus.*

ⁱ Al., *in Commune. Lind. et Mod.*

^l Juliensium episcoporum antiquam sedem Julii Carnici vulgo nunc Zuglio ex hoc Pauli capite contra Baronii sententiam restituit eminentissimus Norisius in sua dissertatione de v synodo, cap. 9, § 4, invictisque rationibus ostendit Forum-Julii peculiarem episcopum non habuisse, at ibi precario Juliensem resedisse, idque Ughellus etiam non animadvertit, sed error expunctus est in additione episcopatu antiquatorum, quam vide.

^k Amb., *Notium.*

comprehendere jussit. Tunc Ahistulfus dolorem non ferens, evaginato pene gladio regem percutere voluit, nisi eum Ratchis suus germanus cohibuisset. Hoc modo iis Langobardis comprehensis, Hersemar, qui unus ex eis fuerat, evaginato gladio, multis insequentibus, ipse se viriliter defensans, in basilicam beati Michaelis confugit. Ac deinde solus regis indulgentia impunitatem meruit, cæteris longo tempore in vinculis exeruciatis.

CAPUT LII.

Bellum Ratchis contra Sclavos.

Ratchis denique apud Forum-Julii dux, ut diximus, effectus, in ^a Carniolam, Sclavorum patriam, cum suis ingressus, magnam multitudinem Sclavorum interficiens, eorum omnia devastavit. Ubi cum Sclavi super eum subito irruissent, et ipse adhuc lanceam suam ab armigero non abstulisset, eum qui primus ei occurrit, ^b clava quam manu gestabat, percutiens, ejus vitam exstinxit.

CAPUT LIII.

Quomodo Rex Liutprandus Pippino Caroli regis filio capillum totondit.

Circa hæc tempora Carolus, ^c princeps Francorum, ^d Pippinum suum filium ad Liutprandum direxit, ut ejus juxta morem capillum susciperet. Qui ejus cæsariem incidens, ei pater effectus est, multisque eum ditatum regiis muneribus, genitori remisit ^e

CAPUT LIV.

Saraceni rursus Gallias repetentes a Francis superantur, et quomodo Liutprandus in solatium Francorum ivit.

Per idem tempus Saracenorum exercitus, rursum

^a Al., *Carmolam*. Lind.

^b Al., *elevata securi, quam manu, etc.* Lind.

^c Mod., *rex*.

^d *τὸ Pippinum* al. deest. Lind.

^e Notavi supra, lib. iv, cap. 40, num. 198, veterum hunc morem incidendi capillos ab Adriano Valesio illustratum: eidem addendus hic Mabillonius in præfatione primæ partis sæculi III Benedictini, ubi observat morem hunc, qui Græcis etiam fuit, nam Constantinus Pogonatus *mallones capillorum*, hoc est, cirros, seu cincinnos, a Græco *μαλλός*, Justiniani, et Heraclii filiorum ad Benedictum Papam II direxit, teste Anastasio: observat, inquam, morem hunc Pippino primum fortasse introductum apud reges Francorum, atque inde capillos in orbem compositos gestasse, ut in cereis Carolovingorum iconibus capilli in orbem æquati ad humeros usque apparent; nam antea Agathie testimonio, qui superiori sæculo vixerat, solenne erat regibus iis intonsam habere comam a pueris.

^f Non tribus tantum his præliis a Carolo Martello cum Saracenis bellatum, in Aquitania nempe, Narbona et Provincia, sed et in aliis etiam Gallie partibus, variisque temporibus, ut ex rerum Francicarum Scriptoribus apparet. Insigniores victorias noster memorat. Eghinardus, in Vita Caroli Magni, de Carolo Martello loquens, primas duas his verbis et ipse narrat: « Carolus, etc., Saracenos Galliam occupare tentantes duobus magnis præliis, uno in Aquitania apud Pictavium, altero juxta Narbonam apud Byrram fluvium ita devicit, ut in Hispaniam eos redire compelleret. » Narbonense prælium, quod anno 737

A in Galliam introiens, multam devastationem fecit. Contra quos Carolus non longe a Narbona bellum committens, eos sicut et prius, ^f maxima cæde prostravit. Iterato Saraceni Gallorum fines ingressi, usque ad Provinciam venerunt, ^g et capta Arelate, omnia circumquaque demoliti sunt. Tunc Carolus legatos cum muneribus ad Liutprandum regem mittens, ab eo contra Saracenos auxilium poposcit. Qui nihil moratus, cum omni Langobardorum exercitu in ejus adjutorium properavit. Quo comperto, gens Saracenorum mox ab illis regionibus aufugit. Liutprandus vero cum omni suo exercitu ad Italiam rediit. Multa idem reguator contra Romanos bella gessit, in quibus semper victor exstitit, præter quod semel in Arimino, eo absente, ejus exercitus cæsus est, et alia vice cum apud vicum Pilleum, rege in Pentapoli demorante, magna multitudo horum qui regi munuscula, vel xenia, vel singularum Ecclesiarum ^h dona deferebant a Romanis irruentibus cæsa vel capta est. Rursus cum Ravennam Hildebrandus regis nepos et Peredeo Vincentinus dux obtinerent, irruentibus subito Veneticis, Hildebrandus ab eis captus est, Peredeo viriliter pugnans occubuit. In sequenti quoque tempore Romani solita elatione turgidi, congregati universaliter, habentes in capite Agathonem Perusinarum ducem, venerunt ut Bononiam ⁱ comprehenderent, ubi tunc Walcari, Peredeo et Rothari morabantur in castris. Qui super Romanos irruentes, multam de eis stragem fecerunt, reliquosque fugam petere compulerunt ^j.

C

CAPUT LV.

De Trasemundo duce Spoletano, et Gisulfo Beneventano, et Gregorio et regno Hilprandi.

His diebus ^k Trasemundus contra regem rebellavit.

gestum, fuse describitur a Continuatore Fredegarii in sua appendice. Postremum in Provincia ab Eghinardo præteritum narrant Annalista Mettensis, Continuator idem Fredegarii, et Annales Nazariani anno 739. Eidem interfuisse Liutprandum regem omnes consentiunt, atque in ipsius epitaphio legitur:

Deinceps tremuere feroces
Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipsos
Cum premerent Gallos, Carolo poscente juvari.

^g Cætera quæ sequuntur usque ad verba: *Qui Gisulfus cum propter ætatem, etc.*, in A. desiderantur.

^h Mod., *benedictionem*.

ⁱ Al., *caperent*. Lind.

^j Tam pauca delibavit Paulus ex rebus a Romanis feliciter gestis, ut vix aliquid ad historię usum vertere liceat, quodque magis dolendum, a scriptoribus aliis supplere minime possumus, nullo, quod sciam, de his verba faciente. Anastasius multa quidem ad Langobardicas res conducentia præbuit, sed et ipse memoratas in hoc capite silentio præterivit.

^k De rebellionem Trasemundi ducis a rege Liutprando, plura scripsit Anastasius quam noster. Postremas ille res a sancto Gregorio III gestas describens narrat in sancto Zacharia Gregorii successore. « Hic invenit totam Italiam provinciam valde turbatam, etc., persequente Liutprando Longobardorum rege ex occasione Trasimundi ducis Spoletini, qui in hac Romana urbe, eodem rege persequente, refugium fecerat. Et dum a prædecessore ejus beatę mem. Gregorio papa, atque a Stephano quondam patricio

Super quem rex cum exercitu veniens, ipse Trase-
mundus Romam fuga petiit. In cujus loco Hildericus
ordinatus est. Mortuo autem Romualdo juniore Be-
neventanorum duce, qui viginti et ^a sex ducatum
tenuerat annis, ^b Gisulfus ejus filius adhuc parvulus
remansit. Contra quem aliqui insurgentes, eum mo-
liti sunt extinguere. Sed Beneventanorum populus,
qui suis ductoribus semper fidelis exstitit, eos pere-
merunt, sui ducis vitam servantes. Qui Gisulfus cum
propter ætatem puerilem idoneus ad tantum populum
regendum non esset, Liutprandus rex Beneventum
tunc veniens, eum exinde abstulit, et apud Beneven-

et duce, vel omni exercitu Romano, prædictus Tra-
simundus redditus non fuisset, obsessione facta, pro
eo ab eodem rege ablatæ sunt a Romano ducatu ci-
vitates quatuor, id est, Ameria, Hortas, Polimartium **B**
et Blera. Et sic idem rex ad suum palatium est re-
versus per mensem Augustum, indictione 7. Trasi-
mundus vero dux, habito consilio cum Romanis,
collectoque generali exercitu ducatus Romani, in-
gressi sunt per duas partes in fines ducatus Spoletani.
Qui continuo timore ducti, præ multitudine exercitus
Romani, eidem Trasimundo se subdiderunt Marsi-
cani, et Forconini, atque Balvenses, seu Prinenses.
Deinde ingressi per Sabinense territorium venerunt
in Reatinam civitatem. Qui Reatini continuo et ipsi
se subdiderunt. Exinde pergentes ingressi sunt Spo-
letum per mensem Decembrem, prædicta indict. ^c
Addit Paulus infra tunc extinctum a Trasimundo
Hildericum, qui in illius locum a Liutprando suffectus
fuerat. ^c Eratque magna turbatio inter Rom. et
Longobard., quoniam et Beneventani, et Spoletani
cum Romanis tenebant. Sed dum idem Trasimundus
Spoletinus dux noluit implere quæ prædicto pontifici
et patricio simul et Romanis promiserat pro recolligendis
quatuor civitatibus, quæ pro eo perierant, et aliis quæ
sponderat capitula, et prænominatus rex ad motionem
contra ducatum Romanum se præpararet, in his prædictus **C**
h. m. Gregorius papa divina
vocatione ex hac luce subtractus est, et divino nutu
prænominatus sanctiss. Zacharias in Pontificatum
est electus, etc. Missa igitur legatione apud jam
dictum regem Longob. salutaria illi prædicavit. Cu-
jus sancti viri admonitionibus inclinatus, prænomi-
natas quatuor quas a ducatu Romano abstulerat
civitates reddere promisit. Dumque motione militum
facta ad comprehendendum Trasimundum ducem Spo-
letinum conjungeret se, exhortatione sancti viri exer-
citus Romanus in adiutorium prædicti regis egressi
sunt. Et dum ipse Trasimundus suam deceptionem
conspiceret, egressus e Spoletana civitate, sese præ-
dicto tradidit regi. ^d Is eum clericum fecit, addit Pau-
lus seq. cap. 57. At in his Anastasii numeralibus notis
error irrepsit; quippe si mense Augusto, indictionis
7, quæ anno 739, decurrebat, Liutprandus a Romano **D**
ducatu in suum palatium reversus est, jam secundo
mense, nempe Aprili ejusdem anni, quo Carolus,
teste Continuatore Fredegarii, in Provinciam prope-
ravit, bello huic adesse non potuit, nisi quis putave-
rit, quod vix possibile, tam brevi temporis curriculo
duobus his bellis expeditum, Saracenicum primum,
inde Romano Ticinum remeasse. Insuper mense
Decembri, quo Trasimundus Spoletum ingressus est,
eadem septima indictio non currebat, sed octava,
ut bene plures notaverunt. Ex ipso igitur Anastasio
locum corrigo, et pro septima octavam indict. pono;
sequitur enim ipse res postea gestas indiction. 10
narrans: « Et prædictis quatuor civitates, quas ipse
ante hiennium per obsessionem factam pro prædicto
Trasimundo duce Spoletino abstulerat, etc., redon-
navit. » Illic anno 740 illigo urbis obsidionem, et
sequenti 41 mortem Hilderici, Trasemundi restituti-
onem in ducatu, Beneventanorum rebellionem, ac

tum suum nepotem Gregorium ducem ordinavit. Cui
in matrimonio uxor sociata Giselberga nomine fuit.
Ita rex Liutprandus ^e rebus compositis, ad suum
solium remeavit. Gisulfumque suum nepotem pa-
terna pietate erudiens; ^d ei Conibergam, nobili
ortam progenie, in matrimonium junxit. Ipse
rex eo tempore in languorem decidens, morti appro-
ximavit. Quem Langobardi vita excedere existiman-
tes, ejus nepotem Hildeprandum foras ^e muros civitatis,
ad sanctæ Dei genitricis ecclesiam, quæ ad Pericas
dicitur, ^f in regem levaverunt. Cui dum contum, si-
cut moris est, traderent, in ejus ^g conti summitate,

legationem ad Carolum a sancto Gregorio III missam,
ut auxilio esset Romanis contra Langobardos; tunc
enim ^c Liutprandus talia de Spoletum, sive Bene-
vento, audiens rursus cum exercitu Spoletum pe-
tiit, ^d ut scribit noster, cap. sequenti; anno tandem
742, Trasemundi deditionem, Zachariæ cum Liut-
prando colloquium, et urbium restitutionem, ut nar-
rare prosequitur Anastas. loco cit.

^a Mod., septem.

^b Ejus initium supra, cap. 2, num. 8, cum anno
707 conjunxi, ergo an. circiter 733 Romualdus e vi-
vis excessit.

^c Al., rebus Beneventanis compositis. Lind.

^d Amb., Scaunipergam. Ita vocat eam Ostiensis,
lib. 1, cap. 5, laudatque piæ femine pietatem, qua
templum idolorum in castro Casino constructum in
honorem beati Petri dedicavit.

^e Al., muros Ticinensis civitatis. Lind.

^f Annum quo Hildeprandus in regni consortium
cum Liutprando est vocatus designat instrumentum
in archivio Lucensi a Fiorentino in comment. de
Rebus ad comitiss. Mathildem spect., lib. III, Ug-
helo, in Italia Sacra, aliisque relatum his chrono-
logicis notis: « Regnante domino Liutprando ex-
cellentissimo rege, regni ejus vigesimo quarto, et
excellentissimo nepote ejus domino Hilprand rege
anno primo, mense Martio, indictione quarta, » quæ
Christi anno 736 in cursu fuit. Mabillonius, in Mu-
sæo Italico, et tom. II Sæc. Bened., exhibet ejusdem
Hildeprandi regis diploma, « Actum Ticini in palatio,
sub die II Kal. April., anno felicitis regni nostri no-
no, per indictionem 12, » hoc est anno 744, quo
Liutprandus e vivis excessit. Ex concordia istarum
notarum nil hæsitandum puto quin Paulum confuso
temporum ordine plura tradidisse dicamus. Nam
Liutprandi morbus et Hildebrandi consortium in
regno, præcesserant Trasemundi rebellionem, cum
qua præsentis capite cuncta copulavit. In illius ta-
men excusationem ejus mentem ita interpreto, ut
ubi præsentis capite de Romualdo Beneventano verba
facit, ad priora tempora illius retrahenda sit oratio,
quod et indicat ipse in fine iis verbis: « Evolutis de-
hinc aliquot annis Trasemundus, etc.; » iisque ad
continuationem inceptæ historiæ iterum redit, ac
postmodum cap. 57 absolvit, ab Anastasii tempore
minime recedens, nam utriusque Trasemundi finis
paulo ante obitum Liutprandi.

^g Hasta, sive conto, de quo hic sermo, tradit
Langobardici regni veteribus signo pugnant acerrime
qui Modœtiensis coronæ vetustatem a Gregorianis
temporibus, ejusque Langobardorum regibus impo-
sitionem ante Caroli Magni successores impetunt, in-
augurationem regiam per solam hastæ traditionem
ex hoc loco indicantes. Penitipris antiquitatis the-
sauros dissertationibus suis in alterutram partem de
hac re in medium adduxerunt viri cl. Muratorius no-
ster, t. II Anecdotorum, et Fontanus peculiari li-
bello, Blondi, Sigonii, Cointii, Mabillonii, aliorumque
judicia expendent. Non est locus hic eorum argu-
menta repetere, neque animus in partem venire. In
gratiam eruditorum imaginem lapidis in eadem Mo-

tes, magna incommoda regis exercitum intulerunt. Qui rex in novissimo loco ^d Ratchis ducem et ejus fratrem Ahistulfum, cum Foro-Julianis constituit. Supra quos Spoletani et Romani irruentes, aliquos ex eis vulneraverunt. Sed tamen Ratchis cum suo germano et aliquibus viris fortissimis omne illud pugnae pondus sustinentes, viriliterque certantes, multisque trucidatis, se suosque inde, praeter, ut dixi, paucos sauciatos, exemerunt. Ibi quidam Spoletanorum fortissimus, Berto nomine, nominative Ratchis acclamans, armis instructus super eum venit. Quem Ratchis subito percussit, equo dejecit. Cumque ejus socii eum perimere vellent, eum pietate solita fugere permisit. Qui manibus pedibusque reptans silvam ingressus evasit. Super Ahistulfum vero in quodam ponte duo fortissimi Spoletani a

doetiensi basilica positi e posteriori parte ambonis vulgandam curavi; in eo sedentis regis coronatio repraesentatur astantibus clericis, et proceribus gentis.

^a Amb. : *Tunc aliquibus prudentibus viris haec portentum visum. Caetera usque ad finem capitis desiderantur.*

^b Godeschalci hujus Beneventani ducis, qui successorem habuit Gisulfum II, meminit etiam Leo Ostiensis, lib. 1, cap. 5, eumque sequenti cap. 8, inter Gregorium dictumque Gisulfum non recensuit, cum extremos tantum pontifices et duces eo loco notaverit, ut bene animadvertit ibidem Nuccus. Hujus tamen rationem temporis, quo duces isti Beneventanis praesuerunt, minime probo. Cumque Romualdi initium anno 707 alligaverim, ejusdem annos xxvi numerans ad 733 venio, quo Gisulfum II aetate adhuc puerili e ducatu exturbatum puto. Inde Gregorii septem annis numeratis, ut noster habet, initium Godeschalci anno 740 tribuo, ejusque triennio expleto restitutionem Gisulfi II paulo ante 744 repono, quo Liutprandus rex e vivis excessit; meamque rationem ob id potissimum cum Paulo convenire puto, quod is restitutionem Gisulfi extremis Liutprandi temporibus narret.

^c Al., *dum a Fano Fortunae forum Sempronii pe-*

Tunc rex Liutprandus Beneventum perveniens, Gisulfum suum nepotem iterum in loco ^e proprio ducem constituit. Rebusque ita compositis, ad suum palatium remeavit. Hic gloriosissimus rex multas in Christi honore per singula loca ubi degere solebat basilicas construxit. Hic monasterium beati Petri, quod foras muros Ticinensis civitatis situm est, et caelum Aureum appellatur, instituit. In summa quoque Bardonis alpe monasterium quod Bercetum dicitur ^h aedificavit. In Olonna nihilominus ⁱ suo probastio miro opere, in honorem sancti Anastasii martyris, Christo domicilium statuit, in quo et monasterium fecit. Pari etiam modo multa per loca singula divina templa instituit. Intra suum quoque palatium oraculum Domini Salvatoris aedificavit, et

teret. Lind.

^d Uterque hic frater in Langobardorum solium defuncto Liutprando evectus fuit, sed Ratchis, ab dedito regno, in Cassinensi monasterio sanctitatis coronam promeruit.

^e Al., *vita privavit, et fluvio immersit.* Lind.

^f Al., *Ansprandum.* Lind.

^g Al., *pristino.* Lind.

^h Non conditorem, sed auctorem, monasterii Berceti in monte Bardorum Liutprandum regem ex gestis Moderamni episcopi Rhedouensis a Frodoardo narratis, lib. 1, cap. 20, probat optime Mabillonius in Annalibus, tom. II, an. 718, illudque in honorem sancti Abundii martyris antea constructum, postea in honorem sancti Remigii, cujus reliquias e Rhemensi monasterio Moderamnus in Italiam contulerat, et miraculo monitus ibidem deposuerat, ita Liutprandus regia liberalitate per suum diploma bonis et aedificiis ditavit, ut a nostro conditoris loco habeatur.

ⁱ Haec verba *suo probastio*, alias desunt. Scriptum est more isti saeculo usitato; sic *hostium* dicebant quod nos *ostium*, et *harenam* ἀντι τοῦ ἀρενᾶς. Probastium ergo est προάστειον, id est πρὸς τῆς πόλεως, Latine *suburbanum*. Nec aliter hic locus intelligendus. Lind.

quod nulli alii reges habuerant, sacerdotes et clericos instituit, qui ei quotidie divina officia decantarent. Hujus regis temporibus fuit in loco cui Forum nomen est, juxta fluvium Tanarum, vir miræ sanctitatis^a Baodolinus nomine, qui multis miraculis, Christi gratia suffragante, refulsit. Qui sæpe futura prædixit, absentia quoque quasi præsentia nuntiavit. Denique cum rex Liutprandus in Urbem silvam venatum isset, unus ex ejus comitibus, cervum sagitta percutere nisus, ejusdem regis nepotem, hoc est, sororis ejus filium, Aufusum nomine, nolens sauciavit. Quod rex cernens, valde enim eundem puerum amabat, cum lacrymis ejus incommodum lamentari cœpit, statimque unum e suis equitem misit, qui ad virum Dei Baodolinum curreret, eumque peteret, ut pro vita ejusdem pueri Christum supplicaret. Qui cum ad servum Dei pergeret, puer defunctus est. Cui Christi famulus ad se perveniens, ita dixit: Scio quam ob causam veneris, sed illud^b quod postulas jam fieri non potest, quia puer ille defunctus est. Quod cum is qui missus fuerat regi quod a servo Dei audierat renuntiasset, rex licet doluerit quod effectum supplicationis suæ habere non potuit, tamen quia vir Domini Baodolinus spiritum prophetiæ habuerit, aperte cognovit. Huic quoque non dissimilis

A apud Veronensem civitatem^c Theudelapius nomine fuit, qui inter miranda quæ patrabat præsego etiam spiritu multa quæ erant ventura prædixit. Eo quoque tempore floruit^d vita, vel actibus, Ticinensis Ecclesiæ episcopus Petrus, qui quia regis erat consanguineus, ab Ariperto quondam rege apud Spoletum exilio fuerat retrusus. Huic beati martyris Sabini ecclesiam frequentanti isdem venerabilis martyr prænuntiavit, quod episcopus apud Ticinum futurus esset. Qui postea, cum id fuisset factum, basilicam eidem beato martyri Sabino, in solo proprio, apud eandem civitatem construxit. Hic inter reliquas optimæ vitæ quas habuit virtutes, etiam virginitatis flore decoratus enituit. Cujus nos aliquod miraculum, quod posteriori tempore gestum est, ^e in loco proprio ponemus. At vero Liutprandus, postquam triginta et uno anno, septemque mensibus, ^f principatum obtinuit, jam ætate maturus, ^g hujus vitæ cursum explevit. Corpusque ejus^h in basilica beati Adriani martyris, ubi et ejus requiescit genitor, sepultum est. Fuit autem vir multæ sapientiæ, consilio sagax, pius admodum, et pacis amator; bello potens, delinquentibus clemens, castus, pudicus, orator pervigil, eleemosynis largus, litterarum quidem ignarus, sed philosophis æquandus, nutritor gentis,

C qui secum erant, gratias agentes Deo, denuo natale beatorum principum apostolorum Petri et Pauli cum omni populo celebravit, et sese in orationibus dedit, petens, ab omnipotenti Deo misericordiam et consolationem fieri populo Ravennatum et Romano ab insidiatore et persecutore illo Liutprando rege. Cujus preces non despiciens divina clementia eundem regem ante diem superius constitutum de hac luce subtraxit, etc.

^h Nostris diebus Liutprandi regis tumulus non in basilica divi Adriani, martyris, ut Paulus hic scribit, sed in altera sancti Petri in Cælo Aureo. Scriptores Ticinenses inde translatum putant; imo iterum loco motum scribunt in eadem basilica sancti Petri; quippe olim ad ingressum confessionis columnis quatuor impositus conspiciebatur, nunc vero ex decreto sac. conc. Triden. humi stratus ante proximam aram sancto Severino Boetio dicatam. Hæc ibi legitur epigraphes:

D Flavius hoc tumulo Lymprandus conditur, olim Langobardorum rex inclytus, acer in armis Et bello victor, Suuriumque Bononia firmant Hoc et Ariminum, necnon invita Spoleti Mœnia, namque sibi hæc subjecit fortior armis. Roma suas vires jampridem hoc milite multo Obsessa expavit; deinde tremuere feroces Usque Saraceni, quos dispulit impiger, ipso Cum premerent Gallos Karolo poscente juvari. Ungarus a solo hoc adjutus, Francus, et omnes Vicini grata degebant pace per omnes. Rege sub hoc fulsit, quod mirum est, sancta frequensque Religio, ut recolunt alpes, Ecclesia quarum Hanc habuit vincente ipso, et prægraudia templa Quæ vivens struxit, quibus et famosus in orbe Semper et æternus lustrabit sæcula cuncta Præcipue Petro cœlesti hac sede dicata Clavigero statuit, cælo quam providus aureo Augustinus ubi huc aliunde abductus eodem Rege jacet, cujus doctrina Ecclesia fulget.

^a Al., *Bandolinus*. Lind.

^b Mod., *quod postulare missus es*.

^c Al., *Theolapius*. Lind.

^d Al., *vitalibus actibus*. Lind.

^e Al., *suo loco in episcoporum vitis ponemus*. Lind.

De sancto Petro Ticinensi episcopo plura Henschenius die 7 Maii, apud eundem ex Grutero epitaphium, in quo de regia cognatione pariter hæc leguntur:

Inclytus prosapia, regumque stemmate tangens,
Nobilis eloquio, moribus nobilior.

^f Mod., *Regnum*.

^g Anas emortualis Liutprandi regis 744 ab omnibus notatur, ita ut in eo minime sit elaborandum, dies incerta, sed ante Kal. Junii vivere desiisse, aperte indicat Anastasius, in sancto Zacharia, unde supplenda est Pauli narratio. Noster enim omisit postremos Liutprandi conatus in urbem Ravennam, et Cæsenatis castris occupationem, quibus acti Euty-chius exarchus et Joannes archiepiscopus, precibus suis ita summum pontificem ad opem ferendam illexerunt, ut, relicta Roma, Ravennam, atque inde Ticinum, ad Liutprandum properaverit; ab eoque in vigiliis sanctorum apostolorum Petri et Pauli benigne, ut par erat, exceptus, paternis monitis id tandem obtinuit, ut a bello cessaret, atque ^c prædictus rex post multam duritiem inclinatus est fines Ravennatis urbis dilatare, sicut primitus detinebantur. Et duas partes territorii Cæsenæ castris ad partem reipublicæ restituit. Tertiam vero partem de eodem castro sub obtentu retinuit, inito constituto, ut usque ad Kalendas Junii dum ejus missi a regia reverterentur urbe, idem castrum, et tertiam partem, quam pignoris causa detinebat, parti reipublicæ restitueret. Acta hæc indictione 11 scribit Anastasius, nempe anno Christi 743. Hinc sequitur: ^c Regressus autem (sanctus Zacharias) in urbem Romanam cum omnibus

^a legum augmentator. Hic initio regni sui, Bojoriorum plurima castra cepit, plus semper orationibus, A quam armis fidens, maxima semper cura Francorum Avarumque pacem custodiens.

^a Exstant adhuc in collectione legum Langobardicarum eae quas Liutprandus rex praedecessorum regum edictis addidit. Inno urbi huic adhuc in usu mensura *Liutprandi pes* appellata, in stillicidiorum controversiis dirimendis usurpata. Longum esset singula pietatis monumenta repetere, quae rex inelytas posteris reliquit, donationum liberalitate de monasteriis et ecclesiis optime meritus. Has inter Comensis exhibet regia diplomata, quibus amplissima praedia dono accepit. Laudatur etiam Liutprandus in inscripto carmine ad lapidem tumuli beati Cumiani episcopi, e sancti Columbani familia, in monasterio Bobiensi, ubi haec leguntur :

Hic sacra beati membra Cumiani solvuntur
 Cujus coelum penetrans animas
 Angelis gaudet
 Iste fuit magnus dignitate genere forma
 Hunc misit Scotia fines ad
 Italicos senem
 Locatur Ebovio Domini constrictus amore
 Ubi venerandi dogma Columbani servando
 Vigilans jejunans indefessus sedule orans
 Olimpiadis quattuor
 Uniusque circolo anni
 Sic vixit feliciter ut felix
 Modo credatur
 Mitis, prudens, pius, fratribus
 Paceficus cunctis
 Huic aetatis anni fuerunt
 Novies deni
 Lustrum quoque unum mensesque quattuor simul

At pater egregie potens
 Intercessor existe
 Pro gloriosissimo Liutprando
 Rege qui tuum
 Pretioso lapide tymbum
 Decoravit devotus
 Sit ut manifestum alium ubi
 Tegitur corpus.
 Depositus est hic D. Cumianus
 Episcopus XIII. Kal. Septemb. Fecit
 Joannes Magister.

Addam postremo nummum aureum illius imagine signatum, de quo ante sermonem habui, Camilli Peregrinii conjecturam sequens in antecedenti tabula aenea col. 663 insculptum. Quo vero ad Paulum nostrum, qui suam historiam ad subsequentes reges, Hildeprandum, Rachisium, Aistulsum, et postremum gentis illius Desiderium minime produxit, repeto verba Erchemperti in ipso initio Hist. suae Langobardorum, quibus causam mutilatae narrationis ita rudi stylo exponit : « Langobardorum seriem, egressum, situmque regni, hoc est originem eorum, vel quomodo de Scandinavia insula egressi ad Pannoniam, et iterum a Pannonia in Italiam transmigraverunt, regnumque susceperunt, Paulus vir valde peritus compendiosa licet brevitate, sed prudenti composuit ratione, extendens nihilominus a Gammara, et duobus liberis ejus, Historiam Rachis pene usque regnum. In his autem non frustra exclusit aetas loquendi, quoniam in eis Langobardorum defecit regnum: mos etenim historiographi doctoris est, maxime de sua stirpe disputantis, ea tantummodo retexere quae ad laudis cumulum pertinere noscuntur. » Si quid vero in hisce meis notis imprudenter exciderit a catholica veritate alienum, quod abomino, et maxime cavi, omne id irritum, cassum, non scriptum, indictumque volo.